

Dr. Szalai Anikó

**A fegyveres összeütközések hatása a
nemzetközi szerződésekre**

Dr. Szalai Anikó

**A fegyveres összeütközések hatása a
nemzetközi szerződésekre**

Szeged, 2013

Megjelent a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskolájának és a „*Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudás-
bázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a ki-
váló tudományos utánpótlás biztosításával*” című
TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 pályázat
támogatásával

ISBN
ISSN

Felelős Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	8
II. ELMÉLET, FOGALMAK ÉS RENDSZERTANI ALAPOK	12
1. A témához kapcsolódó jogelmélet fejlődése 12	
1.1. Objektív és teljes megszűnés	13
1.2. <i>Ipso facto</i> megszűnés kivételesen	14
1.3. A jogelmélet fejlődése a második világháborút követően	16
1.4. A Nemzetközi Jogi Bizottság tevékenysége a témát illetően.....	18
1.5. A téma a magyar szakirodalomban	19
1.5.1. A második világháború előtti időszak	20
1.5.2. 1945-től napjainkig	21
1.6. Az elméletekkel kapcsolatos észrevételek	23
1.7. Összegzés.....	26
2. Fogalmak	26
2.1. A nemzetközi szerződés fogalma.....	26
2.2. A fegyveres összeütközés fogalma	28
2.2.1. Fogalom a nemzetközi humanitárius jogban	29
2.2.2. Fogalom a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében	32
2.3. Nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetében felmerülő különleges kérdések	35
2.4. Összegzés.....	38
3. A nemzetközi jog egyes alapelveinek jelentősége	38
3.1. <i>A pacta sunt servanda</i> elv	39
3.2. Az erőszak tilalma	42
3.2.1. A háborúindítás joga	43
3.2.2. Az erőszak tilalma és az agresszió fogalma	44
3.2.3. Ha az erőszak tilalma sérül.....	45
3.2.4. Az erőszak tilalma és a nemzetközi szerződések jogának viszonya	53
4. Elhatárolások	55
4.1. Elhatárolás más szerződésmegszűnési esetektől.....	55
4.1.1. <i>Clausula rebus sic stantibus</i> avagy a körülmények alapvető megváltozása	56
4.1.2. A teljesítés utólagos lehetetlenülése.....	58
4.1.3. A szerződés megszegése miatti megszűnés vagy felfüggesztés	58
4.2. A semlegesség joga és a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása	59
4.3. Megtorló intézkedések	62
4.4. A jogellenességet kizáró körülmények elhatárolása a fegyveres konfliktus hatásától	62
4.5. Államok megszűnése és az államutódlás	63
5. Összegzés	65
III. NEMZETKÖZI FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉS NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁNAK SZABÁLYAI.....	67

1. Megszűnés vagy felfüggesztés?	67
2. Tényezők a fegyveres összeütközés nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának értékeléséhez	69
2.1. Nemzetközi szerződések értelmezésére vonatkozó szabályok	69
2.2. A nemzetközi szerződésben részes felek száma	72
2.3. A szerződés rendelkezéseinek szétválaszthatósága	72
2.4. Összeegyeztethető-e a szerződés teljesítése a fegyveres konfliktussal?	73
3. Nemzetközi fegyveres összeütközés idején is alkalmazandó nemzetközi szerződéses normák	75
3.1. Szerződések, amelyek kifejezetten rendelkeznek a fegyveres összeütközés esetéről	76
3.2. <i>Jus in bello</i>	76
3.3. Többoldalú normaalkotó szerződések és állandó rezsimet teremtő, állandó jogokat létesítő szerződések	78
3.4. Nemzetközi szervezeteket alapító szerződések	81
3.5. Nemzetközi büntetőbíráskodásra vonatkozó szabályok	82
3.6. Emberi jogokat biztosító szerződések	84
3.7. <i>Jus cogens</i>	88
3.8. Környezetvédelemre vonatkozó szabályok	89
3.9. Nemzetközi vízi utakkal és hozzájuk tartozó létesítményekkel kapcsolatos normák	92
3.10. Diplomáciai, konzuli kapcsolatok	94
3.11. Barátsági, kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodások	96
3.12. Békés vitarendezéssel kapcsolatos megállapodások	99
3.13. Magánjogi viszonyokat szabályozó szerződések	101
3.14. Összegzés	108
4. Eljárás	109
4.1. Az 1969. évi bécsi egyezmény eljárási szabályainak alapulvétele	109
4.2. A joghatás bekövetkezésének jellege és ideje	110
4.3. Értesítés és tiltakozás	112
4.4. A megszüntetés vagy felfüggesztés jogának elvesztése	115
4.5. A szerződés alkalmazásának felújítása	116
4.6. Összegzés	118
5. A fegyveres összeütközésben nem érintett, de részes fél állam helyzete	119
IV. AZ ÁLLAMOK GYAKORLATA	123
1. Az államok gyakorlata a nemzetközi jogtörténetben	123
1.1. Az I. világháborút lezáró békeszerződések	124
1.2. A II. világháború hatása	125
1.3. Magyarország	129
1.3.1. Az 1920. évi trianoni békeszerződés	129
1.3.2. Az 1947. évi párizsi békeszerződés	132
1.3.3. A párizsi békeszerződés és a többoldalú megállapodások sorsa	133
1.3.4. A párizsi békeszerződés és a kétoldalú megállapodások sorsa	134
1.3.5. A magyar tapasztalatok összevetése az általános gyakorlattal	139
1.4. Összegzés	140
2. Az államok gyakorlata 1945 után	140
2.1. A Biztonsági Tanács állandó tagjai	140

2.1.1. Amerikai Egyesült Államok	140
2.1.2. Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága	141
2.1.3. Franciaország	142
2.1.4. Kína 143	
2.1.5. Oroszország.....	143
2.2. Eritrea és Etiópia.....	144
2.3. India és Pakisztán	145
2.4. Magyarország	147
3. A nem nemzetközi fegyveres összeütközéssel kapcsolatos állami gyakorlat	149
V. NEMZETKÖZI SZERVEZETEK SZERZŐDÉSEIVEL KAPCSOLATOS SPECIÁLIS KÉRDÉSEK	152
1. A problémakör összefoglalása	152
2. Néhány példa a nemzetközi szervezetek gyakorlatából	154
2.1. Szerződések, amelyek kifejezett rendelkezést tartalmaznak a fegyveres összeütközés esetére	154
2.2. Emberi jogi, humanitárius jogi és hasonló tárgyú szerződések	155
2.3. Az Európai Unió szerződéseivel összefüggő kérdések fegyveres összeütközés esetén.....	156
2.3.1. Az Európai Unió alapító szerződéseinek nemteljesítése fegyveres összeütközés esetén	156
2.3.2. Az Európai Unió és harmadik állam közötti nemzetközi szerződés nemteljesítése fegyveres összeütközés miatt.....	157
2.3.3. Összegzés	159
3. A nemzetközi szervezet és az állam cselekvési lehetőségei egymás felé	160
3.1. Az állam cselekvési lehetősége a nemzetközi szervezettel szemben	160
3.2. A nemzetközi szervezet cselekvési lehetősége tagállammal szemben..	160
3.3. A nemzetközi szervezet cselekvési lehetősége nem tagállammal szemben	162
VI. KÖVETKEZTETÉSEK.....	163
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	172
IRODALOMJEGYZÉK.....	173
NEMZETKÖZI SZERVEZETEK DOKUMENTUMAI	185
BÍRÓSÁGI DÖNTÉSEK	190
1. SZ. MELLÉKLET: A NEMZETKÖZI JOGI BIZOTTSÁG TERVEZETE A FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉSEK NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁRÓL	195

I. BEVEZETÉS

A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása régóta foglalkoztatja a nemzetközi jogászokat. A szabályozás a 20. század elejéig problémamentesnek tűnt, habár az államok gyakorlatában már ekkor is voltak látható eltérések. Egy amerikai professzor 1932-ben írt cikkében erre a következtetésre jut: „A jogtudósok útmutatást kerestek a nemzetek gyakorlatában, de az államok magatartása olyan eltérő, hogy semmilyen közös nevezőt nem találtak, így kénytelenek voltak a jogelmélethez és az etikához folyamodni.”¹ Ez segítséget is jelentett, amíg a második világháború után a nemzetközi jog egész rendszere gyökeresen meg nem változott. 1945-ben az ENSZ rendszerének felállítása és az erőszak tilalmának kiteljesedése a nemzetközi jog minden területére hatást gyakorolt. Ez a hatás azonban nem volt rögtön látható, így az 1960-as években – a nemzetközi szerződések jogának kodifikálásakor – nem volt egyértelmű, hogy a szerződéses viszonyokra hogyan is hat az erőszak tilalma.

A magyar és a lengyel delegáció közös javaslatára az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkébe belefoglalták, hogy nem tartozik az egyezmény hatálya alá az ellenségeskedések hatása a nemzetközi szerződésekre. Haraszi György a nemzetközi szerződések megszűnéséről írott művében hangsúlyozta, hogy a téma „csak önálló monográfia tárgya lehetne”.² Ilyen monográfia azóta sem jelent meg sem magyar, sem idegen nyelven. Ennek megfelelően célkitűzésem az volt, hogy a témában rejlő nemzetközi jogi problémákat részletesen feltárjam és megoldási javaslatokat dolgozzak ki.

A nemzetközi szerződések alkalmazása széles körben elterjedt, így nem feltételezhetjük, hogy minden körülmények között ugyanazok az egységes szabályok vonatkoznának rájuk. Időről időre látunk különbségeket az alkalmazandó jogban, amely a szerződés funkciójának függvénye; ezek a különbségek rendkívül élesen láthatóak a háború nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása vizsgálatakor.³ A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása elemzésének bonyolultságát az adja, hogy a szerződések joga mellett beható tanulmányozást igényelnek az erőszak tilalmára és az államok felelősségére vonatkozó szabályok is. Ehhez a komplexitáshoz hozzájárul a fegyveres összeütközések megváltozott jellege is. A nemzetközi közösség még mindig nem él teljes békében, viszont manapság már nem annyira az államok közötti háborúk a jellemzőek. Egyre inkább elmosódik a határ a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések között, a harcokban nem csak állami szervek vesznek részt, hanem más, nem állami szereplők is.

A nemzetközi közösség tagjainak viszonyát és a kapcsolataikra irányadó jogot évszázadokon át az határozta meg, hogy békében vagy háborúban vannak-e egymással. Az általános nézet szerint a hadiállapot beálltával megszűntek a nemzetközi szerződések a hadviselő felek között. Ennek magyarázatául az szolgált, hogy az államok a nemzetközi kötelezettségeket a hasznosság okán vállalják, és ez idővel megváltozhat. Amikor pedig bekövetkezik egy háború, akkor nem lehet senki mások érdekében tekintettel, mert azzal önmagának árt.⁴ Ebben a gondolkodásban a természetjog hozott némi változást, leg-

¹ ORFIELD 1932. 276. o.

² HARASZI 1973. 11. o.

³ MCNAIR 1961. 5. o.

⁴ GROTIUS 1960. Bevezetés 5. pont

alábbis elméleti síkon. Grotius például felhívta a figyelmet, hogy a háború sem teljes mértékben jogon kívüli, jog nélküli jelenség.⁵ Nézeteit befolyásolta, hogy fő műve megírása idején, 1625-ben éppen a harminc éves háború zajlott, amelyről megállapította, hogy az államok „semmiféle isteni vagy emberi jogot nem tartanak tiszteletben”.⁶

A két állapot szabályrendszere azonban élesen elkülöníthető maradt, és még több évszázadnyi véres háborúzásra volt szükség, hogy a háború idejére is elfogadjanak az államok szabályokat. Az 1800-as években bekövetkezett társadalmi és gazdasági fejlődés eredményeként az államok több olyan megállapodást is kötöttek, amelyekben kijelentik, hogy az esetleges ellenségeskedések ellenére sem szűnnek meg. Ennek tipikus példái a kölcsöntartozást rendező egyezmények.⁷ Jellemzően ebben az időszakban még csak azt fogadták el az államok, hogy a békeidőben *expressis verbis* tett vállalásaikat kötelesek megtartani a háborúban (pl.: hadijogi szabályok) vagy azután (pl.: kölcsön visszafizetése).

Az 1945-ben felállított modern nemzetközi jogrendben azonban nem látható már a háború és a béke állapotának ilyen éles kettéválaszthatósága. Elméletileg, a pozitív jog alapján csak akkor kerülhetne sor fegyveres összeütközésre, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) engedélyezte azt a nemzetközi béke és biztonság megóvása érdekében, egyébként tilos a fegyveres erőszak alkalmazása, vagy az azzal való fenyegetés. Természetesen az államokat megilleti az önvédelem joga, de csak abban az esetben, ha őket támadás érte – tehát ha jogellenes cselekmény következett be.

A gyakorlatban azt látjuk, hogy az államok nem mindig tartják be nemzetközi kötelezettségeiket és sokféle fegyveres összeütközésbe „keveredhetnek bele”. A fegyveres összeütközések idején már korántsem csak a hadijog az irányadó számukra, hanem az annál jóval tágabb humanitárius jog és számos más szerződéses kötelezettség is. A fegyveres konfliktus nem szünteti meg az állam ENSZ Alapokmánya alapján fennálló kötelezettségeit, alapvető emberi jogvédelmi kötelezettségeit, nemzetközi szervezetekbeli tagságát sem. Noha számos multilaterális egyezmény tartalmaz „nem-érinti-klauzulát”, azaz olyan rendelkezést, amely kimondja, hogy az egyezmény rendelkezései nem érintik az agresszió, ellenségeskedés vagy fegyveres összeütközés esetében alkalmazandó szabályokat, ez mégsem jelenti azt, hogy azokból az egyezményekből a szükséges és összeférő rendelkezések ne lennének alkalmazhatóak. Így például ha a Biztonsági Tanács elrendeli a diplomáciai kapcsolatok megszakítását egy kormánnyal, az még nem jelenti azt, hogy a diplomáciai épületek sérthetatlensége, amelyet garantál mind az 1961. évi bécsi egyezmény, mind a szokásjog, ne lenne alkalmazandó.

A 21. század elejére egyértelmű cél, hogy a nemzetközi közösség globalizált viszonyaira a lehető legkevesebb hatást gyakorolják a fegyveres összeütközések. Mégis, amikor egy állam fegyveres konfliktusba keveredik, bizonyos nemzetközi kötelezettségeinek a teljesítése teljes egészében ellentmondana hadi- és nemzetbiztonsági érdekeinek. Sőt, az is elképzelhető, hogy a harci állapotok miatt, ha szeretné, sem tudja teljesíteni egyes korábban vállalt kötelezettségeit. Amikor tehát arra keressük a választ, hogy a fegyveres összeütközés során egy államnak milyen jogszabályokat kell betartania, a fenti szempontokat nem szabad figyelmen kívül hagyni.

⁵ GROTIUS 1960. Bevezetés, 25–28. pont

⁶ GROTIUS 1960. Bevezetés, 28. pont

⁷ Erre lásd a példákat a IV. fejezet jogtörténeti részében.

Elméletileg a fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása lehet objektív vagy szubjektív is. Objektív hatás, ha a szerződés megszűnik vagy felfüggesztődik a fegyveres összeütközés miatt. Ezzel szemben szubjektív a hatása, ha nem pusztán a fegyveres konfliktustól függ, hanem például a részes felek akarától. Ilyen esetben a szerződést a felek megszüntetik vagy felfüggesztik. Fegyveres összeütközés esetében tehát a szerződés sorsa számos variáció szerint alakulhatna:

- a) automatikusan megszűnik;
- b) automatikusan felfüggesztődik;
- c) a felek megszüntetik;
- d) a felek felfüggesztik;
- e) az egyik fél egyoldalúan megszünteti;
- f) az egyik fél egyoldalúan felfüggeszti.

Ezek az elméleti változatok – gyakorlati példákkal szemléltetve – mind megjelennek jelen könyv bizonyos részeiben. Feltárom az egyes megoldásokhoz kapcsolódó dogmatikai és gyakorlati problémákat, valamint kifejtem, hogy a jelenkor nemzetközi jogában miért nem fogadható el az objektív hatás és a hozzá kapcsolódó automatikus megszűnés vagy felfüggesztődés.

Az államok és a jogelmélet azonban nem csak a megszűnés és felfüggesztés körében tárgyalta a fegyveres összeütközések hatását. A régebbi gyakorlatban jellemző volt a szóhasználat, miszerint a háború érvényteleníti a szerződéseket, azok érvényességüket veszítik. Ezzel általában arra utaltak, hogy a szerződő felek szerződéskötésre irányuló akarata megváltozott, megszűnt, nem pedig a megkötéssel összefüggő érvénytelenségre. Számos más jogintézmény is keveredett az elméletben és a gyakorlatban egyaránt. A fegyveres összeütközés hatásaként szóba jöhetnek más szerződés-megszűnési esetek, úgy mint a lehetetlenülés, szerződésszegés, körülmények alapvető megváltozása, vagy akár az állam jogutód nélküli megszűnése. Az önvédelem és az ellenintézkedés keretében is előállhatnak szerződések sorsát befolyásoló cselekmények. Ezeket a jogintézményeket el kell határolni a fegyveres összeütközés hatásától és látható lesz, hogy az nem azonosítható ezek közül egyikkel sem. Szükséges a téma önálló kezelése, amelyhez egyébként az államok is ragaszkodnak.

Az államok hozzáállása a témához rendkívül pragmatikus, gyakorlatuk nem egységes és annak feltárása sem egyszerű feladat. A Nemzetközi Jogi Bizottságban folyó kodifikációs tevékenységen köszönhetően némileg könnyebb lett a hozzáférés az államok mai véleményéhez. Az 1945 előtt folytatott állami gyakorlatnak csak jogtörténeti jelentősége van, míg az utána következő hidegháborús viszonyok és az erőszak alkalmazásának változásai nehezítik a gyűjtést és a „legkisebb közös többszörös” megtalálását.

A fegyveres összeütközéseknek nem csak az abban érintett államok szerződéses viszonyára lehet hatása, hanem akár abban nem érintett, harmadik államokkal kapcsolatos szerződéseikre is. Sőt, a nemzetközi jog más jogalanyai, nevezetesen a nemzetközi szervezetek is összefüggésbe hozhatóak bizonyos fegyveres összeütközésekkel, így felmerül a kérdés, hogy az ő szerződéseikre hathatnak-e a konfliktusok. Ismeretes például a NATO szerepe a délszláv válságban, különösen az 1999. évi bombázás esete. A gyakorlat azonban az elmélet előtt jár, így az V., rövidnek mondható fejezettől eltekintve részletesen ez a könyv sem foglalkozik ezzel a problémával. E mögött meghúzódik egyrészt az a dilemma, hogy vajon egy nemzetközi szervezet követhet-e el agressziót, megsértheti-e az erőszak tilalmát, valamint okként szolgál a nemzetközi szervezetekre vonatkozó

nemzetközi joganyag fejletlensége, különös tekintettel a nemzetközi szervezetek által elkövetett jogsértések miatti felelősség szabályainak hiányára.

A könyv leginkább azokra a kérdésekre válaszol, hogyan alakultak a témát illető elméletek, hogyan helyezhető el a problémakör rendszertanilag, milyen következtetések vonhatóak le a nemzetközi bíróságok és az államok gyakorlatából, van-e különbség a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések hatása között, melyik esetben mi az alkalmazandó jog. Számos különböző tárgyú nemzetközi szerződés vizsgálta, amelyekkel összefüggésben a III. fejezet tartalmazza a megállapításokat. Így tipikusan kijelenthető, hogy a szokásjogot kodifikáló, az új nemzetközi jogalanyt létrehozó szerződések tipikusan hatályban maradnak a fegyveres összeütközések idején is, illetve természetesen azok a megállapodások is, amelyek erről kifejezetten rendelkeznek. Az olyan kétoldalú kereskedelmi, gazdasági és egyéb megállapodásokra, amelyekhez a szerződő felek aktív együttműködése szükséges, inkább a felfüggesztett állapot a jellemző. Az egyes szerződéstípusok elemzése mellett az államok és nemzetközi szervezetek gyakorlatából is levonhatóak következtetések.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011 őszén lezárta a téma kodifikációját, miután az ENSZ Hatodik Bizottsága 2011 tavaszán második olvasatban fogadta el a tervezetet a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően. Egyes kérdések elemzésénél kitérek a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének korábbi változataira is, de az értékelés alapját a végső verzió képezi, amelyet az 1. sz. melléklet tartalmaz. Noha az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Bizottság által készített szerződéstervezetet, várhatóan továbbra is szokásjogként lesz irányadó. Ritkán fogadnak el az államok olyan multilaterális egyezményt, amelynek a témájában nem egyértelműen kikristályosodott a szokásjog. Ez a terület ilyen.

II. ELMÉLET, FOGALMAK ÉS RENDSZERTANI ALAPOK

A hadiállapot beálltának jogkövetkezményei évszázadokon keresztül annyira egyértelműek voltak – például, hogy a kétoldalú szerződések megszűnnek –, hogy a jogelmélet a deklarációjukon túlmutatóan nem foglalkozott velük. A középkorban ez megváltozik, a jogtudományban elméletek sora alakul ki, amelyek részletes bemutatásával indul ez a fejezet.

A témával összefüggő fogalmak, alapelvek koronként változtak, így a jelen fejezet tisztázza a használt fogalmak korábbi és mai tartalmát, különösen a nemzetközi szerződés és a fegyveres konfliktus *terminus technicusát*. A fogalom meghatározása kiegészül azon tényezők felsorolásával, amelyek értékelése szükséges egy fegyveres konfliktus léteének és milyenségének a megállapításához. A téma jogrendszerbeli elhelyezéséhez elengedhetetlen az alapelvek és a nemzetközi szerződések joga viszonyának tanulmányozása, különös tekintettel az erőszak tilalmára és a *pacta sunt servanda* elvre. A kialakult elméletek tipikus hiányossága, hogy az alapelvektől függetlenül próbálják a megoldást megtalálni, és ez véleményem szerint nem hoz megfelelő eredményt.

Mindemellett az állami és bírósági gyakorlatban, valamint a jogtudományban is keverednek bizonyos fogalmak, például a nemzetközi szerződés megszűnésének egyes esetei, így jelen fejezetben az érintett jogintézmények elhatárolása is megtalálható. Megkülönböztetem a fegyveres összeütközés hatását az államutódlás keretében történő szerződésmegszűnéstől és az érvénytelenségtől is. Sokszor az sem egyértelmű, hogy a fegyveres konfliktus miatti szerződésmegszűnés vagy felfüggesztés az elsődleges jogviszony és csak ezután következnek a felelősségi kérdések – másodlagos jogviszony keretében. Jelen tehát az elhatárolása azoknak az eseteknek, amikor a fegyveres összeütközésben részes felek szerződéseire gyakorolt hatást vizsgáljuk, így a megszűnést és felfüggesztést, attól, amikor az önvédelem vagy ellenintézkedés keretében jogellenességet kizáró körülményre kerül sor.

1. A témához kapcsolódó jogelmélet fejlődése

A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának vizsgálatkor meghatározó jelentősége van annak, hogy általánosságban milyen viszony tárható fel a jog és a háború között. A háború és a nemzetközi jogrend kapcsolatát tekintve két, egymással teljes mértékben ellentétes megközelítésből indulhatunk ki. Egyrészt tekinthetünk a háborúra tényként, amely az államok szándékos erőszak-alkalmazását jelenti – és amely a jog területén kívül esik. Másrészt tekinthetünk a háborúra úgy is, mint olyan tényre, amelynek joghatása van, vitarendezési módra, amely jogilag meghatározható.⁸ Ezek a nézetek a középkortól megfigyelhetők a jogelméletben, meghatározó kiindulópontjai az egyes, a nemzetközi szerződések és a fegyveres összeütközések kapcsolatát rendező elméleteknek.

⁸ DELBRÜCK 2000. 1368. o.

1.1. Objektív és teljes megszűnés

A háborúra jogon kívüli jelenségeként, tényként tekintő első nézet a természetjogi gondolkodásban vált elterjedté. Képviselői azt vallották, hogy a háború megszünteti a jog működését (objektív módon). Tehát megszüntet minden jogi kapcsolatot (teljesen) a másik állammal, latin kifejezéssel élve *inter arma silent leges*. A fegyverek között a jog hallgat kifejezést először valószínűleg Ciceró használta a Pro Milone c. beszédében.⁹ Ezen általánosan elterjedt nézet ellenére azonban például Hugo Grotius szerint a háború nem vet véget minden jogi köteléknek, és így nem tekinthető a jogon kívüli jelenségnek. Grotius szerint az ókori gondolkodásban bevett nézet volt, hogy a „a népek vagy a királyok között felmerülő viszályokat rendszerint Mars dönti el. És nemcsak a tömeg vélekedik úgy, hogy a háborúnak semmi köze a joghoz, hanem tudós és bölcs férfiak is gyakran ejtenek el olyan megjegyzéseket, amelyek ezt a nézetet erősítik. Mi sem általánosabb, mint az a kijelentés, hogy a jog nem fér össze a fegyverekkel.”¹⁰ Grotius a későbbiekben részletesen kifejti, nem ért egyet ezzel a nézettel. Elismeri, hogy a háború következtében az írott jog, az érintett állam belső joga érvényességét veszti (*sic!*), azonban véleménye szerint a természet által diktált elvek és törvények, valamint azon szabályok, amelyeket a nemzetközi közösség közösen fogadott el, érvényben maradnak.¹¹

Annak ellenére, hogy hasonló tudományos álláspontokkal később is találkozunk, sőt, az államok hozzáállása is sok esetben ennél gyakorlatiasabb, mégis általánosságban azt látjuk, hogy a doktrinában a 19. század végéig uralkodó nézet a teljes megszűnés elve. Az államok az épp aktuális érdekeik, szükségleteik szerint kezelik ezt a kérdést. Cardozo bíró például a korabeli teljes nemzetközi szakirodalom áttekintése után a *Techt v. Hughes ügyben*¹² erre jut: „háború esetén napjaink nemzetközi joga nem örzi meg a szerződéseket, de nem is érvényteleníti azokat tekintet nélkül az általuk gyakorolt hatásra. Gyakorlatiasan foglalkozik ezzel a kérdéssel, a háború szükségleteivel összhangban megőrizve, vagy megszüntetve azokat. Megállapít elveket, de nem terheli magát szabályok alkotásával.” Lauterpacht pedig megállapítja, hogy voltak olyan idők, amikor a háború nem képezte akadályát annak, hogy a felek egyébként kereskedjenek egymással, példának hozza a napóleoni háborúk idejét.¹³ Mint látható, a teljes megszűnés melletti kiállás folyamatosan párban járt a gyakorlati kivételek említésével.

Az *Észak-atlanti halászati jogok ügye*¹⁴ az első olyan, nemzetközi bíróság által eldöntött eset, amelynek a tárgya az, hogy bizonyos kétoldalú szerződés megszűnt-e vagy sem egy háború következtében. A Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok közötti vitában az Állandó Választott Bíróság öt bíróból álló testülete ítélezett 1910-ben. A vitában álló felek között 1818. október 20-án kötött egyezmény örökre garantálta az Amerikai Egyesült Államok lakosainak a halászati jogokat az Észak-atlanti partok mentén. Nagy-Britannia a 19. és 20. század fordulóján olyan szabályozásokat hozott, ame-

⁹ Lásd: WRIGHT 1942. 209. o.; FITZMAURICE G. 1953. 332–343. o.

¹⁰ Grotius ennek bizonyítására idézi Ennius, Horatius, Lucanus és Pompeius szavait. Lásd: GROTIUS 1960. Bevezetés, 3–5. pont.

¹¹ GROTIUS 1960. Bevezetés, 25–28. pont.

¹² *Techt v. Hughes*, Court of Appeals of New York, 1920. In DAMROSCH ET AL. 2001. 562–565. o.

¹³ LAUTERPACHT 1952. 301. o.

¹⁴ *North Atlantic Coast Fisheries Case*, PCA, 1910.

lyek jelentős mértékben korlátozták ezeket a halászati jogokat, és azzal védekezett, hogy az 1818. évi szerződés megszűnt 1825-ben a két állam közötti fegyveres konfliktus következtében. A bíróság kiemelte, hogy a jelenkor nemzetközi joga számos szerződéses kötelezettség kapcsán ismeri el: azokat nem szünteti meg a háború, legfeljebb csak az alkalmazásukat függeszti fel.

Az 1800-as évek folyamán a nemzetközi közösség kapcsolatrendszerében jelentős változások következtek be, köszönhetően a gazdasági fejlődésnek, a felvilágosodás eredményeinek, az európai *status quo*-nak, a világot behálózó gyarmati rendszernek és a pozitivistá jogelmélet elterjedésének. Egyre szövevényesebb nemzetközi szerződéses kapcsolatrendszer fogta össze az államok közösségét, a 19. század végére már számos olyan multilaterális egyezmény létezett, amelynek az államok döntő többsége a részese volt és tartós rezsimek létrehozatalára, például nemzetközi szervezetek alapítására vonatkoztak. A 20. század első felében pedig a két világháború teljes mértékben megváltoztatta az államok nemzetközi joghoz való hozzáállását, és végül 1945-ben az ENSZ Alapokmányában lefektették a mai jogrend alapjait.

A témával kapcsolatos első átfogó tanulmányt az Institute of International Law (Nemzetközi Jogi Intézet) készítette 1912-ben. Ebből kiderül, hogy az államok gyakorlata egyre nagyobb eltérést mutat.¹⁵ Ebben a műben jelenik meg először a szerződések osztályozásának gondolata. Felsorolja a szerződések bizonyos fajtáit, amelyek a háború következtében hatályukat veszítik. Ide tartoznak azok a megállapodások, amelyek tárgyuk miatt összeférhetetlenek a háborúval, így például a nemzetközi egyesülési szerződések, a protektorátusi, ellenőrzési, szövetségi, garancia-, segítségnyújtási szerződések, a zálogjogot vagy befolyási övezetet létesítő szerződések és általában a politikai jellegű szerződések. Szintén megszűnnek azok a szerződések, amelyeknek az alkalmazása vagy értelmezése az egyik kormánynak a hadműveletek megkezdése előtti hivatalos állásfoglalása szerint a háború közvetlen okát képezi.¹⁶ Míg az első esetben a szerződés összeférhetetlen, teljesíthetetlen a fegyveres összeütközés miatt, például előnyt szerezne belőle az ellenség, vagy együtt kellene működniük, addig a második esetben inkább arról van szó, hogy az érintett szerződés megszűnése miatt keletkezett a fegyveres konfliktus. Ez utóbbi esetben összeolvadni látszik a szerződésszegés miatti megszűnés a fegyveres összeütközés miattival. A Nemzetközi Jogi Intézet tanulmányában a szabályozás a megszűnés oldaláról történik, tehát ezt tekinthetjük főszabálynak, amely tulajdonképpen teljes mértékben a felek akaratára van bízva.

1.2. *Ipsa facto* megszűnés kivételesen

Az előbbieken felvázolt nézethez képest, miszerint a háború általában megszünteti a nemzetközi szerződéseket, a két világháború között kialakult egy ellentétes felfogás. E teória szerint az *ipsa facto* megszűnés a kivétel, és a főszabály az, hogy a szerződések hatályát nem érinti a nemzetközi fegyveres összeütközés.¹⁷ A Harvard Egyetem által a szerződések jogáról 1935-ben készített tervezet is ezt az irányvonalat képviselte.¹⁸ Ezen elmélet szerint kivételt csak az jelentett, ha a szerződés teljes egészében összeegyeztet-

¹⁵ IIL REPORT 1912. 149–155. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ DELBRÜCK 2000. 1369. o.

¹⁸ HARVARD RESEARCH 1935. Supplement. Part III.

hetetlen a felek közötti hadiállapottal, amelyen például a barátsági, vagy katonai szövetségi szerződés. Ilyenkor a szerződés célja kifejezetten ellentétes a háborúval.¹⁹ Ezt a nézetet erősítette meg az erőszakhoz való jog korlátozásának megjelenése, amelynek a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányába²⁰ és más nemzetközi szerződésekbe²¹ foglalásának eredményeként felmerült a kérdés, hogy egy jogszerűen létrejött szerződés megszűnhet-e egy esetlegesen jogellenesen kialakult állapot következményeként.²²

A gyakorlatban ezen nézetek közül egyik sem jelent meg ennyire tisztán, a 20. század elejétől, de különösen a két világháború közötti időszakról megfigyelhető, hogy az állami gyakorlat a két jogi teória „vegýtését” alkalmazta. A korábbi általánosnak és egyértelműnek mondható szokásjog egyre színesebbé vált, és az államok eltérő igényeinek megfelelően megszűnt az egységes szokásjogi norma.²³ A nézetek kavalkádját jól jellemzi Cecil B. Hurst 1921-ből származó kijelentése, miszerint „nem sok olyan nemzetközi jogi terület van, amelyen a jogi irodalom kevésbé lenne használható, mint a háború szerződésekre gyakorolt hatásának a kérdésében.”²⁴

Az *ipso facto* megszűnést jelentő régi teória elhagyása szükségszerű volt az államok egyre erősebb egymástól való függősége, a kiterjedt nemzetközi szerződéses viszonyok és annak a felismerése miatt, hogy mindezek teljes felrúgása mennyi nem kívánatos következménnyel, nehézséggel járna.²⁵ Állítólag Johann Bluntschli fektette le a szabályt először az 1881-ben írt nemzetközi jogi tervezetében (*Droit International Codifié*), miszerint a szerződések léte nem feltétlenül függ a béke fennmaradásától. Amikor háború tör ki a részes felek között, azok nem szűnnek meg a nemzetközi jog alapján automatikusan. Azt is hozzátette, hogy a szerződések csak akkor és annyiban nem alkalmazhatók, amennyiben a teljesítésük ellentétes magával a háborúval.²⁶ Egyesek szerint a természetjogi gondolkodásból és Montesquieu nézeteiből vezethető le ez a megváltozott gondolkodás. Montesquieu szerint a nemzetek háború idején kötelesek egymásnak a lehető legkisebb mértékű kárt okozni, míg béke idején a lehető legnagyobb jót.²⁷ Anzilotti szerint általánosságban nem állja meg a helyét az a kijelentés, miszerint a háború maga nem főr össze a szerződéses kapcsolatok létezésével, hiszen ha az államok így gondolnák, akkor nem kötnének olyan megállapodásokat, amelyek kifejezetten a háborúval kapcsolatosak. Hozzáteszi, hogy az a gondolat, miszerint „a szerződések és a háborúk nem egyeztethetők össze, ellentmond a történelem tényeinek, a nemzetközi élet realitásainak és az államok gyakorlatának.” Véleménye szerint nem a háború szünteti meg a szerződéseket, hanem a felek döntése, hogy az adott megállapodást csak béke idején tartják teljesítendőnek.²⁸

Schwarzenberger 1943-ban megjelent cikkében kifejti, hogy a nemzetközi kapcsolatokban számos olyan helyzet látható, amelyet nem lehet sem békés, sem háborús vi-

¹⁹ DELBRÜCK 2000. 1369. o.

²⁰ 10. cikk. Magyarországon kihirdette: 1921. évi XXXIII. tv.

²¹ Drago–Porter Egyezmény, 1907, Hága; Kellog–Briand Paktum, 1928, Párizs.

²² Effects of Armed Conflicts on Treaties. *Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-seventh Session*, A/60/10 2005. Chapter V. para. 149.

²³ DELBRÜCK 2000. 1369. o.

²⁴ HURST 1921. 37. o.

²⁵ HARVARD RESEARCH 1935. Special Supplement. Commentary to Article 35. 1185. o.

²⁶ Uo. 1186. o.

²⁷ PRADELLE 1948. 562. o.; PRESCOTT 1993. 202. o.

²⁸ HARVARD RESEARCH 1935. Special Supplement. Commentary to Article 35. 1186. o.

szonynak tekinteni. Ennek az általa „*status mixtus*”-nak, azaz vegyes állapotnak nevezett helyzetben az érintett államok között van fegyveres összeütközés, de közben a békés viszonyaik folytatását is kívánják. Így elmosódik a határ a béke és a háború állapota között.²⁹

Az érvek mögött látható annak felismerése, hogy a nemzetközi kapcsolatokban a két világháború közötti időszakban tartós, sokszor többoldalú, akár univerzális szabályozások jöttek létre, valamint a nemzetközi jogalanyok és a közöttük létrejövő interakciók száma megnőtt. A harmincéves háborút követő időszakokban – eltekintve néhány kivételes esettől (pl.: Napóleon) – inkább az egyensúly megőrzésére, a hatalom újraelosztására, kiigazítására vonatkozó háborúk jelentek meg. Tehát míg az ókorban például a Római Birodalom az ellenség teljes megtörésére, elpusztítására és a terület bekebelezésére törekedett, addig ugyanez nem mondható el az 1700-1800-as évek európai háborúiról. Az egyensúlyi állapot fenntartása iránti igény szükségszerűen maga után vonta a létező kapcsolatok alapjainak megőrzését.³⁰

1.3. A jogelmélet fejlődése a második világháborút követően

A második világháború után a szakirodalmat néhány évig foglalkoztatta ez a kérdés, majd úgy tűnik, mintha feledésbe merült volna. A brit szerzőpáros, Lord McNair és Arthur D. Watts *The Legal Effects of War*³¹, az amerikai Stuart H. McIntyre *Legal Effect of World War II on Treaties of the United States*³² és a német Richard Ránk *Einwirkung des Krieges auf die Nichtpolitischen Staatsverträge*³³ című monográfiáin kívül csak néhány cikket és pár soros tankönyvi megjegyzéseket találunk. Ráadásul ezek a művek szinte kizárólag csak az egyének számára magánjogi jogokat biztosító nemzetközi szerződések helyzetét vizsgálták. Az 1960-as években, a nemzetközi szerződések jogának kodifikálása során többen úgy vélték, hogy nem is kell a témával foglalkozni, mert idejétmúlt, tekintettel az erőszak tilalmára.³⁴

A második világháborút követő szakirodalom nem tekinthető egységesnek, általában nehezen tudnak harmóniát teremteni a második világháború során tapasztalt állami gyakorlat és az új, az ENSZ Alapokmányán alapuló nemzetközi jogelvek által támasztott elvárások között. 1948-ban Philip C. Jessup úgy látja, hogy a modern nemzetközi viszonyokban és jogban a háború csak kivételes esemény, amely teljes mértékben a jog fennhatósága alá tartozik, így a szerződésekre gyakorolt hatása is csak szerződésértelmezési probléma. A fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának feltárása a bíróságok feladata, amelyet a szerződések értelmezésére vonatkozó szabályok alapján kell elvégezniük.³⁵ Schwarzenberger szerint a hadban álló felek közötti szerződések sorsát illetően minden egyes konkrét szerződés különböző, külön-külön meg kell vizsgálni a szerződést kötők szándékát, figyelembe véve a jóhiszeműség és az ésszerűség követelményét.³⁶ Ezek az elméletek jelentős hatást gyakoroltak a nemzetközi szerződés-

²⁹ SCHWARZENBERGER 1943. 460–479. o. Hasonlóan érvel később Jessup is: JESSUP 1954. 98–103. o.

³⁰ Vö. pl.: KARDOS 1997. 10–11. o.

³¹ MCNAIR – WATTS 1966.

³² MCINTYRE 1958.

³³ RÄNK 1949.

³⁴ VCLT COMMENTARY, Art. 69.

³⁵ JESSUP 1948. 152. o.

³⁶ SCHWARZENBERGER 1967. 170–171. o.

sek jogának kodifikációjára és az 1969. évi bécsi egyezményre, amelyben eredetileg semmilyen utalás nem lett volna a fegyveres összeütközés esetére, majd a végső szövegben röviden megemlíti a 73. cikk.

Az Institute of International Law 1985-ben megtörte a hallgatást egy átfogó tervezettel, amelynek egyik motivációjaként megemlíti, hogy az intézet 1912-ben már egyszer foglalkozott a kérdéssel³⁷ és sajnos, az azóta eltelt időben is tapasztalható, hogy még mindig vannak fegyveres összeütközések.³⁸ A 11 cikkből álló tervezet preambuluma elismeri, hogy az államok gyakorlata nem egységes, de szükségesnek tartja a kérdésre vonatkozó alapelvek lefektetését.³⁹ A szabályozás csak a nemzetközi fegyveres összeütközések esetére vonatkozik, nem foglalkozik a nem nemzetközi ellenségeskedésekkel.⁴⁰ Főszabályként kimondja, hogy nem szűnnek meg, függesztődnek fel *ipso facto* a szerződések a konfliktus kitörésekor.⁴¹ A tervezet megemlíti több olyan szerződést, amelynek az egyoldalú megszüntetésére, felfüggesztésére nem jogosultak az összeütközésben részes felek, ilyenek „az ember védelmét” előíró szerződéses rendelkezések,⁴² a nemzetközi szervezetet alapító szerződések,⁴³ és a kifejezetten fegyveres összeütközés idején alkalmazandó szerződések.⁴⁴ A konfliktusban részes és harmadik állam közötti két- vagy többoldalú megállapodásokra nem gyakorol hatást a konfliktus,⁴⁵ és a semlegességből fakadó jogokat és kötelezettségeket sem befolyásolja a tervezet.⁴⁶ A tervezet egyértelművé teszi, hogy az önvédelem, agresszió és a Biztonsági Tanács határozatának esete a nemzetközi jog általános szabályai szerint bírálendő el, amely esetekben szintén megszűnhetnek vagy fel kell függeszteni bizonyos szerződések alkalmazását.⁴⁷ A következő pontban látható lesz, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezete számos kérdésben hasonlóan rendelkezik.

A Nemzetközi Jogi Intézet 1985. évi tervezete bátortalanul közelít a témához, át nem lépve a gyakorlatban és elméletben mutatkozó inkoherencián. A tervezet szellemisége egyértelműen a szerződéses kapcsolatok megőrzésére irányul, szelektíven utal bizonyos szerződésekre, amelyek hatályát nem érinti a konfliktus. Azonban csak a preambulum utalásából – „jelen tervezet nem érinti a nemzetközi szerződések jogáról szól bécsi egyezmény alkalmazását” – sejthetjük, hogy az államok milyen szabályok alapján szűnethetik meg vagy függeszthetik fel a szerződéseiket.

A második világháború óta a szakirodalomban megjelent tanulmányok közös ismérve, hogy az erőszak tilalmát nem érintik és a szerződő felek szándékának fontosságát hangsúlyozzák. Megkísérlik az állami gyakorlat feltárását, de további következtetéseket csak csekély számban vonnak le, jogalkotási javaslatokkal egyáltalán nem találkozunk az olvasó, sőt a Nemzetközi Jogi Intézet 1985. évi tervezete is szakirodalmi visszhang nélkül maradt.

³⁷ Lásd a jelen fejezet 1.1. pontját.

³⁸ IIL REPORT 1985.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. 1. cikk

⁴¹ Uo. 2. cikk

⁴² Uo. 4. cikk

⁴³ Uo. 6. cikk

⁴⁴ Uo. 3. cikk

⁴⁵ Uo. 5. cikk

⁴⁶ Uo. 10. cikk

⁴⁷ Uo. 7-9. cikkek

1.4. A Nemzetközi Jogi Bizottság tevékenysége a témát illetően

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2000-ben felvette hosszú távú munkatervébe a „Fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre” című témát.⁴⁸ Ennek indoklása szerint „ebben a tárgykörben a szakirodalom nem kielégítő. A téma egyértelműen alkalmas a kodifikációra és/vagy fejlesztésre. [...] A jog jelentős mértékben tisztázatlan. [...] Az államok ilyen irányú gyakorlata különböző.”⁴⁹ 2004-ben a Bizottság a témát a rövid távú munkatervébe tette át, és Ian Brownlie-t jelölte ki az előadójának („Rapportőr”).⁵⁰ Ő az 57. ülészakon, 2005-ben nyújtotta be első jelentését,⁵¹ amelyet a következő években három másik követett.⁵² Ian Brownlie lemondása után a téma felelősenek Lucius Caflisch-t választották, aki jóval lendületesebben folytatta elődje munkáját.⁵³ 2011 tavaszán második olvasatban fogadta el a tervezetet az ENSZ Hatodik Bizottsága,⁵⁴ majd 2011 őszén a Nemzetközi Jogi Bizottság le is zárta a téma tárgyalását és nyilvánosságra hozta a végső szöveget (lásd 1. sz. melléklet).⁵⁵

Az ENSZ Titkársága, annak érdekében, hogy segítse a Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját, Memorandumba foglalta össze a témával kapcsolatosan fellelhető elméleteket, bírósági és állami gyakorlatot.⁵⁶ Ez a dokumentum lényeges ténybeli alapját képezte a tervezetnek, de az elmúlt években számos állam véleménye is formálta azt.

A tervezet hatálya alá csak az államok közötti nemzetközi szerződések tartoznak, azaz a megkötéssel, hogy nem kizáró ok, ha egy többoldalú szerződésnek esetleg van nemzetközi szervezet tagja is. Egyebekben azonban a tisztán nemzetközi szervezetek között létrejött megállapodások nem képezték a vizsgálat tárgyát. Brownlie hangsúlyozta, hogy „maguk a nemzetközi szervezetek és a funkcióik között is hatalmas eltérések mutatkoznak. Ezért megkérdőjelezhető, hogy lehetséges-e ezen tanulmány keretei között foglalkozni a szervezetek szerződéses viszonyaival is. Sőt, a nemzetközi szervezetek fegyveres konfliktusokkal összefüggésben felmerülő jogi kérdései merőben különbözhetnek az államok fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos témáitól.”⁵⁷

A Hatodik Bizottság tagjainak az egyik fele támogatta, míg a másik fele ellenezte a téma tárgyalásának kezdetén, hogy a tervezet hatálya kiterjedjen a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre is.⁵⁸ Végül ez is belekerült a fegyveres konfliktus fogalmába, mivel a Nemzetközi Jogi Bizottság és az államok képviselőinek többsége úgy értékelte, hogy nagyon leszűkítené a tervezet hatósugarát az, ha csak a nemzetközi fegyveres

⁴⁸ ILC REPORT 2000. Chapter IX. para. 726, 729.

⁴⁹ ILC REPORT 2000. Annex, Syllabuses on topics, para. 140.

⁵⁰ ILC REPORT 2004. Chapter XI. para. 364.

⁵¹ UN FIRST REPORT 2005.

⁵² UN SECOND REPORT 2006.; UN THIRD REPORT 2007.; UN FOURTH REPORT 2008.

⁵³ UN FIRST REPORT 2010.

⁵⁴ *Titles and texts of the draft articles on the effects of armed conflicts on treaties adopted by the Drafting Committee on second reading.* International Law Commission, A/CN.4/L.777 2011.

⁵⁵ DRAFT ARTICLES 2011.

⁵⁶ UN MEMORANDUM 2005.

⁵⁷ UN THIRD REPORT 2007. para. 9.

⁵⁸ A Hatodik Bizottságban 2005 és 2006-ban folyt vita alapján a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat nem venné bele a fogalomba Algéria, Ausztria, Kína, Kolumbia, India, Indonézia, Irán, Portugália, az Egyesült Királyság. Belevenné viszont Görögország, Japán, Malajzia, Marokkó, Nigéria, Hollandia, Lengyelország, Románia, Sierra Leone, Szlovákia. Lásd: UN THIRD REPORT 2007. para. 12.

összeütközések esetét tárgyalná. A modern fegyveres konfliktusok során sokszor összemosisodik a határa a nemzetközi és a nem nemzetközi jellegnek, és a nem nemzetközi ellenségeskedések is jelentősen befolyásolhatják egyes szerződések alkalmazását.⁵⁹ Tehát az egész tervezet vonatkozik mind a nemzetközi, mind a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetére, bármilyen megkülönböztetés nélkül.⁶⁰

Röviden összefoglalva a 18 cikkből és egy mellékletből álló tervezetet, az egyformán lehetségesnek látja a szerződések fegyveres konfliktus miatti megszűnését és felfüggesztését, semmilyen különbséget nem téve a két jogintézmény között. A tervezet folyamatosan együtt használja a két fogalmat, kivéve az önvédelemhez való jog gyakorlása esetét, ahol viszont érdekes módon csak a felfüggesztést teszi lehetővé.⁶¹ Főszabályként a szerződés egészére nézve mondja ki a lehetséges joghatásokat, de megengedi a szerződési rendelkezések szétválasztását.⁶² Felsorolja azokat a tényezőket, amelyeket figyelembe kell venni annak eldöntése érdekében, hogy egy adott konfliktus következtében megszűnhet-e, vagy fel lehet-e függeszteni egy szerződés alkalmazását.⁶³ A melléklet tartalmazza azon szerződéstípusok megnevezését, amelyekre nem, vagy nagy valószínűséggel nem gyakorolhat megszüntető vagy felfüggesztő hatást a konfliktus.⁶⁴ A tervezet néhány mondatban megfogalmazza azokat az eljárási szabályokat, amelyeket fegyveres konfliktus esetén az államoknak követniük kellene a szerződéseik alkalmazásával (illetve nem alkalmazásával) összefüggésben.⁶⁵

Az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Bizottság tervezetét az A/66/99 (2011) számú határozatában, és kijelenti, hogy ez a tervezet „alapját képezheti” egy nemzetközi egyezménynek. A határozat hangsúlyozza, hogy a téma „kimagasló jelentőséggel bír az államok közötti kapcsolatokban” és a 69. ülészak (2014-2015) napirendi pontjai közé veszi fel annak érdekében, hogy ott megvitassák a tervezet további sorsát.⁶⁶ Mindezek ellenére kérdéses, hogy valaha nemzetközi megállapodássá válik-e. Ritkán jöttek létre széles körben aláírt nemzetközi egyezmények olyan témákban, ahol a szokásjog bizonytalan (gondolhatunk itt például az államutódlással kapcsolatos kérdésekre és a több évtized alatt sem hatályba lépő egyezményekre).

A tervezet szűkszavú és rövid, kombinálja a szokásjog kodifikációját és a jog fejlesztését, ezzel azonban bizonyos ellentmondásokat kelt, valamint kérdéseket hagy nyitva. Egyes, valószínűleg az államok véleménye alapján kialakult kompromisszumok eredményeként elfogadott szabályok pedig nem illeszkednek megfelelően a létező felelősségi és szerződéstani dogmatikába. A könyv további részeiben az érintett témák kapcsán részletesen kifejtem a Nemzetközi Jogi Bizottság javaslatát illető észrevételeimet és kritikámat.

1.5. A téma a magyar szakirodalomban

⁵⁹ ILC REPORT 2008. Chapter V. 92. o.

⁶⁰ Lásd DRAFT ARTICLES 2011. Art. 1, 2 (b)

⁶¹ Uo. Art. 14. Ez egybeesik a Nemzetközi Jogi Intézet 1985. évi tervezetének 7. cikkével.

⁶² Uo. Art. 11.

⁶³ Uo. Art. 6.

⁶⁴ Uo. Art. 4–7, Annex

⁶⁵ Uo. Art. 9, 13.

⁶⁶ UNGA RES 99 (2011)

1.5.1. A második világháború előtti időszak

A második világháború előtti magyar jogirodalomban két irányzat figyelhető meg: 1) az 1880-as évek körül megjelent művek a háborúnak inkább felfüggesztő hatást tulajdonítanak, elismerve, hogy lehetséges a megszüntetés is ilyen okból, ha lehetetlenné válik a teljesítés; 2) az 1900-as évek első két-három évtizedében keveredik a megszűnés és felfüggesztés nézete, jóval élesebben elhatárolt a háború és a béke állapota, mint korábban.

Kiss István az 1876-ban megjelent könyvében mind a nemzetközi szerződések jogánál, mind a hadijognál hangsúlyozza, hogy a hadi állapot beállta nem szünteti meg a nemzetközi szerződéseket, „csak felfüggesztetteknek tekinthetők és csupán annyiban, a mennyiben ily állapot esetére érvényök kikötve nem volt.”⁶⁷ A hadiállapot megszüntével a felfüggesztett szerződések „megújulnak”, hacsak az illető államok részéről más intézkedés nem történik.⁶⁸ Ugyanezt a megoldást követi Tassy Pál is, aki elképzelhetőnek tartja a szerződések megszűnését háború miatt, de méginkább a hatály felfüggesztődését. A háború jogi következményei c. fejezetben kifejti, hogy „az egymás alattvalóival szemben követendő magatartást” szabályozó nemzetközi szerződések „érvényben maradnak” mindaddig, amíg a felek kölcsönösen betartják azokat.⁶⁹

Érdekes jogi megoldást dolgozott ki Apáthy István. 1888-ban megjelent tankönyve szerint a szerződések hatálya nem függ a békés állapottól, így a háború *ipso facto* nem szünteti meg azokat. Bluntschlira hivatkozva kijelenti, hogy „a háború rendszerint felfüggeszti ugyan a szerződések végrehajtását, de azokat csak az esetben szünteti meg, ha alapjaikat megsemmisíti.”⁷⁰ Az alapok megsemmisítésének azt tartja, ha épp a háború miatt lehetetlenné válik a szerződés teljesítése. Viszont a szerződés lehetetlenné válása véleménye szerint akkor következik be, „ha a szerződés teljesítése physicaileg vagy erkölcsileg lehetetlenné válik.”⁷¹ Így tulajdonképpen szabad kezét engedett bármelyik hadba került szerződő félnek a szerződés megszüntetésére az összeütközés miatt.

Az 1880-as évek magyar szerzői főként a német nyelvű irodalmat vették alapul, különösen Johann Bluntschli munkáit, ez magyarázatot adhat a nézeteik hasonlóságára, nem teljes mértékben illeszkedve az akkori többségi európai állásponthoz, miszerint a háború megszünteti a szerződéseket, kivéve, ha azok kifejezetten rendelkeznek az ellenkezőjéről.

A 20. sz. eleji szerzők a nemzetközi szerződések joga részről átteszik a téma tárgyalását a hadijogi fejezetbe. Csarada János 1910-ben így fogalmaz: „A háború nem jogi kérdés, mert a jog eszközei nem eléggé hatályosak, hogy az egyének között az erőszakot, a nemzetek között a háborúkat végleg megszüntessék. A háborút úgy kell felfognunk, mint a természet rendjének egy kiegészítő részét, mert a természet organikus világában állandó békét sehol nem találunk [...]. A nemzetközi jognak feladata a háborúval szemben arra szorítkozhat csupán, hogy azoknak romboló hatását a jog eszközeivel enyhítse...”⁷² Csarada a hadban álló felek szerződéseire vonatkozó szabályokat a hadijog keretében tárgyalja, a szerződések megszűnésénél csak utalva erre, mint különleges esetre.

⁶⁷ Kiss 1876. 219, 243. o.

⁶⁸ Uo. 220. o.

⁶⁹ TASSY 1887. 100, 125. o.

⁷⁰ APÁTHY 1888. 221. o.

⁷¹ Uo. 220. o.

⁷² CSARADA 1910. 15–16. o.

Ennek magyarázataként az szerepel, hogy ilyenkor a felek között csak a háborúval kapcsolatos megállapodások léteznek (hadviselés szabályai, fegyverszünet, hadifoglyok cseréje stb.)⁷³ Irk Albertnél is a téma a hadijognál szerepel, még hozzá „A hadi állapot hatásai” cím alatt. Szerinte a nemzetközi szerződések „egy részét a hadiállapot természetesen azonnal megszünteti, így nevezetesen azokat, melyek a hadiállapot miatt *ipso facto* nem teljesíthetők vagy azokat a politikai jellegű szerződéseket, melyek a hadiállapotba került államok nemzetközi közeledését célozták.”⁷⁴

A két világháború közötti időszakban Teghze Gyula a témát a szerződés tan körébe sorolja, de álláspontja lényegében megegyezik Csarada Jánoséval.⁷⁵ Buza László 1935-ben megjelent tankönyvében a nemzetközi szerződések megszűnése körében nem tesz említést erről az esetről, azt a „harcjog” keretei között tárgyalja. A hadi állapot egyik következményeként „a hadviselő felek egymás közötti nemzetközi szerződéseinek hatálya megszűnik, helyesebben a hadi állapot tartamára felfüggesztetik, azoknak a szerződéseknek a kivételével, melyek éppen háború esetére szólnak.”⁷⁶ A helyesebben szó használata nehezen értelmezhető egy tankönyvben, jelentheti azt, hogy nem szűnnek meg, csak felfüggesztődnek a szerződések, azonban utalhat arra is, hogy korábban a megszűnés volt jellemző, míg a könyv megírásakor már a felfüggesztés, vagy esetleg Buza preferenciáját mutatja. A megfogalmazás arra enged következtetni, hogy a hatály megváltozását automatikusan idézi elő a fegyveres összeütközés ténye.

Az első világháború szerződésekre gyakorolt hatásával nem foglalkoztak mélységében a magyar szerzők, ezt a kérdést kizárólag a békeszerződések által rendezettnek tekintették. A két világháborút követő békeszerződések kapcsán a szakirodalomban kevés szó esett azoknak a szerződésekre vonatkozó rendelkezéseiről, nagy mértékben köszönhetően a békeszerződések ennél sokkal „húsba vágóbb” rendelkezéseinek. A téma dogmatikai elhelyezésének bizonytalansága – nevezetesen, hogy a szerződések jogánál vagy a hadijognál szerepeljen-e – szintén alátámasztja a tiszta szabályok hiányát és a nemzetközi jog rendszerének azon változását, amelyet a Nemzetek Szövetsége által létrehozott új jogrend jelentett, különösen az erőszak alkalmazásának korlátozása terén.

1.5.2. 1945-től napjainkig

A második világháború után bekövetkező belpolitikai zavarok és a hatalmi berendezkedés igencsak korlátok közé szorította a nemzetközi jog tudományával foglalkozókat. Kevés önálló monográfia jelenhetett meg, a tankönyvek pedig csak többszerzősek lehettek. E disszertáció témájához kapcsolódó megjegyzések ritkán találhatók a szakirodalomban az 1970-es évekig, és akkor is szűkszavúak.

Buza László és Hajdu Gyula a háború esetét már a szerződés tan keretében tárgyalják – szemben Buza 1935-ös tankönyvével –, véleményük szerint elkülönült megszűnési esetet képez a háború, azonban jellemző, hogy fegyveres konfliktusokkal összefüggő példák szerepelnek más szerződésmegszűnési eseteknél is.⁷⁷ Tankönyvük háborús pél-

⁷³ Uo. 508, 607–608. o.

⁷⁴ IRK 1918. 119. o.

⁷⁵ TEGHZE 1930. 417. o.

⁷⁶ BUZA 1935. 368. o.

⁷⁷ BUZA – HAJDU 1961. 244. o.

dákkal szemlélteti a szerződésszegés miatti megszűnést és a lehetetlenülést is.⁷⁸ „Vannak esetek, amikor a nemzetközi jog bizonyos általános rendelkezései eredményezik a szerződés hatályának megszűnését. Ez az eset, ha a szerződés tárgytalanná válik, illetőleg, ha a benne foglalt kötelezettség teljesítése lehetetlenné lesz. Pl. ha három állam szövetségi szerződést köt, s kettő közülük háborúba kerül egymással, a harmadik számára a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítése lehetetlen, s így az hatályát veszti.”⁷⁹ Jelentősen növeli a bizonytalanságot, hogy a példákban fegyveres összeütközésen alapul valamely nemzetközi szerződés lehetetlenülése, a szerződésszegés, vagy körülmények alapvető megváltozása miatti megszűnése is.

Haraszi György, a nemzetközi szerződések jogának egyik legnagyobb hazai szakértője, is csak érintőlegesen foglalkozott a témával, szerinte „a mai nemzetközi jog a háború, sőt az erőszak tilalmára épül fel és ennek folytán a régi nemzetközi jognak azok az egyébként is meglehetősen bizonytalan rendelkezései, amelyek az akkor még jogszerű háborúnak a nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását meghatározták, nem lehetnek változatlanul hatályosak.”⁸⁰ Hangsúlyozta, hogy a téma vizsgálata során elengedhetetlen az erőszak tilalmára épülő új nemzetközi jogrend és a jogellenes kényszer alkalmazásából adódó minden jogkövetkezmény feltárása.⁸¹ Noha Haraszi számos, a nemzetközi szerződések jogába tartozó témával foglalkozott, akár monografikus terjedelemben is, az említett megállapításain túl nem mélyed bele a fegyveres összeütközések hatásába.

A Haraszi György, Herczegh Géza és Nagy Károly által 1976-ban írt Nemzetközi jog c. tankönyvben a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy „a kétoldalú szerződéseket a háború általánosan megszünteti, míg a többoldalúakat a hadviselő felek között csupán felfüggeszti, és azok hatálya a hadiállapot megszűntével újból helyreáll közöttük”.⁸² Mindemellett azt is megállapítják, hogy egyes szerződések a háború ellenére hatályban maradnak, de ehhez példaként csak a kifejezetten háború idejére kötött egyezményeket említik, valamint azokat, amelyekben kikötik egyértelműen, hogy háború esetén is alkalmazandóak. Ugyanezt a felosztást követi Nagy Károly 1999-ben megjelent tankönyve is.⁸³ Ezeknek a tömör megállapításoknak az alapját feltehetően a 2. világháború utáni párizsi magyar békeszerződés szövege adja.⁸⁴

A legújabb nemzetközi jogi tankönyvek nem szentelnek nagy figyelmet a témának, esetleg a korábbiakhoz hasonlóan ellentmondásosan kezelik. Bokorné Szegő Hanna tankönyvében például a nemzetközi szerződések jogánál megjegyzi, hogy az erőszak tilalma miatt aligha kerül sor olyan háborúra, amely kihathatna a nemzetközi szerződések sorsára, ezzel szemben azonban a fegyveres összeütközések jogánál kijelenti, hogy a hadviselő államok kétoldalú szerződése is megszűnnek, a többoldalúakat pedig felfüggeszti a háború.⁸⁵ A Kardos Gábor és Lattmann Tamás által szerkesztett mű is csak egy mondatban emlékezik meg erről a témáról a nemzetközi szerződések megszűnésének esetkörében, utalva arra, hogy a humanitárius jogi szerződések hatályban maradnak.⁸⁶

⁷⁸ Uo. 242–243. o.

⁷⁹ Uo. 242. o.

⁸⁰ HARASZI 1973. 10–11. o.

⁸¹ Uo.

⁸² HARASZI – HERCZEGH – NAGY 1976. 248. o.

⁸³ NAGY 1999. 400. o.

⁸⁴ Lásd IV. fejezet

⁸⁵ BOKORNÉ 2006. 100. és 338. o.

⁸⁶ KARDOS – LATTMANN 2010. 97. o.

Szemesi Sándor A nemzetközi jog alapintézményei c. könyvben ilyen megszűnés alóli kivételként említi még a határszerződéseket és az objektív helyzeteket szabályozó megállapodásokat.⁸⁷ Kovács Péter a háború megszüntető hatását azon kétoldalú szerződések körére korlátozza, amelyeket a felek kifejezetten békeidőre kötöttek.⁸⁸ Ez utóbbi szóhasználat, nevezetesen a „kifejezetten békeidőre kötött megállapodások” jóval előnyösebb megoldásnak tekinthető, mint a más szerzőknél megfigyelhető válogatás a szerződések tárgya alapján.

Bruhács János 2009-ben megjelent tankönyve az első, amely utal a Nemzetközi Jogi Bizottság előtt folyó kodifikációs tevékenységre és a többi tankönyvhöz képest kissé részletesebben tárgyalja a témát. A szokásjogban kialakult szabálynak tekinti a két- és többoldalú szerződésekre gyakorolt eltérő hatást (az előbbi megszűnik, az utóbbi csak felfüggesztődik), valamint a szerződő felek akarata szerinti minősítést. Megállapítja, hogy a kodifikáció ettől több ponton eltér, így például említi a fegyveres összeütközés tágabb fogalmi körét és a megszűnés leszűkült esetköreit.⁸⁹

Az Ádány Tamás, Bartha Orsolya és Törő Csaba által szerkesztett A fegyveres összeütközések joga c. tankönyv foglalkozik a jelenkor hazai szerzői közül a legrészletesebben a kérdéssel, és azt a következtetést vonják le, hogy a szerződések felfüggesztése, felmondása az államok szabad döntésétől függ. Általános szabály nem létezik, de mára már a fegyveres összeütközések nem idéznek elő automatikus joghatást a szerződések tekintetében.⁹⁰ Ők tehát a szerződő felek akarata tekintik döntőnek.

A tankönyveken kívül néhány tudományos kutatás érintett ide kapcsolódó kérdéseket, így különösen a kisebbségvédelem területén. Szalayné Sándor Erzsébet⁹¹ és Kovács Péter⁹² részletesen foglalkoztak a Nemzetek Szövetsége kisebbségvédelmi rendszerének második világháború utáni tovább (nem) élésének problematikájával.

A magyar szakirodalom a témával átfogóan nem foglalkozott, az újabb kori szerzők esetében nyilvánvalóan látható, hogy a vonatkozó nemzetközi szakirodalom sem egységes és mennyiségileg elenyésző. A tankönyvekben túlzottan általános következtetéseket vonnak le, amelyek e miatt nem, vagy jelentős részben nem felelnek meg a valóságnak.

1.6. Az elméletekkel kapcsolatos észrevételek

A megszűnési elvet támogatók véleménye szerint két állam között a hadiállapot olyan súlyos helyzet, hogy egy államtól sem várható el a szerződéses kötelezettségeinek a betartása. Az elv az ókortól kezdve évszázadokon át uralta a nemzetközi kapcsolatokat és fontos része volt a háború és béke idejének pontos szétválasztásában. A nemzetközi szerződéseket ugyanis az államok csak azért fogadták el, mert éppen úgy kívánta érdekük, és ha kettejük között fegyveres összeütközés állt elő, ez az érdek nyilvánvalóan megváltozott, elmúlt. A béke idejére hozott szabályok tehát megszűntek létezni a háború idején. Az a tény sem változtatott sokat ezen a jelenségen, hogy létezett az igazságos és az igazságtalan háború közötti különbség, amely szorosan összefüggött a vallással, a há-

⁸⁷ SZEMESI 2011. 60. o.

⁸⁸ KOVÁCS 2006. 132. o.

⁸⁹ BRUHÁCS 2009. 136. o.

⁹⁰ ÁDÁNY – BARTHA – TÖRŐ 2009. 56–58. o.

⁹¹ SZALAYNÉ 2003. 145–170. o.

⁹² KOVÁCS 1996.

borúk istenek (pl.: Jupiter és Mars), vagy az Isten általi irányítottságával. Ekkoriban a nemzetközi kapcsolatokban a háború tipikusan a területszerzés, népek leigázásának az eszköze, tehát az abban részes felek között fel sem merülhet a korábbi szerződéses viszonyok fenntartásának igénye.

A középkorban a természetjog megjelenése jelenti az első repedéseket ebben a rendszerben, több jogtudós és filozófus is kijelenti, hogy bizonyos elveket, szabályokat minden körülmények között tiszteletben kell tartani, mert azok a természet törvényei, amelyek pedig minden népre egyformán irányadóak.⁹³ A gyakorlatban azonban a háború és jog közeledése csak az 1800-as évek közepén indult meg, és a 20. században bekövetkezett változások miatt vált meghaladottá a háború jogon kívülisége és a teljes megszűnés elve. A tényezők, amelyek ehhez vezettek:

a) Az emberi jogok és a humanitárius jog fejlődése elérte azt a szintet, hogy a legalapvetőbb szabályai hadiállapot vagy szükséghelyzet esetén is követendőek legyenek.

b) Kialakult az erőszak tilalma, amely alapján már jóval szűkebb körben engedélyezett az erőszak alkalmazása, mint akármikor korábban. Kifejezetten tilos a területszerzésre, bekebelezésre irányuló háború, a jelenlegi nemzetközi jogrend alapvető célja a hatalmi egyensúly fenntartása.

c) Az ENSZ Alapokmánya szabályai is kötelezik az államokat fegyveres konfliktus idején. Sőt, jogszerűen fegyveres erőszak alkalmazására csak az ENSZ által engedélyezett módon kerülhetne sor – tehát ez már nem egyszerűen államközi kérdés, hanem érinti a teljes nemzetközi közösséget.

d) Globalizált gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok jöttek létre, valamint az államoknak olyan terjedelmes multilaterális szerződési viszonyai alakultak ki, amelyeknek jelentős részéből egy konfliktus esetén sem biztos, hogy kívánatos kimaradnia. E viszonyok újraszabályozása a konfliktus után rendkívül hosszadalmas és bonyolult lehet.

e) A konfliktusok jellege is megváltozott, mára tipikusan a nem nemzetközi, vagy a nemzetközi elemmel is bíró nem nemzetközi konfliktusok a jellemzőek, és nem a klaszszikus értelemben vett háborúk.

Ezek az érvek vezettek oda, hogy a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően egy cizelláltabb, részletesebb megközelítés alakuljon ki, mégpedig az osztályozási elv. Az osztályozási elv középpontjában a szerződő felek szándékának a feltárása áll.⁹⁴ Az osztályozási elv szerint a fegyveres konfliktus eredményeként az alábbi eshetőségek lehetségesek: a) a szerződés hatályban marad és alkalmazandó, b) a szerződés hatályát felfüggesztik vagy az felfüggesztődik, c) a szerződés megszűnik vagy megszüntetik. Az elv alkalmazása során a szerződő felek szándékának kiderítéséhez a szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok az irányadóak, tehát megvizsgálják mind a szerződés szövegét, mind az előkészítő anyagokat, diplomáciai levelezést és a felek korábbi gyakorlatát is. Minden szerződés osztályozható, kategorizálható, és bizonyos tényezők vizsgálata alapján meghatározható, hogy az adott szerződés sorsa mi lesz. Az osztályozási elv szerint tipizálhatóak a szerződések, tehát létrehozható egy lista, amelyen a különböző tárgyú szerződéseket besorolják a megfelelő kategóriába.

⁹³ Lásd például: GROTIUS 1960. Bevezetés, 26, 28. pont; ELBE 1939. 665–688. o.; DELBRÜCK 2000. 1368. o.

⁹⁴ Első megfogalmazója Sir Cecil B. Hurst (1922), akit több szerző követ, így például McNair, Borchard, Lenoir és Brownlie is. Lásd: UN MEMORANDUM 2005. 10. o.; MCNAIR 1961.; LENOIR 1946. 129–177. o.; HURST 1921.

Ennek a módszernek előnye, hogy reagál a 19–20. században bekövetkezett változásokra és lehetőséget teremt az államok számára is az aktuális értelmezésre. Mindemellett azonban az előbbieken előnyként feltüntetett érvek hátrányként is megjelenhetnek a gyakorlatban, tekintettel arra, hogy a szerződő felek szándékának megállapítása sok esetben egyáltalán nem könnyű. A ma is hatályos nemzetközi szerződések egy részét még 1945 előtt kötötték, amikor megkérdőjelezhető, hogy a szerződő felek szándéka más lett volna, mint a megszűnés. Ráadásul a szerződő felek akaratának a kiderítéséhez használt módszerek sem problémamentesek, mivel az előkészítő anyagok nem biztos, hogy fellelhetők és a feleknek valószínűleg nincs ilyen irányú, egyértelmű gyakorlatuk. A szerződések szövegének kialakítása nem minden esetben dokumentált és az sem elhanyagolható, hogy általában a szerződés megkötésekor a felek a kedvező, baráti jövőbeli kapcsolatukban bízva hozzák létre a megállapodást. Fel sem merül az igény arra, hogy tisztázzák a szerződés sorsát fegyveres konfliktus esetére.

A szerződések általában nem „vegytiszták”, tehát nem csak egy tárgykörük van, hanem akár több is. Különösen igaz ez a kétoldalú megállapodásokra, gondoljunk itt például a gyakran kötött barátsági, kereskedelmi és hajózási megállapodásra, amely még a diplomáciai kapcsolatok kérdését is rendezi. Ennek egyes szakaszai nagy valószínűséggel olyanok, amelyeket a felek nem kívánnak alkalmazni a konfliktus idején, például a kereskedelmi részek, de vannak olyan szakaszok, amelyeknek a megszűnését sem szeretnék, például a diplomáciai képviselőik sérthetlenségére vonatkozóakat. Ezekre a kérdésekre az osztályozási elv nem képes egyértelmű választ adni.

Az osztályozási elv sokszor merít a nemzetközi bíróságok ítéleteiből, amelyek ugyan mindig a konkrét ügyben állapítják meg, hogy az adott szerződés jogi sorsa mi, mégis precedensértékkel bírhatnak a jövőre nézve. A Nemzetközi Bíróság például kimondta a *Fegyveres tevékenységek Kongó területén ügyben*, hogy mind Ruanda, mind a Kongói Demokratikus Köztársaság által kötött emberi jogi egyezmények hatályosak az eredeti hatálybalépésük óta, tehát ebből egyértelműen lehet következtetni arra, hogy az ezen államok területén lévő fegyveres konfliktusok nem érintették az egyezmények és az azokhoz fűzött fenntartások hatályát. A Bíróság ezt nem csak az egyezmény egyes legalapvetőbb, eltérést nem engedő szabályaira nézve mondta ki, hanem az egyezmények egészére. Ugyanezt állapította meg a nemzetközi szervezetek alapokmányával kapcsolatosan is, nevezetesen az Egészségügyi Világszervezet (WHO) és az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) tagságára, valamint a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények leküzdéséről szóló 1971. évi Montreali Egyezmény és a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO) tagságára vonatkozóan is.⁹⁵

A korábbi elméletekhez képest az osztályozási elméletben jobban, de nem elégséges mértékben jelenik meg az erőszak tilalma és a szerződésekre gyakorolt hatás összefüggéseinek vizsgálata. Tipikus a „nem érinti” hivatkozás, amelyből arra lehet következtetni, hogy az erőszak tilalmával összefüggő szabályok előnyt élveznek egy fegyveres összeütközés rendezése során. Ez azonban nem ad választ a megtámadott fél helyzetére, azokra az esetekre, amikor nem egyértelmű ki a támadó, vagy amikor az arra jogosult szervek nem deklarálták az erőszak tilalmának megsértését.

Mind a megszűnési, mind az osztályozási elméletre jellemző, hogy az eljárási kérdésekkel nem foglalkoznak. Mindkét elvet vallók szerint a megszűnő szerződések automa-

⁹⁵ *Armed Activities on the Territory of the Congo*, ICJ, 2006.

tikusan hatályukat veszítik a fegyveres összeütközés kezdő időpontjában. Azt azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a kezdő időpont nem feltétlenül állapítható meg egyértelműen, ahogyan a konfliktus záró időpontja sem biztosan. Szürke zónának tekinthető a felfüggesztés állapota is, tehát kevésbé ismertek a szabályok arra az esetre, amikor egy szerződés nem szűnik meg, de nem is marad hatályban. A megszűnési elv csak a nemzetközi fegyveres konfliktusok esetére vonatkozott, míg az osztályozási elvnel nem különül el egyértelműen a nemzetközi és a nem nemzetközi összeütközések esete.

1.7. Összegzés

A 20. század első fele bőséges állami és bírósági gyakorlattal szolgált a témát illetően, csak hogy ezek mind az ENSZ Alapokmánya és a mai modern nemzetközi jog megszületése előtti időre tehetőek. Azóta a nemzetközi jog számos területén jött létre írott szabályozás, azonban a nyitott kérdések egyike a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása, amelyet a jogtudósok számos elmélet segítségével próbáltak rendszerbe foglalni. Így láthattuk az *ipso facto* megszűnés elvét, a részes felek száma szerinti különbségtételt, majd pedig az osztályozási elv kialakulását. Az előbbi két elmélet a magyar szakirodalomban is megjelent, míg az utóbbi tekintetében csak a fegyveres összeütközésre vonatkozó szabályokról esik szó a hazai szerzők körében.

A pusztán politikai jellegű megközelítés helyett mára fontossá vált a téma nemzetközi jogi keretek közé helyezése, a nemzetközi jogrendszerbe történő beillesztése. Ezt a feladatot azonban még senkinek nem sikerült megoldania. 1985-ben a Nemzetközi Jogi Intézet készített egy javaslatot, a Nemzetközi Jogi Bizottság pedig 2011-ben zárta le a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának vizsgálatát. Míg 1985-ben csak a nemzetközi fegyveres konfliktusok tisztán államok közötti szerződéseire kifejtett hatásáról alkottak szabálytervezetet, addig a Nemzetközi Jogi Bizottság munkája vonatkozik a nem nemzetközi konfliktusok esetére is, és a nemzetközi szerződések köre is tágabb.

Az érintett részeknél ismertetem a tervezetek rendelkezéseit és az azzal kapcsolatos véleményemet, választ adva, miért gondolom úgy, hogy nem sikerült még olyan szabályozást alkotni, amely megfelelően illeszkedne a nemzetközi jog hatályos rendszerébe.

2. Fogalmak

Ebben a részben nem csak a két alapvetően használt fogalom meghatározása következik, tehát az, hogy mit értünk nemzetközi szerződés és fegyveres konfliktus alatt. Kifejtem a használt fogalom jelentőségét is a téma további tárgyalása szempontjából. Ez különösen fontos a fegyveres konfliktus tekintetében, ugyanis teljes mértékben determinálja a hatást az, hogy nemzetközi, vagy nem nemzetközi konfliktusról van-e szó.

2.1. A nemzetközi szerződés fogalma

Mind a szokásjog, mind a jogtudósok véleménye szerint nemzetközi szerződésnek minősül „a nemzetközi jog alanyai közül a szerződéskötési képességgel bírók által kötött

akár írásbeli, akár szóbeli megállapodás, elnevezésétől függetlenül, amelynek célja, hogy nemzetközi jogi jellegű jogokat és kötelezettségeket keletkeztessen.”⁹⁶ McNair a nemzetközi szerződések jogáról 1961-ben megjelent könyvében így határozza meg: „írásbeli megegyezés, amellyel két vagy több állam, vagy nemzetközi szervezet maguk között olyan kapcsolatot hoz létre vagy szándékozik létrehozni, amely a nemzetközi jog szféráján belül működik.”⁹⁷ A francia szakirodalom alapján „a nemzetközi jog két vagy több alanya között kötött minden olyan megállapodás, amelynek célja jogi hatások elérésére irányul, és amelyet a nemzetközi jog szabályoz.”⁹⁸ Nagy Károly megfogalmazásában a nemzetközi szerződés „olyan, államok közötti kifejezett akaratmegegyezés, amelyik nemzetközi jogok és kötelezettségek létrehozására, módosítására vagy megszüntetésére irányul.”⁹⁹

A Nemzetközi Jogi Bizottság az 1969. évi bécsi egyezmény előkészítése során elismerte, hogy vannak szóbeli nemzetközi megállapodások is, de úgy döntöttek, hogy az egyezmény csak az írásban kötött szerződésekre vonatkozzon.¹⁰⁰ Így az egyezmény 2. cikk 1 (a) pontja szerint a „szerződés államok között írásban kötött és a nemzetközi jog által szabályozott megállapodást jelent, tekintet nélkül arra, hogy egyetlen, kettő vagy több, egymással kapcsolatos okmányba foglalták-e azt és függetlenül a megállapodás sajátos rendeltetésétől”.¹⁰¹ Közismert, hogy a magyar szöveg fordításába hiba csúszott, így helyesen, az angol és francia eredeti szöveg alapján, nem a „sajátos rendeltetésétől” függetlenül, hanem a sajátos elnevezésétől függetlenül minősülhet nemzetközi szerződésnek egy jogi megállapodás.¹⁰²

Nemzetközi szerződést természetesen nem csak az államok köthetnek, hanem a nemzetközi jog más (szerződéskötési képességgel rendelkező) alanyai is, így a nemzetközi szervezetek és egyes speciális jogalanyok is, például a Szentszék vagy a Máltai Lovagrend. Az államok és nemzetközi szervezetek vagy nemzetközi szervezetek közötti nemzetközi szerződések jogáról szóló 1986. évi bécsi egyezmény¹⁰³ 2. cikk 1 (a) pont értelmében a nemzetközi szerződés fogalma pontosan ugyanaz, mint az 1969. évi egyezményben, annyi változtatással, hogy a szerződést létrehozhatja „egy vagy több állam és egy vagy több nemzetközi szervezet” vagy „nemzetközi szervezetek”.¹⁰⁴

A *Katar és Bahrein közötti területi kérdések és tengeri elhatárolások ügyében* a Nemzetközi Bíróság azt vette figyelembe egy dokumentum nemzetközi jogi jellegének megítélése során, hogy tartalmaz-e olyan kötelezettségeket, amelyeket a felek elfogad-

⁹⁶ KOVÁCS 2006. 79. o.

⁹⁷ MCNAIR 1961. 4. o.

⁹⁸ DINH ET AL. 1998. 71. o.

⁹⁹ NAGY 1999. 38. o. A 344. oldalon Nagy Károly ettől némileg eltérő fogalmat használ, már nem az államok, hanem a nemzetközi jogalanyok közötti kifejezett akaratmegegyezést érti alatta.

¹⁰⁰ VCLT COMMENTARY, Art. 2.

¹⁰¹ 1987. évi 12. tvr.-ben kihirdetett szöveg szerint.

¹⁰² Az eredeti angol szöveg a „*designation*” szót használja, a francia pedig a „*dénomination*” szót, amelyeknek több jelentése van ugyan, de az egyezmény és a nemzetközi szerződés fogalma tekintetében csak az „elnevezés” jelentés az elfogadható, ahogyan ezt támasztja alá az egyezményhez fűzött kommentár is. Lásd: VCLT COMMENTARY, Art. 2.

¹⁰³ Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, Vienna, 1986. Még nem hatályos.

¹⁰⁴ Uo. 2. cikk (1) a) és ii)

tak, ezáltal magukra nézve hoztak-e létre jogokat és kötelezettségeket a nemzetközi jogban, mert ha igen, akkor az a dokumentum nemzetközi szerződésnek minősül.¹⁰⁵

A fegyveres konfliktusok hatásának vizsgálata során csak az írott nemzetközi szerződéseket veszem alapul, tekintettel arra, hogy az államok gyakorlatának feltárása egyébként is nehézkes ebben a témában, és tulajdonképpen lehetetlen lenne a szóbeli szerződéseket felderíteni. A Nemzetközi Jogi Bizottság is a téma elemzésekor¹⁰⁶ az 1969. évi bécsi egyezményben meghatározott fogalmat alkalmazza. A kutatás során azon nemzetközi szerződések vizsgálatára került sor, amelyeket államok kötöttek, azzal kiegészítve, hogy nem kizáró ok, ha többoldalú szerződések esetében a szerződésben részes felek között nemzetközi szervezet is található.¹⁰⁷ Ilyen például az 1982. évi ENSZ tengerjogi egyezmény, amelyet államok kötöttek, de csatlakozott hozzá az Európai Unió is. A vizsgálatból azonban kimaradnak a tisztán nemzetközi szervezetek között kötött megállapodások. (Az V. fejezet magyarázatot ad arra, milyen nehézségek akadályozzák az elemzés kiterjesztését a nemzetközi szervezetek szerződéseire, mindazonáltal szó esik a nemzetközi szervezet és állam közötti bilaterális szerződések sorsáról.)

2.2. A fegyveres összeütközés fogalma

A fegyveres összeütközés szinonímájaként használom a fegyveres konfliktus, valamint az ellenségeskedések kifejezéseket is. A „fegyveres összeütközés” a genfi egyezményekben jelenik meg, az „ellenségeskedések” az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkében, a „fegyveres konfliktus” pedig a jogirodalomban bevett szinonímája a fegyveres összeütközésnek. A fogalom meghatározása bonyolultabb, mint a nemzetközi szerződés definíciójának ismertetése volt. „Egy elismert író szerint, hogy mi a háború jogi értelemben, ennek meghatározását adni lehetetlen. Nem sikerült még ezt megtenni, nem is fog soha sikerülni.”¹⁰⁸ Buza ennél optimistábbnak tűnik, amikor hangsúlyozza a háború fogalmi meghatározásának fontosságát. A háború fogalmára „a nemzetközi jognak annyival inkább szüksége van, mert a nemzetközi jognak azok a rendelkezései, melyek a háborúban követendő magatartási szabályokat megállapítják, függetlenek a háború jogi minősítésétől, annak valamennyi esetére vonatkoznak.”¹⁰⁹ A háború kifejezés azonban mára divatjamúlt lett és a nemzetközi jog is inkább a fegyveres összeütközés fogalmát használja.¹¹⁰

Több évszázada létezik a különbség a nemzetközi és nem nemzetközi konfliktusok között, amely különbségtételre épül fel teljes egészében a nemzetközi humanitárius jog. Azonban az 1945 utáni ellenségeskedések ezen két végpont, tehát a nemzetközi konfliktus és a belső konfliktus között rendkívül színes esetekkel tarkították a képet. Polgárháborúk, amelyek áttekintenek más országok területére; határvillongások; belső fegyveres konfliktusok, amelyeknél más államok is csapatokat szolgálatnak, vagy egyéb módon beavatkoznak; nem állami szereplők megtámadnak más államokat; különböző államok

¹⁰⁵ *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain*, ICJ, 1994. para. 25.

¹⁰⁶ ILC REPORT 2010. 293. o.

¹⁰⁷ Lásd DRAFT ARTICLES 2011. Art. 2 (a)

¹⁰⁸ SCELLE 1954. 16. o. Idézi: HAJDU 1958. 134. o.

¹⁰⁹ BUZA 1967. 102. o. Ahogyan a későbbi fejezetekben látható lesz, Buza ezen megállapítása csak a humanitárius jog és emberi jogok tekintetében tűnik helyállónak, mivel a szerződések sorsának meghatározásában igenis van szerepe annak, hogy a fegyveres konfliktus milyen jogi alapokon jött létre.

¹¹⁰ GREENWOOD 1987, vol. 36. 283. o.

területén élő nem állami szereplők harcolnak egymás ellen. A szakirodalomban megjelent a „nemzetköziesített belső fegyveres összeütközés” és a „transznacionális fegyveres konfliktusok” kifejezés is, amely tovább színesíti a képet.¹¹¹ Egy-egy konfliktus milyenségének értékelésére, tehát nemzetközi vagy nem nemzetközi jellegének feltárására szükség van annak érdekében, hogy el tudjuk dönteni, mi az alkalmazandó jog. A Nemzetközi Jogi Bizottság témával kapcsolatos tervezetének hatálya kiterjed mindenféle fegyveres összeütközésre, így szükséges a fogalmak áttekintése.

2.2.1. Fogalom a nemzetközi humanitárius jogban

A hadijog és humanitárius jog történeti vizsgálata azt mutatja, hogy ezeknek a jogszabályoknak az alkalmazási területe folyamatosan szélesedett, egyre többféle fegyveres összeütközés tartozott a hatálya alá. Tulajdonképpen egyre tágabb lett a nemzetközi jog, és témánk szempontjából a hadi- valamint humanitárius jog tárgyi hatálya.

Igaz, hogy a humanitárius jog fogalmai arra a jogterületre, tehát a humanitárius szabályok alkalmazása tekintetében lettek kialakítva, de felesleges és a jogbizonytalanság irányába ható lenne minden esetben teljesen új fogalmakat alkotni, amikor az adott jogrendszer különböző jogterületein használják. Ez még akkor is így van, ha némiképp különböző megközelítés szükséges az egyes területeken. Ennek megfelelően röviden áttekintem a fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos egyes fogalmakat, a nemzetközi és a nem nemzetközi esetek megkülönböztetésének feltételeit.

Kezdetben az egyezmények a háború kifejezést használták (lásd például az 1899. évi és 1907. évi hágai egyezményeket), amelyek a hadijog szűk körű alkalmazását tették lehetővé. Majd köszönhetően az 1949-ben elfogadott genfi egyezményeknek, szélesebb terület alakult ki a „fegyveres összeütközés” fogalmának megalkotásával. Az 1977. évi kiegészítések során pedig még cizelláltabb kép jött létre.¹¹²

A pozitív jog (hadijogi, humanitárius jogi egyezmények és a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma) szabályait alapul véve meghatározható, hogy milyen cselekmények minősülnek nemzetközi, illetve nem nemzetközi fegyveres összeütközésnek.

A nemzetközi fegyveres összeütközés esetei:

1. a háború¹¹³, a megüzent háború¹¹⁴,
2. minden más fegyveres összeütközés, még ha a hadiállapot fennállását az államok közül valamelyik nem is ismeri el,¹¹⁵
3. megszállás, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba,¹¹⁶

¹¹¹ Lásd pl.: HOFFMANN 2007. 217-274. o.

¹¹² A fogalmakról és elhatárolásról lásd például: VITÉ 2009. 70. o.; BYRON 2001. 63-90. o.

¹¹³ 1899. évi és 1907. évi hágai egyezmények nem határozzák meg a háború fogalmát, de egyértelműen államok közötti fegyveres összeütközésekre vonatkoznak, amelyeknek feltételül szabták az értesítés (hadüzenet vagy ultimátum) küldését is az ellenségeskedések megkezdése előtt. Lásd: 1913. évi XLIII. tc.-ben kihirdetett egyezmények, különösen a III. egyezmény az ellenségeskedések megkezdéséről és a IV. egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól.

¹¹⁴ 1949. évi I. Genfi Egyezmény, 2. cikk. Magyarországon a címét kihirdette az 1954. évi 32. tvr., míg a szövegét a 2000/17. sz. nemzetközi szerződés a külügyminisztertől tette közzé.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

4. azok a fegyveres összeütközések, amelyek során a népek az önrendelkezési joguk gyakorlása során a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimek ellen harcolnak.¹¹⁷

A nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetei:

1. az állam területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés¹¹⁸ (ez jelenthet ellenségeskedést a kormány és nem állami fegyveres csoportok között, vagy a kormánytól független fegyveres csoportok között is),

2. fegyveres összeütközés az egyik állam területén annak fegyveres erői és olyan kormányellenes fegyveres erők, illetve más szervezett fegyveres csoportok között, amelyek felelős parancsnokság alatt állnak és ellenőrzést gyakorolnak az ország területének egy része felett. Továbbá ez lehetővé teszi számukra, hogy folyamatos és összehangolt harci tevékenységet hajthassanak végre, és alkalmazhassák a II. Jegyzőkönyvet¹¹⁹. Kivételt jelentenek az olyan belső zavargások és feszültségek során előálló helyzetek, mint például a zendülés, elszigetelt vagy szórványos erőszakos cselekmények és egyéb hasonló természetű cselekmények.¹²⁰

3. Olyan fegyveres konfliktusok, amelyek egy állam területén folynak, és elhúzódó fegyveres összeütközés áll fenn a kormányzati szervek és szervezett fegyveres csoportok, illetve ilyen csoportok között.¹²¹

Ez a felsorolás elég hosszú és még így is akadnak esetek, amikor a gyakorlatban nehéz minősíteni, hogy egy adott konfliktus melyik fő kategóriába tartozik. Már a *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügyében* sem volt egyszerű a kérdés eldöntése¹²², de igazán jól a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék egyik ítéletéből érthetjük meg a jogi értékelés nehézségét: „...a korábbi Jugoszlávia területén lévő konfliktusokat jellemezhetjük belsőként és nemzetköziként is, vagy egy belső konfliktusként egy nemzetközi mellett, vagy egy olyan belső konfliktusként, ami nemzetközivé vált a külső támogatás miatt, vagy egy nemzetközi konfliktusként, amelyet később egy vagy több belső konfliktus váltott fel, vagy ezek kombinációjaként.”¹²³

A legrövidebb megfogalmazás szerint, amelyet először a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék deklarált a *Tadić-ügyben* (majd később számos másik ítéletben megjelenik, és nem csak ennek a Törvényszéknek a gyakorlatában), „fegyveres konfliktus van, amikor

¹¹⁷ 1949. évi Genfi Egyezményeket kiegészítő 1977. évi I. Jegyzőkönyv, 1. cikk. Magyarországon kihirdette: 1989. évi 20. tvr.

¹¹⁸ 1949. évi Genfi Egyezmények közös 3. cikke. Magyarországon a címét kihirdette az 1954. évi 32. tvr., a szövegét pedig a 2000/17–20. sz. nemzetközi szerződések a külügyminisztertől tette közzé.

¹¹⁹ 1949. évi Genfi Egyezményeket kiegészítő II. Jegyzőkönyv, 1. cikk (1) Magyarországon kihirdette: 1989. évi 20. tvr.

¹²⁰ Uo. 1. cikk (2)

¹²¹ Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma, 8. cikk 2 (f). Magyar nyelvű forrás:

<<http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm>>

¹²² „A kontrák és a nicaraguai kormány erői közötti konfliktus egy olyan fegyveres összeütközés, ami 'nem nemzetközi'. [...] Az USA cselekményei Nicaraguával szemben és a területén a nemzetközi konfliktusokhoz kapcsolódó jogszabályok hatálya alá tartoznak.” Lásd: *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ, 1986. para. 219.

¹²³ *The Prosecutor v. Tadić*, ICTY, 1995. para. 72.

államok között fegyveres erő alkalmazása történik...”¹²⁴ A Törvényszék saját definíciót alkotott a nem nemzetközi fegyveres konfliktusra is: „fegyveres összeütközés áll fenn, amikor kormányhatóságok és szervezett fegyveres csoportok között, vagy ilyen csoportok között egy államon belül elhúzódó fegyveres erőszak történik.”¹²⁵ A fogalom egyes elemeinek részletezése és pontosítása a későbbi ügyekben megtörtént, így tisztázódott például, hogy az „elhúzódó” jelleg nem annyira az időtartamra vonatkozik, mint inkább az összecsapás intenzitására. A fegyveres összeütközések értékelése, minősítése során figyelembe kell venni például az alkalmazott fegyverek és katonai felszerelések típusát, a harcokban résztvevők számát, a halálesetek számát, az okozott károkat, a területről elmenekülő civilek számát, az egyéni összecsapások erősségét, számát, gyakoriságát, időtartamát is. Az értékeléshez iránymutató lehet az is, hogy a Biztonsági Tanács hozott-e határozatot a kérdésben.¹²⁶

Az erőszak intenzitásának és a résztvevők szervezettségének meghatározása nem lehetséges absztrakt módon, esetenként szükséges vizsgálni.¹²⁷ A Nemzetközi Büntetőbíróság például az előbbieknél, a nem nemzetközi fegyveres összeütközéseknél 3. pontban említett variációval kapcsolatosan kimondta, hogy két feltétel együttes megléte szükséges: (a) az erőszaknak el kell érnie bizonyos intenzitást és elhúzódónak kell lennie; (b) a fegyveres csoportnak szervezettnek kell lennie, és különösen képesnek arra, hogy megtervezzen és véghezvigyen katonai műveleteket időben elhúzódóan.¹²⁸

A nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések jellegzetességeiről, minősítési nehézségeiről, az elhatárolási kérdésekről számos ítélet született. A Nemzetközi Bíróság ügyei közül megemlíthendők a *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügye*¹²⁹ és a *Népirtás elleni egyezmény alkalmazásának ügye* (Bosznia és Hercegovina v. Szerbia és Montenegro)¹³⁰. A nevezett ügyekben a bíróság többek között mércéket is állított az állami felelősség megállapításához olyan esetekben, ha az egyik állam a másik állam területén lévő konfliktusban valamilyen módon részt vesz. Ezekkel a tesztekkel és mércékkel („*effective control*” és „*overall control*”) itt nem foglalkozunk, mivel azok

¹²⁴ „A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék”, a továbbiakban Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék (ICTY) ügyei közül lásd: *The Prosecutor v. Tadić*, ICTY, 1995. para. 70.; *The Prosecutor v. Mucić et al.*, ICTY, 1998. para. 184.; *The Prosecutor v. Krstić*, ICTY, 2001. para. 481. Ugyanez a megfogalmazás megjelent „Az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék”, továbbiakban Ruandai Nemzetközi Törvényszék (ICTR) gyakorlatában is: *The Prosecutor v. Akayesu*, ICTR, 1998. para. 619.; *The Prosecutor v. Rutaganda*, ICTR, 1999. para. 92. Sőt, a Libanon Vizsgálóbizottság jelentésében is: Commission of Inquiry on Lebanon: *Report pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1. A/HRC/3/2*, 23 November 2006. para. 51. (A Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék alapokmányát kihirdette Magyarországon az 1996. évi XXXIX. tv., a Ruandai Nemzetközi Törvényszék alapokmányát pedig az 1999. évi CI. tv.)

¹²⁵ *The Prosecutor v. Tadić*, ICTY, 1995. para. 70.

¹²⁶ *The Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj*, ICTY, 2008. para. 49.

¹²⁷ Lásd *The Prosecutor v. Limaj*, ICTY, 2005. para. 84, 168, 170.; *The Prosecutor v. Boskoski*, ICTY, 2008. para. 175-177.; *The Prosecutor v. Rutaganda*, ICTR, 1999. para. 93.

¹²⁸ *The Prosecutor v. Lubanga Dyilo*, ICC, 2007. para. 234.

¹²⁹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ, 1986.

¹³⁰ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, ICJ, 2007.

nem kapcsolódnak szorosan a témához, meghaladnák annak kereteit.¹³¹ A megszállás a nemzetközi konfliktusok egyedi esete, amelyre szintén alkalmazandó a humanitárius jog, még akkor is, ha nem ütközik ellenállásba a megszállás. A megszállással kapcsolatos gyakorlati és jogi problémák jól áttekinthetőek a *Fegyveres cselekmények Kongó területén ügyben*¹³² és a *Megszállt palesztin területen épült fallal kapcsolatos tanácsadó véleményben*,¹³³ valamint több, a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék előtti ügyben¹³⁴ is.

A nemzetközi bírói fórumok ügyeiből látható, hogy az egyezményekben meghatározott absztrakt definíciók esetenkénti értékelése árnyalja, pontosítja a feltételeket, megállapítanak bizonyos minimum kritériumokat. Például a humanitárius jog alkalmazása szempontjából fontos az erőszak mértéke, de ennek az ellentéte is elmondható, nevezetesen a megszállás kapcsán, ahol erőszak alkalmazására nem feltétlenül kerül sor, a humanitárius jog mégis követendő. A belső zavargások, zendülés, szórványos erőszakos cselekmények nem tartoznak a humanitárius jog hatálya alá. Noha számos egyezmény kodifikálja a humanitárius jogot, annak mégis egy jelentős része szokásjogi alapú. A nemzetközi bíróságok gyakorlata rámutat, hogy az absztrakt, írott jogforrások értelmezéséhez szükséges a szokásjog vagy legalábbis az államok gyakorlatának vizsgálata. Ezen a területen nehezen elhatárolható a bíróságok jogfejlesztő, bizonyos esetekben akár jogalkotási szintet öltő jogértelmezése a szokásjog feltárásától. A nemzetközi humanitárius jog lendületes fejlődést mutat évtizedek óta, amelynek csak „töredéke” a genfi egyezmények rendszere.

Köszönhetően a már jellemzett elhatárolási nehézségeknek is, számos cikk szól arról, hogy a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközés közötti különbségtétel nem tartható a továbbiakban.¹³⁵ Az emberek védelme, a lehető legkisebb mértékű szenvedés és a lehető legtöbb jog biztosítása lenne a kívánatos. A valóságban sokszor nehezen különböztethető meg, hogy kik is a résztvevői a konfliktusnak, pontosan mi az egyes államok szerepe, milyen mértékű a beavatkozásuk. A hidegháború során és azóta is tucatnyi, nem nemzetközinek ítélt konfliktus során látható egyértelműen, hogy mely államok „érintettek még benne”. A humanitárius jogban alkalmazott dichotómia pedig a mai napig létezik, az államok többsége nem tűnik fogékonyak a kettő egyébe kovácsolására. Ahogyan a IV. fejezetben is látható lesz, az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai különösen ragaszkodnak ahhoz, hogy a nemzetközi jogban ne mosódjon össze a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések fogalma és az ezek előfordulása esetén alkalmazandó jog.

2.2.2. Fogalom a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében

A Nemzetközi Jogi Bizottság a tervezetében a következő fogalmat alkotta meg: „A „fegyveres összeütközés” olyan helyzet, amikor államok között fegyveres erőszak al-

¹³¹ Ebben a témában bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, lásd például: CASSESE 2007. 649–668. o.; CULLEN 2004. 189–230. o.; GRAY 2003. 867–906. o.; DEL MAR 2010. 105–124. o.

¹³² *Armed Activities on the Territory of the Congo*, ICJ, 2005.

¹³³ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, ICJ, 2004.

¹³⁴ *The Prosecutor v. Blaskic*, ICTY, 2000.; *The Prosecutor v. Naletilic*, ICTY, 2003.

¹³⁵ Lásd: ALDRICH 2000. 62. o.; WARBRICK – ROWE 1996. 698. o.; STEWART 2003. 313–349. o.; BOELAERT-SUOMINEN 2000.; BYRON 2001. 63–90. o.

kalmazására, vagy kormányhatóságok és szervezett fegyveres csoportok között elhúzódo fegyveres erőszak alkalmazására kerül sor.”¹³⁶

A fogalom – kis különbséggel¹³⁷ – megfelel a *Tadić-ügyből* ismertnek, tehát egyértelműen átfogja a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat is. Ahogyan az eddigi példák is demonstrálják, ez a fogalom széles körben elfogadottá vált az elmúlt évtizedben, különösen a nemzetközi büntetőbírói fórumok gyakorlatában. A bevált fogalom alkalmazása mindenképpen a jog egységét segíti elő, még akkor is, ha a humanitárius jog területéről átvett fogalom értelmezése nem lehetséges abból kiragadva. A tervezet csak ezt az absztrakt fogalmat emeli be és nem tartalmazza azokat a részletszabályokat, amelyeket a genfi egyezményekből (és a nemzetközi bíróságok gyakorlatán keresztül a nemzetközi szokásjogból) ismerünk. Így önmagában ez a meghatározás nem ad választ olyan kérdésekre, mint hogy a fegyveres konfliktus kategóriájába tartoznak-e a háborúnak nem minősülő ellenséges intézkedések, amilyen például a katonai ellenállás nélküli megszállás és a békés blokád. Itt is minimum-küszöb-e a belső zavargás, a zendülés, a szórványos erőszakos cselekmények sora?

A fegyveres összeütközés fogalmát azonban itt nem a humanitárius jog alkalmazhatósága szempontjából vizsgáljuk, hanem hogy melyek azok a fegyveres összeütközések, amelyek valószínűleg hatást gyakorolnak az adott állam nemzetközi szerződéseire. A nemzetközi szerződések alkalmazhatóságának lehetnek politikai és tényleges akadályai. Míg az előbbi esetében az állam nem akarja alkalmazni, addig az utóbbi esetében nem tudja. Ezek az akadályok előállhatnak mind nemzetközi, mind nem nemzetközi összeütközés során, ráadásul – a mai realitásokat szem előtt tartva – sokkal több az olyan konfliktus, amelyet nem lehet egyértelműen a nemzetközi kategóriába sorolni, mint amelyet igen.

Iránymutatóul szolgálhat egy helyzet minősítésekor, hogy arra alkalmazandó-e a humanitárius jog, mert ha igen, akkor elképzelhető, hogy jelentős hatást gyakorolhat az állam egyes nemzetközi szerződéseire.

Feltételezhetjük, hogy amennyiben a belső zavargásokra, zendülésre, szórványos erőszakos cselekményekre még a humanitárius jog szabályait sem szükséges alkalmazni, akkor ezek nem olyan jelentőségűek, hogy megszüntető vagy felfüggesztő hatást tudnának gyakorolni az adott állam nemzetközi szerződéseire. Ritka esetekben előfordulhat azonban, hogy lehetséges más megszűnési okokra hivatkozni, így például lehetetlenülésre, vagy a körülmények alapvető megváltozására (erről bővebben az elhatárolási kérdésnél). Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy egyes, tényleges erőszak nélküli cselekmények is előidézhetik, hogy a szerződések nem alkalmazhatóak, így például a megszállás egyértelműen hatással van az adott terület feletti kormányzásra.

A tervezettel kapcsolatosan a Hatodik Bizottságban folytatott vita során egyes államok kifejtették, hogy feleslegesnek találják a fegyveres konfliktus fogalmának meghatározását a tervezetben. Érvelésük szerint a fegyveres összeütközés definícióját a nemzetközi jog rendszerében egyetlen helyen, a humanitárius jogban kellene deklarálni. A fogalom többféle változatának elterjedése zavarokat kelthet, csökkentve a jogbiztonságot. Ez különösen annak a következménye, hogy az itt alkalmazott fogalom nem egyezik meg

¹³⁶ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 2 (b)

¹³⁷ Az államon belüli szervezett fegyveres csoportok közötti összecsapásokat kiveszi a Nemzetközi Jogi Bizottság belőle, azzal az indokkal, hogy ilyenkor egy állam sem vesz részt a konfliktusban. Lásd pl.: ILC REPORT 2010. 293. o.

pontosan sem a *Tadić-ügyben* hozottal, sem a genfi egyezményekből ismerttel. A *Tadić-ügyben* létrehozott fogalmat bírák alkották, akik nem rendelkeznek jogalkotói hatáskörrel, a humanitárius nemzetközi jog létrehozására csak államok jogosultak. A *Tadić-ügy* fogalmának elfogadása tehát jogfejlesztés lenne a Nemzetközi Jogi Bizottság részéről és nem feltétlenül tükrözi a szokásjogot. A nemzetközi jogban ma egyértelműen mindenki által elfogadott fogalmakat a genfi egyezmények tartalmazzák, és talán szerencsésebb lenne, ha a tervezet arra utalna. A Nemzetközi Jogi Bizottság által alkalmazott fogalom túl tágnak és általánosnak tűnik, így nem tanácsos ezzel „változatosabbá” tenni a nemzetközi jogot.¹³⁸

A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint nem elegendő magának a fegyveres konfliktus fogalmának a meghatározása, hanem azzal összefüggésben még további szempontok, tényezők figyelembevétele is szükséges. Ezek a tényezők azt a célt szolgálják, hogy felmérhető legyen, vajon az adott fegyveres konfliktus olyan-e, ami befolyásolhatja valamely nemzetközi szerződés hatályát. A tervezet 6. cikk (b) pont szerint figyelembe kell venni a fegyveres összeütközés olyan jellegzetességeit, mint a területi kiterjedése, mértéke és intenzitása, időtartama, és nem nemzetközi esetben még azt is, hogy milyen mértékű más államok érintettsége, részvétele a konfliktusban.¹³⁹ A felsorolás nem kimerítő jellegű, a tervezethez fűzött magyarázat szerint elképzelhető, hogy más tényezők is szerepet játszanak a döntésben, habár erre nem hoz példát.¹⁴⁰

Többek között ezekre a kérdésekre adott válaszok alapján lehetséges eldönteni a Bizottság szerint, hogy egy fegyveres összeütközés olyan-e, amely hatást tud gyakorolni egy szerződésre. Elképzelhető tehát az is, hogy noha nemzetközi a konfliktus, az mégsem hat a szerződések alkalmazására és az is, hogy egy nem nemzetközi konfliktus viszont igen. Véleményem szerint ezek a szempontok túl általánosak, a jogalkalmazás számára túlságosan széles terepet engednek a mérlegelésre, és önmagában ez a felsorolás nem határoz meg semmilyen tesztet vagy mércét. A Nemzetközi Jogi Bizottság itt nyilvánvalóan a nemzetközi humanitárius jogban és az ahhoz kapcsolódó bírói jogalkalmazásban kialakult elvekre gondol, azonban ezt nem közli (még a tervezethez fűzött kommentárban sem).

A Nemzetközi Jogi Bizottság tehát az 1. és 2. cikk (b) pontja szerint a tervezet hatálya alá tartozó esetnek tekint minden olyan fegyveres összeütközést, amelyben legalább egy állam érintett.¹⁴¹ Majd a 6. cikkben ezt kiegészíti olyan tényezők felsorolásával, amelyek szűkítik az összeütközések azon körét, amelyek hathatnak egyes szerződések hatályára. Véleményem szerint szerencsésebb lenne, ha a tervezet a humanitárius jogra utalna csak, mint alkalmazandó jogra a fegyveres összeütközés létének és milyenségének megállapításához. Ahogyan az eddigiekből is látható, számos kérdést kell megválaszolni ahhoz, hogy eldönthető legyen, milyen konfliktussal állunk szemben, hiszen a nemzetközi közösség mind a szokásjogban, mind az írott jogban különbséget tesz a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esete között. A jogbiztonságot inkább

¹³⁸ Ezt az álláspontot képviselték: Amerikai Egyesült Államok: UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 3. o.; Kína: UN SUMMARY RECORD 22 (2010). 10. o.; India: UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 5–6. o.; Németország: UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 4–5. o.; Franciaország: UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 13. o.; Oroszország: UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 8–9. o.; Izrael: UN SUMMARY RECORD 26 (2010). 5. o.

¹³⁹ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 6 (b)

¹⁴⁰ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 6. para. 2.

¹⁴¹ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 1–2.

szolgálja egy olyan szabályozás, amelyben ugyan más az alkalmazandó jog a két helyzetben, de az legalább egyértelmű, mint ha túl tág teret engednénk az értelmezésnek a jogalkalmazásban.

2.3. Nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetében felmerülő különleges kérdések

Mind a Nemzetközi Jogi Bizottságban, mind a Hatodik Bizottságban vitát váltott ki annak eldöntése, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetét is szabályozza-e a tervezet.¹⁴²

A vitában az érvek két fő vonal mentén húzódtak. A bekerülést támogató államok szerint napjaink nemzetközi közösségében jóval gyakrabban fordulnak elő nem nemzetközi fegyveres összeütközések, mint nemzetközi konfliktusok. Szerepük és jelentőségük sajnálatos módon növekedett, és ahogyan a korábbiakban is látható volt, sokszor rendkívül nehézkes az elhatárolás. Az elhatárolással összefüggő problémákkal sem kellene oly mértékben foglalkozni, ha a tervezet a fegyveres összeütközés jellegétől függetlenül minden helyzetre vonatkozna. Ennek értelmében a tervezet értéke csökkenne, ha kizárná az alkalmazhatóságot erre az esetre. A belső konfliktusok is jelentősen befolyásolhatják egy állam szerződésteljesítő képességét.¹⁴³ Annak ellenére érvelnek a bekerülés mellett, hogy a téma rapportőre is kifejezte: „ezen a területen a gyakorlat ritka és nehezen feltárható. Mivel ez a helyzet, nem okoz sérelmet a tervezet hatályának kiterjesztése az ilyen típusú szituációk esetére is, de meg kell érteni, hogy ezzel a cselekedettel a Bizottság sokkal inkább a jogfejlesztés jelentős elemét vezeti be a tervezetbe, mint hogy kodifikálná a létező nemzetközi jogot.”¹⁴⁴ Egy ilyen jogfejlesztés növelhetné a jog uralmát. Sőt, Kuba kiszélesítené a tervezet hatályát az embargó állapotára is, mivel embargó esetén is nehézségbe ütközhet számos kétoldalú egyezmény teljesítése, habár ilyenkor az ellenségeskedések szintje nem éri el a fegyveres összeütközés küszöbét.¹⁴⁵ Az Egyesült Királyság szerint a legtágabban minden fajta összeütközésnek bele kell tartoznia az egyezmény tárgyi hatályába, mert így lenne a gyakorlatban a lehető leghasznosabb.¹⁴⁶

A nem nemzetközi fegyveres összeütközések témáját számos állam kihagyná a tervezetből, sokféle jogi érvre hivatkozva. Véleményük szerint a belső összeütközések nem gyakorolnak hatást az állam által kötött nemzetközi szerződésekre, mivel azok államok között állnak fenn. A két helyzet ilyen összemosása esetleg más jogterületeken, különösen a nemzetközi humanitárius jogban is zavarokat okozhat. A nem nemzetközi fegyveres összeütközésekből fakadó szerződésteljesítési nehézségek megoldhatóak az 1969. évi bécsi egyezmény szabályai alapján, mivel az egyezmény 73. cikke csak az államok közötti ellenségeskedés esetén zárja ki az egyezmény alkalmazhatóságát. A nem nemzetközi konfliktus esetén tehát az azzal terhelt állam kérheti a szerződés felfüggesztését a

¹⁴² Lásd például: UN SECOND REPORT 2006. 3–5. o.

¹⁴³ Ezt az álláspontot képviselték: Svájc: UN SUMMARY RECORD 22 (2010). 6. o.; Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia: Uo. 5. o.; Franciaország: UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 13. o.; Lengyelország: Uo. 14–15. o.; Egyesült Királyság: UN SUMMARY RECORD 24 (2010). 10–11. o.; Spanyolország: Uo. 14. o.; Japán: UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 6–7. o.; Magyarország: UN SUMMARY RECORD 21 (2010). 5–6. o.; Új-Zéland: UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 4. o.

¹⁴⁴ CAFLISCH 2011. 3. o.

¹⁴⁵ UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 14. o.

¹⁴⁶ Uo. 4. o.

többi részes féltől, valamint a releváns rendelkezések – nevezetesen a bécsi egyezmény, vagy a szokásjog, vagy maga a szerződés szabályainak – betartásával a szerződés megszüntethető. A megszűnés esetében különösen elképzelhető a felmondás, közös meg-egyezés, valamint a lehetetlenülésre, körülmények alapvető megváltozására hivatkozás. Amennyiben ezek a szabályok nem tarthatók be, még mindig mentesülhet az állam a jogsértésért való felelősség alól bizonyos jogellenességet kizáró körülmények felhívásával, így akár szükséghelyzetre, végszükségre hivatkozással. A szerződésben részes többi fél pedig mentesülhet a kötelezettség alól felfüggesztés, felmondás útján, vagy pedig ellenintézkedést alkalmazva. Érvelésük szerint tehát a jelenleg hatályos nemzetközi szerződések joga és az államok felelősségét megállapító rendelkezések elegendő szabályozást biztosítanak.¹⁴⁷

Álláspontom szerint, ha önmagában a nem nemzetközi fegyveres összeütközés miatt feljogosítunk egy államot bizonyos szerződések nem teljesítésére, akkor ezáltal előnyhöz juttatnánk a harmadik államokkal szemben. Ennek elkerülése és a jog uralma elősegítése érdekében a belső összeütközések esetét nem kellene a tervezet hatálya alá sorolni, hanem meghagyni az 1969. évi bécsi egyezmény és az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségére vonatkozó szabályok hatálya alatt. Ezt támasztja alá az is, hogy a nemzetközi szerződések jogának alapelve a *pacta sunt servanda* és az, hogy a szerződések sorsát a szerződő felek közösen határozzák meg.

Megjegyzendő, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács öt állandó tagja közül Franciaország és az Egyesült Királyság az első esetet támogatja, míg az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és Kína ellenzi a hatály kiterjesztését a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre. Összességében is megállapítható, hogy az európai államok preferálják a hatály széles körét, míg az Európán kívüli államok a szűkebb körű alkalmazás mellett érvelnek.

A téma rapportőre a Nemzetközi Jogi Bizottságban a tervezet hatályának kiterjesztését támogatta, habár ennek alátámasztásaként jogi érveket nem hozott fel, pusztán politikait. Hangsúlyozta a nem nemzetközi összeütközések előfordulásának gyakoriságát és azt az igényt, hogy a tervezet minél szélesebb körben alkalmazható legyen.¹⁴⁸ A tervezet 1. cikkéhez fűzött kommentárban a Bizottság megjegyzi, hogy „a tipikus nem nemzetközi fegyveres konfliktusok nem kérdőjelezik meg a szerződéses kapcsolatokat”.¹⁴⁹ Erre utalnak a tervezet 6. cikkének magyarázatában is. A Bizottság véleménye szerint a szerződéses kapcsolatok stabilitását segíti elő annak deklarálása a 6. cikk (b) pontban, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközés intenzitását is figyelembe kell venni. Hangsúlyozza, hogy minél intenzívebb a harmadik állam(ok) részvétele a nem nemzetközi konfliktusban, annál valószínűbb, hogy az hatást gyakorol a szerződéseikre.¹⁵⁰ Néhány sorral alább utal arra, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközésben nem részes harmadik államokkal kötött szerződésre másféle vagy semmilyen hatást (nem) fejt ki az.¹⁵¹

¹⁴⁷ Amerikai Egyesült Államok: UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 3. o.; Kína: UN SUMMARY RECORD 22 (2010). 10. o.; India: UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 5–6. o.; Ausztria: UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 6. o.; Oroszország: Uo. 8–9. o.; Irán: UN SUMMARY RECORD 24 (2010). 6–7. o.; Indonézia: Uo. 12. o.

¹⁴⁸ ILC REPORT 2010. 290. o.

¹⁴⁹ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 1. para. 2.

¹⁵⁰ Uo. Commentary to Art. 6. para. 4.

¹⁵¹ Uo. para. 6.

A rapportőr álláspontját nem tartom elég meggyőzőnek, szintén a szűkebb körű alkalmazással értek egyet, tekintettel az államok gyakorlatának hiányára és a jogelméleti érvekre. A nemzetközi szerződések jogát kodifikáló bécsi egyezmény legtöbb szabálya megfelel a szokásjognak is, így univerzálisan elfogadottnak tekinthető. A 73. cikke valóban csak az államok közötti ellenségeskedéseket zárja ki.¹⁵² Igaz, hogy a mai nemzetközi életben gyakoribb és tipikusabb az államon belüli, valamint a „vegyes jellegű” (nemzetközi és nem nemzetközi elemeket is tartalmazó) konfliktus, de a tervezet ilyen mértékű kibővítése nem a jogbiztonságot segítené elő. Összezavarná az eddigiekben kialakult jogrendszer koherenciáját és magában rejti a visszaélés lehetőségét.

A tervezet tág hatályát támogató államok abban reménykednek, hogy a szabályok mindenféle fegyveres összeütközésre vonatkozó egységesítése a *pacta sunt servanda* elv még nagyobb érvényesülését segítheti elő. Azonban a tervezet többi szabályának értelmezése alapján úgy tűnik, ennek éppen az ellenkezője várható. Nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében jóval szélesebb körben, önkényesebb módon, magyarázat nélkül kapnának az államok lehetőséget egyes nemzetközi szerződéseik felfüggesztésére, vagy akár megszüntetésére. A *pacta sunt servanda* elv még magasabb szintű érvényesülését önmagában a két helyzet, tehát a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések, együtt kezelése még nem segítené elő, mert ez az alapelv eddig is betartandó volt nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetében is. Kételyek a *pacta sunt servanda* elv alkalmazandóságával kapcsolatban csak nemzetközi fegyveres konfliktus esetén merülhetnek fel (mivel az nem tartozott az 1969. évi bécsi egyezmény hatálya alá, illetve tekintettel a jogtörténeti előzményekre).

A nem nemzetközi fegyveres összeütközések hathatnak az érintett állam nemzetközi szerződésteljesítő képességére, azonban ennek a problémának a megoldása lehetséges a már létező jog keretein belül. Az érintett szerződések számos módon megszüntethetőek vagy felfüggeszthetőek, a felelősségi szabályok pedig segítséget nyújthatnak azokban az esetekben, amikor a felfüggesztés vagy megszüntetés nem lehetséges a bécsi egyezmény szabályainak megfelelően. Elképzelhető, hogy az állam sikerrel hivatkozhat a területén kitörő polgárháborúra, mint *vis major* helyzetre. Az államok felelősségére vonatkozó szerződéstervezet kommentárjában a Nemzetközi Jogi Bizottság kifejti, hogy egy felkelés vagy polgárháború is lehet *vis major* helyzet, amennyiben az az állam ellenőrzésén kívül eső előreláthatatlan esemény, vagy ellenállhatatlan erő, amely a nemzetközi kötelezettség (tehát a szerződés) teljesítését lényegében lehetetlenné teszi.¹⁵³ Ebben az esetben a teljesítés nehézségének mértéke ugyan számottevő, de nem éri el azt a fokot, amely a lehetetlenülés miatti megszűnéshez kívánt.¹⁵⁴ Példaként állítható az a tipikus eset, amikor egy állam nem tudja teljesíteni a gazdasági fejlesztési, vagy beruházási egyezményben vállalt kötelezettségeit, mivel a területén felkelés vagy polgárháború tör ki.¹⁵⁵

A harmadik államok szerepe egy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben igen változatos lehet és sem a tervezet, sem a kommentár nem részletezi, hogy milyen intenzitású részvétel lesz az, amely már okot adhat a szerződések felfüggesztésére vagy meg-

¹⁵² Szövege félreérthetetlen: „Az egyezmény rendelkezései nem érintik [...] az államok közötti ellenségeskedések kitörésével kapcsolatban valamely szerződés tekintetében felmerülő kérdéseket.”

¹⁵³ DARSIIWA COMMENTARY, Art. 23. para. 3.

¹⁵⁴ Uo. para. 4.

¹⁵⁵ A témában lásd például: DELAUME 1971. 242-266. o.; GREENFIELD – ROONEY 1999. 352-386. o.

szüntetésére. Ez a bizonytalan meghatározás utat enged sokféle értelmezésnek, a harmadik állam szerepének jelentősen eltérő értékelésének. Itt ráadásul nem segít az sem, ha megvizsgáljuk, a nemzetközi humanitárius jog alapján hogyan értékelhető a beavatkozás (tehát, hogy ezáltal nemzetközivé válik-e a fegyveres összeütközés), mivel pontosan azokról az esetekről van szó, amikor a konfliktus nem nemzetközi. Ilyen módon absztraktszába nem alkotható meg (ahogyan ez nem is sikerült a Nemzetközi Jogi Bizottságnak), hanem esetről esetre értékelendő a szerződésekre gyakorolt lehetséges hatás.

Az egy államon belüli fegyveres összeütközések kapcsán ráadásul gyakran felmerülnek a kormányelismerés, az államok szétválásának, az utódlásnak a kérdései és a bukott állam/tartósan kormány nélküli állam problematikája, amely árnyalhatja a helyzet jogi minősítését. Nem a szerződésen kívüli keretben kell megoldani a konfliktusok minősítésével és elhatárolásával kapcsolatosan látható zavarokat, ez az államok feladata lenne, legheolyesebben a nemzetközi humanitárius jog keretei között.

2.4. Összegzés

Általában hasznos a jogszabályokban használt fogalmakat tisztázni a bevezető rendelkezések között, azonban a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetével összefüggésben nem feltétlenül tartanám azt szükségesnek. Amennyiben a tervezet mégis tartalmazza a definíciókat, akkor mindenképpen célravezető lenne az utalás a nemzetközi szerződések jogára és a humanitárius jogra. A nemzetközi szerződés fogalmának tisztázása nem keletkeztet nehézségeket, azonban ez nem mondható el a fegyveres összeütközés fogalmával összefüggésben. Véleményem szerint a tervezet ilyen tág alkalmazása mindenféle fegyveres konfliktus esetére egyáltalán nem magyarázható az államok jelenlegi gyakorlatával és jogfejlesztésnek is átgondolatlanak tűnik. Az államok túlnyomó többsége nem kívánja megszüntetni a különbséget a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében alkalmazandó jogok között. Továbbá a tervezet ennyire progresszív irányvonala több jogelméleti problémát vethet fel, mint amennyit megold.

A nem nemzetközi fegyveres konfliktusban részes állam kérheti a vele szerződéses kapcsolatban álló államoktól a szerződés hatályának felfüggesztését, sőt, akár megszüntetését is, az általános – a bécsi egyezményben és szokásjogba foglalt – szabályok alapján. Mindazonáltal nincs az államnak korlátlan lehetősége a szerződéses kötelezettségei alóli kibújásra egyoldalúan. A nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében a külső állami részvétel mértéke és intenzitása igen változatos lehet. Visszaélésre adhat alapot annak a biztosítása, hogy az államok között a nemzetközi összeütközéshez képest jóval alacsonyabb szintű konfrontáció esetén is biztosítsuk a szerződések felfüggesztésének, esetleg megszüntetésének jogát. A fegyveres összeütközések egyoldalú felfüggesztő (vagy esetlegesen megszüntető) hatását csak a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében látom megalapozottnak.

3. A nemzetközi jog egyes alapelveinek jelentősége

A nemzetközi jog alapelvei – mint általában a jogi alapelvek – általános tartalmú szabályokat testesítenek meg úgy, hogy figyelembe veszik a jogrendszer egységének

alapvető feladatait.¹⁵⁶ A jogot alkalmazó, értelmező szervnek a tevékenysége végzése során állandóan szem előtt kell tartania „bizonyos általános átfogó elveket, amelyek az értelmező tevékenységet irányítják, mint amilyen többek között a jóhiszemű értelmezés elve, a nemzetközi jog általános elveivel összhangban történő értelmezés elve a belőlük adódó tételekkel együtt.”¹⁵⁷ Noha korábban jelentek már meg ezzel ellentétes nézetek is,¹⁵⁸ mégis mára elengedhetetlen az alapelvek figyelembe vétele. Bármilyen kísérlet arra, hogy a téma koherens és dogmatikailag megfelelő megközelítését fejlesszük ki, csak akkor lehet sikeres, ha a lehető legnagyobb mértékben figyelembe vesszük az általános alapelveket, különösen azokat, amelyek a nemzetközi szerződések jogában találhatók.¹⁵⁹ A történeti jogelméletek közül a teljes megszűnés korszakában már alkalmazták a *pacta sunt servanda* elvet, de csak béke idején. Az osztályozási elv időszakában azt látjuk, hogy a háború miatt nem szűnnek meg azok a szerződések, amelyek erre vonatkozóan kifejezett szabályt tartalmaztak. Így a *pacta* elve tulajdonképpen „beszivárgott” a háború idejére is. Napjainkra pedig kétség sem férhet hozzá, hogy ez az elv minden időben alkalmazandó. Ehhez képest sokkal újabb, a 20. századi nemzetközi jogalkotás eredménye az erőszak tilalma. A fegyveres erőszak más államokkal szembeni alkalmazása szabályainak betartása, vagy be nem tartása egyértelműen befolyásolja az állam szerződésekkel kapcsolatos cselekményeinek a jogszerűségét is. Ennek megfelelően itt a téma szempontjából releváns elvek, tehát a *pacta sunt servanda* és az erőszak tilalma elvek áttekintése következik.

3.1. A *pacta sunt servanda* elv

A *pacta sunt servanda* elv a szokásjogban kialakult, mára univerzálisan elfogadott alapelve a nemzetközi jognak. A *pacta sunt servanda* latin kifejezés, önmagában annyit jelent, hogy „a szerződések be kell tartani”, eredete az ókori jogrendszerekig vezethető vissza. A iustinianusi kodifikációban például így jelenik meg: „Elrendeljük, hogy senkinek sem szabad a saját pactuma ellenére eljárnia, és [ezáltal] a szerződő feleket becsapnia.”¹⁶⁰ Pontosan nem tudni, hogy a nemzetközi jogba mikortól került be ez az elv,¹⁶¹ de a nemzetközi jogtudósok munkáiban a középkorban megjelenik.¹⁶² Grotius az 1625-ben megjelent könyvében már a nemzetközi jogban létező kötelezettségként utal rá: „a természetjogból folyik a szerződések megtartásának kötelezettsége”.¹⁶³

¹⁵⁶ HERCZEGH 1969. 55. o.

¹⁵⁷ HARASZTI 1965. 56. o.

¹⁵⁸ Az alapelvek figyelembe vétele a jogalkalmazás során mindig is fontos szerepet játszott, még akkor is, ha egyes bírók kiemelték: „felesleges az alkalmazandó elveket összegyűjteni [...] azokat csak alkalmazni kell a konkrét esetre és megtalálni, hogy mi volt Hollandia és Portugália tényleges és kölcsönös szándéka az 1902. évi tárgyalások során, amelyek elvezettek az 1904. évi Egyezményhez.” *Boundaries in the Island of Timor*, PCA, 1914. 7–8. o.

¹⁵⁹ PROVOST 2011. 1659. o.

¹⁶⁰ FÖLDI – HAMZA 1996. 464. o.

¹⁶¹ MCNAIR 1961. 493. o.

¹⁶² Említi az elvet Jean Bodin, Hugo Grotius, Franciscus Vitoria, Francisco Suárez, Samuel Pufendorf, Cornelius van Bynkershoek. Emerich Vattel a híres *Droit des gens* című könyvében külön fejezetet szentelt a szerződések megtartása köteletségének. Az elv támadói között említhetők Thomas Hobbes, Niccoló Machiavelli, Benedictus Spinoza, Georg W. F. Hegel és Georg Jellinek. Lásd: WEHBERG 1959. 775–786. o.; LESAFFER 2000. 178–198. o.; GAJZÁGÓ 1942. 324–326. o.

¹⁶³ GROTIUS 1960. Bevezetés, 15. pont.

Univerzális elfogadottsága a nemzetközi jogban annak köszönhető, hogy ez az elv minden nemzeti jogrendszerben megjelenik, tehát nem csak a római jogi gyökerekkel bíróságokban, hanem az angolszászban, az iszlámban és az ázsiaiban is.¹⁶⁴ Egyes szerzők szerint az elv visszavezethető olyan erkölcsi elvekre, amelyek minden vallásnak is sajátjai és a jogban is a becsületet, erkölcsöt és isteni értékeket képviselik, ahogyan azt a természetjogászok vélték.¹⁶⁵ A modern kori nemzetközi jogászok, így Heinrich Triepel, Dionisio Anzilotti és Hans Kelsen egyöntetűen kiálltak amellett, hogy az elv a nemzetközi jog alapja.¹⁶⁶ Buza László és Hajdu Gyula megfogalmazásában: „A *pacta sunt servanda* tétele nem mond egyebet, mint azt, hogy a szerződés mindaddig, amíg jogszerűen meg nem változtatják, hatályban van és kötelező.”¹⁶⁷

Az 1969. évi bécsi egyezmény 26. cikke tartalmazza a *pacta sunt servanda* elvét, amely kimondja, hogy „Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok”. Ez egybecseng az ENSZ Alapokmánya 2. cikk 2) bekezdésével, miszerint az államoknak az Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen kell teljesíteniük. Az elv mára egyértelműen magában foglalja a jóhiszeműség követelményét, ahogyan látható az idézett bécsi egyezményben és az ENSZ Alapokmányában is. Az Állandó Választott Bíróság a *Határok a Timor-szigeten ügyben*¹⁶⁸ hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szerződéseket minden állam köteles jóhiszeműen, teljes mértékben végrehajtani, és a végrehajtás során köteles a felek szándékát szem előtt tartani.

Ennek az elvnek részét képezi, hogy egy állam sem hivatkozhat a belső jogára annak érdekében, hogy mentesüljön nemzetközi jogi kötelezettségei alól, valamint a helyi jog nem élvezhet elsőbbséget a nemzetközi joggal szemben. Az elv konkrét tartalmának kialakításában jelentős szerepük volt a nemzetközi bíróságoknak és a Nemzetközi Jogi Bizottság tagjainak.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatában is számos ügyet találunk, amelyekben a *pacta sunt servanda* elvről tesz fontos megállapításokat, így például a Görögország és Bulgária közötti vitában hozott, 1930. július 31-i tanácsadó véleményben így nyilatkozik: „A nemzetközi jog általánosan elfogadott alapelve, hogy azon hatalmak kapcsolatában, amelyek részesei egy szerződésnek, a helyi jog rendelkezései nem élvezhetnek elsőbbséget a szerződés rendelkezéseivel szemben.”¹⁶⁹ Az 1932. évi, a *danzigi lengyel állampolgárokkal való bánásmód ügyében* adott tanácsadó vélemény szerint pedig „...egyik állam sem hivatkozhat egy másik állammal szemben a saját, vagy a másik állam alkotmányára annak érdekében, hogy kibújjon a nemzetközi jog, vagy hatályos szerződések alapján rá háruló kötelezettségek alól.”¹⁷⁰ Ezek a kötelezettségek megtalálhatók az 1969. évi bécsi egyezményben is, annak 27. cikkében. Az az elv, hogy a belső jog alapján nem mentesülhet az állam a kötelezettségei teljesítése alól, megjelenik az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségéről szóló tervezet 3. és 32. cikkében is.

¹⁶⁴ WEHBERG 1959. 775–786. o.

¹⁶⁵ VAGTS 2001. 323–327. o.; BIX 2004. 103, 143–144. o. Gajzágó László szerint az elv a keresztény lovagvilág erkölcsi felfogását tükrözi az adott szó szentségét illetően. GAJZÁGÓ 1942. 324. o.

¹⁶⁶ WEHBERG 1959. 775–786. o.

¹⁶⁷ BUZA – HAJDU 1961. 241. o.

¹⁶⁸ *Boundaries in the Island of Timor*, PCA, 1914.

¹⁶⁹ *The Greco-Bulgarian Communities*, PCIJ, 1930. 32. o.

¹⁷⁰ *Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory*, PCIJ, 1932. 24. o.

A *pacta sunt servanda* elvből az is következik, hogy a nemzetközi szerződéseket nem lehet egyoldalúan módosítani, sőt, például McNair szerint még egyoldalúan felmondani sem, amennyiben maga a szerződés nem tartalmaz erre nézve egyértelmű rendelkezést.¹⁷¹

A Nemzetközi Bíróság a *Bős–Nagymaros beruházás ügye* ítéletében kifejtette, hogy a *pacta sunt servanda* elv integritását sértené, ha „egy szerződést, amelyet a Felek jelentős mértékben és nagy költségek árán több éven keresztül teljesítettek, egyoldalúan félre lehetne tenni azon az alapon, hogy azt kölcsönösen megsértették.”¹⁷² A Bíróság szerint „a 26. cikk két elemet ötvöz, melyek egyformán fontosak. Kijelenti, hogy 'Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok'. Ez utóbbi elem a Bíróság nézete szerint ebben az esetben azt jelenti, hogy a szerződés céljait és a Felek szándékait a szerződés megkötésével kapcsolatosan a szó szerinti értelmezés elé kell helyezni. A jóhiszeműség elve kötelezi a Feleket, hogy ésszerű módon alkalmazzák a szerződést és olyan módon, hogy a célja megvalósulhasson.”¹⁷³

A Nemzetközi Bíróság ítéleteiből, különösen a *Bős–Nagymaros ügyben* hozottból kirajzolódik, hogy a *pacta sunt servanda* elv alól egyre kevesebb az elfogadható kivétel. A nemzetközi jogbiztonság megköveteli, hogy a nemzetközi szerződéseket módosítani, megszüntetni, vagy azok teljesítése alól kibújni csak a részes felek közös szándéka szerint, vagy rendkívül szűk körben, a nemzetközi jog általános szabályai szerint lehessen. Ez nem csak azt jelenti, hogy kötelesek a jogszerű magatartás tanúsítására az államok, hanem azt is, hogy jogellenességet kizáró körülmények is csak rendkívül ritka esetben elfogadhatóak. Mind a szerződésekre vonatkozó szokásjog, mind a bécsi egyezmény egyértelmű rendelkezéseket tartalmaz, valamint az államok jogsértésért való felelősségéről szóló tervezet is pontosan részletezi a kimentési lehetőségeket. A nemzetközi bíróságok pedig objektíven próbálják megítélni az eléjük kerülő ügyeket, szinte fellelhetetlen olyan, 1945 utáni ítélet a nemzetközi bíróságok gyakorlatában, amikor a szerződés teljesítése alól mentesült volna egy állam például a körülmények alapvető megváltozására vagy szükséghelyzetre hivatkozással.

A Nemzetközi Jogi Bizottság bécsi egyezményhez fűzött kommentárjában közli, hogy a *pacta sunt servanda* elvben benne foglaltatik az a kötelezettség is, hogy egyik fél sem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel megghiúsítja a szerződés céljának elérését, vagy amellyel veszélyezteti a szerződés céljának és tárgyának megvalósulását.¹⁷⁴ A szerződés értelmezésének feltétele, hogy az a szerződés alkalmazásához, teljesüléséhez vezessen.¹⁷⁵

Fitzmaurice szerint mivel a nemzetközi szerződések kikényszerítésére nincsenek olyan lehetőségek, mint a belső jogban a magánjogi megállapodásokra, így ez „az államokra és kormányokra azt a különleges kötelezettséget teszi, hogy a szerződések végrehajtása során a lehető legjobb hiszemben kell eljárniuk.”¹⁷⁶ A jóhiszeműséget annak ér-

¹⁷¹ McNAIR 1961. 494–505. o.

¹⁷² *Gabčíkovo–Nagymaros Project*, ICJ, 1997. para. 114.

¹⁷³ Uo. para. 142.

¹⁷⁴ VCLT COMMENTARY, Art. 23.

¹⁷⁵ HARASZTI 1965. 52–54. o.

¹⁷⁶ FITZMAURICE 1959. 53. o. para. 16.

dekében kell gyakorolniuk, hogy ésszerű és méltányos eredményre jussanak a szerződés végrehajtása során.¹⁷⁷

A *pacta sunt servanda* elvhez szorosan kapcsolódik az *ex injuria jus non oritur* elv is, amely alapján a jogtalan cselekményből jog nem származhat. Tehát amennyiben valamelyik részes fél jogellenes magatartást tanúsít, úgy ebből jogokat, előnyöket nem szerezhethet.¹⁷⁸ A két elv együttes alkalmazása pedig arra vezet, hogy rendkívül szűk körben képzelhető el ezeknek az elveknek a „félretétele”, a bíróságok nagyon kerülnek annak a felvállalását, hogy kivételeket engedjenek ezen elvek alól, tekintettel arra, hogy ezzel egyértelműen veszélybe sodornák a jogbiztonság elvét.

Összefoglalva tehát a *pacta sunt servanda* elv magában foglalja az alábbi elveket:

1. Jóhiszeműség követelménye.
2. Egy állam sem hivatkozhat a belső jogára annak érdekében, hogy mentesüljön nemzetközi jogi kötelezettségei alól.
3. A nemzetközi szerződések sorsának rendezéséhez szükséges a részes felek egyetértése, egyoldalúan nem cselekedhetnek. (Eltekintve bizonyos kivételektől, így például egyes megszűnési esetektől.)
4. Egyik szerződő fél sem veszélyeztetheti a szerződés céljának és tárgyának megvalósulását. A szerződést úgy kell értelmezni, alkalmazni, hogy az a benne foglalt elvek, célok, rendelkezések teljesülését, valóra válását segítse elő.
5. A jogellenes szerződésszegésből joga nem származhat az államnak.

Mindemellett azonban „a *pacta sunt servanda* elvet nem szabad fetisizálni. [...] A szerződések sérthetetlenek, de nem örökre.”¹⁷⁹ „Egy szerződés sem érinthetetlen.”¹⁸⁰ „Az a tétel, hogy a szerződések csak a felek közös megegyezésével módosíthatóak és szüntethetőek meg, a nemzetközi jogot rendkívül merevvé teszi. Sok esetben szinte lehetetlen a viszonyoknak megfelelően szükségessé vált változásokat keresztül vinni.”¹⁸¹ A *pacta sunt servanda* elv az egyik legfőbb tartópillére a nemzetközi jognak, azonban a foggal-körömmel ragaszkodás minden nemzetközi szerződés végrehajtásához több kárt okozhat a rendszernek, mintha megfelelő keretek között lehetőséget biztosítunk a menekülésre a szerződésekből.

Az államok ragaszkodnak ahhoz, hogy fegyveres összeütközés esetén lehetőségük legyen bizonyos egyoldalú lépések megtételére, ezért a teljes mértékben konszenzuson alapuló 1969. évi bécsi egyezményben lefektetett szabályok alól kivételes esetet kívánnak felállítani (lásd annak 73. cikkét). Erre a kivételes esetre vonatkozó joganyagot fejlesztette a Nemzetközi Jogi Bizottság és magam is erre teszek javaslatokat jelen műben.

3.2. Az erőszak tilalma

Az erőszak tilalma a mű témáját tekintve jelentős kérdés, ennek ellenére az adott keretek között nincs lehetőség annak átfogó, teljes körű bemutatására. Ennek megfelelően itt csak azon kérdések tárgyalására szorítkozok, amelyek a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően relevánsak.

¹⁷⁷ Uo. 53. o. para. 17.

¹⁷⁸ *Gabčíkovo–Nagymaros Project*, ICJ, 1997. para. 57, 133.

¹⁷⁹ HARASZTI 1975. 59. o.

¹⁸⁰ UN FIRST REPORT 2010. 23. o.

¹⁸¹ BUZA – HAJDU 1961. 244. o

Az erőszak tilalmának fejlődése folyamatosan nyomott hagyott a fegyveres konfliktusok és a nemzetközi szerződések joga összefüggéseiben, és nagy mértékben hozzájárult a mára kialakult, rendezetlen helyzetéhez.

3.2.1. A háborúindítás joga

A háborúindítás joga (*jus ad bellum*) minden állam szuverenitásának részét képezte,¹⁸² a középkortól azonban bizonyos feltételek is kialakultak, amelyek cizellálták ezt a jogot. Megjelent az igazságos háború elmélete (pl.: Szent Ágoston, Aquinói Szt. Tamás, Hugo Grotius)¹⁸³, a 20. század elején pedig már olyan egyezmény is, amely bizonyos esetben tiltja az erőszak alkalmazását. Az 1907. évi Drago–Porter egyezmény értelmében más állammal szemben pénztartozás behajtása érdekében nem szabad fegyveres erőt alkalmazni.¹⁸⁴ A Nemzetek Szövetsége keretében is jelentősen korlátozták az államok háborúindítási jogát, azonban a rendszer gyengeségei következtében a gyakorlatban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. 1928-ban az államok már egy általános egyezményt fogadtak el az erőszakról lemondásról, ez a Kellogg–Briand Paktum, amelyet a nemzetközi közösség tagjainak többsége aláírt.¹⁸⁵

A második világháború után a tapasztalatok alapján olyan új rendszert alkottak meg az ENSZ alapító államai, amelynek keretében főszabályként „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”¹⁸⁶ A főszabály alól két kivétel létezik, az egyik az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében szabályozott önvédelem joga, a másik pedig a Biztonsági Tanács jogosítványai a nemzetközi béke és biztonság veszélybe kerülése esetén, az ENSZ Alapokmánya VII. fejezetének megfelelően.

A főszabály megfogalmazói egyértelműen tanultak a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya és a Kellogg–Briand Paktum gyengeségeiből, így nem a háborút, hanem tággabban az erőszak alkalmazását tiltják. Ennek következtében azonban sokáig – talán a mai napig – vitatott, hogy mit is takar pontosan a tartalma.¹⁸⁷

¹⁸² Az ókori szabályokkal kapcsolatosan lásd: NAGY 1995. 7–24. o.

¹⁸³ Erről bővebben lásd például: SZIGETI 2005.; EVANS 2005.; ELBE 1939. 665–688. o.; JOCHNICK – NORMAND 1994. 49–96. o.

¹⁸⁴ 1907. évi II. hágai egyezmény, Egyezmény a szerződéses követelések behajtása végett igénybevett fegyveres erő alkalmazásának korlátozásáról, Magyarországon kihirdette: 1913. évi XLIII. tc.

¹⁸⁵ General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy, signed at Paris, 27 August 1928, entry into force 24 July 1929, 94 League of Nations Treaty Series 57.; Magyarországon kihirdette: 1929. évi XXXVII. tc. Az egyezmény hatályával kapcsolatosan vita áll fenn, egyesek szerint elenyészett a Nemzetek Szövetsége megszűnésével és az ENSZ Alapokmány elfogadásával. Erre hivatkozott Franciaország is 1974-ben *A nukleáris kísérletek ügyében*, a bíróság az ítéletben nem reagált az állításra, azonban négy bíró az ítélethez fűzött közös véleményében kifejtette, hogy ebben az esetben nincs elegendő bizonyíték arra, hogy a szerződés elenyészett, megszűnt volna. Lásd: *Nuclear Tests*, ICJ, 1974, Joint Dissenting Opinion of Judges Onyeama, Dillard, Jiménez de Aréchaga and Sir Humphrey Waldock, para. 53–54. Hasonló módon más ügyekben is felmerült érvként, hogy az egyezmény már nem hatályos. A bíróság általánosságban egy ügyben sem mondott véleményt az egyezmény hatályáról, azt csak a két vitában álló fél esetében vizsgálta, ott is kikerülve a válaszadási erre a kérdésre. Lásd: *Aegean Sea Continental Shelf*, ICJ, 1978. para. 39.; *Aerial Incident of 10 August 1999*, ICJ, 2000. para. 14–21, 26–28.

¹⁸⁶ ENSZ Alapokmány 2. cikk (4). Magyarországon kihirdette 1956. évi I. tv.

¹⁸⁷ SÜLYÖK 2004. 176. o.

3.2.2. Az erőszak tilalma és az agresszió fogalma

Az erőszak tilalmának feltétlen alkalmazást igénylő, *jus cogens* jellege általánosan elfogadott tény, azt nem csak az ENSZ Alapokmánya tükrözi, hanem a szokásjogban is megtalálható.¹⁸⁸ A szabály egyszerűnek tűnik, mégis az államok elmúlt majdnem 70 éves gyakorlata megmutatta, hogy a valóságban ez a kérdés jóval bonyolultabb.¹⁸⁹ Az ENSZ Közgyűlés által 1970-ben elfogadott, az államok közötti baráti kapcsolatokról szóló 2625. (XXV.) sz. határozat is megerősíti, hogy az erőszak tilalma a nemzetközi jog alapelvei közé tartozik és nevesít is olyan eseteket, amelyek a tilalom alá esnek. Az itt található felsorolás nem csak a klasszikus háborút (pl.: fennálló határok erőszakos megváltoztatása, katonai megszállás, más állam területének erőszakos elcsatolása) tartalmazza. Kimondja azt is, hogy tilos az erőszakos represszália, minden olyan erőszakos cselekmény, ami a népek önrendelkezési jogát sérti, tilos irreguláris erők, vagy fegyveres csoportok szervezése, segítése abból a célból, hogy azok behatoljanak más állam területére, tilos más állam területén végbemenő polgárháborús vagy terrorcselekményben való részvétel vagy annak szervezése.¹⁹⁰

A különböző nemzetközi dokumentumokban és cikkekben keveredő fogalmi megnevezéseket találunk, így az erőszak, erő, agresszió, támadás mind fellelhető. Az agresszió a fegyveres erőszak legsúlyosabb eseteit fogja át, szűkebb meghatározás, mint az erőszak tilalma. A fegyveres támadás azonban még az agresszióénál is szűkebb jelentésű. A fegyveres támadás egyértelműen az erőszak tilalma megsértését jelenti, de nem tekinthető egyezőnek a két fogalom.¹⁹¹

Elvileg az ENSZ Közgyűlés 3314. (XXIX.) sz. határozata lenne hivatott tisztázni az agresszió fogalmát, azonban kétséges, hogy ez a fogalmi meghatározás univerzális szokásjogként elismert lenne. Ez akkor került napvilágra, amikor államok egy csoportja a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma megfogalmazásakor kitartott amellett, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó egyik nemzetközi bűncselekmény, az agresszió fogalmának a meghatározása külön szükséges. A Bíróság nem alkalmazhatja a joghatóságát agresszió címén addig, amíg a pontos tényállási elemeit meg nem határozzák a részes felek. Már a közgyűlési határozat 1974. évi elfogadásakor is ellenezte néhány állam az Egyesült Államok vezetésével,¹⁹² de végül konszenzussal fogadta el a Közgyűlés az agresszió fogalmaként az ENSZ Alapokmánya szövegének megismétlését, amelyet követ az elkövetési magatartások példálózó felsorolása. Így „az agresszió fegyveres erő alkalmazása egy állam által más állam szuverenitása, területi integritása, vagy politikai függetlensége

¹⁸⁸ Ezt egyértelműen kimondja a nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény és az államok felelősségéről szóló tervezet. Lásd: VCLT COMMENTARY, Art. 49–50.; DARSİWA COMMENTARY, Art. 40. A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua és USA közötti jogvitában is foglalkozik a kérdéssel, idézi, hogy mindkét állam szerint *jus cogens*-ről van szó, de az érvelésben összemosódik a norma *jus cogens* és *erga omnes* jellege. Lásd: *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ, 1986. para. 188–190.

¹⁸⁹ Sőt, már a Kellogg–Briand Paktum elfogadása idején is többen felvetették, hogy az agresszió fogalmát pontosan meg kellene határozni. „Sajnálatos módon azok a módszerek, melyeket a párizsi tárgyalók alkalmaztak, hogy az igazságtalan háborúk tilalmának elvét a gyakorlatba átvigyük, nagyon tökéletlenek. Mindenekelőtt hiányzik az agresszió fogalmának világos és vitát nem tűrő megállapítása.” L. WHITTON, 1927. 559. o.

¹⁹⁰ UNGA RES 2625 (1970). 1. pont

¹⁹¹ KARDOS – LATTMANN 2010. 273. o.; KAJTÁR 2011. 2–25. o.

¹⁹² KOVÁCS 2006. 514. o.

ellen, illetve az Egyesült Nemzetek Alapokmányával össze nem férő bármely más módon.” A felsorolt magatartásokat pedig történelmi példák alapul vételével határozták meg, hozzátéve, hogy a lista nem kizárólagos, és a Biztonsági Tanács más, ott fel nem sorolt esetet is agressciónak minősíthet.¹⁹³

Az 1974-ben megalkotott definíció mellé ma már újabb társul, amelyet 2010-ben Kampalában fogadtak el a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának részes államai. Az évtizedek óta tartó viták ellenére az államok nem bizonyultak túlzottan kreatívnak: az agresszió általuk elfogadott fogalma és a tényállások megegyeznek az 1974-ben elfogadott szöveggel, azzal a kiegészítéssel, hogy egy bekezdés rendelkezik arról is, milyen módon lehet egyéni büntetőjogi felelősséget alapítani az agresszió cselekményére.¹⁹⁴ Noha ezzel a fogalommal tartalmilag sok újat nem tudunk meg az agresszióról, azt azonban biztosan, hogy a részes államok – jelenleg 115, tehát a nemzetközi közösség kétharmada – elfogadják továbbra is az 1974. évi közgyűlési határozatban foglalt definíciót, valószínűleg annak szokásjogi erőt tulajdonítanak.

Az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (4) bekezdése nem az agressziót tiltja, hanem annál tágabb cselekményeket (erőszak alkalmazása, vagy azzal való fenyegetés más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ céljaival össze nem férő módon). Úgy tűnik, az alapelv kapcsán a jogelméleti nehézségeket az is okozza, hogy vajon ez a szabály tényleg *jus cogens*-e (mindenek felett álló), avagy „csak” *erga omnes* (mindenkit kötelező) norma.¹⁹⁵ A minősítés nem mindegy, ugyanis eltérő jogkövetkezmények kapcsolódnak hozzá. A *jus cogens* normába ütköző cselekmény érvénytelen, míg az *erga omnes* norma megsértése „csak” nemzetközi jogi felelősséget keletkeztet. Minden *jus cogens* norma *erga omnes*, tehát mindenkit kötelező jogszabály, de nem minden *erga omnes* norma *jus cogens*.¹⁹⁶ Az agresszió elkövetése egyértelműen *jus cogens* norma megsértését jelenti, amelyet „a nemzetközi jog a semmisség szankciójával sújt”.¹⁹⁷ Az erőszak tilalmának megsértése esetén ez nem állítható ilyen egyértelműen. A továbbiakban az erőszak tilalma sérelmét vizsgálom, azt feltételezve, hogy az *jus cogens* norma.

3.2.3. Ha az erőszak tilalma sérül...

Minden egyes erőszakos, vagy azzal fenyegető nemzetközi cselekmény esetében vizsgálni kell, hogy az beleütközik-e az alapelvbe. Az egyedi körülmények jelentősen árnyalhatják a képet, és nem minden esetben jut a konfliktus minden részese ugyanarra a következtetésre. Gondoljunk csak például Kis-Jugoszlávia NATO-bombázására 1999-ben, amely humanitárius intervencióra hivatkozva történt, vagy Irak megszállására 2003-ban.

Az alapelv megsértésének megállapítása jelentős lehet a fegyveres összeütközés minősítése és a jogkövetkezmények értékelése szempontjából. Az erőszak tilalma megsér-

¹⁹³ UNGA RES 3314 (1974). 1–3. cikkek.

¹⁹⁴ Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Agression, Resolution RC/Res.6, 11 June 2010.

¹⁹⁵ Több szerző is megkérdőjelezi az erőszak tilalmának *jus cogens* jellegét. Lásd pl.: GREEN 2010–2011. 215–258. o.; D’AMATO 1990. 1–6. o.; LINDERFALK 2007. 853–872. o.

¹⁹⁶ Ilyen értelemben lásd részletesen: KOVÁCS 2010. 70–75. o. Lásd még: QUIRICO 2010. 101–118. o.

¹⁹⁷ NAGY 1991. 187. o.

tésének megállapítására „hitelesen” az ENSZ Biztonsági Tanácsa jogosult, vagy nemzetközi bíróság, ha elé vitték az ügyet. Az államok általi minősítés szubjektív eredményre vezethet, azonban a szerződésben részes feleknek általában maguknak kell értékelniük, hogy egy-egy fegyveres cselekmény az erőszak tilalmába ütközik-e és ők hogyan reagálnak az adott cselekményre. Így véleményem szerint át kell tekinteni, hogy az erőszak tilalmának megsértése, illetve ennek a megállapítása milyen jogkövetkezményekkel járhat, kifejezetten a nemzetközi szerződésekkel összefüggésben.

Tekintettel arra, hogy a szerződésekre egyoldalú felfüggesztő, vagy esetlegesen megszüntető hatás csak már folyó nemzetközi fegyveres összeütközés esetén elképzelhető (a nem nemzetközivel kapcsolatos érvelést lásd a II. fejezet 2.3. pontjában), így az erőszakkal fenyegetés esetét nem szükséges megvizsgálni. Az erőszakkal való fenyegetés még nem fegyveres összeütközés, így kevés ahhoz, hogy a nemzetközi szerződésre egyoldalú felfüggesztő vagy megszüntető hatást gyakorolhasson. Vizsgálandó tehát a helyzet a) az erőszak tilalmát megsértő állam szempontjából, b) annak a vele szerződéses viszonyban álló államnak a szemszögéből, akivel szemben megsértette, és c) harmadik államok szemszögéből.

a) Az erőszak tilalmát megsértő állam nemzetközi jogi helyzete

Abban az esetben, ha egy állam megsérti az erőszak tilalmát és a nemzetközi jog megengedné számára, hogy a jogellenes támadással egy időben vagy utána megszüntesse vagy felfüggeszse a fennálló nemzetközi szerződéseinek alkalmazását, felmerül a kérdés, hogy egy jogellenes cselekményből (az erőszak tilalma megsértéséből) eredhet-e jogszerű következmény (tehát, hogy más nemzetközi kötelezettségeket sem kell betartania). Ez több érv alapján is kizárható. Az erőszak tilalmának megsértése *jus cogens* megsértését jelenti, amelynek a jogkövetkezménye, ahogyan az előbbieken is látható volt, az érvénytelenség. A normasértő cselekménye tehát semmilyen érvényes joghatás kiváltására nem alkalmas. „Az érvénytelenség a legsúlyosabb szankció, amely egy jogi aktust érhet, minthogy eltörli mindazt a joghatást, amit rendes körülmények között előidézne.”¹⁹⁸ Hasonló végeredményre jutunk akkor is, ha az erőszak tilalmát nem *cogens*, hanem *erga omnes* normaként kezeljük, ugyanis a nemzetközi jogban is ismert az *ex injuria jus non oritur* elv. A jogsértés miatt tehát a jogsértő nem szerezhethet annak eredményeként, abból a jogviszonyból jogokat.¹⁹⁹ A Nemzetközi Bíróság a *Dél-Afrikának a Biztonsági Tanács határozatával ellentétesen fenntartott namíbiai jelenlétének jogi következményei* ügyben hozott tanácsadó véleményében ezt így fogalmazta meg: „A nemzetközi viszonyokat irányító egyik legfőbb alapelv az, hogy azon fél számára, amelyik megtagadja, vagy nem teljesíti a kötelezettségeit, nem ismerhetők el olyan jogok, amelyekről azt állítja, hogy az adott viszonyból erednek.”²⁰⁰

Ezt támasztja alá az is, hogy több nemzetközi szerződés és dokumentum is kifejezetten hivatkozik az agresszor esetére, *expressis verbis* kizárva az előnyök, jogok szerzését a jogtalan cselekményből. Így például az agresszió definícióját meghatározó 3314.

¹⁹⁸ NAGY 1991. 187. o. Nagy Károly az érvénytelenséget frappánsan „joghatás-keletkezési akadálnak” is nevezi. Uo. 193. o.

¹⁹⁹ Lásd pl.: LAGERWALL 2010. 77–100. o.; LAUTERPACHT 1953. 206–243. o.

²⁰⁰ *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, ICJ, 1971. para. 91.

(XXIX.) sz. ENSZ közgyűlési határozat alapján „területszerzés vagy más különös előny nem származhat az agresszióból, és nem ismerhető el jogszerűként.”²⁰¹

Az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségéről szóló tervezet 40–41. cikke szerint az állam felelős az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaiából eredő kötelezettségek súlyos megsértésért és egyetlen állam sem ismerheti el jogszerűnek az így létrehozott helyzetet, nem nyújthat segítséget, vagy működhet közre a helyzet fenntartásában.²⁰² Tehát amennyiben egy állam súlyosan megsérti az erőszak tilalmát és az így létrehozott fegyveres összeütközésre hivatkozva felfüggeszt vagy megszüntet nemzetközi szerződéseket, úgy ez szükségszerűen nem lehet jogszerű.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az agresszor állam nem szüntethet meg vagy függeszthet fel egy nemzetközi szerződést az agresszióból származó fegyveres konfliktusra hivatkozással, amennyiben ez az előnyére válna.²⁰³ Problematikusnak látszik az „amennyiben ez az előnyére válna” kitétel, mivel ezek alapján úgy tűnik, lehet érvényes jogkövetkezménye az agressziónak, ha az nem válik az agresszor előnyére. A Nemzetközi Jogi Bizottság itt érdekes egyveleget hozott létre az érvénytelenségből és az *ex injuria jus non oritur* elvből. Véleményem szerint ezzel tovább fokozódik az erőszak tilalma és agresszió fogalmának kógens, illetve *erga omnes* jellegéhez kapcsolódó bizonytalanság. A tervezethez fűzött kommentár elismeri, hogy ezt a megfogalmazást az Institute of International Law 1985. évi tervezetéből²⁰⁴ vették át. Az előnyt ennél pontosabban nem határozza meg sem a tervezet, sem a kommentár, sőt azt sem tudjuk meg, hogy a szerződés egyoldalú megszüntetése vagy felfüggesztése által elért előnynek mikor kell bekövetkeznie. Nehezen elképzelhető, hogy egy agresszor állam ne szerezne előnyt valamely szerződés „kiiktatásával”, mivel az előny sokféle lehet a politikai természetűtől, a pénzben realizálódón át egészen addig az esetig, amikor pusztán az a nyereség, hogy nem kell annyi szabályt betartania.

Az újabb kori gyakorlatban nem ennyire egyértelmű a helyzet, például Irak 1990 augusztusában lerohanta Kuvaitot, ezzel nyilvánvalóan megsértve – többek között – a kétoldalú barátsági szerződésüket. A cselekményt a teljes nemzetközi közösség és az ENSZ Biztonsági Tanácsa is agressziónak minősítette. A két állam között a mai napig hatályban van az 1963. évi barátsági szerződés,²⁰⁵ és csak feltételezhető, hogy a fegyveres összeütközés ideje alatt nem alkalmazták annak rendelkezéseit (ezt cáfoló vagy bizonyító dokumentumokat azonban nem találni).

b) A megtámadott állam jogi helyzete

A megtámadott állam saját védelme érdekében felléphet fegyveresen a támadóval szemben az önvédelem jogának gyakorlása körében. Ebben az esetben az általa végrehajtott fegyveres cselekmények jogellenességét a támadás zárja ki, amennyiben betartja az önvédelemre vonatkozó szabályokat.²⁰⁶ Ezek a szabályok az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében jelennek meg, valamint a nemzetközi szokásjogban. Tehát ha egy államot

²⁰¹ UNGA RES 3314 (1974). 5. cikk (3)

²⁰² DARSIIWA 40–41. cikk

²⁰³ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 15.

²⁰⁴ IIL REPORT 1985.

²⁰⁵ Forrás: <<http://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280130e96>>

²⁰⁶ DARSIIWA COMMENTARY, Art. 21.

fegyveres támadás ér, természetes joga van az egyéni vagy kollektív önvédelemre mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a szükséges rendszabályokat meg nem hozza.²⁰⁷ A szokásjog alapján az önvédelmet gyakorló állam köteles a cselekményei során a szükségesség és arányosság követelményeit is betartani.²⁰⁸ Az önvédelem joga nem korlátlan jogosítvány, a szükségesség és arányosság követelménye magában foglalja, hogy az önvédelmet gyakorló államnak is be kell tartania a fegyveres cselekményekre vonatkozó jogszabályokat, így például a nemzetközi humanitárius jogot.²⁰⁹

Egy államot ért fegyveres támadás esetén azonban nem csak a fegyveres védekezés merül fel, hanem más eszközök alkalmazása is az állam érdekeinek megóvására. A megtámadott államnak nyilvánvalóan nem áll érdekében teljesítenie bizonyos szerződéses kötelezettségeket a támadóval szemben, például kereskedelmi vagy légi közlekedési megállapodásokat. A modern nemzetközi jogban a nem fegyveres, önszegély jellegű intézkedéseket ellenintézkedésnek nevezzük, amely önálló jogellenességet kizáró körülmény.²¹⁰ Az ellenintézkedés körében csak fegyveres erőszaktól mentes cselekményeket lehet tenni,²¹¹ tehát a fegyveres erőszak alkalmazásának kérdései egyértelműen tisztán az önvédelem körébe tartoznak. A fegyveres és nem fegyveres cselekmények önszegély jellegű alkalmazásával és az önvédelemmel összefüggő kérdések minősítését szintén az erőszak tilalma befolyásolta. Míg a korábbi nemzetközi jogban lehetséges volt a fegyveres ellenintézkedés, represszália néven, addig ma ezt egyértelműen kizárja a nemzetközi jog (egyrészt az ENSZ Alapokmánya, másrészt a 2001. évi felelősségi tervezet is).²¹²

Ezzel szemben a szakirodalom alapján nem egyértelmű, hogy az önvédelem körébe tartozhatnak-e nem fegyveres, ellenintézkedés jellegű intézkedések, így például bizonyos nemzetközi szerződések alkalmazásának azonnali felfüggesztése.²¹³ A kérdés eldöntése azért nem közömbös, mert nem ugyanazok a feltételek a két különböző jogellenességet kizáró körülmény esetében. Az önvédelem felsorolt kritériumaihoz képest az ellenintézkedés esetében a cél nem pusztán az állam legfőbb érdekeinek a védelme, hanem a jogellenesen cselekvő állam rábírása a jogkövetésre.²¹⁴

Annak ellenére, hogy az ellenintézkedés a fennálló nemzetközi kötelezettségek időleges nemteljesítésére korlátozódik,²¹⁵ jóval tovább fennállhat a jog az ellenintézkedésre, mint az önvédelemre. Az önvédelmi jog gyakorlása addig tart, amíg a Biztonsági Tanács meg nem hozza a szükséges határozatot, onnantól kezdve már a cselekmények jogalapja a BT határozata.²¹⁶ Az ellenintézkedés addig alkalmazható, amíg a nemzetközi jogot sér-

²⁰⁷ ENSZ Alapokmány, 51. cikk. Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. tv.

²⁰⁸ DARSIIWA COMMENTARY, Art. 21.; *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ, 1986. para. 176.; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, 1996. para. 41.

²⁰⁹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, 1996. para. 42.

²¹⁰ DARSIIWA COMMENTARY, Art. 22.

²¹¹ Uo.

²¹² Ennek is köszönhető, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság a felelősségi tervezetében már egyáltalán nem használja a „represszália” kifejezést, hanem helyette az „ellenintézkedés” kifejezést vezette be. Lásd DARSIIWA COMMENTARY, Art. 22. para. 3., Introductory Commentary to Chapter II.

²¹³ Nagy Károly szerint ez az önvédelem és a jogos védelem közötti különbségnek tudható be. Míg a francia szakirodalom megkülönbözteti a két fogalmat, addig például az angol nem, sőt az ENSZ Alapokmány is kizárólag az államok önvédelmi jogáról szól az 51. cikkben. Lásd: NAGY 1990. 177–192. o. A felelősségi tervezet kommentárja sem utal ilyen típusú különbségtételre. DARSIIWA COMMENTARY, Art. 21.

²¹⁴ DARSIIWA 49. cikk (1)

²¹⁵ DARSIIWA 49. cikk (2).

²¹⁶ ENSZ Alapokmány, 51. cikk.

tő cselekmény abba nem marad és a vitát el nem bírálja egy olyan bíróság, más döntéshozó szerv, amely joghatósággal rendelkezik a felekre kötelező döntés meghozatalára, vagy amíg a jogsértő fél nem teljesíti a felelősségi jogviszonyból eredő kötelezettségeit, tehát jóvá nem tette azt.²¹⁷

Amennyire lehetséges, az ellenintézkedéseket úgy kell alkalmazni, hogy lehetővé tegyék a kérdéses kötelezettségek teljesítésének újratezdését.²¹⁸ Mind az önvédelem, mind az ellenintézkedés alkalmazása esetében léteznek korlátok, olyan kötelezettségek, amelyeket az államoknak így is be kell tartaniuk. A két jogellenességet kizáró körülmény összehasonlításakor vizsgálandó szempont a körülmények alkalmazásának célja, eszköze, alanyai, jogalapja, korlátai és feltételei, amelyek összefoglalása a következő táblázatban látható.

²¹⁷ DARSIWA 52–53. cikk.

²¹⁸ DARSIWA 49. cikk (3).

<i>Szempontok</i>	<i>Önvédelem</i>	<i>Ellenintézkedés</i>
<i>Jogalap</i>	ENSZ Alapo. 51. cikk; szokásjog; DARSIVA 21. cikk	szokásjog, DARSIVA 22, 49–53. cikk
<i>Cél</i>	jogsértést megelőző állapot helyreállítása (nemzetközi béke és biztonság védelme, állam területi épsége, politikai függetlenségének megőrzése) (ENSZ Alapo. 2. cikk (4))	jogsértést megelőző állapot helyreállítása; a jogsértő állam rábírása a jogkövetésre (DARSIVA 49. cikk (1))
<i>Jog keletkezésének feltétele</i>	fegyveres támadás (ENSZ Ao. 51. cikk); kérdéses: erőszakkal való fenyegetés esete (szokásjog?)	nemzetközi jogsértő cselekmény (DARSIVA 22. cikk)
<i>Eszköze</i>	„rendszerabályok” (51. cikk), fegyveres erőszak, kérdéses: nem fegyveres intézkedések	nem fegyveres intézkedések (kifejezetten szerződések alkalmazásának felfüggesztése, azonnali hatályú felmondása)
<i>Jog alanya</i>	sértett állam (egyéni); bármely állam (kollektív)	sértett állam; vele érdek-közösségben lévő állam; bármely állam, ha a jogsértés az egész nemzetközi közösséget érinti
<i>Értesítési kötelezettség</i>	ENSZ Biztonsági Tanács felé	a jogsértő állam felé (felszólítás, értesítés az intézkedésről, javaslat békés vitarendezésre)
<i>Jog keletkezésének ideje</i>	fegyveres támadás bekövetkezése (ENSZ Ao. 51. cikk); kérdéses: erőszakkal való fenyegetés bekövetkezése (ENSZ Ao. 2. cikk (4), szokásjog)	a jogsértő cselekmény bekövetkezése
<i>Jog megszűnése</i>	amikor a BT meghozza a szükséges rendszerabályokat; kérdéses: amikor a támadás (vagy azzal való fenyegetés) megszűnik	amikor a jogsértés abba-marad és békés vitarendezésre kerül sor (DARSIVA 52. cikk); amikor a jóvátétel (abba-hagyás, kártérítés stb.)

		megtörténik (DARSIWA 53. cikk)
Korlátai	arányosság; szükségesség	arányosság; visszafordíthatóság; a jogkövető magatartásra késztető legyen
Jellemzői	ideiglenes, amíg a BT nem cselekszik; főként tevés	ideiglenes; főként mulasztás (kötelezettség nem teljesítése)
Más nemzetközi kötelezettségek a jog alkalmazása során	jóhiszemű joggyakorlás (ENSZ Ao. 2. cikk (2); nemzetközi humanitárius jog; emberi jogok (szokásjog, szerződéses rendelkezések, pl.: eltérést nem engedő normák a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából)	jóhiszemű joggyakorlás; erőszak tilalma; az alapvető emberi jogok védelme; a represszáliát tiltó humanitárius jellegű kötelezettségek; az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaiból fakadó más kötelezettségek; a jogsértő és az ellenintézkedő állam közötti vita rendezési eljárás alapján fennálló kötelezettségek; a diplomáciai és konzuli tisztviselők, helyiségek, irattárak és iratok sérthetlenségének tiszteletbentartása (DARSIWA 50. cikk)

Álláspontom szerint kettéválasztandóak a megtámadott, sértett állam önvédelem keretében végrehajtott fegyveres cselekményei és az egyéb, nem fegyveres intézkedései, amelyekre pedig az ellenintézkedés szabályai vonatkoznak. Ebből az következik, hogy minden olyan intézkedése a sértett államnak, amely a közte és a jogsértő között fennálló nemzetközi szerződéssel kapcsolatos, akkor lesz jogszerű, ha megfelel az ellenintézkedésre vonatkozó, ismertett rendelkezéseknek. Így a sértett állam csak a nemzetközi szerződés egészének vagy egy részének felfüggesztését választhatja és a megszüntetést nem, mivel az nem lenne ideiglenes jellegű és visszafordítható. Az ellenintézkedésnek nem csupán a jogtalan cselekmény megtorlása a célja, hanem elsősorban az, hogy a jogsértőt a jognak megfelelő magatartásra bírja rá és ezáltal a jog betartását biztosítsa. Továbbá a felfüggesztés nem vonatkozhat olyan szerződéses rendelkezésekre, amelyeket nem érinthet az ellenintézkedés (lásd a táblázat utolsó sorát). A sértett állam a jogai

megóvása érdekében sürgősen is alkalmazhat ellenintézkedéseket, tehát az értesítési kötelezettségtől eltérhet, amennyiben támadás érte. Az önvédelem gyakorlása nem zárja ki az ellenintézkedés gyakorlásának a lehetőségét, a kettő párhuzamosan is alkalmazható.

A sértett állam magatartása, nevezetesen bizonyos szerződések felfüggesztése vagy megszüntetése a jogsértésre válaszként, azzal szoros összefüggésben történik, így véleményem szerint itt egyértelműen az államok felelősségére vonatkozó szabályok, és különösen a jogellenességet kizáró körülmények vizsgálándóak, és nem a nemzetközi szerződések megszűnésére vonatkozó szabályok.

Érdekes módon a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az egyéni vagy kollektív önvédelem joga keretében az állam jogosult egészében vagy részben felfüggeszteni olyan szerződések alkalmazását, amelyeknek részese, ha ezeknek az alkalmazása nem összeegyeztethető a jog gyakorlásával. Ennél a szakasznál szó sincs a megszüntetéshez való jogról, csak a felfüggesztésről, míg a tervezet többi szabálya kifejezetten tartalmazza a megszüntetést is. Az ellenintézkedési jogokra semmilyen formában nem utal a tervezet.²¹⁹ A kommentár szerint természetesen az önvédelem során sem függeszthető fel számos egyezmény alkalmazása, például a kifejezetten hadiállapot esetére kötöttek. Annak eldöntésére, hogy melyek lehetnek ezek az egyezmények, a kommentár visszautal a tervezet 6-7. cikkeire. Az ENSZ Alapokmány 51. cikkére utalás azt is magával vonzza, hogy az önvédelem esete csak a nemzetközi fegyveres összeütközések lehet hatással a nemzetközi szerződésekre, és csak a konfliktusban részes államok között.²²⁰

c) Harmadik államok jogi helyzete

Az erőszak tilalma *jus cogens*, amely mindenkivel, a nemzetközi közösség egészével szemben fennálló kötelezettség, így felelősséget keletkeztet más, olyan államok oldalán is, amelyekkel szemben ténylegesen nem történt fegyveres erőszak. A megszegett kötelezettség a nemzetközi közösség egészének irányában áll fenn és egy állam ellen intézett fegyveres támadás az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályai-ból eredő kötelezettségek súlyos megszegésének minősül.

Elméletileg ketté lehetne választani azokat az államokat, amelyek szerződéses kapcsolatban állnak az agresszorral és azokat, amelyek nem, azonban a 21. század elején ez a gyakorlatban nem lehetséges. Még ha vannak is olyan államok, amelyek között nincsenek kétoldalú megállapodások, a multilaterális egyezmények keretében biztosan mindenki kapcsolatba kerül mindenkivel, ha máshol nem, az ENSZ Alapokmánya keretében. Ezen harmadik államok az *erga omnes* felelősség alapján az agresszorral szemben szintén eljárhatnak, hogy rábírják a jogkövető magatartásra. Ezen államok cselekményeire a felelősségi tervezet 40–41. és 54. cikkei vonatkoznak. Egyetlen állam sem ismerheti el jogszerűnek a súlyos kötelezettségszegéssel létrehozott helyzetet, és nem nyújthat segítséget vagy működhet közre a helyzet fenntartásában.²²¹ A harmadik államok jogosultak ellenintézkedni a kötelezettségszegés abbahagyása és a jóvátétel biztosítása végett, amennyiben feltétlen alkalmazást igénylő norma megsértéséről van szó, vagy olyan állam elleni kötelezettségszegésről, amellyel egy érdekcsoportba tartoznak.²²²

²¹⁹ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 14.

²²⁰ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 14. para. 2-3.

²²¹ DARSİWA 40–41. cikkek

²²² DARSİWA 54. cikk

Az erőszak tilalma megsértése esetén tehát bármelyik harmadik állam alkalmazhat ellenintézkedést az arra vonatkozó szabályok betartásával, valamint a kollektív önvédelem keretében is segítheti a sértettet. A harmadik államok jogai tehát a felelősségi rendszer keretében vizsgálándóak (*erga omnes* felelősség, kollektív önvédelem, ellenintézkedés stb.). A helyzetükkel kapcsolatos néhány speciális kérdésről lásd még a III. fejezet 5. pontját.

3.2.4. *Az erőszak tilalma és a nemzetközi szerződések jogának viszonya*

Az 1969. évi bécsi egyezmény 73. és 75. cikkének szóhasználata szerint „az egyezmény rendelkezései nem érintik” az államok közötti ellenségeskedések kitörésével kapcsolatban valamely szerződés tekintetében felmerülő kérdéseket (73. cikk), valamint az agresszió miatt keletkező kötelezettségeket (75. cikk). Ugyanaz a kifejezés, azonban különböző okok vezettek a megfogalmazásukhoz. A 73. cikk esetében a Nemzetközi Jogi Bizottság úgy vélte, hogy a nemzetközi jog mai állása szerint az államok közötti ellenségeskedések kitörését teljesen abnormális jelenségnek kell tekinteni, így az ezzel kapcsolatos jogkövetkezményekre vonatkozó szabályok nem kaphatnak helyet az államok rendes, normális kapcsolatát szabályozó, általános nemzetközi jogi rendelkezések között.²²³ Ez a vélekedés nem csak a bécsi egyezményben jelenik meg, de például nem találunk a fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos szabályt az 1958. évi tengerjogi genfi egyezményekben, vagy az 1982. évi Montego Bay-i egyezményben sem, pedig nyilvánvalóan hatást gyakorolna azok alkalmazására. Ez egybecseng Lord McNairnek a bevezetőben említett kijelentésével is, miszerint a különböző helyzetekre különböző lehet az alkalmazandó jog ugyanazon szerződéssel kapcsolatosan. A 73. cikkel összefüggésben még kiemelendő, hogy az csak az államok közötti, tehát csak a nemzetközi fegyveres összeütközések esetét zárja ki a bécsi egyezmény hatálya alól. Megállapítható tehát, hogy a bécsi egyezmény alkalmazása lehetséges a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén felmerülő szerződésekkel összefüggő kérdések helyzetére. (Erről bővebben lásd a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó részt, a II. fejezet 2.3. pontját.)

A 75. cikk értelmében nem érinti az egyezmény „azokat a kötelezettségeket, amelyek az agresszor állam tekintetében az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban, az ezen állam által elkövetett agresszióra hivatkozással hozott intézkedések következményeképpen keletkezhetnek valamely szerződéssel kapcsolatban.”²²⁴ Az ENSZ Alapokmányának megfelelően az államoknak olyan kötelezettségeik keletkezhetnek az agresszor állammal szemben, amelyek hatást gyakorolnak egyes szerződések alkalmazására. Gondoljunk például arra a kereskedelmi egyezményre, amely nem teljesíthető a Biztonsági Tanács által elrendelt embargó miatt, vagy a kétoldalú légi egyezmények sorsára, miközben meg kell szakítani a légi kapcsolatokat. Ilyen esetekben a szerződésre gyakorolt hatás az ENSZ Alapokmánya rendelkezéseiből fakad és a szerződési jog több területét érintheti, így az alkalmazás felfüggesztése és a megszűnés témakörét.

A Bizottság azonban azt is kifejtette, hogy az agresszor állam nem tekinthető a nemzetközi szerződések jogát illetően teljesen *ex lexnek*, így szükséges, hogy az egyezmény

²²³ VCLT COMMENTARY, Art. 69. para. 2.

²²⁴ A 75. cikk megfogalmazásában jelentős szerepet játszott a történelmi tapasztalat, különösen Németország és a potsdami konferencia esete 1945-ben, amikor az agresszorra a győztes hatalmak rákényszerítették a megállapodásukat, annak bevonása nélkül. Erről részletesen lásd: TOMUSCHAT 2011. 1686–1691. o.

tartalmazza a 75. cikket.²²⁵ A nemzetközi jog jelenlegi rendszerében azonban az agresszióval kapcsolatos cselekvés joga elsősorban a Biztonsági Tanácsot, illetve az önvédelmet gyakorló államot illeti, amelyre tehát elsődlegesen az ENSZ Alapokmánya rendelkezései vonatkoznak, és csak másodlagosan a szerződések joga. Ezt erősíti az erőszak tilalmának kogens jellege is, ami alapelveként magasabb szintű szabály, mint a szerződések joga. Amennyiben ez nem lenne elegendő érv, úgy az ENSZ Alapokmánya 103. cikkének rendelkezése minden kételyt eloszlat: „Ha az Egyesült Nemzetek tagjainak a jelen Alapokmányból folyó és bármely egyéb nemzetközi megállapodásból eredő kötelezettségei összeütköznének, az Alapokmányból folyó kötelezettségeiket illeti elsőbbség.” Azonban ez elsőbbség, és nem kizárólagosság. Tehát az ENSZ Alapokmánya mellett elképzelhető, hogy szükséges a szerződések jogára vonatkozó szabályok alkalmazása is, és a kettő nem zárja ki, hanem kiegészíti egymást.

A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása több jogterületet érint. A szűken vett, tehát a III. fejezetben kifejtett egyoldalú felfüggesztés a nemzetközi szerződések jogának részét kell képezze, és nem az erőszak alkalmazásához kapcsolódó jogterület részét. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a másik terület ne hatna rá. Az ENSZ Alapokmányában megfogalmazott alapelvek áthatják a nemzetközi jog teljes rendszerét. Haraszi György megfogalmazása szerint „az ENSZ Alapokmány a mai nemzetközi jog általánosan elismert alapelveit kodifikálja és már ezért is indokolt, hogy az Alapokmány az egyéb nemzetközi szerződésekkel szemben ilyen megkülönböztetett helyzetben legyen. Ez a kiváltságos helyzet a szerződésértelmezés terén összhangban van azzal a rendszertani értelmezés tekintetében irányadó általános érvényű szabállyal, hogy a nemzetközi szerződés értelmezése során figyelemmel kell lenni a nemzetközi jog általános elveire.”²²⁶

Általánosságban véve tehát a fegyveres összeütközéseknek többféle hatásuk lehet a nemzetközi szerződésekre, amelyeknél minden esetben változik a cselekvés jogalapja is. Nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetén irányadóak az abban érintett és harmadik államokra is:

- a) az 1969. évi bécsi egyezmény szabályai, de
- b) ha a Biztonsági Tanács hozott határozatot, akkor az élvez elsőbbséget.

Nemzetközi fegyveres konfliktus esetén az alábbi variációk fordulhatnak elő az abban érintett államokra:

- a) agresszió esetében a felelősségi szabályok (önvédelem és ellenintézkedés) alkalmazandóak, ameddig a Biztonsági Tanács nem intézkedik;
- b) a Biztonsági Tanács határozata az irányadó, ha van ilyen;
- c) ha a fegyveres összeütközés nem agresszió eredménye és a Biztonsági Tanács sem hozott irányadó határozatot, akkor a III. fejezetben kifejtett speciális felfüggesztési szabályok (a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete, mint szokásjog – ha az) alkalmazandóak;
- d) ha az összeütközésben érintett felek képesek a közös megegyezésre, akkor az 1969. évi bécsi egyezmény rendelkezései.

A nemzetközi fegyveres összeütközésben nem érintett harmadik államok esetében az irányadó szabályok:

- a) Biztonsági Tanács határozata (ha van),

²²⁵ VCLT COMMENTARY, Art. 70.

²²⁶ HARASZI 1965. 195. o.

- b) *erga omnes* felelősség szabályai, és
- c) az 1969. évi bécsi egyezmény rendelkezései.

A fegyveres összeütközéssel összefüggő jogszerűségi kérdések értékelése tehát elengedhetetlen ahhoz, hogy egy állam el tudja dönteni, mi az alkalmazandó jog a nemzetközi szerződéses viszonyai tekintetében. Természetesen az állam értékelését felülbírálhatja a Biztonsági Tanács és ez nem jelenti azt, hogy a konfliktus során ne változhatna meg a joghelyzet. Ez előállhat olyan esetekben például, amikor valamelyik államot a későbbiekben agresszornak nyilvánítják, vagy a Biztonsági Tanács határozata alapján más a kötelezően előírt cselekvés, mint amit az állam „gondolt”, vagy nemzetközi bíróság elé kerül a helyzet elbírálása.

4. Elhatárolások

Az államok és némely esetben a jogtudomány is a fegyveres összeütközések és a szerződések sorsának összefüggéseit sokféle jogintézmény keretében tárgyalták. Hol érvénytelenségre, hol megszűnésre hivatkoztak, máskor összekeveredett felelősségi kérdésekkel, vagy éppen az államutódlás eseteivel. Az első világháború utáni állami gyakorlat sokszor a fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását nem mint önálló joghatást kezelte, hanem vagy más megszűnési okként, vagy jogellenességet kizáró körülményként hivatkozott rá. Például az USA 1941-ben a körülmények alapvető megváltozására hivatkozással függesztette fel egyoldalúan az 1930. évi Nemzetközi Merülésvonalakról szóló Egyezmény alkalmazását, a háborút megelőző körülményként.²²⁷ Ez ugyan számos kritikát vont maga után, mégis az 1930. évit követő, mai napig hatályos 1966. évi Nemzetközi Merülésvonalakról szóló Egyezmény megfogalmazásakor belevettek abba egy szakaszt, amely ellenségeskedések esetén lehetővé teszi a szerződés felfüggesztését.²²⁸

A gyakorlat és elmélet sokszínűségének köszönhetően szükséges a jogintézmény elhatárolása a szerződési jog körében a *clausula rebus sic stantibus*tól, a lehetetlenüléstől, a szerződésszegés miatti megszűnéstől, továbbá a semlegességtől, a megtorló intézkedéstől, a jogellenességet kizáró körülményektől és az államutódlástól.

4.1. Elhatárolás más szerződésmegszűnési esetektől

Felmerülhet a kérdés, hogy az erőszak tilalmából fakadóan miért szükséges még egyáltalán önálló kérdésként tekinteni a fegyveres összeütközések hatására, miért nem lehet más megszűnési okokba „integrálni”? Erre a kérdésre a legfőbb válasz az, hogy mert az államok nem szeretnék ezt az esetet beolvasztani a többi közé. Még akkor sem, ha az államok gyakorlata a kérdésben nem egyértelmű sőt, néha ellentmondásos. Fegyveres összeütközések a mai napig léteznek, és az államok szeretnék biztosítani annak a lehetőséget, hogy ilyen esetekben egyoldalúan cselekedhessenek. Félretéve annak ismeretét, hogy a nemzetközi szerződésekre vonatkozó általános szabályok (tulajdonképpen az 1969. évi bécsi egyezmény) nem vonatkoznak a fegyveres összeütközések esetére, megvizsgálható, hogy mely jogintézményei tartalmaznak hasonló eseményekre szabályokat.

²²⁷ Lásd: BRIGGS 1942. 89–96. o.

²²⁸ Lásd: International Convention on Load Lines, 1966, UN Treaty Series Reg. No. I-9159, Art. 31., Magyarországon kihirdette: 2003. évi LXV. tv.

A nemzetközi jog általános szabályai szerinti megszűnési esetek közül a következőket kell áttekinteni ahhoz, hogy láthatóvá váljon a különbség a fegyveres összeütközések hatása és más jogintézmények között.

4.1.1. Clausula rebus sic stantibus avagy a körülmények alapvető megváltozása

A körülmények alapvető megváltozásának feltételeit és jogkövetkezményeit az 1969. évi bécsi egyezmény 62. cikke tartalmazza, amely szerint

„1. A szerződés megkötésének idejében fennállott körülményeknek a részes felek által előre nem látott alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni, kivéve, ha:

a) ezeknek a körülményeknek a fennállása lényeges alapul szolgált ahhoz, hogy a részes felek a szerződést magukra nézve kötelező hatályúnak ismerjék el;

b) a változás hatására gyökeresen átalakul a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértéke.

2. A körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni:

a) ha a szerződés határt állapít meg; vagy

b) ha az alapvető változás annak eredménye, hogy az erre hivatkozó részes fél akár a szerződésből folyó kötelezettségét, akár a szerződésben részes bármelyik féllel szemben fennálló más nemzetközi kötelezettségét megszegte.

3. Ha a részes fél az előző bekezdések alapján a körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára hivatkozhat, a megváltozásra, mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára is hivatkozhat.”

Minden nemzetközi szerződés megkötése mögött közös érdekek, békés kapcsolatok állnak, amelyek lényeges alapul szolgálnak bármely szerződés megkötésénél, és amelyek a fegyveres ellenségeskedéssel nyilvánvalóan megváltoznak, általában előre nem látható módon. Az is feltételezhető, hogy emiatt gyökeresen átalakul a még teljesítendő kötelezettség, mert egyértelműen nem kívánják az ellenséges államok egymást segíteni. Azonban a Nemzetközi Bíróság által több ügyben is hozott ítélet alapján kétséges, hogy ez a Nemzetközi Bíróság előtt elegendő lenne. A Bíróság a *Bős–Nagymaros ügyben* kifejtette, hogy a körülmények alapvető megváltozásának olyan hatással kell lennie a szerződésre, amely radikálisan átalakítja a még teljesítendő kötelezettségek mértékét, valamint a szerződéses viszonyok stabilitása megköveteli, hogy a körülmények alapvető megváltozására csak kivételes esetben hivatkozzanak az államok. Így tehát a szerződés megkötése mögött álló általános érdekek, például politikai érdekközösség, baráti kapcsolatok mellett vizsgálandóak a szerződés megkötésének konkrét, speciális okai is és azok tekintetében kell felmérni a kritériumok teljesülését.²²⁹ A hatalmi viszonyokban történt változás nem elegendő önmagában a klauzula sikeres felhívásához.²³⁰ Az állami gyakorlat a fegyveres konfliktusok szerződésekre gyakorolt hatását illetően elegendőnek tartotta az

²²⁹ *Gabčíkovo–Nagymaros Project*, ICJ, 1997. 104. pont; Ugyanez az érvelés megtalálható az Egyesült Királyság és Izland közötti, halászati jogokkal kapcsolatos ügy joghatóságról szóló ítéletében is: *Fisheries Jurisdiction*, ICJ, 1973. para. 36, 43.

²³⁰ HARASZTI 1975. 19. o.

érdekközösség és baráti kapcsolatok megszűnését, és nem (volt) szükséges bizonyítani azt a konkrét egyezményekre nézve.

A 62. cikk (2) b pontja rendkívül leszűkíti az alkalmazás lehetőségét, mivel a körülmények alapvető megváltozására nem hivatkozhat az a fél, amelyik más nemzetközi kötelezettségét megszegte a szerződésben részes bármelyik féllel szemben. Ez nyilvánvalóan kizárja az erőszak tilalmát sértő államot, de azt is, amelyik más nemzetközi kötelezettségeit, például *jus in bello*, vagy emberi jogi kötelezettségeit nem teljesítette. Abban az esetben tehát, ha a fegyveres összeütközés során az egyik állam megszegett valamilyen nemzetközi kötelezettséget a másikkal szemben, akkor már kizárt, hogy erre a megszűnési okra hivatkozzon.

Ráadásul a körülmények alapvető megváltozása miatt nem szüntetheti meg vagy függesztheti fel egy állam az összes kétoldalú szerződését, hanem csak azt, amelyekre teljesülnek a feltételek, kivéve a határszerződéseket. A megszűnés vagy felfüggesztés pedig nem automatikus, hanem a felek egyetértésén kell alapulnia, a határidőkre és a békés vitarendezésre vonatkozó szabályok betartásával.²³¹

Az egyezmény ugyan konkrétan nem jelöli meg, hogy a megváltozott körülményekre mikor, meddig lehet hivatkozni, de a jóhiszeműség követelményét szem előtt tartva mindenképp elvárható, hogy a körülmény megváltozásától számított ésszerű határidőn belül a fél közölje az igényeit a másik féllel. Olyan időpontban, amikor még egyértelműen felmérhető a változás és annak következményei. Az igény késői bejelentése akár jogvesztéssel is járhat, nevezetesen a másik fél abba a hitbe kerülhet, hogy az érintett fél belenyugodott a változásba.²³² A fegyveres konfliktus esetében a jobbiztonság és a jóhiszeműség szintén azt követeli meg, hogy a fél véleménye a hatás tekintetében ésszerű időn belül kiderüljön. 1945 előtt az államok már a fegyveres összeütközés megkezdésekor nyilatkoztak általában a szerződések sorsáról. Manapság ilyen nyilatkozatokat egyáltalán nem tesznek, de a fegyveres konfliktusok hatását önállóan kívánják kezelni, nem összemosva ezzel a jogintézménnyel.

Forradalom útján hatalomra jutott kormányok több esetben is próbáltak a körülmények alapvető megváltozására hivatkozással szerződéseket megszüntetni, azonban a nemzetközi közösség és különösen a nemzetközi bíróságok ezt erős kételkedéssel fogadták.²³³ Ilyen esetben nem a forradalom eseményei gátolják a teljesítést, hanem az új kormánynak politikailag nem érdeke az előző rendszer által létesített szerződéses kapcsolatok elfogadása. A *teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyében* a Nemzetközi Bíróság kifejtette, hogy a diplomáciai jogból származó sérthetlenséget minden körülmények között be kell tartani, és fel sem merült az az érv, hogy esetleg a forradalom miatt ezek a nemzetközi szabályok ne vonatkoznának Irán új kormányára is.²³⁴ Hasonlóképpen a *Bős–Nagygyaros beruházás ügyében* sem fogadta el a Bíróság, hogy a rendszerváltás olyan körülmény lett volna, amelyik megszüntette a szerződést.²³⁵ Forradalmak, belső fegyveres összeütközések esetén gyakrabban hivatkoznak a körülmények alapvető megváltozására, mint nemzetközi konfliktusok esetén, köszönhetően annak, hogy a

²³¹ Lásd: Bécsi Egyezmény 65–68. cikkek.

²³² HARASZTI 1975. 89. o.

²³³ NOONAN 1984. 301–330. o.

²³⁴ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ, 1980.

²³⁵ *Gabčíkovo–Nagygyaros Project*, ICJ, 1997. para. 104.

megszünési eseteknél saját, önálló kategóriába tartozott a nemzetközi fegyveres összeütközés, míg a belső ellenségeskedések nem.

4.1.2. *A teljesítés utólagos lehetetlenülése*

A bécsi egyezmény 61. cikkének megfelelően a nemzetközi szerződés megszűnését idézheti elő a szerződés teljesítésének lehetetlenné válása. Erre hivatkozni akkor lehet, „ha a lehetetlenülés a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése folytán következett be.” Amennyiben „a lehetetlenülés időleges, erre csak mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára lehet hivatkozni.”²³⁶ A körülmények alapvető megváltozásához hasonlóan ebben az esetben is érvényesül, hogy a részes fél nem hivatkozhat a teljesítés lehetetlenülésére, „ha a lehetetlenülés annak eredménye, hogy e részes fél akár a szerződésből fakadó kötelezettségét, akár a szerződésben részes bármelyik másik féllel szemben fennálló bármilyen más nemzetközi kötelezettségét megszegte.”²³⁷

Fegyveres összeütközés esetében itt tehát nem elegendő maga a konfliktus ténye, hanem további feltételek teljesülése is szükséges, nevezetesen a tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése. Ennek a tárgynak konkrétan kell lennie, a tárgy szó értelmezésének pedig szűk körűnek.²³⁸ Számos szerződés esetében ilyen tárgyat nem találunk, gondoljunk csak a barátsági szerződésekre, a konzuli kapcsolatokat szabályozó megállapodásokra, politikai együttműködésre, vagy például egy kétoldalú beruházásvédelmi megállapodásra. Nem elképzelhetetlen, hogy egy fegyveres összeütközés során ilyen helyzet álljon elő, de ez a megszűnési eset még szűkebb körben lehetséges, mint a körülmények alapvető megváltozása. Fegyveres konfliktus esetében alapvetően nem arról van szó, hogy fizikailag lehetetlenül a szerződés teljesítése, hanem politikailag válik teljesíthetetlenné. A hadban álló államoknak nem céljuk, nem érdekük az együttműködés. A bécsi egyezmény azonban nem ezt az esetet tekinti a megszűnés vagy felfüggesztés okának, hanem a fizikai, tényleges lehetetlenülést. A szerződés megszűnése vagy felfüggesztése ilyenkor sem automatikusan következik be, hanem a megfelelő eljárás lefolytatása következtében.²³⁹

4.1.3. *A szerződés megszegése miatti megszűnés vagy felfüggesztés*

Szerződés megszűnése, vagy alkalmazásának felfüggesztése bekövetkezhet a szerződés megszegése miatt az 1969. évi bécsi egyezmény 60. cikke alapján. Fontos kiemelni, hogy annak a szerződésnek a megszűnéséről vagy felfüggesztéséről van szó, amelyiknek a megszegése történt. Ha másik szerződés megszegése miatt történik egy szerződés megszüntetése, felfüggesztése, akkor már ellenintézkedésről beszélünk. Csak a szerződés lényeges megsértése szolgálhat hivatkozási alapul, ami a szerződésnek az egyezmény által meg nem engedett, egyoldalú felbontását, vagy a szerződés tárgyának és céljának meg-

²³⁶ 61. cikk (1)

²³⁷ 61. cikk (2)

²³⁸ *Gabčíkovo–Nagymaros Project*, ICJ, 1997. para. 102–103.

²³⁹ Bécsi Egyezmény 65–68. cikke

valósításához nélkülözhetetlen rendelkezés megsértését jelenti.²⁴⁰ A jogkövetkezmény nem automatikusan következik be, és hivatkozási alapként csak az az állam élhet vele, amelyik maga nem követett el jogsértést. Kivételt képeznek az ember védelmére vonatkozó, humanitárius szerződésekben foglalt rendelkezések, különösen azok, amelyek megtiltják az ilyen szerződésekkel védelemben részesített személyek elleni megtorlás bármely formáját.²⁴¹

Így tehát erre a megszűnési módra fegyveres összeütközés miatt csak akkor lehet hivatkozni, ha maga a fegyveres konfliktus ténye jelenti a konkrét szerződésszegést, ilyen eset lehet egy barátsági szerződés ellenére egy állam lerohanása (pl.: Jugoszlávia Magyarország általi megtámadása 1941-ben az 1940. évi Örök Barátsági Szerződés ellenére). Ez az eset tehát abban különbözik a fegyveres konfliktusok hatásától, hogy csak a konkrét szerződésre vonatkozik és csak az az állam hivatkozhat rá, amelyik vétlen. Ilyenkor az adott, például barátsági szerződés megszűnésének többféle jogalapja van (egyszerre áll fenn a szerződésszegés és a háború esete miatti megszűnés).

4.2. A semlegesség joga és a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása

A semlegesség állapotába valamely háború kitörésével az az állam kerül, amelyik az ellenségeskedésben nem vesz részt. Háborús cselekményekbe azokat bevonni nem lehet, viszont nekik is tartózkodniuk kell minden cselekménytől, amely valamelyik hadviselő javára közvetlen vagy közvetett beavatkozást jelentene, előny szerzését, illetve hátrány okozását eredményezhetné.²⁴²

A semlegesség története hosszú múltra tekint vissza, jogintézménnyé válását Hajdu Gyula az 1800-as évekre teszi,²⁴³ azonban már az ókorban világos előképei jelentek meg (például Indiában).²⁴⁴ „Tisztán kialakult a felfogás, hogy a semlegesség nem egyszerű tény, mely beáll azáltal, hogy az állam nem vesz részt a háborús cselekményekben, hanem jogintézmény, mely a nemzetközi jogban meghatározott, azokat a jogokat és kötelezettségeket tartalmazza, melyek a hadviselők és a háborúban való részvételtől tartózkodók között fennállanak. Szuverenitásuknál fogva minden állam dönthetett, hogy háborút akar-e viselni, vagy semleges akar-e maradni.”²⁴⁵

A semlegesség joga jelentős válságon ment keresztül a 20. század első felében, köszönhetően annak, hogy a világháborúban semleges államok jelentős kereskedelmet bonyolítottak egyes hadviselő felekkel, ezáltal komoly hatást gyakoroltak az ellenségeskedések kimenetelére. A szakirodalom alapján úgy tűnik, a semlegesség joga, valamint az abból fakadó jogok és kötelezettségek a mai napig nem teljesen tisztázottak.²⁴⁶ Korovin már 1946-ban úgy látta, hogy „a jövőben az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja csak abban a kivételes esetben maradhat semleges, ha két nem tag között tör ki háború, vagy

²⁴⁰ Bécsi Egyezmény 60. cikk (3). Ezt hangsúlyozta a Nemzetközi Bíróság a Bős-Nagymaros beruházás ügyében is. *Gabčíkovo–Nagymaros Project*, ICJ, 1997. para. 106.

²⁴¹ Bécsi Egyezmény 60. cikk (5)

²⁴² 1907. évi hágai V. Egyezmény a semleges Hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről szárazföldi háborúban, Magyarországon kihirdette: 1913. évi XLIII. tc.

²⁴³ HAJDU 1958. 8–48. o.

²⁴⁴ KOVÁCS 2011. 22. o.

²⁴⁵ HAJDU 1958. 25. o.

²⁴⁶ L. FALUHELYI 1920.; HAJDU 1958.; KOROVIN 1946. 742–755. o.; TUCKER, 2006.

ha az Egyesült Nemzetek maga úgy ítéli meg a helyzetet, hogy nincs szükség intézkedéseket tenni, melyek a háborúnak véget vessenek. Minden más esetben a tagok kötelesek az esetleges támadó ellen a Szervezet minden megelőző vagy büntető akciójában részt venni. Miután az agresszió nemzetközi bűncselekménnyé lett, a semlegesség a bűnrészesség egyik formája.”²⁴⁷ Habár az 1949. évi genfi egyezmények tartalmazznak szabályokat a semleges államokra nézve is, mégis az 1907. évi V. hágai egyezmény óta nem sikerült olyan új egyezményt elfogadni a semlegességről, amely átfogóan szabályozná azt. Máig igaznak tűnik Hajdu Gyula több mint 50 évvel ezelőtti megállapítása: „A semlegesség mint jogviszony erőltetett, tartalmatlan szólamná lett.”²⁴⁸

Univerzálisan elfogadott, hogy a háború nem gyakorol hatást egy hadviselő fél és egy semleges állam közötti szerződésekre.²⁴⁹ Példaként általában az Aaland-szigetek helyzetét említik, amelynek semlegességéről 1921-ben kötött megállapodást nyolc állam (Finnország és Svédország mellett részes fél Németország, Dánia, Olaszország, Lettország, Lengyelország és az Egyesült Királyság).²⁵⁰ Ez a megállapodás azonban több szempontból sem megfelelő példa: egyrészt többoldalú szerződés, amelyek már az első világháború miatt sem szűntek meg, másrészt a szerződés szövege egyértelműen kettéválasztja a szabályozást, tartalmaz rendelkezéseket a békeidőre és a háború idejére is, ezáltal egyértelművé teszi, hogy háború esetén is alkalmazandó. Harmadrészt állandó rezsim létrehozására irányul, amelyet konkrétan megfogalmaz a 8. cikkében (az állandó rezsimeket tipikusan nem befolyásolták a világháborúk).²⁵¹

Tehát ez a szerződés nem azért maradt hatályos a második világháború során is, mert egyes részes államok semlegesek voltak (nevezetesen Svédország), hanem az említett érvek miatt.

Ennél jobb példa a Norvégia egységét biztosító szerződés esete: 1907-ben Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Oroszország szerződésben vállalta, hogy biztosítja Norvégia integritását. Az első világháborúban a garanciát vállaló államok mind hadviselők lettek, ez azonban nem érintette Norvégiát. A norvég kormány ki is tartott az álláspontja mellett, miszerint a háború nem érintette a szerződést. Ezt bizonyította az is, hogy Norvégia később felmondta a szerződést, amikor belépett a Nemzetek Szövetségébe.²⁵²

A fegyveres konfliktus a valóságban gyakorolhat hatást harmadik, semleges államokra is, tipikusan az ő állampolgáraikon keresztül. Ennek egy korai példája a *Norvég hajótulajdonosok ügye*, amelyet az Állandó Választott Bíróság döntött el 1922-ben. Az első világháború kezdeti éveiben Norvégiában honos jogi személyek számos hajóépítési és hajóvásárlási szerződést kötöttek amerikai társaságokkal. 1917-ben, amikor az Amerikai Egyesült Államok belépett a háborúba, ezeket az épülő, még félkész hajókat lefoglalták

²⁴⁷ KOROVIN 1946. 754. o.

²⁴⁸ HAJDU 1958. 307. o.

²⁴⁹ *Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities*. Secretary-General's study for the Commission on Human Rights, E/CN.4/367 1950. 7. o.

²⁵⁰ Convention relating to the Non-Fortification and Neutralisation of the Aaland Islands, LoN Reg. No. 255. Az Aaland-szigetek státuszáról lásd pl.: KOVÁCS 1988. 130-173. o.

²⁵¹ „The provisions of this Convention shall remain in force in spite of any changes that may take place in the present status quo in the Baltic Sea.”

<<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%209/v9.pdf>>

²⁵² HARVARD RESEARCH 1935. Commentary to Article 35.1198. o. A norvég semlegesség esetéhez hasonló dán és izlandi semlegesség kérdéseiről lásd: BLOCH 1940. 804–815. o.

az amerikai hadsereg számára. A norvég cégek sem az előre megfizetett részleteket, vételárat, megbízási díjat, sem a hajókat nem kapták meg. A norvég tulajdonosok az amerikai belső jogorvoslati lehetőség kimerítése után diplomáciai védelmet kaptak Norvégiaig, így került sor a választottbírói eljárásra.

Az ítélet kimondta, hogy nem vizsgálja a háború alatti elkobzás jogszerűségét, csak a háború utáni helyzetet és megállapította, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak leg hamarabb 1918 novemberétől (fegyverszünet) és legkésőbb 1919 júniusában (a versailles-i békeszerződés aláírása után) vissza kellett volna adnia a hajókat. A hajók visszaadása mellett a bíróság kártérítést is megítélt, amelynek az összegébe beszámították az elmaradt hasznát és a kamatokat.²⁵³ Ebben az esetben azonban nem magánszemélyek által kötött magánjogi szerződésekről van szó, és nem államközi közjogi megállapodásokról. Az ellenséggel kereskedést szabályozó és tiltó belső jogi szabályok csak akkor és annyiban relevánsak a téma szempontjából, amennyiben az állam ezzel megsérti egy fennálló nemzetközi szerződését. Ilyen kérdésekről lásd a III. fejezet 3.11. és 3.13. pontját.

Schwarzenberger szerint a hadiállapotban lévő állam és egy semleges harmadik állam közötti szerződésre is hatást gyakorolhat a háború, az előbbi fél ugyanis hivatkozhat lehetetlenségre, hogy ne kelljen teljesítenie a szerződést. A semleges állam pedig érvelhet azzal, hogy számára előbbrevaló a semlegességből fakadó kötelezettségeinek teljesítése, mint magának a szerződésé.²⁵⁴ Véleményem szerint ez pusztán annyit jelent, hogy a semleges állam és a hadviselő közötti viszonyban a nemzetközi szerződések megszűnésére vonatkozó általános szabályok és a felelősségi szabályok alkalmazásával elképzelhető a szerződés teljesítése alóli mentesülés. A semleges állam és a hadviselő fél közötti szerződések tekintetében tehát az összeütközésnek vagy nincs hatása (a szerződés végrehajtandó), vagy olyan hatást gyakorol, amely nem illeszthető bele az önálló megszűnési esetbe. Ennek megfelelően nem látható különbség a semleges állam és más harmadik államok jogi helyzete között a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a kérdés tekintetében – álláspontom szerint – megtévesztő. Noha a 17. cikkében közli, hogy a tervezet rendelkezései nem érintik a semlegességből fakadó jogokat és kötelezettségeket, de közben a 1. cikk alapján a tervezet hatályát kiterjesztik azokra az államokra is, amelyek szerződéses viszonyban állnak a fegyveres konfliktusban érintett állammal.²⁵⁵ Ez a jelenlegi globalizált, multilaterális szerződésektől „hemzsegő” világban tulajdonképpen az összes államot jelenti. Ennek értelmében a tervezet által lehetővé tett speciális felfüggesztés lehetősége nem csak a hadviselő felek számára áll rendelkezésre, hanem minden velük szerződéses viszonyban lévő állam számára is. Talán ezt az ellentmondást kívánja feloldani a Nemzetközi Jogi Bizottság a tervezet 17. cikkéhez fűzött kommentárjában, amikor kijelenti, hogy „a semlegességből fakadó jogok és kötelezettségek elsőbbséget élveznek a jelen tervezet szabályaival szemben”.²⁵⁶

²⁵³ *Norwegian Shipowners' Claims*, PCA, 1922. 23, 30. o.

²⁵⁴ SCHWARZENBERGER 1967. 170–171. o.

²⁵⁵ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 1, 17.

²⁵⁶ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Article 17. para. 2.

4.3. Megtorló intézkedések

Megtorló intézkedések alkalmazására akkor kerülhet sor, ha az egyik hadviselő fél megszegi a *jus in bello* szabályokat egy másik hadviselővel szemben. A megtorló intézkedések feltételeit és korlátait a humanitárius jog tartalmazza.²⁵⁷ Ilyen esetben nem arról van szó, hogy a fegyveres összeütközés ténye hatást gyakorolna a szerződésekre, hanem hogy a humanitárius jog által megengedett keretek között az érintett hadviselő fél próbálja rábírnival a másikat a *jus in bello* betartására a kettejük viszonyában. Ez hasonlít az ellenintézkedéshez, azonban az erre vonatkozó speciális szabályokat a genfi egyezmények tartalmazzák.

4.4. A jogellenességet kizáró körülmények elhatárolása a fegyveres konfliktus hatásától

A nemzetközi jogi felelősség lényege az, hogy a jogsértés új jogviszonyt hoz létre. Az államok között tehát fennáll egy jogviszony és annak a megsértése egy újabb, felelősségi jogviszonyt eredményez, amely alapján a jogsértő köteles a jóvátételre.²⁵⁸ A fegyveres konfliktus egy olyan tény, körülmény, amelynek bekövetkezése önmagában is keletkeztetheti a felelősségi jogviszonyt (pontosabban az a cselekmény, amellyel létrehozzák a fegyveres összeütközést). Ez történik például agresszió esetén, amellyel az állam megsérti az ENSZ Alapokmányát, illetve szokásjogi szabályokat. Azonban az is elképzelhető, hogy a fegyveres összeütközés előidézése nem jelent jogsértést, viszont olyan körülmény, amely miatt az abban érintett államok egyes szerződéseiket nem tudják vagy akarják teljesíteni. Ilyen esetben a szerződés nem teljesítése jelenti a jogsértést és eredményezi a felelősségi jogviszonyt, és nem a fegyveres összeütközés ténye. Az államok ragaszkodnak ahhoz, hogy legyen a fegyveres összeütközések esetén egyoldalú szerződés-felfüggesztési joguk, és így ne követhessenek el jogsértést a szerződés nem teljesítése által. A fegyveres összeütközések felfüggesztő (vagy esetlegesen megszüntető) hatásának kérdése a szerződési jog keretébe tartozik, így előbb azt kell megvizsgálni, hogy történt-e kötelezettségszegés annak a szabályai tekintetében.²⁵⁹ (Ezek a szabályok azonban jelenleg a szokásjogban sem egyértelműen fellelhetők). Amennyiben úgy tűnik, hogy igen, akkor következik az államok nemzetközi jogsértések miatti felelősségének a mérlegelése, nevezetesen, hogy van-e jogellenességet kizáró körülmény és melyek a jogkövetkezmények.²⁶⁰ (A betudhatóság ezekben az esetekben általában nem kérdéses). Bruno Simma egyik cikkében hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szerződés felfüggesztése ellenintézkedésként nem a szerződési jog keretében értékelendő, hanem a felelősséget szabályozó jog alapján, ezt támasztja alá különösen az is, hogy az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikke szerint a rendelkezései nem érintik a felelősségi jog kérdéseit.²⁶¹

²⁵⁷ Például 1949. évi I. Genfi Egyezmény 46. cikk, II. Genfi Egyezmény 47. cikk, III. Genfi Egyezmény 13. cikk, IV. Genfi Egyezmény 33. cikk, 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51–52. cikkek.

²⁵⁸ A felelősségi jogviszonyról bővebben lásd például: NAGY 1991.; DARSIIWA COMMENTARY 31–32. o.

²⁵⁹ Mint ismeretes, a nemzetközi felelősség keletkezésének három elengedhetetlen feltétele van: 1) nemzetközi kötelezettség megsértése, 2) amely betudható az államnak, és 3) nem állnak fenn jogellenességet kizáró körülmények. Lásd DARSIIWA.

²⁶⁰ DARSIIWA; CRAWFORD – OLLESON 2001. 55–74. o.; SICILIANOS 1993. 341–359. o.

²⁶¹ SIMMA 1978. 88. o.

A jogellenességet kizáró körülmények közül a téma szempontjából különösen jelentős az önvédelem, a szükséghelyzet, a végszükség, a *vis major* és az ellenintézkedés. Mindegyik esetében közös elem a szükségesség és arányosság követelményének a betartása, tehát semmiképpen sem szeghető meg az állam összes szerződése egyszerre, ezekre hivatkozással. Jogellenességet kizáró körülményre csak a helyzet kialakulásában vétlen fél hivatkozhat sikerrel, így ebben is különbözik a fegyveres összeütközések hatásától, mivel ott a konfliktusban érintett felek bármelyike hivatkozhat rá, kivétel ez alól az agresszor állam esete. A szükséghelyzet, végszükség, *vis major* események során tett intézkedések pedig nem az érintett szerződés megszüntetését vagy felfüggesztését jelentik, hanem annak az olyan megszegését, amelyért nem tartozik az állam felelősséggel, ha minden kritérium teljesül.

Ezek a kimentési okok időben szorosan kötődnek az előidéző esemény idejéhez, és az esemény megszűnésével elenyészik az erre hivatkozás joga is. Az ellenségeskedések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása nem szűnik meg automatikusan az esemény megszűnésével, hanem utána a felek megegyezésével rendeződik. A jogellenességet kizáró körülmények mentesíthetnek tehát harmadik államokat a szerződéses kötelezettségeik teljesítése alól mind nemzetközi, mind nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetén. Továbbá agresszió esetén jogalapot teremtenek az önvédelemre és az ellenintézkedésre, mint a szerződéssel ellentétes cselekvés vagy mulasztás jogellenességének kiküszöbölésére. Végül soron a jogellenességet kizáró körülmények felhívására még akkor is sor kerülhet, ha egy állam nem tartotta be a fegyveres összeütközés miatti felfüggesztésre vonatkozó speciális szabályokat.

Az erőszak tilalma megjelenése előtt az államok között egyszerre csak egy jogviszony létezett a hozzá tartozó felelősségi szabályokkal, tehát vagy a békeidő joga a saját felelősségi szabályaival, vagy a háború joga a saját normáival. Mára ez a két helyzet egyáltalán nem ilyen könnyen választható szét, és egyértelmű, hogy nem két teljesen különálló rendszerről van szó. A békeidőre vonatkozó joganyag egyes része hatályos a fegyveres összeütközés idején is, és a két terület felelősségi szabályai kiegészítik egymást. A nemzetközi jog 20. századi fejlődésének eredményeként a fegyveres konfliktusban nem csak a *jus in bello* szabályai tartandók be, hanem egyértelműen a nemzetközi jog bizonyos más rendelkezései is. Ilyen az ENSZ Alapokmánya minden szakasza, a szerződések kötésére vonatkozó szokásjog, vagy az 1969. évi bécsi egyezmény, a diplomáciai kapcsolatok joga, egyes emberi jogok²⁶², valamint hatályosak a határt megállapító szerződések is a konfliktus végéig (még akkor is, ha megszállás történt). Álláspontom szerint megalapozott a feltételezés, hogy az államok felelősségére vonatkozó szokásjogi szabályok (amelyeket a Nemzetközi Jogi Bizottság 2001-ben kodifikált) szintén alkalmazandók maradnak a fegyveres összeütközések idején, kiegészítve a nemzetközi humanitárius jog szabályait.

4.5. Államok megszűnése és az államutódlás

Államok megszűnése gyakran kapcsolódik össze fegyveres összeütközéssel. Ennek köszönhetően a gyakorlatban összemosódhat, hogy egy szerződés megszűnése a fegyve-

²⁶² Lásd például a Nemzetközi Bíróság *Nukleáris fegyverek alkalmazásának jogszerűségével kapcsolatos tanácsadó véleményét* (1996), különösen a 25. pontját.

res konfliktus miatt történik-e, vagy az állam megszűnése miatt. A jogtörténetből klasszikus példája ennek Jugoszlávia 1941. évi szétesése és a jugoszláv–magyar Örök Barátsági Szerződés esete, amellyel kapcsolatosan részletes elemzés található a IV. fejezetben.

Egy állam jogutód nélküli megszűnésével az általa kötött kétoldalú szerződések megszűnnek. Ezt a megszűnési esetet az 1969. évi bécsi egyezmény nem nevesíti, azonban az egyértelmű, tekintettel arra, hogy a nemzetközi szerződés fogalmi feltétele, hogy legalább két jogalany kell a létrehozásához. Az állam megszűnésére nem csak fegyveres erőszak során kerülhet sor, hanem békés úton is, és a szerződések ilyenkor is megszűnnek. Itt tehát az események láncolatában a szerződés megszűnése előtti láncszem az állam megszűnése és azt előzi meg a fegyveres összeütközés vagy más cselekmény (amely megszüntette az államot). Az állam megszűnése esetében a szerződésben részes egyik jogalany megszűnése miatti szerződés-megszűnés következik be, míg a fegyveres összeütközések hatása során a jogalany léte nem kérdéses.

Az állam megszűnése azonban általában nem jogutód nélkül következik be. Az államutódlás során azt a kérdést próbáljuk megválaszolni, hogy a jogutódra, a nemzetközi jog új alanyára mennyiben szállnak át az elődállam korábban hatályos nemzetközi jogai és kötelezettségei.²⁶³ A korábbi állam területének megszerzése még nem jelenti egyértelműen a korábbi nemzetközi szerződések átszállását is. Az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikke az egyezmény hatálya alól nem csak az ellenségeskedések esetét zárja ki, hanem az államutódlás témáját is. Ennek rendezésére született meg az 1978. évi bécsi egyezmény a nemzetközi szerződésekben való államutódlásról, amely 1996-ban lépett hatályba.²⁶⁴ Paradox módon ezen egyezmény 38. cikke is kijelenti, hogy a rendelkezései nem érintik az államok közötti ellenségeskedések esetét, sőt a 39. cikk ugyanezt mondja a katonai megszállás esetére. A kommentár szerint a megfogalmazók szerették volna, ha a „nem érintik”-klauzulák egységesek a szerződések jogát tárgyaló egyezményekben, illetve kijelentik, hogy nem világos a fegyveres összeütközések hatásának és az államutódlásnak az elhatárolása.²⁶⁵

Az állam megszűnésének és a fegyveres összeütközéseknek a nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása közötti különbség egyértelmű elméletileg, a gyakorlatban azonban nem mindig. Az első világháború, mint fegyveres összeütközés által érintett osztrák–magyar szerződésekről a békeszerződések rendelkeztek a hadviselő felek között. A békeszerződések itt egyáltalán nem az utódlásról szólnak, hanem a háború hatásának rendezéséről. Ezzel szemben az újonnan létrejött Ausztria és Magyarország a semleges államokkal szembeni viszonyában utódlási kérdésként értelmezte és rendezte a korábbi szerződések sorsát. Ráadásul nem is ugyanazon az elv mentén: míg Magyarország jogutódnak tartotta magát az Osztrák-Magyar Monarchia bilaterális szerződéseiben, addig Ausztria nem.²⁶⁶

Véleményem szerint a két jogintézmény elhatárolása során a következő tényezőket kell figyelembe venni:

²⁶³ BOKORNÉ 1984. 12. o.

²⁶⁴ Vienna Convention on succession of States in respect of treaties, Vienna, 23 August 1978. UN. Reg. No. I-33356. A részes felek száma a mai napig igen alacsony (2013 elején 22), ami jól mutatja a szabályozás bizonytalanságait, az univerzális szokásjog hiányát. Magyarország sem részese.

²⁶⁵ *Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1974, Vol. II. Part One. Commentary to Art. 38–39. paras. 1–5.

²⁶⁶ Uo. Commentary to Art. 34. paras. 5–6.

1. A fegyveres összeütközések megszüntető vagy felfüggesztő hatása a hadban álló felek közötti szerződésekre vonatkozik, míg állam megszűnése vagy jogutódlás esetén az adott állam minden szerződésére.

2. A fegyveres összeütközésnek eltérő hatása van a hadban állók, a konfliktusban érintett és harmadik államok között, míg az állam megszűnése, illetve jogutódlásának kérdése egységes minden állam felé (vagy van, vagy nincs jogutódlás, és ha az adott egyezményben az új állam jogutód az egyik állam felé, akkor az lesz a többi részes állam felé is.)

3. Mindkét jogintézmény esetében jelentősége van az erőszak alkalmazása jogszerűségének, mivel a jogellenesen létrejött állapotból jogok nem származhatnak (az agresszor nem szüntethet meg szerződéseket – az agresszió útján megszüntetett állam területének megszerzése nem ismerhető el).

4. A fegyveres összeütközés hatása során az állam léte, államisága nem kérdéses, míg az állam megszűnése esetében egy nemzetközi jogalany megszűnéséről van szó és a kétoldalú szerződések e miatti megszűnéséről.

5. Általában megkülönböztethető a fegyveres összeütközés kezdete és az állam megszűnésének időpontja, így különbség tehető a két esemény joghatásai között.

6. Az állam megszűnése és a jogutódlás kapcsán mindig a nemzetközi szerződések megszűnése a kérdés, míg a fegyveres összeütközések esetében a megszűnésen kívül a felfüggesztés is alkalmazható (sőt, ahogyan a következő fejezetből kiderül, tipikusan ez alkalmazandó).

5. Összegzés

A jogelmélet áttekintése felszínre hozta a témában rejlő nehézségeket és dilemmákat, az arra adott, koronként és területenként eltérő válaszokat. A teljes megszűnés elve, a felek száma szerinti vagy a szerződés tárgya szerinti differenciálás hiányosságainak feltárása mellett ismertettem a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs tevékenységét is.

A fogalmak körében a tisztáztam az előforduló kifejezések jelentését, és azok jelentőségét. Míg a nemzetközi szerződés fogalma univerzálisan elfogadott, addig kihívást jelent a fegyveres összeütközés mindenki által elfogadott definíciójának megalkotása. A fogalmakat tárgyaló rész azonban nem csak a kifejezések jelentését próbálta megadni, hanem bemutatta az alkalmazásukkal összefüggő problémákat is. Itt tértem ki arra a nézetemre is, miszerint a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esete az 1969. évi bécsi egyezmény hatálya alá tartozik.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetközi jog alapelveit a téma vizsgálatakor. Nem mindegy, hogy az agresszor állam, vagy pedig a megtámadott állam szemszögéből értékeljük a helyzetet. Az erőszak tilalmának megsértéséből jogokat szerezni nem lehetséges, ilyen módon az állam szerződéses kötelezettségeiből sem menekülhet. A *pacta sunt servanda* elve minden államot kötelez, de nem abszolút módon, tehát a jog által megengedett körben lehetséges a megszabadulás a szerződések teljesítésétől. A fegyveres összeütközések továbbra is részei a nemzetközi közösség életének, így szükséges az ilyenkor követendő szabályok koherenciájának megteremtése. Ehhez elengedhetetlen volt az elhatárolás, amely során világossá vált, hogy a nemzetközi szerződések joga a mai formájában nem nyújt és nem is nyújthat megoldást a fegyveres összeütközések miatt felmerülő tényleges helyzetekre.

Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egyéb megszűnési okra hivatkozva valóban a szerződés megszűnéséhez vezethet egy fegyveres összeütközés, illetve az is lehetséges, hogy az államok az ellenintézkedéshez, önvédelemhez való jog keretében egyoldalúan megváltoztatják egy-egy szerződés hatályát. Azonban ezek mellett létezik az igény a nemzetközi közösségben, hogy a nemzetközi jog lehetőséget teremtsen és reagáljon azokra a ténybeli problémákra, amelyek minden nemzetközi fegyveres összeütközés során előkerülnek. Ennek megoldását kísérli meg a Nemzetközi Jogi Bizottság a tervezetében, és a jelen mű is.

A nemzetközi fegyveres összeütközés következtében a nemzetközi jog számos különböző területe „aktiválódhat”, válhat irányadó joggá, így a jogszerűség értékelése során az erőszak tilalma szabályai, a Biztonsági Tanács által előírtak, a sértett oldaláról a felelősségi szabályok, egyéb esetekben a speciális felfüggesztési szabályok. Nem nemzetközi ellenségeskedések esetében pedig a nemzetközi szerződések általános rendelkezései és a felelősségi szabályok. Mivel ezek közül a szabályrendszerek közül mind ismert, kivéve a speciális felfüggesztési szabályok, így ezek kodifikálását és továbbfejlesztését végezte el a Nemzetközi Jogi Bizottság és ezzel foglalkozik a következő fejezet is.

III. NEMZETKÖZI FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉS NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁNAK SZABÁLYAI

Egy fegyveres összeütközés számos jogintézmény alkalmazását idézheti elő, vetheti fel. Ezeket a variációs lehetőségeket a megelőző fejezetekben tekintetem át. Egyértelmű, hogy mi az alkalmazandó jog nem nemzetközi fegyveres összeütközések, valamint agresszió esetén. Viszont nem teljes mértékben ismert az alkalmazandó jog azon nemzetközi fegyveres összeütközések esetében, amikor a Biztonsági Tanács nem hozott határozatot, vagy nem történt agresszió. Az ENSZ és a modern nemzetközi jog rendszerének felállításával a fegyveres összeütközések és nemzetközi szerződések kapcsolata már nem kizárólag szerződésmegszűnési kérdés. Ahogyan a korábbiakban látható volt, érinti az alapelveket, a *jus ad bellumot*, a felelősségi szabályokat és a nemzetközi szerződések jogát. Ebben a fejezetben azt a kérdést vizsgálom, hogy ha egy nemzetközi fegyveres összeütközés során az abban érintett állam nem hivatkozhat a szerződésszegés, a lehetetlenülés, a körülmények alapvető megváltozása miatti megszűnésre és ellenintézkedésként sem szüntetheti meg a szerződést, akkor mit tehet, ha még mindig szabadulni kíván a kötelezettségeitől. Az államok fenn kívánnak tartani egy ilyen „egérutat” és a Nemzetközi Jogi Bizottság is elismeri ezt. A tervezet ebben az esetben is lehetővé teszi az érintett nemzetközi szerződés megszüntetését, pusztán a fegyveres összeütközésre tekintettel, habár számos tényező figyelembe vételét írja elő ehhez. A továbbiakban egyrészt ezek áttekintése következik, másrészt kifejttem, miért nem tartom elfogadhatónak ezt a fajta egyoldalú megszüntetést, amely helyett a felfüggesztést javaslom.

1. Megszűnés vagy felfüggesztés?

Álláspontom szerint az alapelvek fényében megengedhetetlen, hogy egy nemzetközi szerződés *ipso facto*, vagy az egyik állam egyoldalú döntése alapján megszűnjön egy nemzetközi fegyveres konfliktus következtében. A nemzetközi szerződések joga teljes mértékben a szerződő felek közös akaratára épül, így ezt a helyzetet sem lehet kiragadni ebből a rendszerből. Nem is szükséges egyébként a kiragadása, mivel némi módosítással a nemzetközi szerződések joga erre a helyzetre is alkalmazhatóvá válhat.

A nemzetközi szerződés alkalmazása felfüggesztésének célja pontosan az, hogy ideiglenesen, tekintettel bizonyos eseményekre mentesítse a feleket bizonyos nemkívánatos kötelezettségek alól. Természetesen a hadban álló feleknek is megmarad az a joguk, hogy közös megegyezéssel, vagy akár a nemzetközi szerződés megszüntetésének egyéb módjával véget vessenek a szerződésnek (habár kevésbé valószínű, hogy konszenzusra jutnak). A jogbiztonság érdekében mindenképpen szükséges ennek az archaikus maradványnak, a „háború miatti megszűnésnek” a kiiktatása a nemzetközi jogrendből (már amennyire a része még). Ráadásul ez semmilyen módon nem sérti a vétlen, megtámadott állam érdekeit sem. A szerződés alkalmazásától „megmenekül” addig, amíg nem rendeződik a helyzet, akár a konfliktus végén, akár más békés vitarendezésnek köszönhetően (amikor pedig módosítható, újratárgyalható a szerződés).

Nem szükséges csak a végletekben gondolkodni, tehát hogy vagy megszűnik, vagy hatályos, különösen mind a fegyveres összeütközések, mind a szerződések sokszínűségére tekintettel. A felfüggesztés mellett szól az az érv is, hogy számos esetben a szerződésnek csak egyes rendelkezései alkalmatlanok a teljesítésre, de nem a teljes egésze. Így fe-

lesleges az egész szerződés megszüntetése (vagy akár felfüggesztése). A bonyolult és sokrétű nemzetközi viszonyok között, ahol a nemzetközi jog legfőbb célja a béke és az államok baráti együttműködésének megőrzése, ott az ilyen problémás helyzetek megoldására is elfogadhatóbb egy középútas megoldás, amilyen a felfüggesztés jogintézménye. Az alkalmazás vagy hatály felfüggesztése visszafordítható cselekmény, ezzel szemben a megszüntetés nem. A felfüggesztés indoka az, hogy nem fér össze az adott szerződés alkalmazása a fegyveres összeütközéssel, akár azért, mert nem tudja, vagy mert nem akarja teljesíteni azt az érintett fél.

Ezek alapján tehát nem értek egyet a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében foglalt azon szabállyal, miszerint a szerződések megszűnhetnek a fegyveres összeütközés következtében. A tervezet 3. cikke úgy fogalmaz, hogy a nemzetközi szerződéseket nem szünteti meg vagy függeszti fel egy fegyveres konfliktus *ipso facto*. A megszűnés lehetőségét azonban a tervezet fenntartja.²⁶⁷ Az *ipso facto* jelentéséről hosszú vita folyt, beleértendő az automatikusság és a szükségszerűség is, összességében tehát az, hogy a fegyveres összeütközés nem feltétlenül szünteti meg a nemzetközi szerződéseket, de a lehetőség nem kizárt.²⁶⁸

Természetesen a felfüggesztés joga az agresszor államot nem illetheti meg, azonban addig, amíg a Biztonsági Tanács, vagy más, arra jogosított szerv (nemzetközi bíróság) ezt ki nem mondja, addig csak az államok saját értékítélete alapján történik a döntés. Itt újra megjegyzendő, hogy a tervezet 14. cikke alapján az önvédelem keretében csak a felfüggesztés joga illeti meg a megtámadott államot, a megszüntetés joga nem.

Mindemellett a felfüggesztéshez való jog sem lehet korlátlan, és nem terjedhet ki minden szerződésre. Az érintett államok számos tényező alapján kötelesek mérlegelni, hogy jogosultak-e felfüggeszteni egyes rendelkezéseket. Természetesen a mérlegelésük eredménye később felülvizsgálható, tehát amennyiben például a Biztonsági Tanács agresszorrá nyilvánítja valamelyik államot, úgy az utólag felelőssé válik a szerződések egyoldalú felfüggesztéséért (és például érvénytelen lesz a szerződésmegszüntető nyilatkozata). Az állam számára még abban az esetben is előállhat kimentési lehetőség, ha a fegyveres összeütközés miatti felfüggesztést nem megfelelő módon alkalmazta, de elképzelhető, hogy a felelősségi szabályok alapján még sikerrel hivatkozik valamelyik jogellenességet kizáró körülményre.

A megszüntetéssel szemben, a felfüggesztés melletti érvként hozható fel az is, hogy az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségére vonatkozó 2001. évi tervezet szerint az ellenintézkedés keretében az államoknak visszafordítható intézkedéseket kell tenniük. Tehát párhuzamot vonva a fegyveres összeütközés nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása és más nemzetközi jogellenes cselekmény miatti következmények között, inkább támogathatóak az államok visszafordítható, nem végleges, egyoldalú – önsegély jellegű – cselekvései.²⁶⁹

A felfüggesztést alkalmazó államnak a helyzet mérlegelése során figyelembe kell vennie számos tényezőt, így például a szerződések értelmezésével kapcsolatos szabályokat. Az értékelést segíti az államok gyakorlatának áttekintése is egyes szerződéstípusokkal kapcsolatosan. Ennek megfelelően a továbbiakban egyrészt azon tényezők áttekinté-

²⁶⁷ DRAFT ARTICLES 2011.

²⁶⁸ ILC REPORT 2005. 54–56. o.; ILC REPORT 2006. 388. o.; ILC REPORT 2007. 161–162. o.; ILC REPORT 2010. 295–296. o.

²⁶⁹ DARSIVA COMMENTARY, 128–134. o.

se következik, amelyek együttes értékelése szükséges annak érdekében, hogy egy állam el tudja dönteni, felfüggesztheti-e valamely szerződéses kötelezettsége teljesítését a fegyveres összeütközésre hivatkozva. Másrészt az államok gyakorlata és a bíróságok esetjoga alapján lehetséges egy olyan lista összeállítása, amely konkrét szerződésekkel, szerződési rendelkezésekkel kapcsolatosan mutat irányt. Ez nem az osztályozási elv feltámasztása, mivel nem azt állítom, hogy az itt felsorolt egyezményeket kell minden körülmények között alkalmazni, hanem csak a nemzetközi joggyakorlatból levont következtetések összegzése.

2. Tényezők a fegyveres összeütközés nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának értékeléséhez

Fegyveres összeütközés kezdetekor és folyamata alatt az érintett államok számos alkalommal szembesülnek azzal a kérdéssel, vajon milyen jogaik és kötelezettségeik vannak a fegyveres konfliktus előtt megteremtett nemzetközi jogszabályok alapján. Ennek a mérlegelése, értékelése és értelmezése az állam feladata, amelyhez kevés iránymutatást kap más nemzetközi jogalanyoktól, viszont felelősséggel tartozik a döntéséért. Ahhoz, hogy az államok meg tudják határozni, milyen jogi kötelezettségeik vannak a fegyveres összeütközés során, több elemet is figyelembe kell venniük. Korábban ez a mérlegelés tisztán politikai alapokon történt, azonban mára a nemzetközi jog rendszerében találunk ehhez alkalmazandó jogot is. Az állam a jogi helyzet mérlegelése során köteles alkalmazni a nemzetközi szerződések értelmezésére vonatkozó szabályokat, valamint figyelembe venni egyéb tényezőket is, például a szerződésben részes felek számát, azt, hogy a szerződés alkalmazása összeegyeztethető-e a fegyveres összeütközéssel, valamint, hogy a szerződés rendelkezései szétválaszthatóak-e.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezete 4–7. és 11. cikke foglalják össze ezeket a szabályokat. A tényezőkről a 6. cikk rendelkezik, amely mindkét irányból, tehát a fegyveres összeütközés felől, és a nemzetközi szerződés felől is közelít. A 6. cikk b) pontja tér ki a fegyveres összeütközés jellemzőire, ennek elemzése, értékelése jelen mű II. fejezetében, különösen annak 2. pontjában található. A 6. cikk a) pont szerint figyelembe kell venni a szerződés természetét, különös tekintettel annak tárgyára, céljára, tartalmára és a részes felek számára. Ez azonban nem kizárólagos felsorolás, szóba jöhetnek még egyéb tényezők, mint például az összeegyeztethetőség. A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezetének 6. cikkéhez fűzött kommentár szerint a különböző tényezők fontossága esetenként eltérő, magától a nemzetközi szerződéstől és a fegyveres összeütközéstől is függhet, hogy mely tényezők vizsgálata szükséges.²⁷⁰

Az alábbi pontok már a nemzetközi szerződés oldaláról közelítik meg a témát, szemben a II. fejezettel, ahol az elemzés kiindulópontjaként inkább a fegyveres összeütközés ténye szolgált.

2.1. Nemzetközi szerződések értelmezésére vonatkozó szabályok

Nemzetközi szerződés értelmezésére annak érdekében van szükség, hogy feltárjuk a részes felek szándékát a nemzetközi fegyveres összeütközés esetére. Haraszi György

²⁷⁰ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 6. para. 2.

megfogalmazásában „a nemzetközi szerződés értelmezése alatt azt a jogi műveletet értjük, amely a szerződés konkrét alkalmazásával kapcsolatban a szerződési tartalom feltárására irányul a felek szerződéskötéskori szándékának a szerződésszöveg és más, erre alkalmas anyagok alapján való megismerése révén.”²⁷¹ Az 1969. évi bécsi egyezmény 31–33. cikkei tartalmazzák a nemzetközi szerződések értelmezésére irányadó szabályokat, jelen téma szempontjából a 31–32. cikkek rendelkezései a relevánsak. A szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok mindig érvényesek, tehát akkor is, ha fegyveres összeütközés alakult ki. Ezek a szabályok egyértelműen megtalálhatóak a nemzetközi szokásjogban is.²⁷²

Mindenekelőtt a szerződést jóhiszeműen kell értelmezni, összefüggésben azzal, ami a *pacta sunt servanda* elvénél található (lásd II. fejezet, 3.1. pontját).

A szerződés szövegét a szavak hétköznapi, szokásos értelme szerint kell értelmezni, figyelemmel a szövegösszefüggésre.²⁷³ Az értelmezés szempontjából a szerződés részének kell tekinteni a bevezetőjét és a mellékleteit is. A szerződések túlnyomó része nem tartalmaz cikket arra nézve, hogy fegyveres összeütközés során mi legyen a szerződés sorsa, így a nyelvtani értelmezés általában még nem vezet eredményre.

A szerződés tárgya és célja nyújthat segítséget,²⁷⁴ ezen alapul tulajdonképpen az osztályozási elv és e fejezet 3. részében található lista is. A *jus in bello* tárgya a fegyveres összeütközés és célja, hogy fegyveres konfliktus idejére szabályokat alkosson. E szerződések többsége már a nyelvtani értelmezés alapján is egyértelmű eredményre vezet, azonban például bizonyos fegyvereket tiltó szerződéseknel a tárgy és a cél figyelembevétele is szükséges (lásd e fejezet 3. részében, a *jus in bello*-val kapcsolatosan leírtakat).

A szerződésen kívüli egyéb, értelmezést segítő eszközök lehetnek:

- a) az olyan megállapodások, okmányok, amelyeket egy, több vagy az összes részes fél készített a szerződés értelmezésével kapcsolatosan;²⁷⁵
- b) a szerződést előkészítő munkálatok (*travaux préparatoires*);
- c) a szerződés megkötésének körülményei;
- d) a szerződés alkalmazása során utólag kialakult olyan gyakorlat, amely a szerződés értelmezését illetően a részes felek megegyezését jelenti.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatában a leghangsúlyosabb szerepet a szerződő felek szerződéskötéskori szándéka kapta és kevésbé volt jelentős a felek későbbi

²⁷¹ HARASZTI 1965. 26–27. o.

²⁷² A Nemzetközi Bíróság számos ítéletében kimondta ezt, például: *Territorial Dispute*, ICJ, 1994. para. 41.; *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain*, ICJ, 1994. para. 33.; *Oil Platforms*, ICJ, 1996. para. 23.; *Kasikili/Sedudu Island*, ICJ, 1999. para. 18, 48.; *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, ICJ, 1996. para. 19.

²⁷³ Pl.: *Temple of Preah Vihear*, ICJ, 1961. 32. o.; *Land, Island and Maritime Frontier Dispute*, ICJ, 1992. para. 380. A szövegű értelmezés jogelméleti problémáiról lásd például: BLUTMAN 2010. 94–104. o.

²⁷⁴ A szerződés tárgyának és céljának figyelembe vételéről az értelmezés során lásd: *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, ICJ, 1951. 23–24. o.; *LaGrand*, ICJ, 2001. para. 99–109.

²⁷⁵ *Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan*, ICJ, 2002. para. 37.; *Kasikili/Sedudu Island*, ICJ, 1999. para. 48.; *Land, Island and Maritime Frontier Dispute*, ICJ, 1992. para. 380.; De például a *soft law* mint értelmezést segítő eszköz elméleti problémáiról lásd: BLUTMAN 2008. 28–37. o.

magatartása.²⁷⁶ Ehhez képest a Nemzetközi Bíróság ítélkezése során dinamikusabb, a felek későbbi gyakorlatát is figyelembe vevő ítélkezés látható.²⁷⁷

Az értelmezés különböző eszközeinek alkalmazása tulajdonképpen összetett művelet, nem külön-külön, hanem együtt adja meg a szerződés valódi értelmét.²⁷⁸ „Az értelmező tevékenységnél abból kell kiindulni, hogy a szerződő felek szándékát a szerződési szöveg fejezi ki, de ez nem jelenti azt, hogy a szerződési szöveg mellett ne lehetne, és ne kellene más eszközöket is igénybe venni a részes felek tulajdonképpeni szándékának feltárása érdekében.”²⁷⁹ Az értelmezés nem mechanikus eljárás, amely teljes mértékben racionalizálható, azonban ez nem jelenti azt, hogy elsődlegesen politikai tevékenység lenne.²⁸⁰

A szerződés értelmezése során tulajdonképpen a szerződő felek szándékát próbáljuk feltárni, azonban az összes fent nevezett elem sem biztos, hogy elegendő segítséget nyújt annak kiderítésében, mi lehetett a felek szándéka például fegyveres összeütközés esetére.²⁸¹ Az 1945 előtt kötött szerződések esetében a felek szerződéskötés kori szándéka valószínűleg az volt, hogy a fegyveres konfliktus során minden nemzetközi szerződés alkalmazását felfüggesztik, kivéve azokat, amelyeket kifejezetten erre az esetre kötöttek (hadijog, humanitárius jog, semlegesség), vagy amelyek kifejezetten rendelkeztek erről (az előbbieken kívül például több kölcsönszerződés is). Az azóta eltelt idő és megváltozott körülmények miatt azonban egyáltalán nem biztos, hogy a részes felek most is ezt kívánják, kívánják az adott szerződésre nézve. Ezzel a témával foglalkozik az „időközi jog” (*inter-temporal law*) és a dinamikus vagy evolutív értelmezés elmélete, amelyek szerint a szerződés értelmezésénél arra is figyelemmel kell lenni, hogy a megkötés óta eltelt időben milyen változások álltak be a jogban, a körülményekben és ezáltal a felek szándékában is.²⁸² Vitatott, hogy ez egy új értelmezési módszer-e, vagy csak az eddig rendelkezésre álló értelmezési eszközök megfelelő használatáról van-e szó.²⁸³ Tény, hogy a szerződések értelmezése során figyelembe kell venni a felek szerződéskötés utáni magatartását is, mind a szokásjog, mind az 1969. évi bécsi egyezmény 31. cikke alapján, ha ez a részes felek megegyezését jelenti. Azonban ez konkrétan a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően alapvetően csak akkor vezetne eredményre, ha már a szerződés megkötése óta lett volna a felek között fegyveres összeütközés, ugyanis a szerződések „rendes” alkalmazása nem feltétlen bír jelentéstartalommal a fegyveres összeütközés idejére.

²⁷⁶ Lásd például: *Jurisdiction of the Courts of Danzig*, PCIJ, 1928. 17–18. o.; *Interpretation of Article 3, Paragraph 2, of the Treaty of Lausanne*, PCIJ, 1925. 24. o.

²⁷⁷ Lásd például a „mérgező vagy mérgező fegyverek” kifejezés értelmezését a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményben: *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, 1996. para. 55.; *Dispute regarding Navigational and Related Rights*, ICJ, 2009. para. 64–68.

²⁷⁸ NOLTE 2011. 4. o.

²⁷⁹ HARASZTI 1965. 26. o.

²⁸⁰ KOSKENNIEMI 2005. 333–345. o.

²⁸¹ Az értelmezésről a felek közös szándékának hiányában lásd: LAUTERPACHT 1949. 48–85. o.

²⁸² Erről bővebben lásd: NOLTE 2011.; FITZMAURICE M. 2008. 101–153. o.; ELIAS 1980. 285–307. o.

²⁸³ Az Állandó Választott Bíróság 2005-ben megállapította, hogy általánosan támogatott a szerződések evolutív értelmezése. *Iron Rhine („Ijzeren Rijn”) Railway*, PCA, 2005. para. 81. Ezzel szemben Guillaume bírő a *Costa Rica és Nicaragua közötti határfolyóhoz kapcsolódó jogok ügyében* kifejtette, hogy az evolutív értelmezés nem egy különálló értelmezési módszer, sokkal inkább a meglévő értelmezési eszközök megfelelő alkalmazásának az eredménye. *Dispute regarding Navigational and Related Rights*, ICJ, 2009. Separate Opinion of Judge ad hoc Guillaume, para. 9.

Az előbbieknél megfélemlően tehát a fegyveres összeütközés miatt érintett nemzetközi szerződések értelmezése elengedhetetlen a sorsuk eldöntéséhez, de nem minden esetben kapunk választ általa. Ilyenkor következik a részes felek számának a vizsgálata, az a jelentős mértékben politikailag motivált vizsgálat, hogy a szerződés alkalmazása összeegyeztethető-e a fegyveres összeütközéssel, valamint más államok gyakorlatából következtetések levonása.

2.2. A nemzetközi szerződésben részes felek száma

A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően mindenképpen jelentősége van a nemzetközi szerződésben részes felek számának. Ahogyan az elméleti, történeti bevezetőben és sok példán keresztül láthatjuk, a többoldalú nemzetközi szerződések hatályban maradnak és csak kivételes esetben képzelhető el a fegyveres összeütközés által ténylegesen érintett fél felé a felfüggesztésük. Ez a megállapítás annál inkább így van, minél magasabb a részes felek száma. Azt is hozzá kell azonban tenni, hogy sok esetben a multilaterális szerződések olyan jellegű szabályokat tartalmaznak, amelyeknek az értelmezése az alkalmazásukhoz vezet (tipikusan az ilyen egyezmények kodifikálják az alapvető, *erga omnes*, *jus cogens* szabályokat). Jellemzően a nemzetközi jog alapvető, elvi jelentőségű szabályait is többoldalú egyezmények tartalmazzák, amely alapelvek akkor is betartandóak lennének, ha a szerződés alkalmazását valamely állam felfüggeszti. A többoldalú nemzetközi szerződésekben gyakran sok olyan állam vesz részt, amelyek nem érintettek a fegyveres összeütközésben, így az ő viszonyukban semmiképpen sem indokolt a szerződés alkalmazásának felfüggesztése. Önmagában a részes felek száma nem szolgálhat egyedüli döntési alapként, azonban új perspektívát nyithat az értelmezési módszereket kiegészítve.

2.3. A szerződés rendelkezéseinek szétválaszthatósága

A *pacta sunt servanda* elv egyik eleme a nemzetközi szerződések integritása. Ide tartozik az az elvárás, hogy a nemzetközi szerződéshez csak olyan fenntartást lehessen fűzni, amely nem zárja ki a nemzetközi szerződés tárgyát és alapvető céljának megvalósulását. Az 1969. évi bécsi egyezmény a nemzetközi szerződések érvénytelensége, felfüggesztése és megszüntetése témakörben rendelkezik a nemzetközi szerződés rendelkezéseinek szétválaszthatóságáról. A 44. cikkben megfogalmazott főszabály szerint az érvénytelenségi, felfüggesztő vagy megszüntető joghatás a szerződés egészére tekintettel következik be, azonban kivételesen ez a hatás részleges is lehet, amennyiben a szerződés érintett rendelkezése elválasztható a szerződés többi részétől. A szerződés egyes részeit akkor tekintjük elválaszthatónak a többi résztől, ha a szerződésből kitűnik, vagy egyébként megállapítható, hogy ezeknek a rendelkezéseknek az elfogadása nem volt alapvető tényező a másik, illetve a többi részes félnél annak elismerésében, hogy a szerződés reá, illetve reájuk nézve kötelező hatállyal bír, és a szerződés megmaradó részének folytatódó teljesítése nem lenne igazságtalan.²⁸⁴

A fegyveres összeütközés szerződésekre gyakorolt hatásának vizsgálatakor abból az elvből indulunk ki, hogy az a lehető legkevesebb rontó hatást gyakorolja a nemzetközi

²⁸⁴ 1969. évi bécsi egyezmény, 44. cikk (3)

szerződésekre, így ilyen esetben is indokolt a szerződés egyes rendelkezései szétválaszthatóságának biztosítása. Amennyiben tehát a szerződés túlnyomó része alkalmazható a fegyveres konfliktus ellenére, úgy célszerű a rendelkezések szétválasztása, és csak azon szakaszok felfüggesztése, amelyek valóban alkalmazhatatlanok – viszont amelyek nélkül is alkalmazható a szerződés fennmaradó része. Ilyen lehet például a Nemzetközi Büntetőbíróság statútuma, amely jelentős részben alkalmazható minden körülmények között (például az eljárása a joghatóságába tartozó bűncselekmények miatt), de elképzelhető, hogy egy-egy szakasza (mint például egy gyanúsított kiadatása vagy büntetés végrehajtása a fegyveres összeütközéssel érintett állam területén nem végrehajtható). Hasonló eset előállhat emberi jogi vagy például kétoldalú barátsági szerződések esetében is.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezete a 11. cikkében tartalmazza a szerződés rendelkezéseinek szétválaszthatóságára vonatkozó szabályokat, amely lényegében megegyezik az 1969. évi bécsi egyezmény releváns, előbb említett szabályaival. A Bizottság már az 1969. évi bécsi egyezmény 44. cikkéhez fűzött kommentárjában utal arra, hogy a szerződés szakaszainak szétválaszthatósága sokáig csak két esetkörben volt elképzelhető: egyik a súlyos szerződésszegés, a másik pedig a háború hatása. Így újdonságnak volt tekinthető az 1960-as években a szétválaszthatóság kiterjesztése az érvénytelenség, a felfüggesztés és a megszüntetés egyes eseteire.²⁸⁵ Annak ellenére így volt ez, hogy a szerződés egyes rendelkezéseinek szétválaszthatósága a szerződés többi részétől már az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatában megjelenik, így rögtön az első ügyében. A *Wimbledon-ügyben* megállapítja a bíróság, hogy a versailles-i békeszerződés bizonyos részei olyanok, amelyek önállóan is megállják a helyüket, értelmezhetőek és alkalmazhatóak a többi szakasz nélkül.²⁸⁶

A szerződés integritása még fegyveres összeütközés esetén is főszabálynak tekinthető, és a rendelkezések szétválasztására csak a feltételek fennállása esetén van lehetőség. Ez a lehetőség akkor is adott, ha maga a szerződés nem rendelkezik a felfüggesztés vagy a szétválaszthatóság esetéről. Annak eldöntéséhez, hogy a szerződés valamely szakasza „kiragadható-e” a szerződésből, a szerződés értelmezésére vonatkozó szabályokat kell segítségül hívnunk. A szerződés szövegének vizsgálatán kívül különösen irányt mutathatnak számunkra a szerződés előkészítése során született dokumentumok, a *travaux préparatoires*, amelyből feltárható, hogy a szerződés mely szakaszai szolgáltak lényeges alapul a szerződés kötelező hatályának elismeréséhez.

A 2011. évi tervezethez fűzött kommentárban a Bizottság hangsúlyozza, hogy a szétválaszthatóság feltétele, hogy a szerződés fennmaradó részének folytatódó teljesítése ne legyen igazságtalan a szerződésben részes többi fél számára. Ez azt jelenti, hogy a felfüggesztett rendelkezések miatt „megrövidült” megállapodás teljesítése nem járhat igazságtalan, méltánytalan következményekkel.²⁸⁷ A szétválasztás eredményeként nem bontható fel a szerződésben a jogok és kötelezettségek egyensúlya.

2.4. Összegezethető-e a szerződés teljesítése a fegyveres konfliktussal?

Ez a legszubjektívebb tényező. Itt jelenik meg az állam, nemzet, nép veszélyhelyzetének az értékelése, a szükség mértékének vizsgálata. A szükség eleme megjelenik a le-

²⁸⁵ VCLT WITH COMMENTARIES, Comm. to Art. 41. para. 1.

²⁸⁶ Az ítéletben erre használt kifejezés a „self-contained”. Lásd *S.S. „Wimbledon”*, PCIJ, 1923. 24. o.

²⁸⁷ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 11. para. 3.

hetetlenülés és a körülmények alapvető megváltozása esetén is, valamint egy kivétellel (sértett beleegyezése) az összes jogellenességet kizáró oknál is (*vis major*, szükséghelyzet, végszükség, önvédelem, ellenintézkedés). A szerződés nemteljesítésének szükségességnek kell lennie a védelem gyakorlása érdekében. Más szóval a szerződés teljesítése veszélyeztetné az állam létfontosságú érdekeit, a szerződés végrehajtásával előnyhöz juttatná az állam az ellenségét, saját magának pedig hátrányt okozna. Ez nyilvánvalóan így van például egy kereskedelmi vagy kölcsönszerződés esetében, amikor nem akar az állam anyagi javakat juttatni az ellenségének.

Az emberi jogi egyezmények esetében azonban nehezen elképzelhető, miként juthat az ellenség előnyhöz azáltal például, hogy az állam nem tartja be – mondjuk – a vallás-gyakorlás szabadságát, vagy a kínzás tilalmát. Igaz, hogy Fitzmaurice az alábbiakat az önvédelemmel összefüggésben állította, de jól érzékelteti az *ultima ratio* jelleget: „A háborúval, vagy más ellenségeskedéssel fenyegetettség, vagy olyan események előfordulása, amelyek a jogszerű önvédelem gyakorlását hívják elő, nem igazolják a szerződéses kötelezettségek nem teljesítését, kivéve, ha a teljesítés maga közvetlenül hozzájárulna az ilyen esemény előfordulásához, vagy a fenyegetés megvalósulásához.”²⁸⁸ Bizonyos mértékig a helyzet feltételezi a szabad választás hiányát is.

Ide tartozik még annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy szoros együttműködés szükséges-e az államok között a szerződés végrehajtása, teljesítése érdekében. Az éppen egymással hadakozó államoktól nem várható el, hogy együttműködjenek olyan feladatok végrehajtásában, mint például a határforgalom ellenőrzése, a postai szolgáltatások teljesítése, a két állam közötti tömegközlekedés, áruforgalom biztosítása, a kettős adóztatás elkerülése, vagy a kölcsönös bűnügyi jogsegély. Bőven akadnak viszont olyan nemzetközi szerződések, amelyek teljesítéséhez nincs szükség ilyen szoros és folyamatos együttműködésre. Ilyennek tekinthetők például az emberi jogi egyezmények, egyes környezetvédelmi normák, többoldalú normaalkotó szerződések, nemzetközi szervezeteiket alapító szerződések, de akár egyes magánjogi jogokat biztosító szerződések is.

Az összeütközésben részes államnak azt is mérlegelnie kell, hogy az egész szerződés összeegyeztethetetlen-e a helyzettel, vagy csak bizonyos rendelkezések teljesítése az.

²⁸⁸ FITZMAURICE 1959. 45. o.

3. Nemzetközi fegyveres összeütközés idején is alkalmazandó nemzetközi szerződéses normák

Az előbbieken ismertetett tényezők alapján megrajzolható azoknak a nemzetközi szerződéseknek, illetve szerződési rendelkezéseknek a profilja, amelyek nagy valószínűséggel alkalmazandóak maradnak. Azokról a szerződésekről van tehát szó, amelyek értelmezése során jelentős annak a lehetősége, hogy a szerződés hatályát a felek ne fűgesszék fel, vagy csak rendkívül indokolt esetekben. A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete mellékletként tartalmaz egy példálózó jellegű, nem kizárólagos listát azon nemzetközi szerződésekről, amelyek alkalmazására nem (vagy csak minimálisan, részben) gyakorol hatást a fegyveres összeütközés. A végső, az ENSZ Közgyűlése által elfogadott tervezet mellékletében 12 elem szerepel, de a lista tartalma a tárgyalások folyamán többször változott.²⁸⁹ Így ehelyütt kitérek minden olyan nemzetközi szerződés vagy normatípusra, amely esetében felmerülhet a továbbalkalmazás. Nem önmagában a szerződések fajtája, tárgyköre az irányadó, hanem a bennük foglalt szerződési normák tartalma. Az egyszerűség kedvéért azonban a tárgykörönkénti csoportosítást alkalmazom, hasonlóan a Nemzetközi Jogi Bizottság felsorolásához. A lista elemei sok esetben átfedik egymást, vagy eltérő nézőpontú a megközelítés. Például vannak esetek, amikor a szerződés tárgya a meghatározó, míg van, amikor a *jus cogens* jelleg miatt, vagy a részes felek kifejezett akaratának eredményeként marad hatályban a szerződés a fegyveres összeütközés ellenére.

A Nemzetközi Jogi Bizottság a tervezethez fűzött kommentárban hangsúlyozza, hogy a lista nem kizárólagos, „megdönthető vélelmeken” alapul, az államok gyakorlata alapján lett összeállítva.²⁹⁰ Mindeközben érdemes azonban tudni, hogy az államok témára vonatkozó információszolgáltatása rendkívül gyér, így az állami gyakorlat feltárása során hangsúlyosabb volt az amerikai és brit gyakorlat, mint például az ázsiai államoké. Ez annak is köszönhető, hogy míg az amerikai és brit jogtudósok számos cikkben, könyvben foglalkoztak a fegyveres összeütközések hatásával, addig hasonló szakirodalom nem volt felelhető például Kínától. (Ugyanakkor nem felejtethetjük azt sem, hogy az elmúlt évtizedek nemzetközi fegyveres konfliktusaiban jóval gyakrabban volt érintett az Amerikai Egyesült Államok, mint a BT bármely más állandó tagja).

A továbbiakban ezekkel a szerződésekkel és normákkal kapcsolatos vizsgálódások következnek:

1. Szerződések, amelyek kifejezetten rendelkeznek a fegyveres konfliktus esetéről;
2. *Jus in bello*;
3. Többoldalú normaalkotó szerződések és állandó rezsimet teremtő, állandó jogokat létesítő szerződések;
4. Nemzetközi szervezeteket alapító szerződések;
5. Nemzetközi büntetőbíráskodásra vonatkozó szabályok;
6. Emberi jogokat biztosító szerződések;
7. *Jus cogens*;
8. Környezetvédelemre vonatkozó szabályok;

²⁸⁹ DRAFT ARTICLES 2011.

²⁹⁰ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Annex. para. 2–4.

9. Nemzetközi víziutakkal és hozzájuk tartozó létesítményekkel kapcsolatos normák;
10. Diplomáciai és konzuli kapcsolatok;
11. Barátsági és kereskedelmi megállapodások;
12. Békés vitarendezéssel kapcsolatos megállapodások;
13. Magánjogi jogokat (egyének jogait) biztosító szerződések.

3.1. Szerződések, amelyek kifejezetten rendelkeznek a fegyveres összeütközés esetéről

Ez a legegységesebb kategória. Ha a szerződésbe a felek belefoglaltak a szerződés hatályáról rendelkezést a fegyveres összeütközés esetére, az általuk előre meghatározott szabály az irányadó. A Nemzetközi Bíróság kitartóan ragaszkodik a szöveg nyelvtani értelmezéséhez, mint a legfontosabb értelmezési módszerhez, így a *Líbia és Csád közötti területi vita ügyében* kimondta, hogy „az értelmezésnek mindenek felett a szerződés szövegén kell alapulnia.”²⁹¹ Ez természetesen összhangban áll az 1969. évi bécsi egyezmény rendelkezéseivel is. Ezt a szabályt a Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezete is tartalmazza a 4. cikkben.

Mind a nemzetközi jogtörténetben, mind napjainkban van erre példa, ha nem is túl bőséges. Már évszázadokkal ezelőtről is találunk ide példákat, így nevezetesen az 1785. évi porosz-amerikai barátsági és kereskedelmi szerződés kikötötte a 24. cikkében, hogy az egyezmény „humanitárius jogi szabályainak alkalmazását nem érinti a háború esete”.²⁹² A krími háború idején pedig a brit kormány tovább folytatta az orosz államnak a kölcsön törlesztését, amely egy 1815. évi egyezményen alapult. A brit Parlamentben 1854-ben heves vita tört ki erről, de a kormány kiállt amellett, hogy ezt kötelességük megtenni, mivel a szerződés egyértelműen kiköti: a részleteket hadiállapot esetén is törleszteni kell.²⁹³

Napjaink példái közül megemlíthető az 1986. évi angol–francia Csatorna-szerződés, amelynek 6. cikke feljogosítja a feleket, hogy olyan extrém események bekövetkeztésekor, mint amilyen a háború, kivételesen eltérhessenek a szerződés rendelkezéseitől, de csak az együttes konzultáció után.²⁹⁴

Tulajdonképpen ide is sorolhatnánk a következő kategóriát, amelybe olyan szerződések tartoznak, amelyeket kifejezetten a fegyveres összeütközés idejére kötöttek. Mégis érdemes megkülönböztetni a speciális tárgykör miatt.

3.2. *Jus in bello*

Az 1800-as évek második felében megindult a fegyveres összeütközés idején alkalmazandó normák kodifikációja. Az első átfogó szabályozás az 1899. és 1907. évi hágai konferenciákon született meg. A 20. század folyamán ez kiegészült a genfi humanitárius

²⁹¹ *Territorial Dispute Case*, ICJ, 1994, para. 41.

²⁹² Treaty of Friendship and Commerce concluded between Prussia and the United States on 10 September 1785. Hivatkozik rá: VERZIJL 1973. 371. o.

²⁹³ MCNAIR 1961. 696–697. o.

²⁹⁴ Treaty between the United Kingdom and France regarding the Channel Tunnel, 12 Febr. 1986. Art. 6 (1). UNTS Reg. No. I-1497.

jogi szabályokkal, valamint egyes fegyvereket tiltó normákkal. Ezeknek a szerződéseknek nyilvánvalóan hatályosnak kell lenniük, maradniuk, mert a tárgykörük pontosan a fegyveres összeütközés szabályozása.

Ezt támasztja alá egyértelműen a joggyakorlat is, például az Eritrea és Etiópia között 1998-tól 2000-ig tartó nemzetközi fegyveres konfliktus következményeivel foglalkozó választottbíróóság is a határozataiban.²⁹⁵

A *jus in bello* normákat kodifikáló nemzetközi szerződések alkalmazása sok esetben azért sem kérdéses, mert a humanitárius szabályok jelentős része szokásjogként is kötelezi az államokat, így önmagában a szerződéstől való „megszabadulás” nem eredményezné a mentességet a kötelezettségektől.

A látszat ellenére azonban ebben a kategóriában is felmerülhetnek minősítésbeli problémák. Vajon ide tartoznak-e azok a megállapodások, amelyek bizonyos fegyverek gyártását, tárolását tiltják? Egy példán keresztül bemutatható a probléma:

A bakteriológiai (biológiai) és toxin-fegyverek fejlesztésének, gyártásának és tárolásának eltiltásáról és megsemmisítéséről szóló 1971. évi egyezmény²⁹⁶ I. cikke kimondja, hogy „Az Egyezményben részes valamennyi Állam kötelezettséget vállal arra, hogy soha semmilyen körülmények között nem fejleszt, nem gyárt és nem tárol, továbbá semmilyen módon nem szerez meg és nem tart” az egyezmény címében szereplő fegyvereket. Ez alapján az feltételezhető, hogy ez vonatkozik a fegyveres összeütközés idejére is. Azonban az egyezmény XIII. cikke szerint az egyezmény 3 hónapos felmondási idővel felmondható, amennyiben az állam „úgy ítéli meg, hogy az Egyezmény tárgyát érintő rendkívüli esemény az Állam legalapvetőbb érdekeit veszélyezteti.” E szabály alapján úgy tűnik, hogy egy „kellően súlyos” nemzetközi fegyveres összeütközés során a szerződés hatályának felfüggesztése is elfogadható lenne. Ugyanilyen szabályok találhatók a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló 1993. évi egyezményben is.²⁹⁷ Természetesen ez nem vonatkozik az 1925. évi genfi egyezményre, amely tiltja a főtt, mérges és egyéb hasonló gázok, valamint a bakteriológiai eszközök hadviselési célú használatát.²⁹⁸

Vajon nemzetközi humanitárius jogi szabály-e, vagy inkább a környezetvédelmi normákhoz sorolandó az 1970. évi, a nukleáris és más tömegpusztító fegyverek tengerfenéken és óceánfenéken, valamint ezek altalajában való elhelyezésének tilalmáról szóló egyezmény?²⁹⁹ Ez az egyezmény szintén tartalmazza az ismertetett felmondási klauzulát, és nem mindegy, melyik kategóriába tartozik, mivel a környezetvédelmi normák esetében még nem egységes a jogirodalom abban, hogy azok fegyveres összeütközés esetén irányadóak-e vagy sem.

Külön csoportként említendőek itt a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos egyezmények, különösen a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló 1968. évi szerződés.³⁰⁰ Az egyezmény 10. cikke szintén garantálja a felmondás jogát, ha rendkívüli körülmények az ország magasabb érdekeit veszélyeztetik. Tudomásom szerint

²⁹⁵ Például: *Prisoners of War, Eritrea's Claim 17*, EECC, 2003.; *Prisoners of War, Ethiopia's Claim 4*, EECC, 2003.; *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32*, EECC, 2004, para. 108, 154.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5*, EECC, 2004, para. 22–29.

²⁹⁶ Magyarországon kihirdette az 1975. évi 11. tvr.

²⁹⁷ Magyarországon kihirdette az 1997. évi CIV. tv.

²⁹⁸ Magyarországon kihirdette az 1955. évi 20. tvr.

²⁹⁹ Magyarországon kihirdette az 1972. évi 28. tvr.

³⁰⁰ Magyarországon kihirdette az 1970. évi 12. tvr.

egyetlen állam élt eddig ezzel a felmondással, nevezetesen Észak-Korea. 1993-ban értesítést küldött a letéteményeseknek a felmondásról, amelyet többoldalú tárgyalások eredményeként ugyan nem vont vissza, de felfüggesztette a hatályát. 2003-ban azonban Észak-Korea arról értesítette az ENSZ Biztonsági Tanácsát, hogy azonnali hatállyal kilép az atomsorompó egyezményből, tekintettel az Amerikai Egyesült Államok ellenséges politikájára.³⁰¹ A Biztonsági Tanács nem kapkodta el a válaszádat, három évvel később, 2006-ban a VII. fejezet alapján hozta meg az 1718. sz. határozatot, amelyben egyhangúlag elítéli Észak-Korea kilépését. A határozat kimondja, hogy ezzel a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság veszélyezteti a nemzetközi békét és biztonságot, és követeli, hogy Észak-Korea vonja vissza a felmondását.³⁰² Ezt, a csak nevében demokratikus Észak-Korea azóta sem tette meg. Ebben az esetben fegyveres összeütközés a felmondás időpontjában nem állt fenn Észak-Korea és az Egyesült Államok között, a nemzetközi közösség pedig elítélte a kilépést. Azonban elméleti szinten és az egyezmény szövege alapján nem kizárt, hogy egy konfliktus esetén valamely részes fél felmondása, felfüggesztő nyilatkozata elfogadható legyen.

Ebben a csoportban tehát nem csak azok a hadi vagy humanitárius jogi szerződések találhatók, amelyek fegyveres összeütközés idején történő alkalmazásáról a szerződés kifejezetten rendelkezik, hanem annál tágabb kör. A Nemzetközi Bíróság *A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményben* kifejtette: „úgy, mint a fegyveres összeütközések idején alkalmazandó humanitárius jogi elveknél, a nemzetközi jog nem hagy kétséget afelől, hogy a semlegesség elve [...] alkalmazandó minden nemzetközi fegyveres összeütközés esetén (az ENSZ Alapokmány releváns rendelkezéseivel összhangban), függetlenül attól, milyen típusú fegyverrel harcolnak.”³⁰³ Másik ide illő példának tekinthető az 1948. évi népirtás tilalmáról szóló egyezmény, amely minden időkből betartandó.

A *jus in bello* szabályok természetesen *lex specialis* jellegűek a fegyveres összeütközések idején, ez azonban semmiképpen nem jelenti azt, hogy semmilyen más nemzetközi jog (szerződés és szokásjog) ne maradhatna alkalmazandó.

3.3. Többoldalú normaalkotó szerződések és állandó rezsimet teremtő, állandó jogokat létesítő szerződések

Az ENSZ Szerződések Gyűjteménye (*United Nations Treaty Series*) szerint körülbelül 500 olyan többoldalú normaalkotó szerződés³⁰⁴ van, amelyek együtt meghatározzák a mai nemzetközi jogrendszert. Ezeknek a megállapodásoknak az államok döntő többsége részese, számos közülük univerzális – vagy ahhoz közeli – tagsággal bír. Olyan jogterületeket szabályoznak, amelyeknek jelentős szokásjogi alapja, háttere van. Hálót képeznek ezek a szerződések, amelyben a nemzetközi kapcsolatok során felmerülő legtöbb jogi problémára található rendelkezés. Tipikusan ezeknek az egyezményeknek a tartalma nem politikailag motivált, hanem az államok széles körének érdekeit fedi le.

³⁰¹ AUST 2007. 282. o.

³⁰² UNSC RES 1718 (2006).

³⁰³ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, 1996. para. 89.

³⁰⁴ United Nations Treaty Series Overview:

<http://treaties.un.org/Pages/Overview.aspx?path=overview/overview/page1_en.xml>

McNair szerint azok a normaalkotó szerződések, „amelyek nemzetközi jogi szabályokat hoznak létre azért, hogy a felek jövőbeni magatartását szabályozzák anélkül, hogy ezzel nemzetközi rezsimet, állapotot vagy rendszert teremtenének.”³⁰⁵ Ezzel szemben például Shaw szerint azok a jogalkotó szerződések, amelyeket azzal a céllal hoztak létre, hogy univerzális, vagy általános elfogadottságú legyenek.³⁰⁶ Shaw tágabb fogalmi meghatározásával értek egyet, így véleményem szerint a többoldalú egyezmények körébe beleférhetnek azok is, amelyek állandó rendszer, rezsim létrehozására irányulnak. A lényeg nem ez, hanem hogy általános, esetleg univerzális céllal alkották-e meg őket. Lehetnek olyan állandó rezsimet teremtő szerződések, amelyeket ilyen céllal hoztak létre, gondoljunk például az ENSZ Alapokmányára, vagy az Antarktisz-egyezményre, amelyek jogokat is adnak és a szerződő felek jövőbeni magatartását is szabályozzák.

A jogtörténeti tapasztalatok azt mutatják, hogy a többoldalú normaalkotó szerződések nem szűntek meg a világháborúk során, sőt még felfüggesztve is csak ritkán voltak. Ezekről az egyezményekről az első világháborút lezáró békék még kijelentették, hogy a háború után is hatályosak, míg a második világháború utáni békeszerződésekbe egyáltalán nem kerültek megemlítsre. Ennek indokaként azt jelölték meg az államok, hogy a nem politikai tartalmú, technikai jellegű vagy állandó rezsimet létrehozó többoldalú nemzetközi szerződéseket nem szüntette meg a háború.³⁰⁷

A 20. században az ilyen típusú szerződések köre lényegesen kibővült és több esetben egyértelmű, hogy fegyveres összeütközés esetére is tartalmaz szabályt. Példaként említhető három bécsi egyezmény is: az 1961. évi a diplomáciai kapcsolatokról, az 1963. évi a konzuli kapcsolatokról, az 1969. évi a szerződések jogáról, és szintén ide tartozik az 1982. évi ENSZ tengerjogi egyezmény. Ugyancsak besorolhatóak ide az emberi jogi megállapodások, valamint a nemzetközi szervezeteket alapító szerződések is (amelyekről azonban külön pont szól). Konkrétabban vizsgálva közülük például az ENSZ tengerjogi egyezményét,³⁰⁸ számos cikket találunk, amelyek hadihajók (békés) cselekményére vonatkoznak,³⁰⁹ vagy rendelkeznek olyan kérdésekről, amelyek mind békében, mind háborúban tilosak (így például a kalózkodásról).³¹⁰

A Nemzetközi Jogi Bizottság a 2011. évi tervezethez mellékelt listában kettéválasztotta a többoldalú normaalkotó és az állandó rezsimet létesítő szerződések kategóriáit, és úgy tűnik, a különbséget abban látja, hogy az állandó rezsimet teremtő szerződések közé tartozhat kétoldalú megállapodás is. Az állandó rezsimet teremtők tipikusan partikuláris egyezmények, de a Nemzetközi Jogi Bizottság ilyennek tekinti a kétoldalú határmegállapító, területátadásról rendelkező és egyesülési szerződéseket is.³¹¹

Több évtizede megalapozott a nemzetközi jogi doktrinában az a nézet, hogy az állandó rezsimet, állandó jogokat teremtő szerződésekre önmagában a fegyveres összeütközés nem tud olyan hatással lenni, hogy azok megszűnjenek, vagy hatályuk felfüggesztődjék.

³⁰⁵ MCNAIR 1961. 723. o.

³⁰⁶ SHAW 2003. 88–90. o.

³⁰⁷ Lásd pl.: FITZMAURICE 1948. 308–309. o., valamint a IV. fejezet 1. részét.

³⁰⁸ United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 1982, UNTS Reg. No. 31363. Hatályban van 1994 óta, Magyarország 2002-ben ratifikálta és azóta sem hirdette ki. Szövege itt található: H/5558. sz. országgyűlési határozati javaslat.

<<http://www.parlament.hu/irom36/5558/5558.htm>>

³⁰⁹ 3/C fejezet (29–32. cikkek), 95. cikk.

³¹⁰ Például a 102. cikk.

³¹¹ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Annex, para. 8.

Ilyen szerződésnek minősülnek a területátadásról, a semlegességről szóló szerződések, a határt megállapító, vagy egy terület használatával kapcsolatos egyezmények.³¹²

Hurst erre azt a magyarázatot adja, hogy a szerződésből megszerzett jogok az államok, és nem maguk a szerződések, így ha az ilyen szerződéseket végrehajtják, azokat egy későbbi fegyveres összeütközés a felek között nem tudja befolyásolni.³¹³

Az államok közötti határok megállapításának egyik fő célja, hogy stabilitást és állandóságot teremtsenek.³¹⁴ A határszerződések stabilitása elengedhetetlen a jogbiztonsághoz, ezért is képez kivételt a körülmények alapvető megváltozása esetén.³¹⁵ A nemzetközi szerződésekkel összefüggő utódlást szabályozó 1978. évi bécsi egyezmény is hasonlóan rendelkezik a 11. cikkében, amikor megállapítja, hogy önmagában az államutódlás nem érinti a nemzetközi szerződésben meghatározott határokat, illetve a határokhoz kapcsolódó, nemzetközi szerződés által biztosított jogokat és kötelezettségeket.³¹⁶ A határt önmagában az sem módosítja, ha megszállnak egy területet, tehát nem szünteti meg vagy függeszti fel a korábbi megállapodást („csak” megszegi azt).³¹⁷ Így a határ megállapítására általában a fegyverszüneti vagy békeszerződésben, esetleg későbbi egyezményben kerül sor. A határok stabilitásának igénye jelenik meg az *uti possidetis* elvben is.³¹⁸ A határmegállapító, területek státuszára vonatkozó szerződések ugyan *res inter alios acta* harmadik államok irányában, azonban a szerződések különleges kategóriáját képezik, mivel *erga omnes* hatásuk van.³¹⁹ 1884–85-ben a Kongó-konferencián Berlinben az európai államok felosztották maguk között Afrika jelentős részét. Az általuk meghatározott határvonalak maradtak érvényben az első világháború után is, tekintet nélkül arra, hogy a szerződésben részes felek hadiállapotba kerültek egymással. Sőt, még az ENSZ is a Kongó-konferencia Általános Aktáját (1885. febr. 26.) tekintette hatályban lévőnek a gyámsági rendszer elfogadásakor, a megállapodás politikai jellege és a két világháború ellenére is.³²⁰

Noha a Norvégia számára a Spitzbergák felett szuverenitást biztosító, 1920-ban kötött egyezményt a II. világháborúban néhány alkalommal megszegették, az mégis hatályban maradt és egyik fél sem vesztett a szerződés által biztosított jogaiból.³²¹

Az 1959. évi Antarktisz egyezmény preambuluma kijelenti: az egész emberiség közös érdeke, hogy az Antarktisz örökre csak békés célokra lehessen használni és ne válhasson nemzetközi viszály terepévé vagy tárgyává.³²² Az egyezmény több cikke is tartalmaz olyan szabályt, amelyik kifejezetten a katonai cselekményekre vonatkozik.³²³

³¹² ILC REPORT 2008. 101. o.

³¹³ HURST 1921. 37–47. o.

³¹⁴ *Temple of Preah Vihear*, ICJ, 1962. para. 34.

³¹⁵ VCLT COMMENTARY, Art. 59. para. 11.

³¹⁶ Vienna Convention on succession of States in respect of treaties, Vienna, 23 August 1978. UN. Reg. No. I-33356.

³¹⁷ A határok tekintetében fontosabb a megfelelő jogcím, mint az, hogy ténylegesen kinek a fennhatósága alatt áll. Lásd: *Frontier Dispute*, ICJ, 1986. para. 63.

³¹⁸ Lásd KOVÁCS 2006. 192–194. o.; *Eritrea v Yemen*, PCA, 1996, para. 96–99.

³¹⁹ *Eritrea v Yemen*, PCA, 1996, para. 153.

³²⁰ UN MEMORANDUM 2005. 20. o.; valamint lásd pl.: *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria*, ICJ, 2002. para. 33, 194–203.

³²¹ Uo. 6. o. 11. lábjegyzet.

³²² The Antarctic Treaty, Washington, 1959. UNTS Reg. No. I-5778.

³²³ Például 1, 5. cikkek.

Ezekből nyilvánvalóan kikövetkeztethető, hogy a részes felek egy esetleges háború esetére is hatályban kívánják tartani az egyezményt maguk között.

Ebbe a csoportba sorolhatóak az állandó semlegességi megállapodások is, amelyek ugyan politikai jellegűek, mégsem befolyásolja hatályukat önmagában egy fegyveres összeütközés, mivel a szerződő felek célja egyértelműen az állandó státusz, állandó rendszer létrehozatala.³²⁴ Ezen az a tény sem változtat, ha a semlegességet garantáló egyik állam megtámadja az adott országot, ahogyan ez történt az első világháború során Belgiummal is.³²⁵

A semlegességgel kapcsolatos megállapodások nagy múltra tekintenek vissza, különösen sok ilyen kikötés született a felfedezések és gyarmatosítás eredményeként. Így például az 1865. május 31-én kötött Spartel-foki világítótorony-egyezmény (*Cape Spartel Light House Convention*) 3. cikke szerint „a szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy tiszteletben tartják a világítótorony semlegességét és fizetik a fenntartási díját, még akkor is, ha (Isten bocsássa meg), ellenségeskedés tör ki vagy a részes felek között, vagy egyikük és a Marokkói Birodalom között.”³²⁶ Az előzőekben részletezett Kongó konferencia Általános Aktája ehhez hasonló rendelkezést tartalmazott a Kongó és a Níger folyókon való közlekedés és kereskedelem tekintetében is.³²⁷

3.4. Nemzetközi szervezeteket alapító szerződések

A nemzetközi szervezeteket alapító szerződéseket nem szünteti meg a fegyveres összeütközés, az azonban elképzelhető, hogy a hadban álló felek nem vesznek részt a szervezet munkájában, illetve világháború esetén az felfüggeszti a tevékenységét. Ezek azonban a szervezet tagjainak közös elhatározása alapján történnek. Az elmúlt száz év konfliktusai egy nemzetközi szervezetet sem szüntettek meg jogi értelemben. Az államok egy nemzetközi szervezet létesítése során új nemzetközi jogalanyt hoznak létre, amelynek megszüntetése három főle módon lehetséges:

- a) a szervezet megszünteti magát,
- b) minden tagállam kilép, vagy
- c) az alapítószerződésbe foglalt más módon (pl: a részes felek száma egy bizonyos szint alá csökken, valamilyen esemény bekövetkezik).

Természetesen az előbbi cselekvések mögötti okként meghúzódhat egy fegyveres összeütközés, de az semmiképpen nem váltja ki magától a megszüntető joghatást.

A nemzetközi szervezeteket alapító szerződések hasonlóak az állandó rezsimit teremtő megállapodásokhoz, bizonyos esetekben pedig többoldalú normaalkotó szerződésnek is tekinthetők (például az ENSZ Alapokmány jelentős új nemzetközi normákat tartalmaz, új világrendet és nemzetközi jogrendet hozott létre). Ennek megfelelően a fegyveres összeütközések hatása is hasonló az előző kategóriában említett szerződésekre gyakorolthoz.

A nemzetközi szervezetekben tipikusan többen részes felek, mint ahányan egy fegyveres összeütközésben érintettek (így volt ez még a Nemzetek Szövetségénél is). Mindezek mellett előfordulhat, hogy egyes államok valamely fegyveres konfliktusra tekintet-

³²⁴ MCNAIR 1961. 703. o.

³²⁵ Lásd a IV. fejezet 1.1. pontjában.

³²⁶ HARVARD RESEARCH 1935. Commentary to Article 35. 1191. o.

³²⁷ Uo.

tel nem vesznek részt a szervezet munkájában. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) működött a 2. világháború idején is, kapcsolatban maradt a megszállt területek menekült kormányjaival. A kapcsolatokat teljesen megszakította a náci Németországgal és szövetségeseivel, azonban senki nem tekintette úgy, mintha ezek az államok nem lennének tagok továbbra is. A szerződésből folyó jogok és kötelezettségek teljesítését tekintették felfüggesztettnek. Ahogy a háború véget ért az európai hadszíntéren, az első konferencián (1945 októberében) már visszatért az ILO munkájába például Bulgária, Finnország és Magyarország is, jóval a békeszerződések megkötése előtt.³²⁸ Egy fegyveres összeütközés sem befolyásolta bármely állam tagságát a Nemzetközi Valutaalapban (IMF). Azonban ha a fegyveres konfliktus következtében nincs az állam képviselőjére jogosult kormány, akkor a tagságot felfüggesztik, ám ez önmagában nem a fegyveres összeütközés joghatása, hanem egy másik jogintézményt, nevezetesen a kormányelismérést érinti.³²⁹

A nemzetközi szervezeteket alapító szerződések közül csak a kizárólag katonai-védelmi jellegűek esetében kérdőjelezhető meg a fennmaradás. Elképzelhető olyan eset, hogy egy olyan katonai-védelmi szervezet, mint például a NATO, tagjai között alakul ki fegyveres összeütközés. Ez alapjaiban „rengeti meg” a szervezetet, amely bizonyosan nem marad fenn a korábbi formájában. Véleményem szerint ebben az esetben a fegyveres konfliktus ténye szerződésszegést is jelent, így biztosabbnak látnám a nemzetközi szervezet alapító okiratának megszüntetését szerződésszegésre hivatkozással, mint a fegyveres összeütközésre. Az utóbbira vonatkozó jogszabály jóval kevésbé kikristályosodott, míg a szerződésszegés esetére egyértelmű az 1986. évi bécsi egyezmény alapján. Továbbá annak ellenére, hogy a tagok között kiobbant háború nyilvánvalóan szerződésszegés, a nemzetközi szervezet egy olyan önálló nemzetközi jogalany, amelynek a megszűnése ilyen esetben sem automatikus, hanem szükséges hozzá a tagok nyilatkozata. Ez alól csak az a kivétel képzelhető el, ha az alapító szerződés kifejezetten rendelkezik a tagok közötti fegyveres összeütközés – mint automatikus megszűnés – esetéről.

A nemzetközi szervezetek gyakran rendelkeznek saját vitarendező-békítő mechanizmusokkal, sőt az is elmondható, hogy minél több nemzetközi szervezetben működnek együtt az államok, annál kisebb a valószínűsége, hogy a vitákat fegyveres összeütközés útján intézik el. Annak ellenére, hogy a nemzetközi szervezeteket létesítő dokumentumok nem szoktak a fegyveres konfliktusok esetére szabályt tartalmazni, kijelenthető, hogy azok nem szűnnek meg. Alkalmazásuk egyoldalú, a fegyveres összeütközésben érintett állam általi felfüggesztése is csak indokolt esetben – nevezetesen, ha az alkalmazása összeegyeztethetetlen a fegyveres összeütközéssel – lehetséges. A nemzetközi szervezet természetesen az alapító okiratban meghatározottak szerint dönthet az állam tagságának felfüggesztéséről a nemzetközi szervezetben, de ezek a kérdések már az V. fejezethez tartoznak.

3.5. Nemzetközi büntetőbíráskodásra vonatkozó szabályok

³²⁸ The Twenty-seventh Session of the International Labour Conference, Paris, October–November 1945. *International Labour Review*, Jan–June 1946, vol. LIII. 5–7. o.

³²⁹ *Comments and observations received from international organizations, Addendum – Effects of armed conflicts on treaties*. International Law Commission, 2008, A/CN.4/592/Add.1. 1–3. o.

A nemzetközi büntetőbíráskodással kapcsolatosan egyrészt azok a szerződések jönnek szóba, amelyek létrehozzák és szabályozzák a nemzetközi büntetőbíróságokat, másrészt azok, amelyek a büntetőbíróság joghatóságába tartozó bűncselekményekre vonatkoznak, ilyen például az 1948. évi, népiirtás tilalmáról szóló egyezmény. Ez a kategória tehát részben fedi a *jus in bello* csoportot, de tartozik bele olyan elem is, ami abba nem feltétlenül fér bele. Például a Nemzetközi Büntetőbírószágot alapító 1998. évi római statútum beleillik a többoldalú normaalkotó, a nemzetközi intézményt létrehozó kategóriába is.

Az 1948. évi népiirtásról szóló egyezmény,³³⁰ az 1973. évi apartheid egyezmény³³¹ és az 1998. évi római statútum is felmondható, még hozzá nem is olyan szigorú feltételekkel, mint például amit az atomsorompó egyezménynél láttunk. Az utóbbi két egyezmény esetében a felmondás bármikor megtehető, a felmondási idő pedig egy év. A fegyveres összeütközés vagy bármely más esemény miatti felmondása például a római statútumnak csak egy év múltán hatályosul, amelyből az is következik, hogy a kilépés előtti helyzetet a Nemzetközi Büntetőbírószág vizsgálhatja, amennyiben még a felmondási idő alatt megindítja az eljárást. Ráadásul tekintettel arra, hogy itt többoldalú normaalkotó szerződésekről van szó, amelyek bizonyos szabályai *jus cogensnek* minősülnek (népiirtás fogalma és tilalma), így erősen megkérdőjelezhető az egyoldalú felfüggesztés joga. A Nemzetközi Bírószág a Kongói Demokratikus Köztársaság és Ruanda közötti jogvitában hozott ítéletében kijelentette, hogy a népiirtás tilalma olyan alapelv, amely akkor is kötelezi a feleket, ha nincs közöttük hatályban ezt megállapító nemzetközi szerződés.³³² Ezek az egyezmények egyértelműen nem csak békeidőre, hanem háború idejére is kötöttek, így feltételezhetően nem elfogadott, hogy egy fegyveres összeütközés hatást gyakoroljon rá.

Ezt támasztja alá a Nemzetközi Bírószág *Népiirtásról szóló egyezményhez fűzött fenntartások ügyében* tett megállapítása is, nevezetesen, hogy „a szerződő felek egyike sem jogosult egyoldalú nyilatkozatokkal, vagy partikuláris megállapodásokkal megakadályozni vagy megsérteni az egyezmény célját és létezésének okát” (a *raison d'être*-t).³³³ Ezek a nemzetközi bűncselekmények elleni fellépés a teljes nemzetközi közösség érdekét szolgálják, ráadásul az 1945 óta létrehozott nemzetközi büntetőbírói fórumok joghatóságába tipikusan beletartoztak a háborús bűncselekmények. Ebből egyértelműen következik, hogy az ilyen bűnök elkövetésére fegyveres összeütközés idején kerül sor, tehát az ez ellen fellépő nemzetközi büntető törvényszéknek (amilyen például a Nemzetközi Büntetőbírószág) nem sok értelme lenne, ha pont a fegyveres összeütközés ideje alatt „ki lehetne maradni” a joghatósága alól. A többi joghatósága alá tartozó bűncselekmény, így a népiirtás és az emberiség elleni bűncselekmény is gyakran fegyveres összeütközés kontextusában valósul meg. A béke elleni bűncselekmény (ahogyan a nürnbergi törvényszéknél szerepelt a második világháborút követően) vagy agresszió (ahogyan a Nemzetközi Büntetőbírószágot létesítő egyezmény nevezi) szintén fegyveres összeütközés létrejöttét feltételezi.

Elméletileg elképzelhető hogy egy fegyveres összeütközéssel érintett állam nem képes a Nemzetközi Büntetőbírószág valamely cikkének az alkalmazására. Ilyen eset lehet

³³⁰ Magyarországon kihirdette: 1955. évi 16. tvr.

³³¹ Magyarországon kihirdette: 1976. évi 27. tvr.

³³² *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002)*, ICJ, 2006. para. 64.

³³³ *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, ICJ, 1951. 21. o.

egy, az államtól kért gyanúsított elfogása, bíróságra szállítása vagy ítélet végrehajtása a területén. Azonban ez alapján véve nem teszi szükségessé a teljes egyezmény alkalmazásának felfüggesztését. Az ilyen szakaszok jól különválaszthatóak a státútum egészétől.

Ebbe a kategóriába egyébként nem csak a több állam által létesített nemzetközi büntetőbírósági alapító okiratok sorolhatóak be, amilyen például a Nemzetközi Büntetőbíróság státútuma, hanem a kétoldalú, büntetőjogi felelősségrevonás céljából felállított mechanizmusok és bíróságok is. Természetesen ez a csoportosítás nem érinti az ENSZ Biztonsági Tanácsa által felállított nemzetközi büntető törvényszékeket, amelyek működése a BT releváns határozatán alapul (és nem nemzetközi szerződésen). Ilyennek tekinthető az Ex-Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék például. Szintén kivételt képeznek azok a nemzetközi szervezet és állam közötti megállapodások, amelyek speciális vagy hibrid büntetőjogi törvényszéket hoznak létre. Ide sorolható Kambodzsa, Libanon vagy Sierra Leone megállapodása az ENSZ-szel.³³⁴

3.6. Emberi jogokat biztosító szerződések

Noha viták még vannak arról, hogy az emberi jogi egyezmények mennyiben alkalmazhatóak fegyveres összeütközés idején, egyértelműen elmondható, hogy egyes jogok, az ún. eltérést nem engedő (*non-derogable*) jogok nem csak békeidőben kötelezik az államokat. Ez a fejlődés az elmúlt évtizedek alatt fokozatosan mutatható ki. Míg a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának³³⁵ 4. cikke szerint az egyezménybe foglalt bizonyos jogoktól el lehet térni a „nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején”, addig későbbi emberi jogi egyezmények már nem tartalmaznak ilyen lehetőséget. Nem található ilyen derogációs szakasz például az 1965. évi, faji megkülönböztetés tilalmáról szóló egyezményben, az 1979. évi, nőkkel szembeni diszkriminációt tiltó egyezményben, vagy az 1989. évi, gyermekek jogairól szóló egyezményben sem. Sőt, a kínzás tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény 2. cikke kimondja, hogy „semmiféle kivételes körülményre, bármi legyen is az, hadiállapot, háborúval fenyegetés, belső politikai bizonytalanság, vagy bármely más kivételes állapot, nem lehet hivatkozni a kínzás igazolására.”³³⁶

A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányába foglalt derogációs jog erősen korlátozott. Az Emberi Jogok Bizottsága két észrevételében is kifejtette, hogy a jogok felfüggesztése csak addig megengedett, amíg feltétlenül szükséges és a jog felfüggesztéséről, annak indokáról és terjedelméről tájékoztatni kell a többi részes államot.³³⁷

³³⁴ Agreement between the United Nations and the Royal Government of Cambodia Concerning the Prosecution under Cambodian Law of Crimes Committed during the period of Democratic Kampuchea, of 6 June 2003; United Nations, Treaty Series, vol. 2329, 117. o.; Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the Establishment of a Special Tribunal for Lebanon, of 22 January and 6 February 2007, United Nations, Treaty Series, vol. 2461, 257. o.; Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone, of 16 January 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2178, 137. o.

³³⁵ Magyarországon kihirdette: 1976. évi 8. tvr.

³³⁶ Magyarországon kihirdette: 1988. évi 3. tvr.

³³⁷ Human Rights Committee: *General Comment No. 05: Derogation of rights (Art. 4)*. 1981. 2001-ben ennek helyébe lépett a 29. sz. általános észrevétel: Human Rights Committee: *General Comment No. 29: Derogations during states of emergency (Art. 4)*. 2001.

Hangsúlyozza a második határozat, hogy még fegyveres összeütközés esetén is csak akkor fogadható el az eltérés, ha a nemzet léte van veszélyben. A humanitárius jog alkalmazása pedig nem zárja ki az egyezségokmány alkalmazhatóságát.³³⁸ A 4. cikk alapján az eltérés konjunktív feltételei a következők:

- a) a nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot áll fenn;
- b) eltérni az Egyezménytől csak az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben lehet;
- c) a hozott intézkedések nem állhatnak ellentétben egyéb nemzetközi jogi kötelezettségekkel és nem jelenthetnek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést;
- d) semmilyen körülmények között sem lehet eltérni a 6. (élethez való jog), a 7. (kínzás tilalma), a 8. 1–2. bek. (rabszolgaság tilalma), a 11. (bebörtönzés tilalma szerződéses kötelezettség miatt), a 15. (*nullum crimen/nulla poena sine lege* elvek), a 16. (jogképeség), és a 18. (gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság) cikkektől;
- e) eljárási követelményeket be kell tartani ilyen esetben is.

A Bizottság véleménye szerint vannak olyan jogok, amelyektől elméletileg lehetséges az eltérés a 4. cikk alapján, azonban a gyakorlatban nem képzelhető el. Ilyennek minősíti például azt, hogy semmilyen szükséghelyzet nem jogosíthatja fel az államot háborús propaganda kifejtésére, vagy nemzeti, etnikai, faji alapú gyűlölet keltésére. Kiemeli azt is, hogy még ha meg is engedi a 4. cikk az eltérést egy jogtól, az nem jelenti azt, hogy olyan mértékben lehetne elkerülni a jog biztosítását, amely már nemzetközi bűncselekményi kategóriába illik, tehát megvalósít emberiesség elleni, vagy más bűncselekményt. Ide példaként hozza a lakosság áttelepítésével, deportálásával, kiutasításával kapcsolatos intézkedéseket.³³⁹ Ugyanígy kijelenti, hogy – noha a tisztességes eljáráshoz való jog (14. cikk) nem szerepel a 4. cikkben, mégis – mivel a humanitárius jog is tartalmaz ehhez kapcsolódóan védelmi minimum szabályokat fegyveres összeütközés idejére, így fel sem merülhet, hogy egy annál kevésbé rendkívüli helyzetben (amilyen a szükségállapot például) ezek az alapkövetelmények ne legyenek teljesítendőek.³⁴⁰ Ráadásul a logikai értelmezés segítségével az is kijelenthető, hogy amennyiben az egyezmény maga rendelkezik a derogálás lehetőségéről, úgy maga a szerződés nem szüntethető meg vagy függeszthető fel az adott körülmény bekövetkezése esetén. Az egyezmény egyes rendelkezéseinek a nem alkalmazása tehát nem az egyoldalú felfüggesztés miatt lesz, hanem a szerződés bizonyos, fegyveres összeütközés vagy szükséghelyzet idejére vonatkozó rendelkezéseinek alkalmazása folytán.

Ezek alapján látható, hogy a jogértelmezés nem a szűkítés, hanem a bővítés irányába halad annak érdekében, hogy az emberiesség védelmének alapvető követelménye érvényesüljön minden időben, legyen akár béke, akár háború, akár a kettő közötti állapot. A *Fegyveres cselekmények Kongó területén ügyben* a Nemzetközi Bíróság egyértelművé tette, hogy a megszállás idején is hatályos kötelezettségek – a megszállt állam és a megszálló tekintetében egyaránt – az emberi jogi kötelezettségek. A megszálló állam köteles minden tőle telhetőt megtenni annak érdekében, hogy a megszállt területen lévő fegyve-

³³⁸ Human Rights Committee: *General Comment No. 29: Derogations during states of emergency (Art. 4)*. 2001. 3. pont.

³³⁹ Uo. 13. pont

³⁴⁰ Uo. 16. pont

res, felkelő csoportok által elkövetett jogsértéseket is megfékezze.³⁴¹ A Nemzetközi Jogi Bizottságnak az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségéről szóló tervezetéhez fűzött véleménye szerint az eltérést nem engedő emberi jogi rendelkezéseket még önvédelem esetében sem lehet megszegni.³⁴²

Nem csak univerzális szinten, hanem a regionális emberi jogvédelem keretében is biztosított bizonyos jogok védelme minden körülmények között. Az Emberi jogok európai egyezményének 15. cikke³⁴³ és az Emberi jogok Amerika-közi egyezményének 27. cikke³⁴⁴ tartalmazza az erre vonatkozó feltételeket, valamint számos ügyben előkerültek ezek a problémák az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt is.³⁴⁵

Az alapvető emberi jogok minden körülmények közötti érvényesülését nem csak az emberi jogi egyezmények, hanem egyéb dokumentumok is tartalmazzák, így például az ENSZ főtitkára is több jelentést készített erről az Emberi Jogi Bizottság számára.³⁴⁶ Az International Law Association (Nemzetközi Jogi Társaság) már 1984-ben fogadott el határozatot a minden körülmények között tiszteletben tartandó alapvető emberi jogokról.³⁴⁷ A határozat mellett született több másik ajánlás is a témában.³⁴⁸

Az eddigiek alapján bizonyított, hogy az eltérést nem engedő emberi jogi rendelkezések nem függeszthetők fel vagy szüntethetők meg a fegyveres összeütközés miatt. Kevésbé tűnik egyértelműnek a helyzet azon emberi jogi egyezmények tekintetében, amelyek nem tartalmazzák az eltérés tilalmával kapcsolatos szabályokat, illetve azon jogok esetében, amelyekről biztosított az eltérés. A korábban említett érvek és dokumentumok alapján azonban látható: a tendencia az, hogy ezek közül is minél több érvényesüljön minden körülmények között.

Az eltérés korlátjául szolgál a nemzetközi humanitárius jogban meghatározott védelmi minimum szintje és a nemzetközi büntetőjog által biztosított mérce. A *nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményben* a Nemzetközi Bíróság hozzátette, hogy az eltérést engedő emberi jogi szabályok esetében az alkalmazandó *lex specialis* segítségével állapítható meg, mennyiben lehet eltérni tőle, nevezetesen fegyveres konfliktusok esetén az ellenségeskedésekre vonatkozó joganyag alapján.³⁴⁹ Érdekes módon az Eritrea Ethiopia Claims Commission (Eritrea-Etiópia Választottbíróság) ennek pont az ellenkezőjét találta, szerinte az emberi jogok „különös jelentőségük minden olyan szituációban, amelyek olyan személyeket érintenek, akik számára a nemzetközi humanitárius jog nem nyújt teljes védelmet”.³⁵⁰ Ez a választottbíróság az 1998 és 2000 közötti nemzetközi fegyveres összeütközéssel összefüggésben felmerült kérdésekre alkalmazandó jogként

³⁴¹ *Armed Activities on the Territory of the Congo*, ICJ, 2005. para. 178–180.

³⁴² DARSIIWA COMMENTARY, Art. 21.

³⁴³ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény. Magyarországon kihirdette: 1993. évi XXXI. tv.

³⁴⁴ American Convention on Human Rights, Pact of San José, Costa Rica, 1969. UNTS Reg. No. I-17955.

³⁴⁵ Lásd például: *Lawless v. Ireland* (No. 3), ECtHR, 1961.; *Ireland v. the United Kingdom*, ECtHR, 1978.; *Aksoy v. Turkey*, ECtHR, 1996.; *A. and Others v. the United Kingdom*, ECtHR, 2009. Az európai emberi jogok szükséghelyzet miatti korlátozásának kritikáját lásd: GROSS 1998. 437–501. o.

³⁴⁶ Lásd például: FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 1999.; FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 2001.; FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 2006.; FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 2008.

³⁴⁷ PARIS MINIMUM STANDARDS 1985. 1072–1081. o.

³⁴⁸ UNCHR: THE SIRACUSE PRINCIPLES 1984.; UNCHR GUIDING PRINCIPLES 1998.

³⁴⁹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, 1996. para. 25.

³⁵⁰ *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32*, EECC, 2004. 37. o.

elsősorban a nemzetközi humanitárius jogot nevezte meg, másodsorban pedig az emberi jogi egyezményeket, de a fenti kitételrel.³⁵¹

Az emberi jogokat biztosító nemzetközi szerződések általában többoldalú normaalkotó megállapodások is egyben, bizonyos esetben tartalmazznak kógens normákat, és a biztosított jogok hasonlóan a (főként korábban létesített) barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződésekben vagy más megállapodásokban garantált egyéni, magánjogi jogokhoz.

Ebben a kategóriában érdemes szót ejteni a kisebbségek védelmére kötött nemzetközi szerződésekről is. A kisebbségek mélyreható védelme kifejezetten európai jelenségnek tekinthető, habár az univerzális védelmet célzó Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is megemlékezik róluk a 27. cikkében. Ez a szakasz derogációt engedő szabály, és az emberi jogi rezsím része, így a fentiekben kifejtettek vonatkoznak rá. Azonban Európában az első világháborút lezáró békeszerződések és a Nemzetek Szövetsége keretében kifejezett kisebbségvédelmi egyezmények és rendelkezések jöttek létre. Ennek részletes bemutatása nem célom, viszont mindenképpen meg kell említeni, hogy a második világháború hatást gyakorolt rájuk. A két világháború időszakában a kisebbségek védelmére elfogadott szabályokra nem annyira az egyént védő, mint inkább a szomszédos államok közötti békét garantáló rendelkezésekre tekintettek, amely azonban nyilvánvalóan nem érte célját. A második világháború után az emberi jogok előtérbe kerülése következett be, míg a kisebbségvédelem háttérbe szorult. 1948-ban az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa felkérte az ENSZ Főtitkárt egy jelentés írására annak tárgyában, hogy milyen hatást gyakorolt a második világháború a megelőző kisebbségvédelmi rendszerre. Az 1950-re elkészült tanulmány álláspontja szerint önmagában a hadiállapot beállta nem szüntette meg a kisebbségvédelmi egyezményeket.³⁵² Ezt a megállapítást arra alapozták, hogy ezek a szerződések tipikusan többoldalú megállapodások voltak, általános, tartós közérdek védelmére jöttek létre és magánszemélyeknek biztosítottak jogokat. A tanulmány egyébként arra a következtetésre jut, hogy végső soron megszűntek az egyezmények, azonban ezt állammegszűnéssel, a második világháborút lezáró békeszerződések és az ENSZ Alapokmány rendelkezéseivel, valamint a körülmények alapvető megváltozásával magyarázza.³⁵³

A második világháború után a kisebbségek védelme jórészt kétoldalú egyezményekre korlátozódott, valamint néhány, az Európa Tanács keretében elfogadott többoldalú keretegyezményre. Az európai, szerződő államok között 1945 óta nem került sor fegyveres összeütközésre, így nem vizsgálható a téma. Egyetlen kivételként a 2008. évi orosz-grúz háború említhető. Oroszország 1998, míg Grúzia 2005 óta részes fél az Európa Tanács keretében, 1995-ben elfogadott Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményben.³⁵⁴ A háború egyértelműen a területi viták és az orosz valamint grúz kisebbségek, egyének helyzetével volt összefüggésben, ennek ellenére az egyezmény nem szűnt meg a két állam közötti viszonyban. Véleményem szerint mindkét állam rendszeresen

³⁵¹ Lásd *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32*, EECC, 2004. 36–37. o.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5*, EECC, 2004. 29–30. o.

³⁵² *Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities*. Secretary-General's study for the Commission on Human Rights, E/CN.4/367 1950. 5. o.

³⁵³ Az ENSZ-jelentés részletes elemzését lásd: SZALAYNÉ 2003. 145–170. o.

³⁵⁴ Magyarországon kihirdette: 1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről

megsérti az egyezmény rendelkezéseit (akár van közöttük fegyveres összeütközés, akár nincs), így önmagában a fegyveres összeütközés hatása a szerződésre nehezen lenne vizsgálható. Mindkét állam részese az Emberi Jogok Európai Egyezményének, amellyel összefüggésben a fegyveres összeütközés kitörése után 2 nappal, 2008. augusztus 10-én Grúzia tájékoztatta az Európai Emberi Jogi Bíróságot, hogy hadiállapotot rendelt el az állam egész területén, azonban nem kíván derogációval élni az egyezmény tekintetében. Másnap Grúzia ideiglenes intézkedések alkalmazását kérte a bíróságtól Oroszországgal szemben, amelynek eredményeként a bíróság elnöke kijelentette, hogy a nemzetközi fegyveres összeütközésnek minősülő konfliktus ellenére mindkét állam köteles teljes mértékben tiszteletben tartani az egyezmény rendelkezéseit. 2009. február 6-án Grúzia kérelmet nyújtott be Oroszország ellen az egyezmény rendelkezéseinek megsértésére hivatkozva. A grúz álláspont szerint a harci cselekmények folyamán az orosz állam civileket támadott meg és számos más módon megszegte az európai emberi jogi egyezményt. Az orosz alperes fél igyekezett bizonyítani a bíróság joghatóságának hiányát, amelynek keretében arra is hivatkozott, hogy a nemzetközi fegyveres összeütközésekre csak a nemzetközi humanitárius jog vonatkozik, és az emberi jogok vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon szűk körben alkalmazandók. A bíróság a kérelem elfogadhatóságáról szóló határozatában megállapította, hogy az alkalmazandó jog kérdésének eldöntése az ügy érdeméhez tartozó kérdés, és ez nem befolyásolja a kérelem elfogadhatóságát. Mindazonáltal megjegyezte, hogy számos korábbi ügyben alkalmazhatónak találta az egyezményt fegyveres konfliktussal összefüggő vitákra, valamint, hogy egyik állam sem kért derogációs lehetőséget a háborúra tekintettel.³⁵⁵ Ugyanezzel a háborúval összefüggésben Grúzia a Nemzetközi Bíróság előtt is beperelte Oroszországot, arra hivatkozva, hogy az megszegi a faji diszkrimináció tilalmáról szóló ENSZ-egyezményt. Noha a Nemzetközi Bíróság a joghatóságának hiányát állapította meg, az mégis egyértelműen kiderült, hogy az egyezmény hatályára nem gyakorolt hatást az összeütközés. Mindkét fél hatályban lévőnek tekintette az egyezményt, és a bíróság éppen arra hivatkozott, hogy az egyezményben előírt vitarendezési eljárást nem tartotta be Grúzia, így neki nincs joga eljárni az ügyben.³⁵⁶

A kisebbségvédelmi egyezmények minőségében magasabb szintű védelmet, jogokat biztosítanak a kisebbség tagjainak, mint az emberi jogi egyezmények. Amíg az emberi jogi egyezmények esetében egyértelműen az az állami és bírósági gyakorlat körvonalazódik, miszerint ezek a szabályok betartandók, addig ugyanez sajnos nem mondható el a kisebbségek védelméről. A 20. század gyakorlata nem támasztja alá a kisebbségvédelmi egyezmények fennmaradását azon kisebbségek tekintetében, amelyek éppen az ellenséges nemzethez tartoznak. Noha a 2008-as orosz-grúz események vizsgálata alapján az Európa Tanács keretegyezménye hatályban maradt a felek között, azt mégsem alkalmazták.

3.7. *Jus cogens*

A nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 53. cikke szerint „az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabálya olyan normát jelent, amelyet

³⁵⁵ *Georgia v. Russia (II)*, ECtHR, 2011.

³⁵⁶ *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, ICJ, Preliminary Objections of the Russian Federation, 1 December 2009.

az államok nemzetközi közössége, mint egész, olyanként fogadott és ismert el, mint amelytől nem lehet eltérni és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Ez alapján tehát fogalmilag kizárt az eltérés az ilyen normáktól. Ezeket a szabályokat fegyveres összeütközés esetén sem lehet felfüggeszteni vagy megszüntetni, különösen nem egyoldalúan. Noha teljes körű felsorolása az ilyen normáknak nem ismert, ide tartozik a már korábban tárgyalt erőszak tilalma és a nemzetközi jog más alapelvei, mint az államok egyenlősége és az önrendelkezéshez való jog, a kínzás tilalma, a rabszolgaság tilalma, a nyílt tengerek szabadsága, a kalózkodás tilalma, az eltérést nem engedő emberi jogi normák, a népiirtás tilalma, vagy a faji megkülönböztetés tilalma.³⁵⁷ Ezek olyan jogok, amelyek védelme minden államnak az érdeke. Az ilyen normával ellentétes megállapodások érvénytelenek,³⁵⁸ és ezeket a normákat azoknak az államoknak is tiszteletben kell tartaniuk, amelyek nem tagjai az ENSZ-nek. Így tehát kétség sem férhet hozzá, hogy a jus cogens normát tartalmazó nemzetközi szerződés nem szüntethető meg vagy függeszthető fel egyoldalúan fegyveres összeütközésre hivatkozással. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ilyen szerződés egyes rendelkezéseit ne lehetne akkor felfüggeszteni, ha a feltételek megfelelnek a szerződés szétválaszthatóságára vonatkozó szabályoknak. Így például az 1982. évi ENSZ Tengerjogi Egyezménynek kalózkodásra vonatkozó cikkei minden körülmények között betartandóak, de elképzelhető, hogy az egyezménynek van olyan másodlagos, mellékes, önállóan alkalmazható része, amelynek alkalmazása felfüggeszthető egy fegyveres összeütközésre tekintettel.

3.8. Környezetvédelemre vonatkozó szabályok

A környezet nemzetközi védelme viszonylag újkeletű a nemzetközi jogban, a környezet fegyveres összeütközés alatti védelmének problémája pedig körülbelül az 1990-es évek elejére tehető. Ez nem azt jelenti, hogy a jogi szabályozás addig nem foglalkozott vele. Számos nemzetközi egyezménynek léteznek általános védelmi klauzulái, így például a genfi egyezményeknek is, de a humanitárius jog keretében a fő szabály: a környezet védelmét annyiban kell szem előtt tartani, amennyiben az összeegyeztethető a hadijoggal.³⁵⁹ Ezeknek az általános humanitárius jogi egyezményeknek az alkalmazása nem kérdéses, így itt csak azokkal a nemzetközi szerződésekkel szükséges foglalkozni, amelyek kifejezetten a környezet fegyveres konfliktussal összefüggő védelméről, valamint a környezet általános védelméről szólnak.

1976-ban született meg a környezetmódosító eljárások katonai, vagy bármely más el-
lenséges szándékú alkalmazásának tiltásáról szóló egyezmény, amely 1978 óta hatályos.³⁶⁰ A részes felek száma azonban még mindig nem túl magas, a kézirat lezárásának

³⁵⁷ VCLT COMMENTARY, Art. 50.; *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (New Application: 1962), ICJ, 1970, Second Phase, para. 33–34.

³⁵⁸ 1969. évi bécsi egyezmény, 53. cikk

³⁵⁹ Az 1949. évi egyezmények nem tartalmazzak kifejezetten a környezet védelmére vonatkozó szabályt, tehát a megkülönböztetés, szükségesség, arányosság stb. követelmények érvényesek. Az I. kiegészítő jegyzőkönyvben két helyen is rendelkeznek a szerződő felek a természet védelméről, először a 35. cikkben, majd az 55. cikkben.

³⁶⁰ Convention on the Prohibition of Military or any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques, 1976. Magyarországon kihirdette: 1978. évi 29. tvr.

idején 76.³⁶¹ Az egyezmény részes államai vállalják, hogy tartózkodnak az olyan környezetmódosító eljárások katonai, vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásától, amelyeknek – mint pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközöknek – bármely más részes államra széles körű, hosszán tartó, súlyos hatásuk van.³⁶² Az egyezmény hatályára nem gyakorol hatást a fegyveres összeütközés, tekintettel arra, hogy kifejezetten a katonai alkalmazásról szól.

Az általános tilalmak és ez az egyezmény sem volt azonban elegendő ahhoz, hogy az 1990-es évek elején ne történjen meg több, rendkívül súlyos környezeti katasztrófa fegyveres összeütközésekkel összefüggésben. Az 1990–91. évi Öböl-háború során égő olajkutat ezrei szennyezték a levegőt hónapokon keresztül, a földbe és a tengerbe pedig több millió hordónyi olaj került.³⁶³ Az afrikai kontinens polgárháborúi számos állatfajt sodortak a kihalás szélére,³⁶⁴ és természetesen nem ezek voltak az első, háború okozta súlyos ökológiai károk. Gondoljunk csak az 1945. évi atombombák által okozott pusztításra, vagy a vietnámi háborúval összefüggő ekocídiumra.³⁶⁵

A környezetvédelem fejlődése a fegyveres konfliktusok hatását sem hagyta érintetlenül, élénk tudományos és politikai vita indult.³⁶⁶ Az ENSZ Közgyűlése 1982-ben fogadta el a Természet Világchartáját, amelynek 20. pontja szerint „elkerülendők azok a katonai cselekmények, amelyek károsítják a természetet.”³⁶⁷ Egy évtizeddel később pedig már kifejezetten a természet fegyveres összeütközés alatti védelméről határozott és felhívott minden államot a vonatkozó nemzetközi szabályok betartására.³⁶⁸

Az 1992. évi Riói Nyilatkozat 24. pontja szerint „a hadviselés eredendően pusztító hatással van a környezetre. Ezért az Államok a fegyveres összetűzések idején tiszteletben fogják tartani a környezet védelméről rendelkező nemzetközi jogot és szükség szerint együtt fognak működni e jog továbbfejlesztésében.”³⁶⁹ A Nyilatkozat általánosságban a környezetvédelmi egyezmények alkalmazandósága mellett teszi le a voksot, azonban jogi kötőerőnek híján van.

A Nemzetközi Bíróság 1996-ban *A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményében* kifejtette: „A Bíróság szerint a kérdés nem az, hogy a környezet védelmével kapcsolatos egyezmények alkalmazandók-e egy fegyveres összeütközés során, hanem hogy azok a kötelezettségek, amelyek ezekből a szerződésekből származnak, olyan szándékkal születtek-e, hogy katonai ellenségeskedés idején is teljes mértékben betartandó kötelezettségek legyenek. A Bíróság szerint a kérdéses egyezmények elfogadása nem tartalmazta azt a szándékot, hogy az Állam megfossza magát a nemzetközi jog által biztosított önvédelem jogától azért, hogy megvédje a környezetet. Mindezek ellenére az Államok kötelesek figyelembe venni a környezet védelmét, amikor megbecsülik a szük-

³⁶¹ Lásd:

<<http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=UNTS&online=1&chapter=26&lang=en>>

³⁶² 1. cikk

³⁶³ Egy hordó megközelítően 159 liternyi olajat jelent. BOUVIER 1991. 567–578. o.; BARNABY 1991.

³⁶⁴ ENZLER 2006.

³⁶⁵ Az ekocídiumról lásd például: BODNÁR 1974. 230–239. o.; HULME 1997. 45–82. o.

³⁶⁶ Számos konferenciát szerveztek és tudományos cikkek tömege jelent meg az 1990-es évek elején a témában. Lásd például: BOUVIER 1991. 567–578. o.; GASSER 1995. 637–644. o.; ICRC GUIDELINES FOR MILITARY MANUALS 1994. 49–53. o.; GASSER 1996.

³⁶⁷ UNGA RES 7 (1982). para. 20.

³⁶⁸ UNGA RES 37 (1992).

³⁶⁹ Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről. Rio de Janeiro, 1992.

ségességet és arányosságot a jogszerű katonai célok kivitelezése során.”³⁷⁰ A Bíróság megállapítása a téma szempontjából csak annyiban hasznosítható, hogy nyilvánvalóvá teszi a nemzetközi humanitárius jog alkalmazandóságát és azt is, hogy bizonyos szélsőséges esetekben, így az önvédelem gyakorlásakor nem érvényesíthető a kötelezettség. Ez azonban azt is jelenti, hogy ezek a kötelezettségek nem szűnnek meg, nem függeszthetők fel, hanem megszegésük esetén elképzelhető a felelősség alóli mentesülés, amennyiben valóban önvédelmi helyzet áll fenn.

Az általános humanitárius jogi szabályok azonban nem tűnnek elegendő védelemnek a korábban említett történelmi példák tükrében, így a természet fegyveres összeütközés miatti védelmével kapcsolatosan mindinkább az az elvárás, hogy a környezetvédelmi egyezmények ilyen helyzetben is kötelezőek legyenek.³⁷¹ Ezt az elvárást megerősíti, hogy ezek tipikusan többoldalú egyezmények és számos pontjuk kapcsolódik szorosan egyes emberi jogokhoz (élethez, egészséges környezethez, vízhez való jog stb.).³⁷²

Nehéz elképzelni olyan nemzetközi háborút, vagy önvédelmi helyzetet, amely jogszerűvé tenné például a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény,³⁷³ vagy például az 1946. évi, bálnavadászat szabályozásáról szóló egyezmény³⁷⁴ megszegését. A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezmény sem tartalmaz mentesítő rendelkezést fegyveres konfliktus idejére, sőt, az egyezmény tárgya, célja és egyes rendelkezéseinek az elemzése alapján biztonsággal kijelenthető, hogy ez a kötelezettség az államot továbbra is terheli.³⁷⁵

A természet védelmével kapcsolatosan itt is megemlítendő például az Antarktisz-egyezmény, vagy az ENSZ Tengerjogi egyezménye, amelyek speciális környezetvédelmi szabályokat is tartalmaznak. Az Antarktisz-egyezmény 5. cikke például megtiltja a radioaktív hulladékok elhelyezését a kontinensen.³⁷⁶ Az Antarktisz-egyezményhez hasonlóan az 1982. évi ENSZ Tengerjogi egyezmény sem tartalmaz olyan szabályt, amely kifejezetten hadiállapot esetére vonatkozna, azonban ennek ellenére nagy biztonsággal feltételezhető, hogy a szabályai akkor is betartandóak. Erre utal, hogy számos norma vonatkozik hadihajókra, vagy fogalmaz meg általános védelmet, tiltást. Az ENSZ Tengerjogi egyezményének XII. része (192–237. cikkek) tartalmazza a tengeri környezet védelmére vonatkozó szabályokat. Ezek az egyezmények ráadásul más kategóriába is besorolhatóak, például az állandó rezsimet teremtő, vagy a többoldalú normaalkotó megállapodásokhoz. Ezeknek a környezetvédelemre vonatkozó szabályai is nyilvánvalóan hatályban maradnak.

A nemzetközi vízszállító rétegekkel és talajvízzel kapcsolatosan a Nemzetközi Jogi Bizottság által 2008-ban készített egyezménytervezet 18. cikke kimondja, hogy a nem-

³⁷⁰ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, 1996. para. 30.

³⁷¹ BOTHE ET AL. 2010. 569–592. o.; *Protecting the Environment During Armed Conflict, An Inventory and Analysis of International Law*. United Nations Environment Programme, Nov. 2009.

³⁷² Lásd például: *Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict*, Human Rights Council, Sept. 2009. UN Doc. No. A/HRC/12/48.

³⁷³ Washington, 1973. Magyarországon kihirdette: 2003. évi XXXII. tv.

³⁷⁴ International Convention for the Regulation of Whaling, Washington, 1946, UNTS Reg. No. I-2124.

³⁷⁵ 1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről. Lásd például az egyezmény preambulumát, 7. és 11. cikkét.

³⁷⁶ The Antarctic Treaty, Washington, 1959. UNTS Reg. No. I-5778.

zetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések idején is az alkalmazandó nemzetközi jog szabályai és elvei által biztosított védelem illeti meg a nemzetközi vízszállító rétegeket, talajvizet és a hasznosításukhoz kapcsolódó létesítményeket.³⁷⁷ Ennek a kommentárja hangsúlyozza, hogy az egyezménytervezet szabályai fegyveres konfliktus idején is alkalmazandóak. Felsorolja azokat a nemzetközi humanitárius szabályokat, amelyek alapelveként szolgálnak. Végül közli, hogy ezeket a szabályokat összhangban kell értelmezni az egyezménytervezet 5. cikk (2) bekezdéssel, amely szerint a nemzetközi vízszállító rétegek hasznosítása során különös figyelmet kell szentelni a létfontosságú emberi szükségletek biztosítása követelményének.³⁷⁸ Itt tehát nem pusztán a környezet védelméről van szó, hanem annak kimondásáról, hogy alapvető emberi szükséglet az egészséges ivóvízhez jutás. A tervezet egyértelművé teszi: az alkalmazandó jog nem kizárólag a humanitárius jog, hanem mögöttes jogként megjelenik a tervezet is.

A környezetvédelmi egyezményekkel kapcsolatosan tehát főszabályként elmondható, hogy hatályban maradnak a fegyveres összeütközés ellenére, viszont alkalmazásukat befolyásolhatja, hogy „alárendelődnek” a humanitárius jognak mint *lex specialis*nek. Természetesen vannak olyan környezetvédelmi szabályok, amelyek megsértése semmilyen módon nem igazolható hadi szükségességgel, kivételnek talán csak az önvédelmi jog esete tűnik.

3.9. Nemzetközi vízi utakkal és hozzájuk tartozó létesítményekkel kapcsolatos normák

A nemzetközi víziutakkal kapcsolatos megállapodások a főszabály szerint hatályban maradnak a fegyveres összeütközés ellenére, mivel tulajdonképpen ezek is állandó rezsimet létrehozó, állandó jogokat létesítő egyezmények.³⁷⁹ Azonban a gyakorlatban ezeket az egyezményeket, vagy bizonyos rendelkezéseiket gyakran felfüggesztik, csak részlegesen alkalmazzák azokat.

Nagy-Britannia korlátozta a Szezei-csatornán az áthaladást mindkét világháborúban, majd Egyiptom sem engedélyezte azt az izraeli hajók számára 1948-tól. Egyiptom és Izrael között az 1979. évi békeszerződés erősítette meg Izraelnek azon jogát, hogy áthaladhat a csatornán ugyanúgy, ahogyan minden más nemzet is.³⁸⁰ Egyiptom cselekedetét a nemzetközi közösség számos alkalommal bírálta, arra hivatkozva, hogy a csatorna lezárása nem szükséges Egyiptom védelme érdekében és itt „csak” egy helyi konfliktusról van szó, amely nagyban különbözik a világháborúk jellegétől.³⁸¹

Az Állandó Nemzetközi Bíróság előtti első vita, a *Wimbledon-ügy*³⁸² is egy ilyen esettel kapcsolatos: Németország számára a versailles-i békeszerződés azt a kötelezettséget írta elő, hogy biztosítani kell a szabad áthaladást a Kieli-csatornán minden olyan állam kereskedelmi és hadihajója számára, amellyel Németország békében van.³⁸³ Az 1920–21. évi orosz–lengyel háború idején azonban a németek nem engedték át az angol

³⁷⁷ Draft articles on the law of transboundary aquifers, ILC, 2008.

³⁷⁸ Draft articles on the law of transboundary aquifers with commentaries, ILC, 2008. 77–78. o.

³⁷⁹ ILC REPORT 2008. 112–113. o.

³⁸⁰ LORENZ 2003. 22. o.

³⁸¹ CHINKIN 1980. 204. o.

³⁸² S. S. „Wimbledon”, PCIJ, 1923.

³⁸³ 380. cikk.

lobogó alatt hajózó Wimbledon gőzhajót a csatornán, a semlegességükre hivatkozással. A hajó muníciót szállított a lengyelek számára. A Bíróság ítéletében kimondta, hogy a békeszerződés Kieli-csatornára vonatkozó része állandó rezsimit teremtett, és összevetve a Szezi- és Panama-csatornára vonatkozó szabályokkal, egyértelmű: a parti állam semlegességével nem áll ellentétben az, hogy a csatornán átengedjen olyan hadi- vagy kereskedelmi hajókat, amelyek állama hadban áll valakivel, vagy olyan semleges hajókat, amelyek hadiárut szállítanak valamely hadban álló fél számára.³⁸⁴ A Bíróság részletezte is példaként az 1888. évi konstantinápolyi egyezményt a Szezi-csatornáról, amely kifejezetten kimondja, hogy Törökország köteles átengedni minden hadi- és kereskedelmi hajót háború és béke idején egyaránt, tehát még azokat is, amelyek államával hadban áll. Törökország ezt be is tartotta.³⁸⁵ A Panama-csatornára vonatkozó szabályok ettől némiképp eltérnek, a vonatkozó szerződés nem tartalmaz olyan rendelkezést, mint a versailles-i a Kieli-csatornát illetően, vagy a konstantinápolyi a Szezi-csatornát illetően. Azonban az Amerikai Egyesült Államok az első világháborúban 1917-ig engedte az áthaladást minden hajó számára, majd amikor belépett a háborúba, lezárta a Panama-csatornát a vele hadban állók hajói előtt.³⁸⁶ Az Amerikai Egyesült Államok a második világháború során is hasonlóan járt el.³⁸⁷

Több következtetés is levonható az említett példákból: az ilyen egyezmények állandó rezsimit teremtenek, és egyértelműen nem szűnnek meg fegyveres összeütközés hatására. Mindezek ellenére a szerződés alkalmazása korlátozott, a fegyveres konfliktus esetére a szerződés vagy maga megengedi az eltérést (tehát azt, hogy a csatornát lezárják az ellenség hajói előtt), vagy az államok a szerződés rendelkezései ellenére megteszik ezt saját védelmük érdekében. A háborús közegben egy vízi út lezárása az ellenség elől még a legcsekélyebb kényszerintézkedésnek tekinthető. Az esetek arra is rávilágítanak, hogy olyan esetben, amikor a csatorna parti állama semleges, nem korlátozhatja az áthaladást.

A nemzetközi érdekű hajózható utak ügyére vonatkozó 1921. évi barcelonai egyezmény és szabályzat 15. cikke szerint a szabályzat háború idején is érvényben marad oly mértékben, amennyire összeegyeztethető a hadviselők és semlegesek jogaival és kötelességeivel.³⁸⁸ Az 1997-ben New Yorkban elfogadott egyezmény a nemzetközi vízi utak nem hajózási célú használatának jogáról is tartalmaz iránymutatást a fegyveres összeütközés idejére. Az egyezmény, amely még nem lépett hatályba, 29. cikkében kimondja, hogy a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején is az alkalmazandó nemzetközi jog szabályai és elvei által biztosított védelem illeti meg a nemzetközi vízi utakat és a hozzájuk tartozó létesítményeket.³⁸⁹

³⁸⁴ S. S. „*Wimbledon*”, PCIJ, 1923. 25. o.

³⁸⁵ Uo. 26. o.

³⁸⁶ Uo. 26–27. o.

³⁸⁷ UN MEMORANDUM 2005. 34. o.

³⁸⁸ Convention and Statute on the Regime of Navigable Waterways of International Concern, Barcelona, 1921. LoN TS, vol. 7.; Egyezmény és Szabályzat a nemzetközi érdekű hajózható utakra alkalmazandó rendszer tárgyában. Magyarországon kihirdette: 1928. évi XXXIX. törvénycikk a közlekedés és átmenet szabadsága tárgyában Barcelonában az 1921. évben tartott általános értekezleten megállapított egyes okmányok becikkelyezéséről (2. rész).

³⁸⁹ Egyezmény szövege: ENSZ Közgyűlés 51/229. sz. határozata, UN Doc. No. A/RES/51/229 (1997); Egyezmény állapota: Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, New York, 21 May 1997. Magyarország 2000-ben csatlakozott.

<http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en>

A nemzetközi vízi utakkal kapcsolatosan tehát leszögezhetjük, hogy a szerződés alkalmazását csak a legszükségesebb mértékben befolyásolhatja a fegyveres összeütközés. A nemzetközi közösség számára azonban elfogadott, hogy hadiállapot idején az állam a saját védelme érdekében lezárhatja az ellenség elől a nemzetközi vízi utakat. Sőt, a humanitárius jog betartásával azok katonai támadás célpontjai is lehetnek. A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (International Maritime Organization – IMO) valószínűnek tartja, hogy a szervezet keretében elfogadott egyezmények végrehajtásának alapvető feltétele a béke. Az IMO tagállamok ugyan soha nem tárgyaltak a részletszabályozást lefektető egyezmények fegyveres összeütközés miatti alkalmazásának kérdéseiről, mégis nehezen elképzelhető, hogy az egyezmények teljes mértékben végrehajthatóak lennének hadban álló felek között.³⁹⁰ Ez tehát egyrészt azt jelenti, hogy ezek az egyezmények hatályban maradnak fegyveres összeütközés idején is, viszont mint *lex generalis* „megbújnak” a humanitárius jog mint *lex specialis* mögött.

3.10. Diplomáciai, konzuli kapcsolatok

Az 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatok jogáról³⁹¹ számos szakaszában egyértelművé teszi, hogy az adott rendelkezés minden körülmények között, még fegyveres összeütközés esetén is betartandó. Ilyenek a sérthetlenséget, mentességet szabályozó szakaszok, így például a 24, 39. és 44. cikkek. Különösen érdekes a 45. cikk a) pontja, amely szerint „ha két állam között a diplomáciai kapcsolatok megszakadnak, vagy a képvisellet véglegesen vagy időlegesen visszahívták, a fogadó állam köteles – még fegyveres összeütközés esetén is – tiszteletben tartani és megvédeni a képvisellet helyiségeit, annak vagyontárgyaival és irattárával egyetemben”. Az egyezményt megszövegezők nyilvánvalóvá tették, hogy az egyezmény rendelkezéseit nem befolyásolhatja fegyveres összeütközés. Ezt a Nemzetközi Bíróság is megerősítette a *Teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyében* hozott ítéletében.³⁹²

A kérdés szempontjából az sem hanyagolható el, hogy a gyakorlatban a nagykövetségek, konzulátusok a fegyveres konfliktus ellenére is sokszor működnek tovább, általában harmadik állam, védőhatalom segítségével.³⁹³ A 19–20. századi diplomáciatörténetben kutatva sem található olyan eset, ami bizonyítaná, hogy a diplomáciai megállapodásokat egy fegyveres összeütközés miatt nem tekintnék hatályosnak, teljesítendőnek; még a megszegésük is ritka.³⁹⁴

Mindezek mellett különleges figyelmet érdemel, hogy Eritrea és Etiópia úgy döntöttek, fenntartják egymással a diplomáciai kapcsolatot 1998 és 2000 között is. A fegyveres összeütközés nem érintette a diplomáciai kapcsolatokat szabályozó nemzetközi jog hatályát, azonban teljes mértékű alkalmazása a gyakorlatban számos nehézségbe ütközött. A felek között végül a választottbíróság döntötte el az ebből fakadó vitákat is. Az eljárás során a háború ellenére az 1961. és 1963. évi bécsi egyezmények szabályait kellett a bírónak alkalmazniuk. A választottbíróság határozata rámutat, hogy a nemzetközi jogban

³⁹⁰ *Comments and observations received from international organizations – Effects of armed conflicts on treaties*. International Law Commission, 2008, UN Doc. No. A/CN.4/592. 8–9. o.

³⁹¹ Magyarországon kihirdette: 1965. évi 22. tvr.

³⁹² *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ, 1980. para. 86.

³⁹³ ILC REPORT 2008. 121. o.

³⁹⁴ FALK 1980. 411. o.

ismeretlen vizekre kerültek a bírók, mivel ilyen kérdésekben nincs egyértelműen azonosítható joggyakorlat. Hangsúlyozza, hogy a diplomáciai kapcsolatokat bármelyik fél is egyoldalúan megszakíthatta volna, ha nem kívánta volna tovább azt, így a felek nem hivatkozhatnak arra, hogy a rendkívüli körülmények és a fokozott biztonsági helyzet gátolta meg őket a betartásában. Az egyoldalú derogációk nem fogadhatóak el ebben a helyzetben sem, a bíróság mégis nyer némi kapaszkodót a diplomáciai kapcsolatokra jellemző kölcsönösség és viszonyosság elve mentén. A vizsgálat során a bírák arra jutottak, hogy a két állam nagyon hasonló kérdésekben és módon teljesítette, vagy épp nem teljesítette a kötelezettségeit. A döntés végül mégis teljes mértékben az 1961. évi bécsi egyezmény szabályaira támaszkodik, nem engedve annak a védelmi szintjéből.³⁹⁵

Az 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról – az előző egyezményhez hasonlóan – szintén több helyen hangsúlyozza, hogy az még fegyveres összeütközés esetén is betartandó.³⁹⁶ A Nemzetközi Bíróságnak a *Teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyével* kapcsolatos megállapításai a konzuli egyezményre is vonatkoztak.³⁹⁷ Azonban mindezek mellett kevésbé ismert a kétoldalú konzuli megállapodásokkal kapcsolatos gyakorlat.³⁹⁸ Természetesen a sérthetlenségre vonatkozó rendelkezések minden körülmények között érvényesek, de a bilaterális konzuli megállapodások tekintetében nem egyértelmű a szokás. A Nemzetközi Bíróság Irán és az Amerikai Egyesült Államok viszonyában alkalmazandónak tekintette az 1955. évi barátsági, gazdasági és konzuli jogokról szóló megállapodást, habár kettejük között nem volt hadiállapot.³⁹⁹

A diplomáciai és konzuli kapcsolatokat szabályozó megállapodások hatályán az sem változtat, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközések, polgárháborúk és egyéb terrorista cselekmények során gyakran intéznek támadást ilyen épületekkel szemben.⁴⁰⁰ Ezzel a kérdéssel az ENSZ Főtitkára és Közgyűlése is foglalkozott, szintén hangsúlyozva, hogy a diplomáciai és konzuli egyezmények alapján fennálló sérthetlenséget biztosítani és védelmezni kell.⁴⁰¹

Más, a diplomáciai kapcsolatokat jogával összefüggő esetek elbírálása is ismeretes. A *Brownell v. San Francisco ügyben*⁴⁰² az amerikai bíróság kimondta, hogy a második világháború nem szüntette meg az 1923. évi német–amerikai szerződést, amely alapján mentességet élveztek a felek a másik állam területén lévő, kormányzati célokra használt ingatlanjaik adója alól. A vita tárgyát a San Franciscóban lévő német konzulátus épületének adója képezte. 1941 júliusában a német konzulátus épületének igazgatását Svájc kormányra vette át, és teljesítette ezt a háború végéig, amikortól 1947. júliusig az amerikai Külügyminisztérium kezelte. San Francisco hatósága, arra hivatkozva, hogy 1941. július és 1947. július között az épületet nem kormányzati célokra használta a német ál-

³⁹⁵ *Diplomatic Claim, Eritrea's Claim 20*, EECC, 2005.; *Diplomatic Claim, Ethiopia's Claim 8* EECC, 2005.

³⁹⁶ Például 26–27. cikkek. Magyarországon kihirdette az 1987. évi 13. tvr.

³⁹⁷ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ, 1980.

³⁹⁸ ILC REPORT 2008. 124. o.

³⁹⁹ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ, 1980. para. 50–54.

⁴⁰⁰ Lásd például: Syria: Ban and Security Council condemn attacks on embassies, *UN News Centre*, 12 July 2011.; Security Council, Annan condemn attack on Russian Embassy employees in Baghdad, *UN News Centre*, 3 June 2006.

⁴⁰¹ *Consideration of effective measures to enhance the protection, security and safety of diplomatic and consular missions and representatives*, Report of the Secretary-General, 18 July 2000. UN Doc. No. A/55/164 2000.

⁴⁰² *Brownell v City and County of San Francisco*, 1954. 432–433. o. Szintén említi: PRESCOTT 1993. 214. o.

lam, kivetette rá az adót, amelyet a német állam nem volt hajlandó megfizetni. A bíróság az ítéletben kifejtette, hogy a háború nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának a vizsgálata során elemezni kell a szerződés kölcsönösségét, tekintettel arra, hogy az 1923. évi szerződésből mind az USA, mind Németország profitált. Ez a kölcsönösség a háború alatt ugyanolyan fontosságú, mint békeidőben. A *Techt v. Hughes ügyben* hozott ítéletre is hivatkozva megállapította a bíróság, hogy a szerződés nem szűnt meg.

A diplomáciai és konzuli kapcsolatokra vonatkozó fő szabályokat megállapító 1961. és 1963. évi bécsi egyezmények szabályai alkalmazandók fegyveres összeütközések idején is, sőt az ilyen kérdésekkel foglalkozó kétoldalú megállapodások is tipikusan hatályban maradnak.

3.11. Barátsági, kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodások

A barátsági és kereskedelmi megállapodások esetében első ránézésre mindenki úgy gondolná, hogy ezeket a hadban álló felek biztosan nem kívánják betartani és így nem feltételezhető ezek továbbélése. Ráadásul ezek a megállapodások szinte soha nem tartalmaznak olyan szakaszt, amely egyértelműen kimondaná a szerződés, vagy valamely rendelkezés sorsát egy esetleges konfliktus esetére. Továbbá a fegyveres összeütközés maga szerződészegést jelent, mert a szerződésben garantált barátság nyilvánvalóan sérül.

A szakirodalom jelentős része azonban azon az állásponton van, hogy a fegyveres konfliktus ezeket a szerződéseket sem szünteti meg, legfeljebb bizonyos szakaszait függesztik fel.⁴⁰³ A nemzetközi bírósági gyakorlatban is több alkalommal láttuk, hogy ellenségeskedések ellenére az ilyen szerződésre, mint alkalmazandó jogra tekintettek. Így például a már említett *Teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyében* és az *Olajplatform-ügyben* Irán és az Egyesült Államok viszonyában⁴⁰⁴. A két állam között 1955-ben kötött, barátságot, gazdasági kapcsolatokat és konzuli jogokat szabályozó megállapodást a felek mindvégig hatályosnak tekintették, dacára mindenféle ellenségeskedésnek, amely 1979-ben kezdődött a két ország között. Érdekes a Nemzetközi Bíróság érvelése az 1955. évi szerződéssel kapcsolatban az *Olajplatform-ügyben*, amikor értelmezi a szerződés 1. cikkét. A bíróság azt mérlegelte, hogy a „stabil, tartós békét és őszinte barátságot” előíró szakasz vajon tiltja-e az olyan ellenséges és fenyegető magatartást Iránnal szemben, amelyet az Egyesült Államok tanúsított az iráni olajplatform megsemmisítésével. Az ítélet kimondja, hogy egy ilyen általános megfogalmazást nem lehet a szerződés tárgyától és céljától elkülönülten értelmezni. A szerződés tárgya és célja pedig nem az volt, hogy általánosságban szabályozza a békés és baráti kapcsolatokat a két állam között, hanem csak kiemeli, hogy a kereskedelmi, pénzügyi és konzuli kapcsolatok harmonikus fejlődésének előfeltétele a béke és a biztonság.⁴⁰⁵ A Nemzetközi Bíróság a *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügyében* sem kérdőjelezte meg az USA és Nicaragua között 1956-ban kötött barátsági szerződés alkalmazhatóságát.⁴⁰⁶

Az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatában a barátsági, kereskedelmi és hajózási egyezmények (angolul: *treaties of friendship, commerce and navigation*, gyakran rövi-

⁴⁰³ HURST 1921. 43–44. o.; AUST 2007. 713–715, 718–719. o.; VERZIJL 1973. 382–385. o.

⁴⁰⁴ *Oil Platforms*, ICJ, 1996, 2003.

⁴⁰⁵ *Oil Platforms*, ICJ, 1996. para. 27.

⁴⁰⁶ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ, 1984. para. 113 (1) (b) és 272–292.

dítve így: FCN) korántsem csak politikai jellegű megállapodások. Ezek az egyezmények a hosszú távú együttműködés érdekében jogi rezsimet teremtenek, amelynek fontos része az egyének védelme, különös tekintettel a tulajdonukra, befektetéseikre. Meghatározzák azt a bánásmódot, amelyet egymás honosai számára nyújtani kötelesek, sokszor a nemzeti elbánás elve mentén, tehát vállalva, hogy ugyanúgy kezelik a másik szerződő fél honosait, ahogyan a sajátjaikat.⁴⁰⁷ Ezek a szerződések gyakran olyan szerepet töltenek és töltenek be (és nem csak az amerikai gyakorlatban), mint amelyet mostanában a kétoldalú beruházásvédelmi megállapodások. Ide sorolható történeti példaként az 1794. évi Jay-szerződés is az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia között, amely egyszerre tekinthető barátsági és kereskedelmi, valamint magánjogokat biztosító megállapodásnak is, – és amelynek bizonyos szakaszai a mai napig hatályban vannak, annak ellenére, hogy a két részes fél között háború dúlt 1812 és 1815 között.⁴⁰⁸

Itt érdemes megvizsgálni a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények (angolul: *bilateral investment treaties*, BIT) helyzetét is fegyveres összeütközés esetén. A legtöbb BIT tartalmaz olyan rendelkezést, amely az állam felelősségére vonatkozik szükséghelyzet, fegyveres konfliktus, vagy más rendkívüli esemény bekövetkeztekor.⁴⁰⁹ Ezen kívül a BIT-ek a honosok, különösen a gazdasági társaságok, befektetők érdekében jönnek létre, számos esetben kimondva a védelmüket minden körülmény között. Több példa is látható olyan nemzetközi választottbírósi eljárásra, amelynek ilyen rendkívüli eseményekkel összefüggésben kell megítélnie az egyének és az államok kötelezettségeit. A leghosszabb ideje fennálló példája ennek az Iran–United States Claims Tribunal (Iráni–amerikai követelések törvényszéke), amely a mai napig a két állam és az állampolgáraik közötti, az 1979 óta történt események kapcsán felmerült vitákat dönti el.⁴¹⁰

A beruházásvédelmi megállapodások eszmei háttere a tulajdonhoz való jogra, mint emberi jogra vezethető vissza és ilyen módon hasonlóságot mutat az említett emberi jogi egyezményekkel, az állandó rezsimet teremtő megállapodásokkal és a magánjogi jogokat biztosító megállapodásokkal. A beruházásvédelemmel kapcsolatos vitákat eldöntő, tipikusan választottbíróságok pedig általában nem foglalkoznak azzal, hogy a nemzetközi jog alapján minősítsék az eseményeket, vizsgálják az erőszak jogszerűségét, hanem pusztán a kétoldalú megállapodás rendelkezései alapján ítélik meg.⁴¹¹ Megvizsgálva a líbiai helyzettel kapcsolatos nyilatkozatokat, szintén arra a következtetésre lehet jutni, hogy a gazdasági haszon mindenek felett áll, nevezetesen több cikk is rámutat, hogy a 2011 márciusa óta tartó harcok és bombázások miatt károsult befektetők joggal várhatnak majd kártérítést.⁴¹²

Természetesen a befektetők kárának kompenzálására általában a fegyveres összeütközés után kerül sor, és nem alatta, de ez nem változtat azon, hogy a fegyveres összeütközés alatti események értékelésére mi az alkalmazandó jog. Az eddig leírtaknak némi-képp ellentmond az Eritrea–Etiópia választottbíróság gyakorlata, amely kimondta, hogy a kétoldalú egyezmények mind hatályukat veszítették a fegyveres konfliktus bekövetke-

⁴⁰⁷ WALKER 1957. 805. o.

⁴⁰⁸ *The Jay Treaty. Treaty of Amity, Commerce, and Navigation*. London, November 19, 1794.

⁴⁰⁹ Lásd BURKE-WHITE – STADEN 2008.

⁴¹⁰ Lásd Iran–United States Claims Tribunal honlapja: <<http://www.iusct.org/english/index.html>>

⁴¹¹ SORNARAJAH 2010. 213–215. o.

⁴¹² Lásd például: *Investments in Libya – Potential Claims under Bilateral Investment Treaties and Political Risk Insurance Policies*. Freshfields Bruckhaus Deringer Publications, March 2011.; 2 milliárdjába került az oroszoknak Líbia. *Haditechnikai Keresztszal*, 2011. június 23.

zése során. Ezek között volt több is, ami gazdasági kapcsolatokat rendezett. A felelősség és a kártérítések megítélése során a bíróság a nemzetközi szokásjogra hivatkozva viszont alkalmazott számos olyan elvet, ami egyébként szerepelt a szerződésekben is.⁴¹³ Mindezek alapján tehát úgy tűnik, hogy – noha a kétoldalú beruházásvédelmi, kereskedelmet szabályozó egyezmények hatályát nagy eséllyel felfüggesztik, de – a szokásjog alapján nem maradnak védelem nélkül az egyének.

Ez az álláspont abból a szempontból is érdekes, hogy míg más szerződések sorsát illetően a fegyveres összeütközés külső tényezőnek tekinthető, amely hatást gyakorol, addig a barátsági szerződés esetében ez tulajdonképpen belső tényező. A fegyveres konfliktus maga a szerződés megszűnése és ily módon nem csak a fegyveres összeütközés miatti felfüggesztés, esetleg megszűnés kerülhet szóba, hanem a szerződésszegés miatti megszűnés esete is. Ennek is köszönhető, hogy a magyar delegáció az ENSZ Hatodik Bizottságában a tervezettel kapcsolatosan folytatott vita során kifejtette, kétségei vannak a barátsági szerződések hatályban maradását illetően.⁴¹⁴

Az elmélet és a gyakorlat alapján a barátsági és kereskedelmi megállapodások esetében tehát szétválasztandóak a szerződés rendelkezései. Minden rendelkezés és szerződés esetenként vizsgálendő, lesznek olyan, például állandó rezsimet létrehozó szakaszok, amelyek várhatóan hatályban maradnak; és olyan előírások, amelyeket várhatóan felfüggesztenek (kereskedelemmel, gazdasági együttműködéssel összefüggőek például). Sőt, ez az egyetlen olyan eset, amikor a fegyveres összeütközés mint súlyos szerződésszegés miatt a szerződés megszűnése is előállhat.

⁴¹³ Lásd *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32*, EECC, 2004.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5*, EECC, 2004.; *Economic Loss Throughout Ethiopia, Ethiopia's Claim 7*, EECC, 2005.

⁴¹⁴ UN SUMMARY RECORD 21 (2010). 5–6. o.

3.12. Békés vitarendezéssel kapcsolatos megállapodások

1971-ben a *Lanificio Branditex v. Societa Azaise Vidal* ügyben⁴¹⁵ az olasz bíróság elutasította azt az érvelést, hogy a francia–olasz kétoldalú kereskedelmi választottbírásról rendelkező egyezmény megszűnt azon a napon, amikor Olaszország hadat üzent Franciaországnak. A bíróság hangsúlyozta, hogy a hadüzenet csak azokat a nemzetközi szerződéseket szünteti meg, amelyeknek a teljesítése teljes mértékben és véglegesen lehetetlenné válik az ellenségeskedés eredményeként. Ha úgy tűnik, hogy a szerződés csak időszakosan nem alkalmazható, amíg az ellenségeskedés fennáll, akkor nem szűnik meg (hanem csak nem alkalmazzák), de amint lehetséges, folytatják a felek a végrehajtását.

A békés vitarendezéssel kapcsolatosan vagy önálló szerződések jöttek létre, vagy ezeket a rendelkezéseket is belefoglalták a barátsági szerződésekbe. Széles körű állami gyakorlat létezik az olyan nemzetközi szerződések kötésére, amelyek előírják a részes feleknek, hogy vita esetén milyen békés vitarendezési eszközöket lehet/kell igénybe venniük, esetleg kikötve egyes bíróságok joghatóságát is. Az ilyen típusú megállapodásokat hosszú távra kötötték az államok. Tekintettel az erőszak tilalmára és az államok békés, baráti együttműködésének alapelveire, a fegyveres összeütközés nem eredményezheti azt, hogy még inkább megszűnjének az államok békés vitarendezési kötelezettségei. Az természetesen elképzelhető, hogy a fegyveres konfliktus miatt az államok nem képesek egymással békésen tárgyalóasztalhoz ülni, de ez önmagában még nem ok arra, hogy emiatt ne békésen rendezzék a viszályt, illetve hogy megszüntessék vagy felfüggeszék az ilyen tárgyú megállapodásaikat. Számos olyan békés vitarendezési mód marad lehetőségként számukra (például közvetítés, békéltetés vagy bíróság igénybevétele), amely segítheti a helyzet megoldását.

Az ENSZ Alapokmányának nem csak az alapelvei, hanem a 33. cikke is a békés vitarendezésre szólít fel. A Nemzetközi Bíróság szerint az ilyen megállapodások „éppen a nehézségek felmerülésekor nyerik el jelentőségüket leginkább”.⁴¹⁶ Így a békés vitarendezésre vonatkozó részt nem lehet úgy értelmezni, hogy azt a felek csak akkorra kötötték, amíg minden rendben van közöttük. Ezen rendelkezések hatékony működését befolyásolhatja a diplomáciai kapcsolatok megszűnése, vagy az ellenségeskedés, de attól még beletartozik az irányadó jog körébe.⁴¹⁷

Ilyen békés vitarendezésre vonatkozó megállapodások közül számos többoldalú is létrejött, amelyek egyike sem szűnt meg valamely későbbi fegyveres összeütközés okán. Ide sorolható például az 1907. évi I. hágai egyezmény a nemzetközi viszályok békés elintézéséről, amely az első világháború ellenére hatályban maradt.⁴¹⁸ Hasonló az 1948. évi bogotai egyezmény, amelynek részese az Amerikai Egyesült Államok és sok olyan közép- és dél-amerikai állam, amelyek egymással ellenségeskedésbe kerültek azóta.⁴¹⁹

⁴¹⁵ *Lanificio Branditex v Societa Azaise Vidal*, 1971. 217. o.

⁴¹⁶ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ, 1980. para. 53–54.

⁴¹⁷ Uo.

⁴¹⁸ Magyarországon kihirdette: 1913. évi XLIII. tc.

⁴¹⁹ American Treaty on Pacific Settlement, Pact of Bogotá, Bogotá, Colombia, 1948.

Ennek némiképp ellentmondónak tűnik az 1928. évi általános választottbírószági akta⁴²⁰ sorsa, amelyhez 1939 folyamán számos állam tette azt az egyoldalú nyilatkozatot, miszerint nem tartozik az egyezmény hatálya alá semmilyen olyan esemény, amely háborúval kapcsolatos. Egyes államok ezt a fenntartáshoz hasonló nyilatkozatot már hónapokkal a második világháború kitörése előtt megküldték a Nemzetek Szövetsége Titkárságának. Nagy-Britannia 1939. februárban kijelentette, hogy semmilyen háborús eseményre nem vonatkozik a megállapodás a jövőben, „ha szerencsétlen módon” abban érintetté válnának. Ugyanilyen deklarációt küldött Franciaország 1939 februárjában és Kanada 1939 decemberében.⁴²¹

Az általános választottbírószági akta hatályban létét a második világháború után számos állam megkérdőjelezte, és az 1970-es években tömegesen küldték az ENSZ Főtitkárnak azon értesítéseket, melyben előbb közlik, hogy véleményük szerint az akta már nem hatályos, majd kijelentik, hogy ha az is lenne, akkor is a nevezett értesítéssel felmondják.⁴²² 1976-ban például Görögország erre az egyezményre alapította a Nemzetközi Bíróság joghatóságát *Az égei tengeri kontinentális talapzat elhatárolása* ügyében. Az alperes Törökország szerint azonban az 1928-as egyezmény már nincs hatályban, illetve ha hatályban van, sem lehet alkalmazni az ügyre az ahhoz tett fenntartások miatt.⁴²³ A Nemzetközi Bíróság az ítéletben hivatkozik arra, hogy az 1928. évi akta sorsát már vizsgálta az ENSZ Közgyűlése 1948-ban, mivel az egyezmény számos rendelkezése a Nemzetek Szövetsége szerveihez kötődött.⁴²⁴ A Közgyűlés a határozatában egyáltalán nem tér ki arra, hogy a világháború gyakorolt-e hatást a szerződésre, sőt biztosan állítható, hogy az egyezmény alkalmazásának hatékonyságát csak amiatt látta csökkenteni, mivel az a Nemzetek Szövetsége szerveire és az Állandó Nemzetközi Bíróságra vonatkozott, amelyek megszűntek. A Közgyűlés előírta a szerződés módosítását annak érdekében, hogy újra teljes mértékben hatékonyan alkalmazható legyen.⁴²⁵ A görög-török vita 1978-ban született ítéletében a Nemzetközi Bíróság felidézi, hogy az akta hatályával kapcsolatos kételemek már korábbi ügyekben is megjelentek, így például a *Francia nukleáris kísérletek ügyében* és a *Pakisztáni hadifoglyok ügyében*, azonban a Bíróság minden alkalommal „kibújt” a felelősség alól, hogy véleményt nyilvánítson a szerződés hatályát illetően. Ennek indokaként azt jelöli meg, hogy az államok magatartása egyáltalán nem tiszta, és noha az ítélete csak az ügyben érintett államokra vonatkozik, egy ilyen kijelentés hatást gyakorolna a szerződésben részes összes félre.⁴²⁶

Véleményem szerint az 1928. évi akta nem szűnt meg a második világháború során, sőt azt az államok hatályosnak tekintették, amelynek azonban az alkalmazását néhány állam kizárta magára nézve arra az esetre, ha érintetté válna egy háborúban. A békés vita rendezés szabályai azóta még inkább felértékelődtek az erőszak tilalmából kifolyólag,

⁴²⁰ General Act of Arbitration (Pacific Settlement of International Disputes), Geneva, 26 September 1928. LoN Reg. No. 2123.

⁴²¹ Reservations and declarations to the General Act of Arbitration, 1928. <<http://treaties.un.org/Pages/LONViewDetails.aspx?src=LON&id=567&lang=en>>

⁴²² Uo. Lásd például a francia kormány 1974. januárban, a brit kormány egy hónappal későbbi és India 1974 szeptemberében küldött értesítését. Ezekkel éppen ellentétes Pakisztán 1974. folyamán két alkalommal is megküldött notifikációja, amelyben kijelenti, hogy jogutódnak tekinti magát a nevezett egyezményben.

⁴²³ *Aegean Sea Continental Shelf Case*, ICJ, 1978. para. 32–36.

⁴²⁴ Uo. para. 37.

⁴²⁵ UNGA RES 268 (III)A (1949).

⁴²⁶ *Aegean Sea Continental Shelf Case*, ICJ, 1978. para. 39.

így mindenképpen úgy tekintendők ezek az egyezmények, mint amelyekre nem gyakorol hatást a fegyveres összeütközés. Természetesen az ilyen egyezmények, mint többoldali szerződések is „védett” helyzetben vannak, azonban a kétoldalú megállapodásokra is igaz, hogy a fegyveres összeütközés miatt nem szűnnek meg. Ezen utóbbiak esetében azonban gyakrabban tapasztalható a felfüggesztés. A mai napig hatályos az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között az 1929. évi választottbíróági megállapodás, amelynek az alkalmazása csak felfüggesztve volt a második világháború ideje alatt.⁴²⁷

Békés vitarendezés vonatkozó eljárást számos többoldali egyezmény is tartalmaz, amelyek esetében szintén azt feltételezzük, hogy a fegyveres összeütközés ellenére a felek képesek lennének azt alkalmazni. A Nemzetközi Bíróság előtt például a Kongói Demokratikus Köztársaság arra hivatkozott Ruandával szemben a *Fegyveres tevékenységek Kongó területén ügyben*, hogy a fegyveres összeütközésre tekintettel nem volt képes betartani a nőkkel szembeni diszkrimináció tilalmáról szóló egyezmény 29. cikkében előírt eljárási kötelezettségeit. Ruanda véleménye szerint azonban Kongó az összeütközés ideje alatt képes lett volna erre. Ennek alátámasztásaként hivatkozott arra, hogy Kongó képes volt olyan technikai kérdésekkel is foglalkozni, mint például a telefon országhívószámok ügye, amelyről levelezést folytatott az egyik kongói miniszter a Nemzetközi Távközlési Unióval (ITU). Így Ruanda nem látta annak akadályát, hogy Kongó diplomáciai tárgyalásokat kezdeményezzen az egyezmény alkalmazásával összefüggésben.⁴²⁸ A Bíróság ebben a kérdésben Ruandával értett egyet, nem talált semmilyen olyan körülményt, amely miatt elfogadható lett volna az, hogy Kongó nem tartotta be az egyezmény által előírt eljárást.⁴²⁹

3.13. Magánjogi viszonyokat szabályozó szerződések

Ebbe a kategóriába tartoznak azok a megállapodások, amelyek a részes felek honosainak bizonyos magánjogi viszonyait szabályozzák, kölcsönösen biztosítanak magánjogi jellegű jogokat, így természetes személyek számára az örökléssel, házassággal, tulajdonnal, vagy például állampolgársággal összefüggésben. Egyes magánjogi jogok nem csak természetes személyeket illethetnek meg, hanem jogi személyeket is. A jogi személyekkel összefüggésben a legtöbb vita a beruházásvédelem területén merül fel, amelyről a jelen fejezet 3.11. pontjában már volt szó.

Ezekkel a szerződésekkel kapcsolatosan az államok általában nem nyilatkoztak a háborúk során, így az államok bíróságaira maradt a döntés, hogyan kezeljék a kérdést. Ennek megfelelően ebben a kategóriában van a legnagyobb jelentősége a belső jogi, nemzeti bírósági döntéseknek. Lord McNair és Arthur Watts *The Legal Effects of War* című műve például bő 400 oldalon keresztül foglalkozik ezzel a témával, behatóan tanulmányozva a brit bírósági gyakorlatot.⁴³⁰

A bíróságok tipikusan előnyben részesítették az egyének érdekeit, és kifejezték: nincs akadálya annak, hogy egy ellenséges állampolgár – például öröklés útján – ingatlantulaj-

⁴²⁷ 1929. évi XLIII. törvénycikk az Amerikai Egyesült Államokkal Washingtonban 1929. évi január hó 26-án kötött békéltető eljárási szerződés, valamint az ugyanott ugyanazon a napon kötött választott bírósági szerződés becikkelyezéséről. Továbbá lásd a IV. fejezet 1. részét.

⁴²⁸ *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002)*, ICJ, 2006. para. 81.

⁴²⁹ Uo. para. 92.

⁴³⁰ MCNAIR – WATTS 1966.

dont szerezzon az adott államban. A bíróságok értékelése szerint az egyéni jogok biztosítása általában nem befolyásolja a fegyveres összeütközés fenntartását, nem ellentétes a hadviselés érdekeivel.⁴³¹

A nemzetközi jog alapvetően az államra hagyja, hogy az belső jogi szabályokkal rendezze el a honosai és az ellenség között kötött szerződések szabályait, amennyiben háború, vagy hasonló vészhelyzet áll fenn. Mégis, az államnak ezen szabadságát korlátozhatják a hadviselés szabályai, különösen amelyek az ellenség magántulajdonára, kisajátításra vagy kereskedelemre vonatkoznak.

Amennyiben két hadviselő állam állampolgára között vita támad, például egy szerződés teljesítésével kapcsolatosan, akkor a nemzeti bíróságokhoz fordulnak. A kötelmi jog általános szabályai között a háború hatása általában a teljesítéssel kapcsolatosan jelenik meg, tipikusan a lehetetlenülés, vagy szerződés teljesítésének jelentős megváltozása kérdéskörében. A szerződés teljesítésének utólagos lehetetlenülését minden belső jog ismeri, és felmenti azt, aki háború kitörése miatt nem tud teljesíteni. Az angol és az amerikai bíróságok a *common law* ezen szabályát egyre inkább módosítva alkalmazzák: a teljesítés teljes lehetetlenülését nem fogadják el, hanem azt mondják, hogy a kötelezettség aránya jelentősen megváltozott, és általában megosztják a felelősség viselését a felek között. Rugalmasság látható a német bíróságok esetjogában is, amely szerint a háború elmúltát követően a fél köteles teljesíteni. A francia bíróságok csak abban az esetben fogadják el a lehetetlenülést, ha a teljesítés egyértelműen, abszolút módon lehetetlen. A háború pusztá ténye nehezebbé teheti a teljesítést, de nincs vélelem arra nézve, hogy emiatt lehetetlen volna, ezek alapján a francia bíróság szerint az export és import embargo, kisajátítás, vagy a tömegközlekedés leállása miatt csak eltolódik a teljesítés határideje.⁴³²

Ennél bonyolultabb az a helyzet, amikor a háború következtében a teljesítés jelentősen nehezebbé válik, a francia bíróságok szerint ilyenkor általában köteles teljesíteni a fél, még akkor is, ha a háború miatt nehezebben jut áruhoz, vagy kevesebbet tud beszerezni, vagy más, kerülő útvonalon kell szállítania. Ezzel szemben az angol és amerikai bíróságok felmentették a teljesítés alól azt, aki bizonyította, hogy nagy eséllyel elkoboznák az áruját, ha szállítana, illetve, hogy a kerülő útvonal miatt megromlana az áru. Ez számos alkalommal előfordult, amikor 1967-től 1975-ig le volt zárva a Szuézi-csatorna. Minden esetben vizsgálja a bíróság, hogy a szerződés megkötésekor a felek látták-e előre a háború lehetőségét, ha előre látták, vagy látniuk kellett volna, akkor nem mentesülnek a felelősség alól.⁴³³

A következtetés a nemzeti bíróságok gyakorlatából számos nehézséget hordoz azonban magában, különösen azt, hogy a rendkívül színes és sokszor egymásnak ellentmondó ítéletekből nem lehet egységes jogi konklúziót levonni. Ezt jól példázza a következő két amerikai ügy:

A *Society for the Propagation of the Gospel v. New Haven ügyben* 1823-ban az amerikai Legfelsőbb Bíróságnak azt kellett eldöntenie, hogy a Jay-szerződésre gyakorolt-e hatást az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia között 1812-ben kitört háború. A Jay-szerződés ingatlan-tulajdonosi jogokkal ruházott fel bizonyos magánszemélyeket, és a kérdés az volt: ha a háború megszüntette a Jay-szerződést, akkor mi történik a

⁴³¹ UN MEMORANDUM 2005. 26–30. o.

⁴³² STEIMEL 2000. 1360–1364. o.; Lásd még: PRADELLE 1948. 555–576. o.; GRAHAM 1964. 128–149. o.

⁴³³ Uo.; GROMFINE – EDWARDS 1943. 563–593. o.

tulajdonosi jogokkal. A Supreme Court szerint az igazságos szerződés-értelmezésnek el-
lent mondana, ha azt állapítaná meg, hogy a Jay-szerződéssel 1794-ben keletkeztetett
tartós területi jogok megszűnnének az 1812. évi háború miatt. A Legfelsőbb Bíróság azt
is kifejtette, hogy szerinte a háború kitörésének időpontjában *ipso facto* nem szűnnek
meg a nemzetközi szerződések, vagy legalábbis nem mind.⁴³⁴

Egy évszázaddal később a *Karnuth v. United States* ügyben az amerikai Legfelsőbb
Bíróság megint szemben találta magát azzal a kérdéssel, hogy a Jay-szerződés bizonyos
része alkalmazandó-e, hatályos-e az 1812. évi háború ellenére. A Bíróság megállapította,
hogy a szerződés 3. cikke, amelyre az igényt alapították, megszűnt a háború következté-
ben, így az indiánok és a kanadaiak nem kelhetnek át bármikor szabadon a határon. Az
ítélet szerint a szerződést kötő felek szándéka valószínűleg nem terjedt ki arra, hogy a
szerződés nevezett szakasza túléljen akár egy háborút is, mert ha a felek ezt így kívánták
volna, akkor beleírják a szerződésbe.⁴³⁵

A francia bíróságok a 19. században egyöntetűen tartották magukat ahhoz, hogy a
háború megszünteti a szerződéseket, kivételt képeztek azonban azok a szerződési szaka-
szok, amelyek magánjogi jogokat biztosítottak. A német bíróságok a francia gyakorlat-
hoz hasonló módon ítéleztek, míg az olaszok széles körben alkalmazandónak tartották a
nemzetközi szerződéseket a háború ellenére. Véleményük szerint a modern jog koncepció-
jához sokkal jobban illik az a felfogás, hogy a háború csak az államok közötti vi-
szonyt érinti, és egyáltalán nem szükséges, hogy mindenféle magánjogi viszonyra hatást
gyakoroljon.⁴³⁶

Az ellenség tulajdonosi jogainak korlátozása széles körben elfogadott, azonban ez
nem jelenti azt, hogy a kisajátításra vonatkozó alapvető nemzetközi jogi szabályokat ne
kellene alkalmazni fegyveres összeütközés esetén is.⁴³⁷ Az Eritrea Ethiopia Claims
Commission elismerte, hogy egy fegyveres konfliktus kitörése kétségtelenül csökkenti
az üzleti tevékenységeket, azonban az üzleti tulajdon elkobzása, kisajátítása kártérítés
nélkül ilyen esetben sem elfogadható.⁴³⁸

Általában a háborút lezáró békeszerződések is rendeznek magánjogi megállapodá-
sokkal kapcsolatos kérdéseket, így például az első világháborút lezáró békeszerződések
kimondták: a háború előtt kötött kölcsön-, hitelszerződések hatályban maradnak, a szer-
ződésekben fakadó ingatlanigényeket pedig a szerződés alapján kell elrendezni.⁴³⁹ A
Szövetséges és Társult Hatalmak bejelentése alapján hatályban maradtak a családi kap-
csolatokat, vagy állapotot rendező szerződések, az ajándékozási szerződések és a jogi
személyek közötti kereskedelmi szerződések. A részvényesek tulajdonosi jogait sem
érintette változás és a biztosítási szerződések is hatályban maradtak.⁴⁴⁰

⁴³⁴ LENOIR 1934. 309–311. o.

⁴³⁵ Uo. 312–313. o.

⁴³⁶ HARVARD RESEARCH 1935. Commentary to Article 35. 1187–1188. o.

⁴³⁷ *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32*, EECC, 2004. para. 124.; *Loss of Property in Ethiopia Owned by Non-Residents, Eritrea's Claim 24*, EECC, 2005. para. 24.

⁴³⁸ *Loss of Property in Ethiopia Owned by Non-Residents, Eritrea's Claim 24*, EECC, 2005. para. 29.; A kártérítés alapvető szabályairól: *Factory at Chorzów*, PCIJ, 1928.

⁴³⁹ Lásd például: Versailles-i Békeszerződés, 1919, 229–303. cikkek; Lausanne-i Békeszerződés, 1923, 73–84. cikkek.

⁴⁴⁰ STEIMEL 2000. 1366. o.

A második világháborút lezáró békeszerződések nem tartalmaznak ilyen részletes rendelkezéseket, de a gyakorlat hasonlóan alakult, mint az első után.⁴⁴¹ A dologi, illetve személyi jogok érintetlenek maradtak, a részlegesen teljesített szerződéseket teljesíteni kellett. Azonban az előlegként vagy részletként fizetett összegek visszajártak, ha a háború miatt nem sikerült a teljesítés. Ilyen szabályt az első világháború után még nem találunk. Mindkettő után létrehoztak egy-egy testületet arra, hogy elbírálják az egyéni követeléseket.⁴⁴²

Az 1947. évi párizsi magyar békeszerződés V. sz. melléklete szerint felbontottnak kell tekinteni minden olyan szerződést, amelynek a teljesítéséhez olyan szerződő féllel kellett volna kapcsolatba lépni, aki a világháború miatt ellenséggé lett. Az előlegként kapott összegek azonban ilyen esetben is visszajártak. Ha a szerződés vagy annak egy elkülöníthető részének teljesítéséhez nem volt szükséges az ellenséggé lett szerződő féllel a kapcsolattartás, akkor a szerződést vagy az elkülöníthető részt teljesíteni kellett. A békeszerződés rendelkezései szerint az elévülési idő is nyugodott a világháború ideje alatt, ha az akadályozta meg az igényérvényesítést az ellenséggé vált személyek ellen vagy által. Az ellenséggé válás időpontjának az a nap tekintendő, amellyel a belső jogszabályok ezt elrendelték. A személyek közötti szerződések mellett a békeszerződés kitér az értékpapírokra is, például az „ellenségek közötti viszonylatokban a háború előtt kiállított forgatható értékpapír nem tekinthető érvénytelennek csupán azért, mert kellő időben elfogadásra vagy fizetésre bemutatva nem lett”. A személyeknek a háború miatt előállt igényeik érvényesítésére a békeszerződés egy évet biztosított, amely határidő általános volt nem csak a szerződéseikre, hanem például a békeszerződés IV. sz. melléklete alapján az ipari, irodalmi és művészeti tulajdonnal összefüggésben is.

A nemzeti bíróságok elé mind a fegyveres összeütközések ideje alatt, mind utána gyakran kerültek az összeütközéssel érintett szerződésekkel, értékpapírokkal, dologi joggal, szerzői jogokkal és családjogi jogviszonyokkal kapcsolatos ügyek. A nemzeti bíróságok gyakorlatát vizsgálva különösen sok alkalommal kellett öröklési kérdésben mérlegelni egy-egy nemzetközi szerződés hatályát. Az örökléssel kapcsolatosan felmerülő jogi problémákat mutatja be az itt következő két ügy.

a) *Techt v. Hughes-ügy*⁴⁴³

1917. december 27-én, New Yorkban végrendelet nélkül halt meg egy amerikai állampolgár. Ez húsz nappal azután történt, hogy beállt a hadiállapot az Osztrák–Magyar Monarchia és az Amerikai Egyesült Államok között. Az elhunyt két lánya közül az egyik, Mrs. Techt korábban házasságot kötött egy Amerikában élő osztrák állampolgárral, emiatt elvesztette amerikai állampolgárságát, és a férjét szerezte meg. A hadiállapot ideje alatt az amerikai jogszabályok kizárták, hogy az USA területén ingatlanvagyonot szerezzen egy ellenséges állampolgár. Mrs. Techt testvére pert indított a teljes örökséget követelve, és arra hivatkozott, hogy testvére ellenséges állampolgár, így nem szerezhet ingatlanvagyon. Az első fokon eljáró bíróság kimondta, hogy sem Mrs. Techt, sem a férje nem minősül ellenségnek, velük szemben semmilyen kényszerintézkedést, kiutasítást

⁴⁴¹ Lásd például: 1947. évi békeszerződés Bulgáriával (27. cikk és V. sz. melléklet), Finnországgal (V. sz. melléklet), Magyarországgal (31. cikk és V. sz. melléklet); a Japánnal kötött 1951. évi békeszerződés 18. cikke és a Jegyzőkönyv a szerződésekkel kapcsolatosan (Protocol regarding limitation of contracts).

⁴⁴² STEIMEL 2000. 1366. o.

⁴⁴³ *Techt v. Hughes*, Court of Appeals of New York, 1920. 562–565. o.

tást korábban nem foganatosítottak, így őket „külföldi barátoknak” kell tekinteni. Mrs. Techt hivatkozott arra is, hogy a két állam között 1848-ban kötött nemzetközi szerződés értelmében mindkét fél állampolgárai örökölhettek a másik állam állampolgárától, jogosultak arra, hogy azt eladják, és az ellenértékét, illetve az örökölt ingó vagyont átvigyék a másik állam területére.

A másodfokon eljáró bíróság (*Court of Appeals*) véleménye szerint Mrs. Techt nem minősül „külföldi barátoknak”, és az ügy elbírálása teljes mértékben attól függ, hogy az 1848-ban kötött kétoldalú megállapodás hatályos szerződés-e még – tekintettel a két állam közötti hadiállapotra.

Cardozo bíró megállapította, hogy az amerikai Alkotmány 6. cikke alapján a nemzetközi szerződés – amennyiben még mindig hatályos – elsőbbséget élvez a nemzeti jogszabályokkal szemben. Ebben az esetben Mrs. Techt jogosult az ingatlan öröklésére. Cardozo megvizsgálta a kor tudósainak a témával kapcsolatos munkáit, és azt találta, hogy Oppenheim, Fiore, Hall, Bluntschli elutasítják azt a radikális nézetet, hogy a szerződések megszűnnek a hadiállapot beálltával. Az ítélet szerint a nemzetközi jogban gyakorlatias szemlélet érvényesül, nincs pontosan megállapítható szabály, az események és a felek az igényeik szerint alakítják a szerződések „életét”. Az egységes szabályok kialakítása azért nem lehetséges, mert a gyakorlat és az államok nézetei nem egységesek, minden esetben külön-külön kell vizsgálni a körülményeket. Egyes szerződéstípusok tekintetében azonban megfigyelhető az egységes álláspont, így a határmegállapító szerződések, a háborús cselekményeket szabályozó szerződések hatályban maradnak, a szövetségi szerződések pedig megszűnnek. A felek szándéka döntő tényezőnek minősül. Az akkori jogirodalomból Cardozo levonta azt a következtetést, hogy ha a hadiállapottal összeegyeztethető a szerződéses kötelezettség teljesítése, akkor az államok teljesítik, és a szerződések csak akkor veszítik hatályukat, ha a háború miatt alkalmazhatatlanok. A hadban álló felek csak olyan mértékben és időtartam erejéig tekinthetnek alkalmazhatatlannak a kétoldalú egyezményeiket, amennyire és ameddig az a háború miatt feltétlenül szükséges.

A bíróság véleménye szerint, amíg a kormányok akarata a szerződéssel kapcsolatosan ki nem derül – általában a békeszerződés keretében –, addig a bíróságnak az ilyen esetek eldöntésekor óvatosan kell eljárnia. A bíróság nem mondhatja ki egy szerződés alkalmazhatatlanságát, vagy a hatályának megszűnését. A bíróság a szerződés azon szakaszaira szorítkozhat csak, amelyek az ügyben ténylegesen érintettek. Tehát a konkrét ügy eldöntése során azt mérlegeli, hogy az adott szakasz alkalmazása mennyiben veszélyezteti a nemzet érdekeit, biztonságát, illetve a jogalkotónak a megalkotáskor lehetett-e az a szándéka, hogy a szakasz alkalmazását kizárja hadiállapot esetére. A pusztán tény, hogy a szerződés egyes szakaszai alkalmazhatatlanok, nem jelenti azt, hogy az egész szerződés az lenne, így az érintett szakaszok célja és természete külön-külön vizsgálendő minden esetben. A bíróság kimondta, hogy az 1848. évi nemzetközi szerződés alkalmazása nem jelent veszélyt a nemzet biztonságára vagy érdekeire, nem ellentétes a kormány politikájával. E megállapítás alapjául nem csak magának a szerződésnek a vizsgálata szolgált, hanem a hatályos nemzeti jogszabályok is, így például az ellenséges állampolgárokkal való kereskedésről szóló, *Trading with the Enemy Act* sem fosztja meg az USA területén vagyonnal rendelkező ellenséges állampolgárokat a vagyonuktól. Vásárlás útján ingó és ingatlan vagyont is szerezhetnek, valamint a hadiállapot miatt nem utasították ki őket az állam területéről. A bíróság tehát úgy ítélte meg, hogy a nemzetközi

szerződés releváns rendelkezése hatályos, és félretette a nemzetközi szerződésbe ütköző nemzeti jogszabályt.⁴⁴⁴

b) *Clark v. Allen-ügy*⁴⁴⁵

1947-ben, a *Clark v. Allen-ügyben* az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága úgy ítélte meg, hogy az USA és Németország között 1923-ban kötött, kölcsönösen öröklési jogokat biztosító nemzetközi szerződést sem a második világháború, sem az azal összefüggő (nemzeti) jogalkotás nem szüntette meg. A döntés jelentősége és érdekessége abban is látható, hogy a meghozatalakor a német állam államisága erősen vitatott volt, illetve az USA és Németország között még hadiállapot állt fenn.

Az ügy Alvina Wagner végrendeletével összefüggésben indult. Az 1942-ben elhunyt kaliforniai lakos úgy végrendekezett, hogy minden vagyona szálljon négy rokonára, akik német állampolgárok voltak és Németországban rendelkeztek állandó lakóhellyel. Ez ellen az elhunyt hat amerikai törvényes örököse tiltakozott, és a végrendelet végrehajtója nem szolgáltatta ki az örökséget a kedvezményezetteknek arra hivatkozva, hogy az 1923. évi szerződés nem alkalmazható a hadiállapot miatt.

Az első fokon eljáró bíróság⁴⁴⁶ megállapította, hogy a német állampolgárok jogosultak az örökségre, ezzel szemben a másodfokon eljáró bíróság⁴⁴⁷ úgy ítélte meg, hogy az 1923. évi nemzetközi szerződés a hadiállapot beálltakor megszűnt, így nem adható ki a német állampolgároknak az örökség. A másodfokú bíróság azzal indokolta a döntését, hogy az ehhez hasonló öröklési joggal kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazó 1828. évi porosz–amerikai szerződés az első világháborúban megszűnt.⁴⁴⁸

A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint az 1923. évi szerződés nem szűnt meg, sőt kiemelte, hogy a hadiállapot nem szünteti meg, vagy függeszti fel a nemzetközi szerződéseket, vagy azok egyes rendelkezéseit, kivéve ha a szerződés, vagy egyes szakaszai nem egyeztethetőek össze a hadi állapottal, vagy az Elnök, vagy a Kongresszus által meghatározott nemzeti politikával. A bíróság kifejtette, hogy a döntő tényező a szerződő nemzetek szándéka. A bíróság kitért arra is, hogy a német állam összeomlása következtében sem szűnt meg a szerződés, mivel annak a megállapítása, hogy egy állam képes-e teljesíteni szerződéses kötelezettségeit, az amerikai kormány politikai döntése.

Ezekről a kérdésektől elkülönítendő az a helyzet, amikor egy állam az ENSZ Biztonsági Tanács határozata alapján vezet be olyan intézkedéseket, amelyek sértik a magán-személyek érdekeit. Az ENSZ Alapokmánya alapján a Biztonsági Tanács elrendelheti, hogy az államok részlegesen vagy teljesen szakítsák meg a gazdasági kapcsolataikat egy állammal. 1970-ben például a BT elrendelte, hogy minden állam szüntesse meg a diplomáciai és gazdasági kapcsolatait Dél-Rodéziával, és függeszse fel az oda-, illetve onnan irányuló mindennemű közlekedést. Ugyanezt tette 1979-ben Iránnal szemben a tús-ügy miatt, 1990-ben Irakkal szemben Kuvait lerohanása miatt, illetve számos más esetben is.

⁴⁴⁴ Hasonló tényállás volt a *Goos v. Brocks-ügyben*, így a Nebraskai Legfelsőbb Bíróság követte a *Techt v. Hughes-ügyben* hozott ítéletet. *Goos v. Brocks* 1929. 208. o.

⁴⁴⁵ Idézik: *Treaties – Effect of War as Abrogation*, *Lawyers Guild Review*, 1947, vol. 7. 270. o.; PRADELLE 1948. 564. o.

⁴⁴⁶ *District Court*

⁴⁴⁷ *Ninth Circuit Court of Appeals*

⁴⁴⁸ Lásd *Flensburger Dampfercompagnie v United States*, 1932.

Ilyenkor a BT határozata kötelezettséget jelent az államoknak és az állampolgároknak is, mivel például embargósértést ők is végrehajthatnak. A belső jog ezt tipikusan a szabálysértésekhez vagy a büntetőjogba sorolja, és így azok a magánjogi szerződések, amelyek ellentételesek a BT határozatával, nem alkalmazhatóak, tulajdonképpen utólag jogilag lehetetlenülnek és megszűnnek.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezetéhez fűzött kommentár hangsúlyozza, hogy számos esetben ilyen magánjogi jogokat biztosítanak a kétoldalú barátsági, kereskedelmi egyezmények és konzuli megállapodások, amelyeknek a magánjogi jogokat biztosító rendelkezései tipikusan hatályban maradnak, akkor is, ha a kereskedelmi szakaszok nyilvánvalóan alkalmazhatatlanok. Ilyen esetben a magánszemélyekre úgy tekintünk, mint akik a fegyveres összeütközés szempontjából harmadik felek. A konfliktus az államok között áll fenn, a civileket annak a lehető legkevésbé kellene érintenie. Mindazonáltal a kommentár is számos példát hoz a nemzeti bíróságok, akár ugyanazon nemzeti bíróság ellentmondó gyakorlatára. A francia Cour de Cassation például igen nehezen tudta eldönteni, hogy a Franciaország és Olaszország között 1930-ban kötött kereskedelmi és együttműködési megállapodás⁴⁴⁹ hatályban volt-e a második világháború alatt. A megállapodás ugyanis azonos elbánást írt elő egymás állampolgárainak többek között mindenféle polgári jogügylet tekintetében. A háború alatt Franciaországban számos francia állampolgár mondta fel a lakásbérleti szerződést, ha a bérlő olasz állampolgár volt. A bíróság eleinte úgy határozott, hogy az egyenlő elbánás elve miatt jogsértő az ilyen felmondás, azonban később az 1930. évi szerződés megszűnésére hivatkozva már nem alkalmazta az elvet.⁴⁵⁰ A megállapodást egyébként a legjobb esetben is csak felfüggesztettnek tekinthetjük a második világháború alatt, ugyanis az ENSZ Treaty Series szerint ezen kétoldalú szerződés megszüntetésére csak 1973-ban került sor.

Összefoglalva elmondható, hogy a magánjogi jellegű jogokat biztosító nemzetközi szerződések elfogadása általában „emberbaráti” megfontolásból jön létre. Tipikusan viszonzossági alapokon nyugszik és egyes elemeivel kapcsolatosan a fegyveres konfliktus során az államok belső jogi rendelkezéseket fogadnak el, így például megtiltják vagy szabályozzák a kereskedést az ellenséggel. Azonban ezeknek a szerződéseknek vannak olyan részei is, amelyek alapján magánszemélyek jogokat szereztek és szerezhettek. A fegyveres összeütközés nem érintheti a már megszerzett jogokat, sőt gyakran azt sem gátolja, hogy az adott rendelkezés alapján újabb jogokat szerezzenek az érintett magánszemélyek. Általában az ilyen szerződések alkalmazhatóságának a kérdése a nemzeti bíróságok előtt merül fel és nem közvetlenül a két állam közötti kapcsolatban, így a gyakorlat feltárása tulajdonképpen a nemzeti bírósági gyakorlat vizsgálatát jelenti.

A magánjogi jogokat garantáló szerződések közé sorolhatóak például az igazságszolgáltatási határozatok kölcsönös végrehajtását vagy a kettős adóztatás elkerülését garantáló egyezmények, amelyek teljesítéséhez azonban az államoknak együtt kellene működni az ellenséges állam hatóságaival, igazságszolgáltatási szerveivel, így ezeket tipikusan nem alkalmazzák a fegyveres összeütközés ideje alatt. Az ilyen típusú szerződések megszüntetése kevésbé valószínű, azonban a felfüggesztésük bizonyos.

⁴⁴⁹ Convention concerning civil matters, judicial matters and trade between France and Italy. Rome, 1930. LoNTS Reg. No.: LoN-3513.

⁴⁵⁰ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. para. 34-38.

A néhány bemutatott jogeset, valamint más, általam tanulmányozott nemzeti bírósági ítélezés és a témához kapcsolódó szakirodalom⁴⁵¹ alapján levonható a következtetés: a döntés meghozatalában jelentős tényezőnek minősül annak a meghatározása, hogy a lehetséges döntések milyen módon egyeztethetők össze az adott nemzet háborús érdekeivel. Az egyes magánszemélyeket érintő, de egyébként a nemzet szempontjából jelentéktelennek minősülő kérdésekben, amilyen például egy adott ingatlan, vagy ingó dolog öröklése, a bíróságok előnyben részesítik a magánszemély érdekeit. Tehát nem úgy határoznak, hogy megszűnt a jogot garantáló nemzetközi szerződés a háború hatására, hanem alkalmazzák azt. A bíróságok általában azt is kimondják: amennyiben a kormány úgy értékeli, hogy egyes magánjogi jogok gyakorlása veszélyt jelent a nemzetre nézve a fegyveres összeütközés során, akkor alkosson erre jogszabályt, amely irányt mutat a nemzeti bíróság számára. Ez tulajdonképpen annak az elismerése, hogy a nemzeti bíróságnak nincs joga megítélni egy nemzetközi szerződés érvényességét, hatályát, az a kormány és/vagy a parlament feladata.

A magánjogi viszonyokat szabályozó nemzetközi szerződések esetének vizsgálata a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának kérdéseire is elvezet. A nemzeti bíróságok döntése mögött ugyanis meghúzódhat az a nézet is, hogy a belső jogba transzformált nemzetközi szerződés már nem csak az államot kötelezi, hanem a magánfeleket is.⁴⁵² Ráadásul ezek a jogok, például az örökléshez való jog, minden állam magánjogának része, tehát várhatóan a nemzeti bíró számára több belső jogszabály is irányt mutat. Ezek alapján megállapítható, hogy a magánjogi jogviszonyokat szabályozó nemzetközi szerződések kérdése a listában egyedi helyzetű, mert nyilvánvalóan nem az államok külső viszonyában nyer érvényesülést, hanem a belső jogalkalmazásban van meghatározó szerepe.⁴⁵³

3.14. Összegzés

Az előző 13 alfejezetben olyan nemzetközi szerződéseket és normákat elemeztem, amelyek – a korábbi részekkel összhangban – nagy valószínűséggel hatályban maradnak. Vannak közöttük olyanok, amelyek minden körülmények között hatályosak, és olyanok is, amelyekkel kapcsolatosan nem egyértelmű a joggyakorlat, kifejezetten az eset körülményeitől függ a sorsuk. Az elemzések azonban bizonyítják, hogy fegyveres összeütközés esetén nem kizárólagosan csak a humanitárius jog alkalmazandó, habár egyes témakörökben olyan *lex specialist*, különös jogot képez, amely „lerontja” a *lex generalist*, tehát az általánosat. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az általános szabály hatályát veszti, hanem hogy végső soron nem az lesz az alkalmazandó. Sőt olyan eseteket is láthattunk, amikor az általános szabály a különös szabály értelmezésében játszik szerepet és ily módon mindkettő alkalmazandó jognak minősül.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Amerikai jogesetek mellett számos más állam 2. világháborúval összefüggő ítélezési gyakorlatáról lásd: LENOIR 1946. 129–177. o.; KEGEL – RUPP – ZWIEGERT 1941.; DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Annex, paras. 26–46.; MCNAIR – WATTS 1966.; UN MEMORANDUM 2005. 51–67. o.

⁴⁵² Bővebben lásd: BODNÁR 1991. 1–18. o.; BODNÁR 1994. 6–18. o.; BLUTMAN 2002. 41–52. o.

⁴⁵³ Jelen műnek nem célja a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának szélesebb körű kutatása, ahhoz lásd például: BODNÁR 1987.

⁴⁵⁴ A *lex generalis* és *lex specialis* jogelméleti kérdéseiről és viszonyáról lásd: KOSKENNIEMI 2006. 30–115. o.

A Nemzetközi Jogi Bizottság az államok felelősségéről szóló tervezethez fűzött kommentárjában kimondta: „a *lex specialis* elv alkalmazásához nem elegendő az, hogy ugyanazon tárgykorrel foglalkozik mindkét rendelkezés, hanem lennie kell valamilyen tényleges ellentmondásnak is közöttük, vagy egy észrevehető szándéknak arra, hogy az egyik rendelkezés kizárja a másikat.”⁴⁵⁵ Ez egyértelműen alátámasztja annak szükségességét, hogy ne csak a hadi jogi, humanitárius jogi szabályok legyenek alkalmazandók és alkalmazhatóak a fegyveres összeütközés idején, hanem más rendelkezések is. A kógens normák pedig nyilvánvalóan megelőzik a nem kógens általános szabályokat. Az alkalmazandó jog meghatározása ennek megfelelően értelmezési feladat.

Az egyes szerződéstípusok elemzése után megállapítható, hogy az a szerződés, illetve rendelkezés marad hatályban, amely a következő három kategória valamelyikébe beillik:

1. szokásjogot vagy kógens normát kodifikál,
2. a felek kifejezetten megállapodtak a hatályban maradásában,
3. objektív jogalanyt hoz létre.

Az első esetben hiába menekülnének meg a felek a szerződés alkalmazásától, az adott kötelezettség továbbra is terheli őket a szokásjog, vagy kógens jelleg miatt. A második esetben hatást gyakorolhatna rá a fegyveres összeütközés, ha azt a felek előre, kifejezetten ki nem zárták volna. A harmadik esetben pedig mivel tőlük független, objektív jogalanyt hoztak létre, amilyen például egy nemzetközi szervezet, így önmagában a tag fegyveres konfliktusban érintettsége nem hathat ki az alapító szerződés és az önálló jogalany létrejöttére.

Nem vállalkozom arra, hogy jóslatokba bocsátkozzak, vajon mely szerződések bővítik majd a jövőben ezt a listát. A tárgyalt szerződéstípusok közül jelenleg a környezetvédelemmel és a beruházásvédelemmel kapcsolatos megállapodások terén figyelhető meg a szokásjog ilyen irányú fejlődése, változása, de nem tudni, mi lesz a folyamat végeredménye.

4. Eljárás

A korábbiakban kifejtetteknek megfelelően szükséges egy speciális felfüggesztési szabály megalkotása arra az esetre, ha a nemzetközi fegyveres összeütközésben érintett államok nem akarják, vagy nem tudják teljesíteni valamely szerződésüket. Az előző részekben található iránymutatások abban nyújtanak segítséget, hogy az állam eldönthesse, felfüggesztheti-e az adott kötelezettséget vagy szerződést a fegyveres összeütközésre tekintettel. Az előző részek főként az anyagi jogi kérdéseket választották meg, azonban azokat ki kell egészíteni eljárási szabályokkal is. Ebben a részben javaslatot teszek egy olyan eljárási rendre, amely alkalmazható lenne ilyen esetekben, valamint értékelem a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében kidolgozott eljárást.

4.1. Az 1969. évi bécsi egyezmény eljárási szabályainak alapulvétele

A fegyveres összeütközések hatását illetően a felfüggesztésre vonatkozó, az 1969. évi bécsi egyezményből ismert szabályokat módosítva, megfelelő módon átalakítva kel-

⁴⁵⁵ DARSIIWA COMMENTARY, Art. 55.

lene alkalmazni. Ilyen esetben lehetőséget kellene biztosítani az egyoldalú felfüggesztésre bizonyos eljárási szabályok betartásával, így például értesítés küldésével. Az értesítésnek tartalmaznia kellene a felfüggesztés okát (fegyveres összeütközés, támadás stb.), a felfüggeszteni kívánt szerződéseket, vagy azok részeit, a felfüggesztés időpontját és a válasza, tiltakozásra nyitva álló határidőt. Az általános szabályok szerint a felfüggesztésre csak akkor kerülhet sor, ha a felek ebben megegyeznek. Ha valamelyik fél tiltakozik, akkor békés vitarendezés útján kell valahogy megoldást találniuk. Az ellenségeskedések során kevésbé valószínű, hogy az államok belemennének békés vitarendezési megoldásokba, például tárgyalásba, vagy bírói rendezésbe. Így ebben az esetben – a realitásokra tekintettel – a felfüggesztés a tiltakozás ellenére bekövetkezhetne a megadott határidőben. Ezzel függő jogi helyzet jönne létre, amely addig tart, amíg megegyezés nem jön létre az államok között a szerződés tekintetében. A függő jogi helyzet idejére a szerződés teljesítése felfüggesztett, és amíg a helyzet nem rendeződik, a felek jogai és kötelezettségei „alszanak”. A bécsi egyezmény 65. cikke, amely teljes mértékben a felek konszenzusán alapul, nem alkalmazható megfelelő módon ebben az esetben.

Az eljárási szabályok megállapításához azonban meg kell határozni a joghatás bekövetkezésének idejét és a joghatás jellegét, így a következőkben először az ezzel kapcsolatos jogi problémákat, majd az alkalmazandó eljárást (értesítés és tiltakozás) fejtem ki.

4.2. A joghatás bekövetkezésének jellege és ideje

Álláspontom szerint a felfüggesztést, mint joghatást nem önmagában a fegyveres összeütközés ténye váltja ki, hanem a fél arra való hivatkozása, az értesítés megtétele. A bécsi egyezményből ismert megszűnési esetek közül egynél sem működik az automatikus joghatás, pusztán az adott körülmény vagy esemény miatt. Az adott körülmény megléte esetén a fél arra való hivatkozása válthatja ki a joghatást és nem magának a körülménynek a bekövetkezése automatikusan. A lehetetlenülés és a körülmények alapvető megváltozása esetén sem azt mondja a szabály, hogy a tárgy tartós elveszése automatikusan megszünteti a szerződést, hanem hogy a fél erre hivatkozhat a szerződés megszüntetésének okaként.

A Nemzetközi Jogi Bizottság a bécsi egyezményhez fűzött kommentárjában ki is fejti, hogy köteletségüknek érezték a szabályt oly módon megfogalmazni, mint ami nem automatikus, hanem jogalapot teremtő. Tekintettel arra, hogy nincs a nemzetközi jogban kötelező bírósági rendezése az esetlegesen felmerülő vitáknak, így nem lenne tanácsos egy olyan szabály elfogadása, ami a jog működése folytán automatikusan megszüntet egy szerződést. Az automatizmus esetén ugyanis felmerülne a veszélye a szabály önkényes alkalmazásának.⁴⁵⁶ Az automatikus joghatás esetében minimális lenne a feleken a „nyomás”, hogy megegyezésre jussanak a szerződést illetően. A fegyveres összeütközés ráadásul egy sokkal veszélyesebb és súlyosabb körülmény, mint mondjuk a szerződés teljesítéséhez szükséges tárgy tartós elveszése a nemzetközi jogrend szempontjából.

Ezzel Haraszi György nem ért egyet, véleménye szerint a lehetetlenülés esetében feltétlen lehetetlenséggel állunk szemben, ami a felek mindenféle kijelentése nélkül is hat. Ezzel szemben a körülmények alapvető megváltozása esetében „a szerződés megszüntetéséhez az érdekelt fél mérlegelésére, ezt követően a felek tárgyalására és meg-

⁴⁵⁶ VCLT COMMENTARY, Art. 58.

egyezésére, a megegyezés hiányában pedig az érintett fél egyoldalú akaratkijelentésére van szükség, az utóbbinak tehát az adott esetben konstitutív hatálya lesz, a lehetetlenülés esetében erről nem lehet szó. A szerződés az annak alkalmazását véglegesen megakadályozó fizikai vagy jogi ok bekövetkeztével automatikusan hatályát veszti, a felek valamelyikének a szerződés megszüntét megállapító kijelentése tehát csak konstatálhatja a beállott eseményt és ennek jogi hatását, vagyis pusztán deklaratív hatályú lehet.⁴⁵⁷

Haraszi tehát a két eset közötti megkülönböztetés alapjának a véglegességet tekinti és azt, hogy a feleknek szükséges-e mérlegelniük az események szerződésre gyakorolt hatását. Fegyveres összeütközés esetében nem tekinthető az állapot véglegesnek, tehát a reménye és lehetősége ott van a békés viszonyrak és a szerződés újbóli alkalmazásának. Továbbá az ellenségeskedések sokszínűsége, intenzitásbeli különbsége és jogszerűségének jelentősége miatt a feleknek mérlegelniük kell az összeegyeztethetőséget a szerződésekkel. A lehetetlenülés esetében, ha akarná, sem tudja teljesíteni a szerződést, míg a fegyveres konfliktus esetében bizonyos szerződéseket tudna teljesíteni az állam, de nem akarja tekintettel arra, hogy az ellentét az érdekeivel. Itt tehát az automatikus joghatás semmiképpen nem fogadható el, mert a visszaélés fokozott veszélyét hordozza magában.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a 3. cikkben azt mondja, hogy a megszűnés vagy felfüggesztés nem automatikusan, nem *ipso facto* következik be.⁴⁵⁸ Ez a szabály a Bizottság szerint jelentős újítás, mivel a 20. századot megelőző jogelmélet szerint a joghatás automatikusan következett be. Az új szabállyal általánosságban egyetértettek mind a Nemzetközi Jogi Bizottság, mind a Hatodik Bizottság tagjai. Voltak azonban olyan vélemények is, amely szerint kivételesen elképzelhető az *ipso facto* megszűnés vagy felfüggesztés is.⁴⁵⁹ A 3. cikk célja nem az, hogy vélelmet állítson a szerződések hatályban maradása mellett, hanem csak az, hogy kizárja az automatikus joghatás bekövetkezésének lehetőségét.

Az automatikus joghatás teljes mértékben ellentétes lenne az 1969. évi bécsi egyezmény szellemiségével és a nemzetközi szerződések megszűnésére és felfüggesztésére vonatkozó szabályaival is. Az automatikus joghatás biztosítása a visszaélés veszélyét rejtene magában. Fegyveres összeütközés esetében nagyon sokszor nem állapítható meg, hogy mikor éri el azt a szintet, amikor már ilyen hatás következhet be. A konfliktusok manapság nem egyértelmű hadüzenettel és támadással indulnak, hanem egy folyamat eredményeként alakulnak „teljes” fegyveres összeütközéssé. „Nagyon ritkán indult meg háború olyan módon, mint a nyári zivatar, amely hirtelen, a majdnem észrevétlenül kitört orkán erejével seprí végig az érintett országokat. A háborús összeütközéseket legtöbbször politikai, gazdasági ellentétek, diplomáciai perpatvarok előzik meg. Viszályok felhői tornyosulnak a szemben álló államok horizontján, nyíltan és titokban folytatott elő-

⁴⁵⁷ HARASZI 1973. 280. o.

⁴⁵⁸ DRAFT ARTICLES 2011. 3. cikk

⁴⁵⁹ Lásd: ILC REPORT 2005. para. 142–148. A 3. cikk visszatérő vitákat eredményezett a tervezet további cikkeivel összefüggésben is. Felmerült, hogy ne csak a megszüntetés és a felfüggesztés kifejezések szerepeljenek a tervezet 3. cikkében, hanem a kilépés szó is, mint lehetséges jogkövetkezménye a fegyveres összeütközésnek. Ezt azonban elvetették arra hivatkozással, hogy a kilépés az állam szándékos döntését feltételezi, míg a tervezet lehetővé teszi a jog automatikus alkalmazását. ILC REPORT 2008. 94. o. Véleményem szerint a tervezet végső formája nem teszi lehetővé a megszüntetési vagy felfüggesztési jog automatikus alkalmazását pusztán a fegyveres konfliktus ténye miatt, ezek ugyanúgy az állam szándékos döntését feltételezik.

készületek, kisebb jelentőségű összeütközések vezetnek be a döntő mérkőzést.”⁴⁶⁰ Az 1907. évi III. sz. hágai egyezmény ugyan előírja, hogy az ellenségeskedések megkezdése hadüzenet vagy ultimátum küldésével történik, azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy a történelem folyamán jóval kevesebb összeütközés indult hadüzenettel, mint anélkül.⁴⁶¹ A hadüzenet ráadásul erőszakkal való fenyegetésnek minősülhet, ami tiltott magatartás. Sőt, sok esetben egyáltalán nem is világos, hogy az államok hadban állnak-e egymással.⁴⁶²

Itt tehát nem feltétlenül lehetséges olyan objektív módon az esemény dátumának a meghatározása, mint amikor például lehetetlenülés következik be. A tárgy megsemmisülésének időpontja valószínűleg meghatározható, míg ez nem feltétlenül igaz a tárgy elvézése esetén. Az összeütközések esetében számos körülmény mérlegelésére van szükség annak eldöntése érdekében egyáltalán, hogy konfliktus van-e és az milyen, ahogyan ez látható volt a korábbi fejezetekben. A második világháború idejéből Kína példáját véve, alátámaszthatóak a fentiek: harcok dúltak Kína és Japán között 1931-től kezdve (amikor Japán elfoglalta Dél-Mandzsúriát), de Kína csak az 1941-ben küldött hadüzenetétől számította a hadiállapotot, és a szerződések megszűnését is a hadüzenete megküldésének napjától.⁴⁶³ Gondolhatunk itt Nicaragua esetére is, ahol 1974-ben gerillatámadások történtek, 1975-ben szükségállapotot hirdettek és 1978-ra teljes polgárháború alakult ki. Példaként állíthatjuk a 2001. szeptember 11.-i terrortámadást is, amelyet az Egyesült Államok az al-Kaidának tulajdonított, és amely a Biztonsági Tanács határozata szerint önvédelmi jogot keletkeztetett az USA oldalán.⁴⁶⁴ Egy hónappal később, október 7-én az Egyesült Államok megtámadta Afganisztánt.

A történetileg kialakult automatikus joghatás egyértelműen nem felel meg sem a modern nemzetközi jog elvárásainak, sem a mai fegyveres összeütközések valóságának. A Nemzetközi Jogi Bizottság a téma tárgyalása kezdetén még nem kívánta teljesen kizárni az automatikus joghatás lehetőségét, azonban a végleges szövegtervezet helyesen elveti azt. A 3. cikk nem azt jelenti, hogy egy fegyveres összeütközés ne lehetne olyan tényező, esemény, amely miatt megszűnhet egy szerződés, hanem csak azt, hogy a megszűnés vagy felfüggesztés nem *ipso facto* következik be.

4.3. Értesítés és tiltakozás

Álláspontom szerint a megszüntető vagy felfüggesztő joghatás beállítását az arról szóló értesítéshez kell fűzni. Egy fegyveres összeütközésben érintett állam úgy értékeli, hogy amiatt nem teljesíthető a szerződés valamely cikke vagy az egésze, erről pedig értesítést küld a szerződésben részes másik, vagy többi félnek. Az értesítésben egy olyan egyoldalú akaratnyilatkozat, amelyben az állam pontosan megjelöli a felfüggesztés okát, az eseményt, amely miatt teszi. Az értesítés a másik állam általi kézhezvétel napján lép hatályba, vagy esetleg a küldő fél kikötése szerinti későbbi időpontban. Az állam az értesítést megküldheti a szerződés letéteményesének is, azonban az értesítés mindig akkor

⁴⁶⁰ HAJDU 1958. 67. o.

⁴⁶¹ GREENWOOD 1987. 285. o.

⁴⁶² BROWNIE 1963. 28–37. o.

⁴⁶³ Lásd: ROSE 1998.; NISH 1996. 23–45. o.; China's Declaration of War Against Japan, Germany and Italy (December 9, 1941).

⁴⁶⁴ UNSC RES 1368 (2001).

vagy azután lép hatályba, hogy az érintett szerződő félhez megérkezik az értesítés (tehát nem elegendő hozzá az, hogy a letéteményes megkapja).

Az értesítésben foglaltakkal szemben tiltakozhat a címzett állam. A tiltakozásra bizonyos ésszerű határidőn belül kerülhet sor. Az 1969. évi bécsi egyezmény eljárási szabályai⁴⁶⁵ alapján a tiltakozásra legalább 3 hónap áll rendelkezésre, azonban ez egy fegyveres konfliktus esetében rendkívül hosszú idő, ráadásul a mai technikai feltételek mellett ennél sokkal gyorsabban lehetséges reagálni. Az egyezmény 65. cikk (2) bekezdése a „különösen sürgős esetekben” engedélyezi ennél rövidebb határidő megállapítását is, a felekre bízva az időtartam meghatározását.⁴⁶⁶ Elfogadhatónak tartanám a tiltakozásra nyitva álló idő 15–30 nap közötti időtartamban való meghatározását, ezt a határidőt is belefoglalhatja az állam az értesítésbe. Ha az állam elfogadja az értesítést, akkor a szerződés hatályát felfüggesztettnek kell tekinteni addig, amíg a felek nem döntenek az újbóli hatályba helyezésről. Ha az állam tiltakozik, akkor függő jogi helyzet jön létre. Ilyen esetben a fegyveres összeütközés lezárulta után – a felek a békés vitarendezés eszközeivel élve – elrendezik a szerződés sorsát, megállapodnak a felelősség kérdésében, rendezik a hátra lévő kötelezettségeket. Ez történhet akár békekötés, vagy más tárgyalás, akár nemzetközi bírósági eljárás keretében is.

A Nemzetközi Jogi Bizottság a témával kapcsolatos jelentéseiben általában kerülte a tiltakozásra nyitva álló határidő pontosítását, arra hivatkozva, hogy az rendkívül nehéz. A téma rapportőre azonban az egyik jelentésében kifejti, hogy ha megpróbálnának erre szabályt alkotni, valószínűleg több mint 3 hónap lenne a megfelelő.⁴⁶⁷ A Bizottság a 2011. évi tervezethez fűzött kommentárban kijelenti, hogy nem lenne valószínű egy minden körülmények között kötelező határidő megadása a tiltakozásra. Ennek megfelelően az „ésszerű” követelményen túl nem jelöli meg pontosabban, és hangsúlyozza, hogy azt minden esetben egyedileg kell eldönteni.⁴⁶⁸

Véleményem szerint a hosszabb határidő kitűzése az államok számára több időt engedne a mérlegelésre, amely esetben lehetséges, hogy megalapozottabb döntést tudnának hozni arról, tiltakozzanak-e vagy sem. Remélhető, hátha véget ér a kitűzött határidő előtt, amikor úgyis rendezik a viszonyokat valamilyen megállapodás keretében. Ilyen esetben viszont nem feltétlenül van értelme akár az értesítésnek, akár a tiltakozásnak. Hosszan tartó fegyveres összeütközések idején mindenképpen érdemes lenne tudni, hogy az államoknak milyen kötelezettségeik és jogaik vannak. A tiltakozásra adott több hónapnyi idő nem segítené ezt elő. Ma, a modern telekommunikáció (és hadviselés) korában ennél gyorsabb döntésre lenne lehetőség és szükség is. Azonban a tiltakozás időpontjának meghatározásában az is nehézséget jelent, hogy az államok tartanak attól, milyen jogkövetkezmény lenne kívánatos számukra a későbbiekben. Tehát a konfliktus után vajon az lesz-e az érdekük, hogy követeljék a konfliktus idejére a szerződésből fakadó jogaikat, vagy nem?

A fegyveres összeütközések jellege, természete, intenzitása időben változó, így a döntés meghozatala (amely inkább politikai, mint jogi alapokon nyugszik általában) esetről esetre változik. Kína például a tervezet vitája során kifejezte abbéli igényét, hogy

⁴⁶⁵ 65. cikk

⁴⁶⁶ Az egyezményhez fűzött kommentár sem magyarázza meg, hogy mit kell érteni „különösen sürgős eset” alatt, sőt példát sem hoz rá. Lásd: VCLT COMMENTARY, Art. 62.

⁴⁶⁷ UN FIRST REPORT 2010. para. 91.

⁴⁶⁸ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 9. para. 4.

a fegyveres összeütközés idején garantálni kellene az államok számára a lehetőséget, hogy megváltoztathassák a véleményüket.⁴⁶⁹ Amennyiben úgy ítélték meg, hogy a szerződések hatályát nem kívánják felfüggeszteni és ezért nem tiltakoztak a megadott időben, később mégis megtehessek azt. Ezek az érvek természetesen abba az irányba mutatnak, hogy várhatóan az államok inkább elküldik tiltakozásukat az érintett szerződések hatályát illetően, és a fegyveres összeütközés lezárultakor a békemegállapodásban, vagy más úton rendezik majd a kérdést. Feltételezhető ugyanis, hogy a tiltakozás ellenére az értesítést küldő állam nem fogja teljesíteni az adott szerződést, így a konfliktus után teret enged azon kérdésnek, felelősségre vonható-e szerződésszegés miatt, vagy nem.

A jogbiztonság szempontjából elvárható, hogy az értesítésről és a tiltakozásról ne csak az érintett államok tudjanak, hanem azokat megküldjék az ENSZ főtitkáranak is. Ez különösen fontos azon szerződések tekintetében, amelyeknek nem csak hadviselő részes felei vannak.

A főszabály szerint a teljes szerződést felfüggesztettnek kell tekinteni, azonban a feleknek törekedniük kell arra, hogy csak az alkalmazhatatlan részeket függesszék fel. Következésképpen az államnak az értesítésben meg kellene jelölnie, hogy a szerződés egészét vagy csak egy részét kívánja felfüggeszteni.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezete a 9. cikkben szabályozza az értesítést és a tiltakozást, amelynek kommentárja szerint a Bizottság tagjai fontosnak vélték az eljárási szabályok megalkotását. A szabályokat az 1969. évi bécsi egyezmény ihlette, azonban rendkívül általános a megfogalmazásuk. Sem a tervezet, sem a kommentár nem ír elő formai követelményeket, azonban feltételezhető, hogy írásban kell az értesítést megtenni. Az értesítésnek mindenképpen tartalmaznia kell a fegyveres összeütközés megjelölését, amely miatt sor kerül a felfüggesztésre, valamint értelemszerűen tartalmaznia kell az érintett nemzetközi szerződések megnevezését. Nem tudjuk meg, hogy az államnak csak egy értesítési lehetősége van, vagy esetleg egy hosszú fegyveres összeütközés során akár két vagy több alkalommal is küldhet értesítést (amelyekben például egyre több szerződés felfüggesztését „terjeszti elő”). Nem derül ki a tervezetből, hogy az értesítésben a felfüggesztés dátumaként megjelölhető-e korábbi időpont, például a fegyveres összeütközés kezdete, vagy csak az értesítésnél későbbi időpont. Sőt, azt sem tudjuk meg, hogy lehet-e értesítést küldeni a fegyveres összeütközés lezárulta után (például a fegyverszünet után, de békeszerződés előtt). A tervezet 9. cikk 4. bekezdése szerint, ha tiltakozásra kerül sor, akkor a szerződő felek kötelesek a vitájukat békés módon rendezni az ENSZ Alapokmány 33. cikkében megjelölt módokon. A békés vitarendezésig a szerződések sorsa – a Bizottság szóhasználata szerint – „nyitott kérdés” marad. Arra nem kapunk választ, hogy ezen idő alatt a feleknek milyen jogai és kötelességei vannak, ezt várhatóan a fegyveres összeütközés utáni rendezés fogja tisztázni. A 9. cikk 5. bekezdése egyértelművé teszi, hogy az értesítésre és tiltakozásra vonatkozó szabályok nem az egyetlen lehetséges vitarendezési normák, amelyeket a feleknek be kell tartaniuk. Amennyiben a szerződő feleket más békés vitarendezési mechanizmusok is kötnék, úgy azok teljesítése alól nem mentesülnek pusztán azért, hogy a tervezet szerinti értesítést és tiltakozást megtették. Ez a szabály is azt szolgálja, hogy az államok a békés vitaren-

⁴⁶⁹ UN FIRST REPORT 2010. para. 104.

dezés eszközeivel oldják meg problémáikat, és véletlenül se feltételezzék azt, hogy az értesítésből kifolyólag megszűntek ezek a kötelezettségeik.⁴⁷⁰

Ez az értesítés nem ugyanaz, mint amit a világháborúk során alkalmaztak és főként a jogtörténeti példáknál láthatóak. A második világháború végéig ugyanis vagy a hadüzenet tartalmazott a szerződések megszűnésére vonatkozó deklarációt (lásd például 1898-ban Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok, vagy 1941-ben Kína és Japán között), vagy egyáltalán nem deklarálták azt. A történeti példákban, és így különösen a jelen mű V. fejezetében taglalt értesítések a szerződések hatályának felújításával foglalkoznak (így erről lásd a jelen fejezet 4.5. pontját).

4.4. A megszüntetés vagy felfüggesztés jogának elvesztése

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezete 12. cikke szerint a nemzetközi szerződések fegyveres összeütközés miatti megszüntetéséhez vagy felfüggesztéséhez való jog elveszíthető. Ez abban az esetben történhet meg, ha az állam a tények megismerése után kifejezetten beleegyezett a szerződés további hatályban tartásába vagy alkalmazásába, vagy az általa tanúsított magatartás alapján feltételezhető, hogy belenyugodott a szerződés hatályban tartásába vagy további alkalmazásába.

Ennek a rendelkezésnek az alapját az 1969. évi bécsi egyezmény 45. cikke képezi, amely szintén elismeri, hogy az állam elveszítheti a szerződések megszüntetéséhez vagy felfüggesztéséhez való jogát bizonyos feltételek fennállása esetén. A rendelkezés megalkotásának háttérében a jóhiszeműség elve és a tisztességes eljárás követelménye húzódik meg.⁴⁷¹ A rendelkezés célja a joggal való visszaélés megakadályozása, tehát annak a kizárása, hogy az állam ugyan tudomást szerzett a tényekről, mégis csak egy későbbi időpontban – amikor más okok miatt akar szabadulni a szerződéstől – hivatkozik arra, hogy megszünteti vagy felfüggeszti a szerződést a fegyveres összeütközés miatt. Ebben az esetben tehát a jog elvesztése a fél saját kifejezett vagy hallgatóságos magatartásának a következménye.

A 2011. évi tervezethez fűzött kommentár szerint a fegyveres összeütközés nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának a felméréséhez időre lehet szükség, az nem biztos, hogy egyértelműen megmutatkozik a konfliktus kitörésekor. Így nem tanácsos az államoknak elkapkodva dönteniük a szerződéseik sorsát illetően, a Bizottság kifejezetten biztatja az államokat arra, hogy ne tegyenek elhamarkodott nyilatkozatokat, illetve magatartásuk se legyen félrevezető.⁴⁷²

A cikk eredeti, 1969. évi megfogalmazása érthető és indokolt az érvénytelenség, megszűnés és felfüggesztés egyes eseteire, azonban a fegyveres összeütközés esetén nemkívánatos következményeket okozhat. Nem derül ki a tervezetből például, hogy amikor „A” állam értesíti „B” államot a felfüggeszteni kívánt szerződések köréről és arra „B” állam nem él tiltakozással, akkor ezek után van-e még joga „B”-nek arra, hogy később ő is értesítést küldjön „A”-nak olyan nemzetközi szerződés felfüggesztéséről, amelyre „A” az értesítésben nem tért ki. Ilyen esetben vajon akkor jár-e jobban „B” állam, ha tiltakozik, vagy ha nem reagál egyáltalán „A” értesítésére? Sőt, lehet, hogy „A” állam akkor jár a legjobban, ha nem is küld értesítést, mert az értesítésben meg nem je-

⁴⁷⁰ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 9.

⁴⁷¹ VCLT WITH COMMENTARY. Commentary to Art. 42.

⁴⁷² DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 12. para. 3.

lőtt szerződések esetében azt kellene feltételeznünk, hogy azok hatályban tartását kifejezetten akarja? A kifejezett beleegyezés megadásától jóval könnyebb az államnak tartózkodnia, mint a belenyugvástól. Az utóbbi esetben az állam magatartása alapján feltételezhető, hogy belenyugodott a szerződés alkalmazásába. Vajon mennyi, milyen mértékű állami magatartás szükséges ahhoz, hogy a belenyugvás bizonyítható legyen? Elegendő az, hogy egy nemzeti bíróság az eléje került ügyben alkalmazhatónak tartja az adott szerződést? Vagy az államnak ennél egyértelműbb, konkrétabb (például diplomáciai vagy jogalkotási) cselekményt kell tennie?

Ezekre a kérdésekre nem kapunk választ sem a tervezet, sem a kommentár alapján. Természetesen egyetértek a Nemzetközi Jogi Bizottsággal abban, hogy a felek kötelesek a jóhiszeműség elvei alapján eljárni és tartózkodni a joggal való visszaéléstől, azonban a szabály tervezetbeli megfogalmazása véleményem szerint nem feltétlenül idézi elő ezt az eredményt. Sőt a kommentárba foglalt „jótanács” egyenesen arra bátorítja az államokat, hogy értesítést se küldjenek. Ennek azonban az a szomorú következménye várható, hogy a gyakorlatban ezután sem lesz tiszta a szerződések helyzete, tehát a tervezet nem éri el célját és várt hatását.

4.5. A szerződés alkalmazásának felújítása

A 20. század nemzetközi jogtörténete számos példát tartalmaz a nemzetközi szerződések újra hatályba helyezéséről, amelyeket érdemes áttekinteni, mielőtt a mai szabályokra térnénk rá. Mindkét világháborút lezáró békeszerződések előírták közlés vagy értesítés küldését arról, hogy mely nemzetközi szerződéseket kívánják újra hatályba helyezni, vagy továbbra is hatályban tartani a győztes államok. Ez az értesítés több dogmatikai problémát is felvet. Ha azt feltételezzük, hogy a háború tényével, – annak kitörésekor – megszűnt egy szerződés, akkor a háború után azt egyoldalú jegyzékben nem lehet „életre keltetni”. Ugyanis ekkor már új szerződés jön létre, amelyre pedig vonatkozik minden nemzetközi és nemzeti szabály, tehát például a ratifikálási köteleesség, egyes szervek (parlament, szenátus stb.) jóváhagyása. Ilyen eljárásra viszont egy esetben sem került sor. A győztes hatalmak kiválasztották, hogy mely egyezményeket tekintik újra hatályosnak és egy állam sem tekintett úgy ezekre a szerződésekre, mint új megállapodásokra. Ezek alapján véleményem szerint tulajdonképpen a gyakorlatban megjelenő szóhasználat („életre keltetni”, „újra hatályba helyezni” stb.) nem volt megfelelő. Elméletileg három féle megoldás történhetett:

a) a hadüzenet vagy a konfliktus kezdetén tett más, a szerződések megszüntetéséről rendelkező nyilatkozat ellenére a szerződés hatálya csak fel lett függesztve, majd sorsát a békeszerződésben rendezték az államok;

b) a békeszerződésben visszamenőleges hatállyal szüntették meg a szerződéseket, egyéni opciós jog fenntartásával az egyes győztes államok részére;

c) a fegyveres összeütközés ténye szüntette meg vagy függesztette fel a szerződéseket, de ezt a békeszerződés deklarálta (rendezte jogilag).

Álláspontom szerint a legvalószínűbb, hogy felfüggesztés történt és nem megszüntetés, tehát a szóhasználat nem volt megfelelő. A háború ideje alatt az egyezmények hatálya fel volt függesztve, a jogok és kötelezettségek az összeütközés ideje alatt nem illették meg, illetve terhelték a részes feleket. A szerződések sorsa pedig a békeszerződés rendelkezése folytán dőlt el a háború végén, tehát vagy újra hatályba helyezték, vagy pedig akkor megszüntették.

A nemzetközi szerződés felfüggesztését kiváltó események megszűnésével sor kerülhet a szerződés alkalmazásának felújítására, folytatására. Ez elméletileg kétféle módon következhet be:

- a) automatikusan az esemény megszűnésével;
- b) a felek megállapodása szerint.

Az első pont számos aggályt vet fel, mivel az esemény megszűnésének időpontja nem feltétlenül állapítható meg, a felek eltérően vélekedhetnek erről. A felfüggesztés ideje alatt történt események miatt elképzelhető, hogy a felek nem kívánják a szerződés folytatását. Az is lehetséges, hogy a szerződésből még teljesítendő kötelezettségek mértéke megváltozott. Egy ilyen megoldás tehát vélhetően további bonyodalmakat szülne. Így helyesebbnek tűnik a második verzió. A fegyveres összeütközéseket fegyverszüneti megállapodás, békeszerződés, vagy más megállapodás szokta zárni, amely lehetőséget biztosít a szerződések sorsának elrendezésére is. Igaz, hogy „a jognak inkább segítenie kell, mint hátráltatnia a háború előtti körülmények helyreállítását”⁴⁷³, azonban a háború miatt számos körülmény megváltozhatott és a felek érdeke nem feltétlenül a szerződés ugyanabban a formában történő, további folytatása. A fegyveres összeütközéseket követően az élet realitása mást mutathat, és kívánatos a felek közös akaratán alapuló rendezés. „A háborúban győztes állam, illetőleg államok a legyőzöttet arra tudják kényszeríteni, hogy feltételeiket elfogadja és ennek megfelelő akaratkijelentést tegyen. Az új szellemű nemzetközi jog eltiltja az erőszakkal való fenyegetést és az erőszak alkalmazását, ezzel lehetőséget ad arra, hogy a felek kölcsönösen igazi akaratukat fejezhessék ki az elmentét megszüntetését célzó megegyezésben.”⁴⁷⁴

Az 1969. évi bécsi egyezmény 72. cikke szerint a felfüggesztés jogkövetkezménye, hogy feloldja a részes feleket a felfüggesztés időtartamára a szerződés teljesítésének kötelezettsége alól. Azonban a 72. cikk 2. pontja szerint a részes felek kötelesek tartózkodni minden olyan magatartástól, amely a szerződés alkalmazása felújításának megakadályozására irányul. Ez a kikötés nehezen értelmezhető fegyveres konfliktusos közegben, különösen a hadviselő felek közötti viszonyban, viszont mindenképpen következik a *pacta sunt servanda* elvből.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi tervezetének 13. cikke rendelkezik a szerződések felújításáról vagy alkalmazásának fegyveres összeütközést követő folytatásáról. A tervezet 13. cikk 1. bekezdése szerint a felfüggesztett szerződés hatálya folytatásának a szerződésben részes felek közös akaratán kell alapulnia. A 13. cikk 2. bekezdése tér ki arra az esetre, amikor a nemzetközi szerződés alkalmazásának felfüggesztése csak egyoldalú döntés eredménye volt. Ilyenkor az alkalmazás folytatásához újra a tervezet 6. cikkében megjelölt tényezők, – nevezetesen a szerződés és a fegyveres összeütközés jellemzőinek – vizsgálatát javasolja. A szerződésben részes bármelyik fél követelheti a szerződés alkalmazásának folytatását, arra hivatkozva, hogy a felfüggesztést indokló események elmúltak. A tervezet kommentárja szerint esetenként vizsgálandó, hogy a szerződés újra hatályba helyezésére mikor kerüljön sor.⁴⁷⁵ A tervezet tehát kettéválasztja a közösen megszüntetett szerződések sorsa rendezését, az egyoldalúan felfüggesztettől, az előbbi esetében közös akaratot előírva, míg az utóbbi esetében egyoldalút is elegendőnek látva. Ezt összhangban áll az értesítés és tiltakozás szabályaival, tehát ha „B” ál-

⁴⁷³ *The Sophie Rickmers Case*, 1930. 284. o.

⁴⁷⁴ BUZA 1967. 96. o.

⁴⁷⁵ DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. Commentary to Art. 13.

lam elfogadta „A” állam értesítését, akkor azokat a szerződéseket csak közös megegyezéssel helyezhetik újra hatályba. Ezzel szemben, ha „B” állam tiltakozott és függő jogi helyzet jött létre akkor követelheti „A” államtól a szerződés alkalmazásának folytatását, vagy azt, hogy a szerződést szüntessék meg, módosítsák stb.

4.6. Összegzés

Az eljárási szabályok meghatározása ugyanolyan jelentős, mint az anyagi jogi szabályok lefektetése. Véleményem szerint a szerződés hatályának felfüggesztését, mint joghatást, nem a fegyveres összeütközés váltja ki, hanem az értesítés, amelyet a felek egymásnak küldenek. Ez még egyértelműbbé teszi a megfelelő eljárási rendelkezések szükségességét. A fegyveres összeütközés miatt az államok konszenzuson alapuló döntése nem várható el, ahogyan azt az 1969. évi bécsi egyezmény általában előírja, így szükséges speciális szabályok meghatározása erre az esetre. Azonban a teljes mértékben egyoldalú cselekvésnek sem lehetnek olyan jogkövetkezményei, mint amilyenek a közös döntés eredményeként jöhetnek létre, mivel ez veszélybe sodorná a jog kiszámíthatóságát és biztonságát. Ennek megfelelően az állam által, a szerződés felfüggesztéséről küldött értesítés ellen tiltakozhat a címzett állam, ezzel elérve egy függő jogi helyzet létrejöttét. Ha nem tiltakozik, akkor kettejük között a szerződés nincs, vagy csak részlegesen van hatályban addig, amíg újra hatályba nem helyezik. A tiltakozás esetén viszont a későbbi vitarendezés során a függő jogi helyzet idejére is érvényesíthetők maradnak a jogok és kötelezettségek.

A Nemzetközi Jogi Bizottság is az értesítés és tiltakozás „párosát” javasolja az eljárásra, azonban nem tisztázza azokkal összefüggésben a joghatásokat, határidőket, és némely esetben ellentmondást keletkeztet a tervezet szakaszai között.⁴⁷⁶ A Nemzetközi Jogi Bizottság a joghatást valószínűleg az értesítéshez fűzi (9. cikk 1–2.), de ez nem derül ki egyértelműen sem a tervezetből, sem a jelentésekből. Nem teljesen világos, hogy a joghatás kiváltása csak az értesítés időpontjához, vagy későbbi időponthoz köthet, vagy lehetséges a fegyveres összeütközés kialakulásának időpontjához, visszamenőlegesen is kötni. Az értesítés címzettje tiltakozhat az értesítés ellen (9. cikk 3.). A tiltakozás joghatását nem tisztázza, csak annyit mond, hogy az államok a nézeteltérésüket kötelesek békés módon elrendezni (9. cikk 4.). A tervezetből nem tudjuk meg, hogy az értesítésnek és tiltakozásnak vannak-e alaki és tartalmi kellékei.

A tervezet kijelenti, hogy az állam elveszítheti a felfüggesztési jogát, ha ebbe kifejezetten vagy hallgatólagosan, a tanúsított magatartásából kikövetkeztethetően beleegyezett (12. cikk). Aggályos a tervezet azon rendelkezése is, miszerint a szerződés újbóli hatályba helyezése során nem csak a felek szándéka az irányadó, hanem kötelesek figyelembe venni a 6. cikkben meghatározott tényezőket is. Azon tényezőkről van szó, amelyek a fegyveres összeütközés tényének és milyenségének meghatározásánál játszottak szerepet (lásd a II. fejezetet), valamint azokról, amelyek a szerződésekre gyakorolt hatás értékelésénél fontosak (lásd a III. fejezet 1–3. részét). Ezeknek a tényezőknek a figyelembe vétele teljes mértékben értelmetlen az újbóli hatálybahelyezésről szóló döntés esetében. Ilyenkor tisztán a felek szándéka kell legyen az irányadó, annál is inkább, mivel várhatóan az újbóli hatályba helyezés már békeidőben történik. Ha pedig a feleknek

⁴⁷⁶ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 3, 9, 11–13.

bármilyen aggályuk van, úgysem egyeznek bele az újbóli hatályba lépésbe, és kötelesek a jogvitát békés úton rendezni. Az újbóli hatályba helyezéskor a felek döntését befolyásolhatják a fegyveres összeütközéssel kapcsolatos jogszerűségi kérdések is, amelyeket például nem is tartalmaz a 6. cikk. Sőt, számos egyéb tényező is szerepet játszhat a szerződés további sorsának rendezésében, például a békeszerződés rendelkezései és jogon kívüli tényezők is.

5. A fegyveres összeütközésben nem érintett, de részes fél állam helyzete

A harmadik államok helyzetéről már esett szó a nem nemzetközi fegyveres összeütközések kapcsán, valamint az elhatárolásról szóló részben a semlegességnél is. Mindazonáltal úgy ítélem meg, hogy itt, kifejezetten a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében is tisztázni szükséges a harmadik államok helyzetét.

„Hosszú évezredekén keresztül az államok kapcsolatában a háború volt a normális állapot. [...] A háború volt minden állam kapcsolatainak a normális helyzete, egyik sem támaszkodhatott tehát arra, hogy öneki jogában áll békében élni és békebeli életet folytatni, még ha a többiek háborúskodnak is.”⁴⁷⁷ Majd a természetjogászok között kezdett kialakulni a nézet, hogy a béke legyen a normális állapot. Azonban az államok nem vonták kétségbe egyik állam jogát sem ahhoz, hogy háborút indítson, ha ezt szükségesnek és indokoltnak látta. „Mégis kezdett kialakulni az a felfogás, hogy a háborúnak a hadviselőkre kell korlátozódnia és ne zavarja, vagy legalább minél kevésbé zavarja azoknak az államoknak életét, melyek magukat attól távoltartani óhajtják.”⁴⁷⁸ Ennek köszönhetően kialakult a semlegesség jogintézménye, amelyről már az elhatárolásoknál szó esett.

A semlegesség szabályai vonatkoznak minden olyan államra, amely nem hadviselő fél. Mindegy, hogy ez a harmadik állam szerződéses kapcsolatban áll-e az egymással ellenségeskedőkkel vagy sem, őt a szerződés ellenségeskedők általi felfüggesztése nem érinti. „Nem lehet feltételezni, hogy egy szerződés részes felei közötti fegyveres összeütközés ugyanolyan hatást gyakorol a szerződésre, mint amikor egyik szerződő fél hadviselő, a másik pedig nem.”⁴⁷⁹

Az 1969. évi bécsi egyezmény 72. cikk (1) b pontja kimondja, hogy egy szerződés felfüggesztése „egyebekben nem érinti a részes felek közötti, a szerződés által létrehozott jogviszonyokat.” Tehát nem érinti a szerződésben rajtuk kívül érdekelt felek közötti jogokat. A hadban nem álló államok között a módosításra, felfüggesztésre, megszüntetésre vonatkozó általános szabályok alkalmazandóak, amennyiben nem kívánják a további szerződéses viszonyt a hadban álló állammal vagy államokkal. „Ezek az államok elképzelhetően nem lehetnek olyan pozícióban, amely igazolná a megszüntetést vagy felfüggesztést részükről, így csak a módosítás vagy kiegészítés lehetősége marad számukra.”⁴⁸⁰

Természetesen elképzelhető, hogy az ellenségeskedés miatt az állam számára jelentős többletterhet jelent bizonyos szerződéseinek a betartása olyan államok felé, amelyekkel nem áll hadban. Ezekben az esetekben viszont álláspontom szerint az állam továbbra

⁴⁷⁷ HAJDU 1958. 8–9. o.

⁴⁷⁸ Uo.

⁴⁷⁹ AFONSO 2008. 8. o.

⁴⁸⁰ *Statement of the Chairman of the Drafting Committee, Effects of Armed Conflicts on Treaties*. 63rd Session of the International Law Commission, May 17, 2011. 17. o.

is jogosult az 1969. évi bécsi egyezmény alapján kérni a módosítást, felfüggesztést vagy megszüntetést.⁴⁸¹ Ugyanígy az ellenségeskedésben nem érintett részes felek is eljárhatnak, egyrészt a szerződési jog keretei között, másrészt nyitva áll előttük a lehetőség ellenintézkedés alkalmazására az *erga omnes* felelősség körében. A harmadik államok a szerződéssel összefüggésben az ENSZ Alapokmánya rendelkezéseiből kifolyólag is teljesíthetik kötelezettségeiket, például a Biztonsági Tanács határozata alapján felfüggesztik annak alkalmazását. Ezekben az esetekben a fegyveres összeütközés a kiváltó esemény, azonban a szerződés „sorsában” beálló változások közvetlen jogi alapja nem az.

Ahogy az előzőekben már látható volt, a szerződés fegyveres konfliktus miatti felfüggesztése egyoldalú cselekményen alapul, ami a nemzetközi jogban csak rendkívül kivételes esetben elfogadható. A nemzetközi szerződéssel kapcsolatos minden kérdésben a felek konszenzusa a legfőbb meghatározó elem. Ez a felfüggesztési mód, mivel tekintetbe veszi az ellenségeskedések és az államok közötti viszonyok realitásait, eltér ettől a kritériumtól. Ezt az eltérést azonban csak a lehető legszűkebb körben tudom elképzelni, nevezetesen a fegyveres összeütközés részes felei között.

Ehelyütt érdemes kitérni azokra a nemzetközi szerződésekre, amelyek tartalmazzak egy úgynevezett *vis major* klauzulát. Ilyenek tipikusan a gazdasági segítségnyújtási, fejlesztési megállapodásoknál láthatóak, esetükben a szerződő felek kikötik, hogy amennyiben valamelyikük (tipikusan a kedvezményezett) állam fegyveres összeütközésbe kerülne más, a szerződésen kívüli állammal, vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközés alakul ki a területén, akkor a szerződés felfüggeszthető.⁴⁸² Itt nem a fegyveres konfliktus hatásáról, vagy a *vis major* mint jogellenességet kizáró ok működéséről van szó, hanem a szerződés erejénél fogva következhet be a felfüggesztés. Általában nem automatikus a joghatás, hanem a felek tárgyalását írja elő a szerződés erre az esetre. Ilyen kitétel szerepelt az India és Szovjetunió közötti 1959. évi pénzügyi támogatási szerződésben is, amely alapján a Szovjetunió támogatta egy indiai olajfinomító felépítését. A szerződés 9. cikke kifejezetten arról az esetről szólt, ha India nemzetközi, vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésbe „keveredik”. Előírta, hogy a szerződés mindenképpen hatályos marad addig, amíg a felek tárgyalás útján meg nem határozzák a további intézkedéseket.⁴⁸³

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének hatálya olyan viszonyokra is vonatkozik, amikor nem a szerződés összes részes fele áll hadban egymással, sőt még arra az esetre is, amikor a szerződésekben részes államok közül csak egy a részese fegyveres összeütközésnek.⁴⁸⁴ Álláspontom szerint a helyzet megkülönböztetés nélküli kezelése ellentmond mind a *pacta sunt servanda* elvnek, mind annak a tételnek, hogy a szerződési jog területén a felek közös szándéka, konszenzusa az irányadó. A tervezet írói szerint a harmadik államok tekintetében a felfüggesztés vagy megszüntetés mérlegelésének alapját ugyanazok a szabályok képezik, mint a hadviselő felek között. Véleményem szerint azonban jelentős különbség látható mind az alapul szolgáló tények, mind a jog terén.

⁴⁸¹ Például az ellenségeskedés során elpusztulnak az olajkutak, így az állam számára lehetetlenné válik olaj exportálására vonatkozó megállapodásának a teljesítése. Ahhoz azonban, hogy elfogadható legyen a szerződés megszűnése lehetetlenülés miatt, egyéb kritériumoknak is meg kell felelni. Többek között a lehetetlenülésre nem hivatkozhat az agresszor állam, valamint a bármely más nemzetközi kötelezettségét megszegő állam sem.

⁴⁸² CHINKIN 1980. 181–182. o.

⁴⁸³ DELAUME 1971. 249. o.

⁴⁸⁴ DRAFT ARTICLES 2011. Art. 1.

Sem az államok, sem a bíróságok gyakorlatában nem találtam olyan jogesetet, amikor a megszüntetés vagy a felfüggesztés lehetséges lett volna egy hadviselő és egy harmadik állam között kifejezetten és tisztán az összeütközésre alapítva. A harmadik államok tekintetében kielégítő megoldási lehetőségeket biztosítanak az 1969. évi bécsi egyezmény és a nemzetközi jog általános szabályai.

IV. AZ ÁLLAMOK GYAKORLATA

1. Az államok gyakorlata a nemzetközi jogtörténetben

A háború már az ókorban is hatást gyakorolt a nemzetközi szerződésekre. Ahogyan a jogelméleti résznél látható volt, évszázadokig a háború és béke állapotát teljes mértékben kettéválasztották és a háború idején „a jog hallgatott”. Noha a természetjogászok nem értettek egyet ezzel maradéktalanul, az állami gyakorlat teljes mértékben ezt az elvet követte. Az 19. sz. közepéig általánosan elfogadott volt az a felfogás, hogy a háború a hadiállapotban lévők között megszünteti az egymással kötött szerződéseket. Az 1800-as évek második felétől változás indult a nemzetközi kapcsolatokban és a nemzetközi jogban, amelynek eredményeként a két világháború idején már nem a teljes megszűnés elve érvényesült. A spanyol kormány például 1898-ban kijelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Spanyolország között bekövetkezett hadiállapot megszüntetett minden kétoldalú szerződést közöttük. Ezt a kijelentést sok bíráló érte, mások mellett maga az Egyesült Államok is diplomáciai jegyzékben közölte, hogy a teljes megszűnést nem fogadja el, mert a két állam között létezett egy 1834-es szerződés, amely alapján Spanyolország évente bizonyos pénzüsszeget megfizetni köteles az USA-nak. Ennek a teljesítése alól a hadiállapot sem menti fel, így 1899 végén a spanyol kormány visszamenőleg is kifizette tartozását, „keresztény becsületbeli ügynek” tekintve azt.⁴⁸⁵

Az Állandó Választott Bíróság az *Észak-atlanti halászati ügyben* 1910-ben hozott ítéletében megállapította: „A jelen kor nemzetközi joga elismeri, hogy sok szerződési kötelezettséget a háború nem hatálytalanít, hanem túlnyomórészt felfüggeszti azokat.”⁴⁸⁶

1914-ben Németország már nem az összes szerződés megszűnését jelentette be, hanem a politikai tartalmúakét, különösen például a kereskedelmi megállapodásokat. Német bíróságok több esetben is úgy ítélték meg, hogy Németország és Oroszország között hatályt vesztek az 1894. és 1904. évi kereskedelmi szerződések. Olaszország és Németország viszonyában a német bíróságok nem csak a kétoldalú kereskedelmi megállapodást tekintették megszüntnek, hanem a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó egyezményt is.⁴⁸⁷

Az említett példák ellenére az ilyen kijelentéseket általában nem a hadiállapot beálltakor, hanem a háború végén közzölték a felek. Sokszor jegyzékváltásban tudatták, hogy a háború kezdetekor megszűntek a köztük lévő szerződések. Például 1902-ben a venezuelai kikötők angol, olasz és német blokádnak alá kerültek. A blokádnak megszüntetésekor Nagy-Britannia és Venezuela hivatalos jegyzéket váltott, amely szerint az 1825-ben kötött szerződésüket meg kell újítani, mivel a hadiállapot *ipso facto* megszüntette.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ MOORE B. 1901. Az amerikai gyakorlattal kapcsolatosan lásd még: VAGTS 2001. 313–334. o.

⁴⁸⁶ *North Atlantic Coast Fisheries Case*, PCA, 1910.

⁴⁸⁷ HARVARD RESEARCH 1935. Commentary to Article 35. 1197. o.

⁴⁸⁸ UN MEMORANDUM 2005. 12–13. o.

1.1. Az I. világháborút lezáró békeszerződések

Az első világháborút lezáró békeszerződések rendelkezéseiből⁴⁸⁹ levonható a következtetés, hogy főszabálynak tekintették: a háború megszűnteti a kétoldalú nemzetközi szerződéseket.

Minden államnak értesítenie kellett a vesztes államokat, hogy mely kétoldalú szerződéseiket nem tekintik megszűntnek és lépnek újra hatályba. A békeszerződésekben felsorolták azokat, amelyek a háború ellenére hatályban maradtak,⁴⁹⁰ de ezek mind többoldalú szerződések voltak, és általában maga a szerződés is rendelkezést tartalmazott arról, hogy háború esetén az alkalmazása felfüggesztődik,⁴⁹¹ vagy éppen teljes mértékig hatályban marad. A békeszerződések szövegéből azonban egyértelműen kiderül, hogy az abban fel nem sorolt többoldalú szerződések megszűntek, amiből az következik, hogy a többoldalú szerződések hatályban maradását is kivételesnek tekintették.

Érdekes eseteket természetesen itt is találunk, például az 1839. április 19-i londoni szerződés, amely kimondta Belgium semlegességét, érvényben maradt az első világháború megkezdése és a semlegesség megsértése ellenére. Németország, Ausztria és Magyarország viszonylatában azt a békeszerződések hatályon kívül helyezték, a többi résztvevő állam viszonylatában azonban csak a Belgium, Franciaország, Hollandia és Nagy-Britannia által 1926. május 22-én aláírt szerződés szüntette meg.⁴⁹² Erre az esetre magyarázattal szolgálhat, hogy a megszűnés nem vonatkozott a kifejezetten háború idején alkalmazandó, vagy humanitárius jogi szerződésekre (pl.: 1899-es és 1907-es hágai konvenciók, 1856-os párizsi deklaráció, 1906-os genfi Vöröskereszt egyezmény), valamint a semlegességnek igazán értelme háború esetén van.

Teljesen érthető, hogy a háború megszüntette a szerződéseket a hadban álló felek között, mivel ezek a nemzetközi szerződések általában az államok aktív együttműködését igényelték, és nem várható el az egymással háborúzó államoktól, hogy például a határfolyó vizének megosztására ügyeljenek.⁴⁹³ A többoldalú szerződésekre valószínűleg azért gyakorolta ugyanezt a hatást, noha azok többsége hosszú távra létesített, „normaalkotó” szerződés volt, mivel a dogmatika nem tartotta lényeges különbségnek, hogy hány fél között kötötték.

Az államok gyakorlatias hozzáállása már itt látható, például Görögország 1922-ben diplomáciai jegyzékben értesítette a magyar kormányt – hivatkozva a trianoni békeszerződésre – azokról a kétoldalú egyezményekről, amelyeket „fel kíván támasztani”, meg

⁴⁸⁹ Az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel beiktatott magyar békeszerződés 224. cikke. Szövegét lásd a IV. fejezet 1.3.1. részénél. Ugyanezeket tartalmazta a többi békeszerződés is, pl. a versailles-i német békeszerződés 282–287. cikkei, a Saint Germain-i osztrák békeszerződés 234. cikke.

⁴⁹⁰ Lásd például a trianoni békeszerződés 217–221. cikkei, amely szerint hatályban maradt pl.: nemzetközi automobilforgalom tárgyában 1909. évi október hó 11-én kötött egyezmény; a Szuezi csatorna szabad használatát biztosító végleges szabályozás tárgyában 1888. évi október hó 29-én kötött egyezmény; a hajóösszeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése tárgyában 1910. évi szeptember hó 23-án kötött egyezmény; a leánykereskedés elnyomása tárgyában 1904. évi május hó 18-án és 1910. évi május hó 4-én kötött egyezmények stb.

⁴⁹¹ A nők éjjeli munkájának eltiltása tárgyában 1906. évi szeptember hó 26-án kötött egyezmény hatályát a 3. cikk rendelkezéseinek megfelelően az első világháború alatt felfüggesztették, majd a békeszerződések 217. cikkében kinyilvánították, hogy újra alkalmazandó.

⁴⁹² LACHS 1962. 253. o.

⁴⁹³ BERNHARDT 1984. 509. o.

akar újítani.⁴⁹⁴ Őt ilyen megállapodást jelölt meg a görög kormány, így az 1856. évi egyezményt a két állam elhunyt állampolgárainak ingó vagyonára vonatkozó öröklési szabályokról, az ezen egyezményhez 1902-ben és 1904-ben fűzött deklarációkat az öröklési illetékmentességről, az 1874. évi kölcsönös kiadatási egyezményt a haditengerészet dezertőreire vonatkozóan és az 1904. évi kiadatási egyezményt.⁴⁹⁵

Általános szabálynak a megszűnési elv tekinthető, kivéve ha a szerződés kifejezetten rendelkezik a háború esetéről (tehát ha más a szerződő felek szándéka).

1.2. A II. világháború hatása

A második világháború érintette a legtöbb államot az eddigi háborúk közül, ezért feltehető, hogy jelentős hatást gyakorolt a nemzetközi szerződésekre. A háborút követően, főleg az 1950-es években számos jogtudós foglalkozott a témával, és arra a megdöbbentő eredményre jutottak, hogy a háború hatására szerződések alig szüntek meg, és felfüggesztődés is kevés szerződés esetében következett be.⁴⁹⁶ A tényleges állami gyakorlat vizsgálata rendkívüli szelektív maradt, és azt mutatta, hogy egyértelműen a politikai akarat befolyásolta, hogyan vélekedjenek egyes szerződések hatályáról, alkalmazásáról.

Hatályban maradtak és sok esetben még alkalmazták is a hadban álló felek a közegészségügyre, rabszolgaságra, narkotikumokra, obszcén kiadványok terjesztésére vonatkozó többoldalú szerződéseket. Azonban az ilyen tárgykörben Németországgal kötött kétoldalú szerződéseket a szövetségesek felfüggesztették.⁴⁹⁷ Japán ezekre a többoldalú szerződésekre úgy tekintett, mint amelyeket felfüggesztett a háború és nem alkalmazta azokat. A békekötés után jegyzéket tett közzé azokról a többoldalú megállapodásokról, amelyeket újra hatályosnak tekintett. Több egyezményről, például a kábítószeres gyártásának korlátozásáról és forgalomba hozatalának szabályozásáról Genfben 1931. július 13-án kelt nemzetközi egyezményről⁴⁹⁸ ekkor derült ki a többi részes fél számára, hogy azt Japán felfüggesztettnek tekintette a háború alatt. Németország például a háború során értesítette a Nemzetek Szövetsége Titkárságát a felfüggesztési szándékáról.⁴⁹⁹

Hatályban maradtak, de tekintettel a hadiállapotra, nagymértékben alkalmazhatatlannak voltak a légi és tengeri közlekedésre, valamint a távközlésre vonatkozó egyezmények.⁵⁰⁰

A háború jogára és humanitárius jogra vonatkozó szabályok – a korábbi gyakorlatnak és a szerződés céljának megfelelően – hatályban maradtak.⁵⁰¹ A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék az egyik ügyben megállapította, hogy a tengeralattjáró-háborúra vonatkozó szabályok annak ellenére hatályosak maradtak, hogy a háború során számos alkalommal megszegte azokat mindkét fél.⁵⁰²

⁴⁹⁴ Az eredeti angol szövegben: „Shall be revived”.

⁴⁹⁵ League of Nations Treaty Series, 1922, vol. II, 435. o.

⁴⁹⁶ UN MEMORANDUM 2005. 48. o.

⁴⁹⁷ Uo. 49. o.

⁴⁹⁸ Convention for Limiting the Manufacture and Regulating the Distribution of Narcotic Drugs, Geneva, July 13, 1931. LoN TS Reg. No. 3219. Magyarországon kihirdette: 1933. évi VIII. törvénycikk.

⁴⁹⁹ BRANDON – LERICHE 1952. 532–537. o.

⁵⁰⁰ UN MEMORANDUM 2005. 49. o.

⁵⁰¹ Uo.

⁵⁰² Uo. 6. o.

A határforgalmat, átkelést szabályozó megállapodások megszűntek, mivel az állam szuverenitásának alapvető része annak meghatározása, kit enged be az állam területére. A határforgalom szabályozása elengedhetetlen az állam biztonsága szempontjából.⁵⁰³

Annak ellenére, hogy a barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések célja összeegyeztethetetlen a hadiállapottal, mégis például az Amerikai Egyesült Államok által 1940-ig kötött körülbelül száz ilyen tárgyú szerződésnek a nagy része az USA szerint nem szűnt meg a háború alatt. Az USA ezt alkalmazta még a németekkel kötött barátsági szerződésre is, míg Németország szerint az egyezmény megszűnt a háború hatására.⁵⁰⁴

Az államok közötti kölcsönöket rendező kétoldalú egyezmények is hatályban maradtak, csak a törlesztést függesztették fel a háború idejére, de jellemzően a háború után az elmaradt részleteket is megfizették.⁵⁰⁵

Az ipari tulajdon védelmét rendező megállapodások az Egyesült Államokban hatályban maradtak, de az ellenséges állam állampolgárainak nem biztosítottak hatékony védelmet, főleg akkor nem, ha a nemzeti politika megkövetelte az ellenséges állam polgára munkáját, ipari tevékenységét. Ezzel szemben például Norvégiában, Németországban és Kanadában felfüggesztették ezeket az egyezményeket.⁵⁰⁶

A munkajogi tárgyú többoldalú egyezmények szintén hatályban maradtak, de bizonyos rendelkezéseik alkalmazását fel lehetett függeszteni a háború idejére, illetve a kikényszerítésük teljességgel lehetetlen volt.⁵⁰⁷

A magánjogi jogokat biztosító egyezmények hatályát felfüggesztették, így nem érvényesültek a szabad költözésre, a kártalanítás nélküli kisajátítás tilalmára vonatkozó és a vízummentességet biztosító szerződések. A szerzői jogokkal kapcsolatos egyezmények hatályának megítélése vegyes volt, az államok egy része (pl.: USA) továbbra is hatályosnak, némely állam viszont felfüggesztettnek tekintette (pl.: Franciaország, Nagy-Britannia, Németország).⁵⁰⁸

A polgári eljárásjogi szabályokat rendező 1905. évi hágai egyezmény a háború alatt Svájc és Németország között hatályban volt, de például Kanada és Olaszország között nem.⁵⁰⁹ Az előbbinek indoka lehet az, hogy Svájc állandó semleges állam, és német kapcsolataiban törekedett a konfliktusok elkerülésére a „*business-as-usual*” elv mentén, valamint megmutatkozik a hatás különbözősége két hadban álló között, illetve egy hadban álló és egy harmadik állam közötti viszonyban.

A kiadatással, bűnügyi jogsegéllyel kapcsolatos kétoldalú egyezményeket teljes mértékben felfüggesztették.⁵¹⁰

Bizonyos egyezmények esetében azt tapasztaljuk, hogy a háború miatt nem alkalmazható rendelkezéseiket felfüggesztették, de magát az egyezményt hatályosnak tekintették (pl.: kollíziós szabályokat egységesítő nemzetközi szerződések).⁵¹¹

Németország a háborút követően kijelentette, hogy felfüggesztettnek tekint minden, a háború előtt megkötött nemzetközi szerződést közte és a többi hadviselő fél között.⁵¹²

⁵⁰³ Uo. 42. o.

⁵⁰⁴ Uo. 44–45. o.

⁵⁰⁵ Uo. 49. o.

⁵⁰⁶ Uo. 46. o.

⁵⁰⁷ Uo. 49. o.

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Uo. 50. o.

⁵¹⁰ Uo. 41. o.

⁵¹¹ Uo. 50. o.

habár ennek a kijelentésnek nem feltétlenül lehet nagy jelentőséget tulajdonítani, mivel azt a nem létező német kormány helyett a megszálló szövetségesek tették.

Kína nem osztotta az európai államokra és az Amerikai Egyesült Államokra jellemző elvet, miszerint a szerződéseket nem szüntette meg a háború és csak az alkalmazhatatlan rendelkezéseket tekintették felfüggesztettnek. 1941. december 9-én, amikor Kína hadat üzent Japánnak, hivatalosan bejelentette, hogy minden szerződés megszűnt ezzel a két állam között.⁵¹³ Az 1952-ben kötött békeszerződés ezzel összhangban hangsúlyozta, hogy Kína és Japán között a háború érvénytelenné tett (*sic!*) minden egyezményt, megállapodást, szerződést.⁵¹⁴ Kína volt az egyetlen állam, amely a második világháború után nyíltan megtagadta bármely érintett szerződésének megújítását.

Japán – hasonlóan a többi ázsiai országhoz – a második világháborúba belépésétől megszűntnek vagy legalábbis felfüggesztettnek tekintette a kétoldalú szerződéseket az ellenséges államokkal. Mindezek ellenére az 1951. évi békeszerződés 7. cikke a győztes szerződő feleknek előírta az értesítési kötelezettséget. Ezt a szövetségesek meg is tették, így 1952 és 1953 folyamán tájékoztatták Japánt azokról az egyezményekről, amelyeket továbbra is hatályban kívánnak tartani, vagy hatályukba visszahelyezni. A korábbi brit gyarmatok például hatályban kívánták tartani azt az 1922. évi brit–japán megállapodást a hozzá tartozó jegyzékváltásokkal, amely a kereskedelmi hajók hajóúrtartalmának méréséről rendelkezett.⁵¹⁵ Ausztrália azonban kifejezetten közölte, hogy csak a megállapodást tartja hatályban és a kapcsolódó jegyzékváltásokat nem. Ezen kívül megnevezett más egyezményeket, amelyeket hatályban kíván tartani, sőt, a hajóúrtartalmi egyezményhez kapcsolódó egyik jegyzékkel kapcsolatosan felajánlotta, hogy csak abban az esetben kívánja a hatályát elfogadni, ha azzal Japán is egyetért.⁵¹⁶ Ilyen gáláns magatartás, a választás lehetőségének felajánlása csak ebben az egy jegyzékben szerepel. A brit kormány összesen nyolc jegyzékben tájékoztatta a japán kormányt a szerződések sorsáról, felsorolva olyanokat, amelyeket megszűntnek tekintenek (például az 1894. évi kereskedelmi megállapodást, az 1936. évi együttműködési megállapodást az illegális kábítószer-kereskedelem ellen) és azokat, amelyeket hatályban kívánnak tartani (a korábban említett hajóúrtartalom méréséről szóló egyezményt és számos megállapodást a hajózással összefüggő jövedelemadózásról, postai csomagok kézbesítéséről, a váltókról). Az angol jegyzék érdekessége, hogy tartalmaz egy listát azokról a szerződésekről, amelyekről még nem tudta eldönteni a brit kormány, hatályban kívánja-e tartani, így például az 1911. évi kereskedelmi és hajózási egyezményt a hozzá kapcsolódó jegyzékváltásokkal.⁵¹⁷

Az amerikai értesítés alapján hatályban maradtak Japán és az Amerikai Egyesült Államok között a kétoldalú kiadatási, a kábítószer-kereskedelem elleni, a postai szolgálta-

⁵¹² Uo. 51. o.

⁵¹³ China's Declaration of War Against Japan, Germany and Italy (December 9, 1941).

⁵¹⁴ Treaty on Peace between the Republic of China and Japan, signed at Taipei, on 28 April 1952, UNTS Reg. No. 1858, Art. IV. „It is recognized that all treaties, conventions and agreements concluded before December 9, 1941, between China and Japan have become null and void as a consequence of the war.” Az idézett cikkben található „null and void” kifejezés egyértelművé teszi, hogy semmiek és érvénytelenek a két állam közötti szerződések. A „nem érvényes”, „semmis”, „érvénytelen” kifejezések számos 1945 előtti szakirodalomban megjelennek, noha egyértelmű, hogy nem a szerződési jog érvénytelenségének jogintézményére gondolnak, hanem inkább a szavak hétköznapi értelmében használják azokat. A fegyveres konfliktus miatt a szerződések nem érvénytelenné váltak, hanem megszűntek, hatályukat veszítették, tehát nem léteztek azután.

⁵¹⁵ SOUTH AFRICA–JAPAN NOTE 1953.; PAKISTAN–JAPAN NOTE 1953.

⁵¹⁶ AUSTRALIA–JAPAN NOTE 1953.

⁵¹⁷ UK–JAPAN NOTES 1952.

tásokkal, postai csomagokkal, váltókkal, csekkekkel, örökbérletekkel, csempészéssel és adózási kedvezményekkel kapcsolatos egyezmények. A jegyzék azt is részletezi, hogy mindkét kormánynak lehetősége van nevezett szerződések revíziójára javaslatokat tenni, valamint hogy ha a felsorolt egyezmények valamely rendelkezése ellentétes a békeszerződéssel, akkor a békeszerződés az alkalmazandó.⁵¹⁸ A francia jegyzék csak azokat a szerződéseket nevezi meg, amelyeket hatályban kíván tartani, például a Japánban lévő francia örökbérletek megszüntetéséről szóló 1937. évi egyezményt.⁵¹⁹

A párizsi békekonferencia jegyzőkönyveiből az derül ki, hogy az államok képviselői következtetlenség és sokszor a korábbival ellentétesen nyilatkoztak a háború szerződésekre gyakorolt hatásáról.⁵²⁰ A szovjet delegátusnak sikerült elfogadtatnia a konferencia többi résztvevőjével is azon nézetét, miszerint a szerződések sorsával felesleges részletesebben foglalkozni a békeszerződésben, mert a többoldalúakra legfeljebb felfüggesztő hatást gyakorol, a kétoldalúakat pedig majd rendezik az érintettek egymás között. A Japánnal négy évvel később, 1951-ben aláírt békeszerződés hasonlóképpen hallgat erről a kérdéssel, azonban Japán még a békeszerződés aláírása napján egyoldalú nyilatkozatot tett, miszerint érvényesnek ismeri el az összes olyan többoldalú nemzetközi szerződést, amelynek 1939. szeptember 1-jén részese volt, és újból hatályosnak tekinti magára nézve. A szerződések sorsa tehát itt még foglalkoztatta az államokat, míg például az 1955. évi osztrák államszerződés teljes mértékben mellőzte ezt a kérdést.⁵²¹

A második világháború során már több multilaterális egyezményrel kapcsolatosan is egyértelművé teszik az érintett intézmények, hogy azok továbbra is alkalmazandóak, így például 1939. szeptember 22-én az Állandó Központi ópium Bizottság értesítést adott ki⁵²², miszerint a háború kitörésétől függetlenül hatályban maradnak a kábítószer-e egyezmények, különösen az 1925. évi nemzetközi ópium egyezmény⁵²³.

Megállapítható tehát, hogy összességében nem szüntek meg a II. világháború alatt a nemzetközi szerződések, és látható, hogy ekkor már nem az számított, hány részes fél van (tehát két- vagy többoldalú-e a szerződés), hanem a tárgya alapján ítélték meg azt. A szerződések tárgyából általában következtetni lehet a szerződő feleknek a megkötéskor fennálló szándékára azzal kapcsolatosan, hogy a háború hogyan befolyásolja a megállapodásukat. Ennek megfelelően a hadijogi szabályokat, humanitárius jogot, szuverenitást biztosító, állandó státuszt rendező, határt megállapító, nemzetközi szervezeteket felállító szerződések nem gyakorolt hatást, míg a közlekedési, kommunikációs, kereskedelmi, gazdasági szerződések csak oly mértékben, amely a hadiállapot miatt elkerülhetetlen volt (rendszerint felfüggesztés formájában).

A szerződések a hadüzenetbe, vagy más nyilatkozatba foglalt megszüntető rendelkezés megküldésekor szüntek meg. Azonban ha nem tettek ilyen nyilatkozatot az összeütöközések ideje alatt, akkor a békeszerződés rendezte a nemzetközi szerződések sorsát, tipikusan visszamenőleges hatállyal, de a győztes államoknak opciós jogot biztosítva a kétoldalú szerződések hatályban tartására.

⁵¹⁸ USA–JAPAN NOTE 1953.

⁵¹⁹ FRANCE–JAPAN NOTE 1953.

⁵²⁰ UN MEMORANDUM 2005. 6. o.

⁵²¹ LACHS 1962. 238. o.

⁵²² Uo. 253. o.

⁵²³ Magyarországon kihirdette: 1930. évi XXXVII. tv.

1.3. Magyarország

Magyarország mindkét világháborúból vesztes félként került ki és nem sok beleszólása volt a békeszerződések szövegezésébe. A két háború Magyarország nemzetközi szerződéseire gyakorolt hatása ennek ellenére vizsgálható.

Az első világháborút lezáró 1920. évi trianoni békeszerződés 217–230. cikkei rendelkeznek a két- és többoldalú nemzetközi szerződések sorsáról. Ezekhez a részletes szabályokhoz képest igen csekélynek tűnik az 1947. évi párizsi békeszerződés néhány mondata, főként a 10. cikkben, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik.

1.3.1. Az 1920. évi trianoni békeszerződés

A trianoni békeszerződés, hasonlóan az első világháborút lezáró többi békeszerződéshez, elkülönítve kezelte a két- és a többoldalú szerződések helyzetét.⁵²⁴

a) Többoldalú szerződések

A 217–221. cikkek hosszú listát tartalmaznak a multilaterális szerződésekről, amelyeket „újra életre kelt” a békeszerződés: „csupán az itt és a következő cikkekben felsoroltak nyernek alkalmazást”. A felsorolás tárgyát tekintve sokféle megállapodást tartalmaz (összesen huszonhármat), mint például:

- a tengeralatti kábelek védelme tárgyában kötött egyezmények⁵²⁵;
- a nemzetközi automobilforgalom tárgyában kötött egyezmény⁵²⁶;
- a vasutak műszaki egysége tárgyában kötött megegyezés⁵²⁷;
- a vámokkal kapcsolatos megállapodások⁵²⁸;
- hajózási illetékekről⁵²⁹;
- a Szezei-csatorna szabad használatát biztosító végleges szabályozás tárgyában 1888. évi október hó 29-én kötött egyezmény;
- gyermekek, nők védelmével kapcsolatos jogszabályok⁵³⁰;
- egészségügyi egyezmények⁵³¹;

⁵²⁴ Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Hungary, signed at Trianon, 4 June 1920, in force 26 July 1921, 6 League of Nations Treaty Series; Magyarországon kihirdette: 1921. évi XXXIII. tc.

⁵²⁵ Az 1884. évi március hó 14-én, 1886. évi december hó 1-jén és 1887. évi március hó 23-án kötött egyezmények és az 1887. évi július hó 7-én kelt zárójegyzőkönyv.

⁵²⁶ 1909. évi október hó 11-én.

⁵²⁷ 1886. évi május hó 15-én.

⁵²⁸ A vámtarifák közzététele és a vámtarifák közzététele céljából nemzetközi Unió létesítése tárgyában 1890. évi július hó 5-én kötött egyezmény; a vámvizsgálat alá eső teherkocsik ólomzár alá helyezése tárgyában 1886. évi május hó 15-én kötött megegyezés és az 1907. évi május hó 18-án kelt jegyzőkönyv; a török vámtarifa emelése tárgyában 1907. évi április hó 25-én kötött egyezmény.

⁵²⁹ A Szund-tengerszorosban és a Belt-tengerszorosokban szedett hajózási illetékek megváltása tárgyában 1857. évi március hó 14-én kötött egyezmény; az elbai hajózási illetékek megváltása tárgyában 1861. évi június hó 22-én kötött egyezmény; a scheldei hajózási illetékek megváltása tárgyában 1863. évi július hó 16-án kötött egyezmény; a kórházhajóknak kikötői illetékek és díjak alól való mentesítése tárgyában 1904. évi december hó 21-én kötött egyezmény.

⁵³⁰ A nők éjjeli munkájának eltiltása tárgyában 1906. évi szeptember hó 26-án kötött egyezmény; a leánykereskedés elnyomása tárgyában 1904. évi május hó 18-án és 1910. évi május hó 4-én kötött egyezmények; a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása tárgyában 1910. évi május hó 4-én kötött egyezmény; a kiskorúak gyámsága tárgyában 1902. évi június hó 12-én kötött egyezmény.

- mérőrendszerek egységesítése⁵³²;
- mezőgazdasággal kapcsolatos egyezmények⁵³³.

A 218–219. cikk tartalmazza a postai- és távíróegyezményeket, a 220. cikk szabályozza az ipari tulajdonnal és védjegyekkel kapcsolatos megállapodásokat, a 221–223. cikkekben pedig Magyarország vállalja, hogy csatlakozik számos nemzetközi egyezményhez, mint például a kereskedelmi statisztikák egységesítésére vonatkozólag 1913. évi december hó 31-én kötött egyezményhez.

A békeszerződés szerint az abban fel nem sorolt többoldalú nemzetközi szerződések-re úgy kell tekinteni, mint amelyek a háború hatására megszűntek. A gyakorlat azonban megcáfolta ezt, voltak olyan többoldalú egyezmények, amelyek hiányoznak a felsorolásból, mégsem szűntek meg Magyarország tekintetében. A békeszerződés semmilyen utalást nem tartalmaz azokra a szerződésekre, amelyeket kifejezetten a háború/hadiállapot idejére kötöttek, tehát a humanitárius- és hadijogról szóló szerződésekre.⁵³⁴ Ezek és más hasonló, a háború idejére kötött nemzetközi szerződések is hatályosak voltak Magyarország tekintetében a háború alatt és utána is, a békeszerződés *lex specialis* jellegétől függetlenül.

b) Kétoldalú szerződések

A trianoni békeszerződés 224. cikke rendelkezik Magyarország kétoldalú szerződéseinek a sorsáról.⁵³⁵ Összefoglalóan: a cikk előírja a győztes államok számára, hogy hiva-

⁵³¹ Az 1903. évi december hó 3-án kötött egészségügyi egyezmény, valamint az 1892. évi januárius hó 30-án, az 1893. évi április hó 15-én, az 1894. évi április hó 3-án és az 1897. évi március hó 19-én aláírt előző egyezmények; az erősen ható gyógyszerek készítésének egységesítése tárgyában 1906. évi november hó 29-én kötött egyezmény.

⁵³² A méterrendszer egységesítése és tökéletesítése tárgyában 1875. évi május hó 20-án kötött egyezmény; az egységes hangvilla megállapítása tárgyában 1885. évi november hó 16-án és 19-én kötött egyezmény.

⁵³³ A Rómában Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítése tárgyában 1905. évi június hó 7-én kötött egyezmény; a filokszéra elleni védőrendszabályok tárgyában 1881. évi november hó 3-án és 1889. évi április hó 15-én kötött egyezmények; a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme tárgyában 1902. évi március hó 19-én kötött egyezmény.

⁵³⁴ Lásd például: Hague Conventions, 1899, 1907.; Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field, Geneva, 6 July 1906.; Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight, Saint Petersburg, 29 November 1868.; Declaration Respecting Maritime Law, Paris, 16 April 1856.

⁵³⁵ „A jelen Szerződés általános elveinek vagy különös rendelkezéseinek szelleméből kiindulva, minden egyes Szövetséges és Társult Hatalom hivatalosan közölni fogja Magyarországgal a volt Osztrák–Magyar Monarchiával kötött mindazokat a kétoldalú egyezményeket, amelyeknek megtartását kívánni fogja.

A jelen cikkben említett hivatalos közlés vagy közvetlenül vagy valamely más Hatalom közvetítésével fog történni. A közlés vételét Magyarország írásban fogja elismerni; az újból való életbelépés időpontja a hivatalos közléssel veszi kezdetét.

A Szövetséges és Társult Hatalmak egymásközt kötelezik magukat arra, hogy Magyarországgal szemben csak oly egyezményeket fognak alkalmazni, amelyek a jelen Szerződés rendelkezéseinek megfelelnek.

A hivatalos közlés esetleg meg fogja jelölni ezeknek az egyezményeknek rendelkezései közül azokat, amelyek a jelen Szerződés rendelkezéseinek nem felelnek meg, s így újból nem alkalmazhatók.

Véleményeltérés esetében a Nemzetek Szövetsége lesz hivatva dönteni.

A hivatalos közlésre a Szövetséges és Társult Hatalmaknak a jelen Szerződés életbelépésétől számított hathónapi határidő áll rendelkezésre.

Csak azok a kétoldalú egyezmények lépnek életbe a Szövetséges és Társult Hatalmak és Magyarország között, amelyek ily közlés tárgyai voltak.

talos közlést küldjenek Magyarországnak azokról a kétoldalú egyezményekről, amelyeket meg kívánnak tartani. A közlés megtételére hat hónapos határidőt biztosít a békeszerződés. A közlést Magyarország nem köteles elfogadni, vita esetén a Nemzetek Szövetsége dönt. A közlésből kimaradó kétoldalú megállapodások megszűnnek.

A békeszerződésben előírt hivatalos közlés új jelenség, bizonyíték arra, hogy a (jogi) nézetek változóban voltak, tehát a hadiállapot beállta nem szünteti meg automatikusan a kétoldalú szerződéseket a felek között, hanem elképzelhető más megoldás is. Ennek a lehetőségnek a legmegfelelőbb szemléltetése a brit gyakorlat elemzése: 1817-ben Lord Stowell kijelentette, hogy „a szerződések múlandó dolgok, és a bennük foglalt kötelezettségek mind feloldódnak az első ellenségeskedés megtörténtekor.”⁵³⁶ Sir J. D. Harding úgy fogalmazott 1854-ben, hogy „a Nemzetek Joga alapján a háború megszüntet minden szerződést a hadban álló felek között.”⁵³⁷ Azonban, amennyiben a szerződés maga előírta, hogy háború idején alkalmazandó, akkor a *pacta sunt servanda* elve érvényesült, így például a krími háború kitörése ellenére a brit kormány folyamatosan fizette kölcsöntartozása esedékes részleteit az Orosz Birodalomnak 1854-ben, mivel az 1815-ben megkötött kölcsönszerződés ezt kifejezetten tartalmazta.⁵³⁸

A trianoni békeszerződés idézett cikkével (224.) összhangban jegyzékváltás történt a brit és a magyar kormány között a nemzetközi szerződéseket illetően 1921 októberében.⁵³⁹ A jegyzék újra hatályba helyezte⁵⁴⁰ az 1873. évi kiadatási egyezményt és annak 1901. évi módosítását.⁵⁴¹ 1914-ben csak ez a két bilaterális szerződés volt hatályban a felek között, így elmondható, hogy a korábbi brit gyakorlattal szemben változások figyelhetők meg. Ilyen véleménymódosulás az első világháború alatt, után más államok gyakorlatában is látható.

Az 1922. évi Nemzetek Szövetsége Szerződések Gyűjteménye (*League of Nations Treaty Series*) tartalmaz példákat olyan kétoldalú szerződésekre, amelyeket a háború után a felek újra hatályba léptetnek. (Az angol verzióban a „*revival*”, a franciában a „*remise en vigueur*” szavak jelennek meg.) Kitér az például a görög–magyar megállapodások esetében.⁵⁴² Másik példa: Ausztria 1921-ben szerződést kötött Hollandiával, amely azt tartalmazta, hogy újra hatályba helyezik az 1880-as, Hollandia és az Osztrák–Magyar Monarchia közötti kiadatási egyezményt addig, amíg nem kötnek új megállapodást. Az azonban nem derül ki az iratokból, hogy ez az egyezmény a háború, vagy a

A fent említett szabályok a jelen szerződést aláíró bármely Szövetséges és Társult Hatalom és Magyarország között fennálló minden kétoldalú egyezményre alkalmazást nyernek, még abban az esetben is, ha az illető Szövetséges és Társult Hatalom nem volt hadiállapotban Magyarországgal.”

⁵³⁶ MCNAIR 1961. 699. o.

⁵³⁷ Uo. 700. o.

⁵³⁸ Uo. 696–697. o.

⁵³⁹ UK–HUNGARY NOTES 1921.

⁵⁴⁰ A jegyzék a „*revive*” szót használja, amelyből egyértelműen látszik, hogy az újbóli hatályba helyezésről van szó.

⁵⁴¹ Treaty signed at Vienna on December 3, 1873, between Great Britain and Austria-Hungary for the mutual surrender of fugitive criminals and Declaration signed at London on June 26, 1901, amending Article 11 of the Treaty between Great Britain and Austria-Hungary for the mutual surrender of fugitive criminals, 63 British and Foreign State Papers 213 and 94 British and Foreign State Papers 5.

⁵⁴² Forrás: <<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2011/v11.pdf>>; Sajnos a brit és a görög közlésen kívül más, az első világháború után Magyarországnak küldött jegyzéket nem találtam.

Monarchia felbomlása miatt szűnt-e meg, tehát hogy a háború gyakorolt-e rá hatást, vagy utódlás történt.⁵⁴³

1.3.2. Az 1947. évi párizsi békeszerződés

A második világháborút követően a szövetségesek, így a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, a Fehérorosz Szovjet Szocialista Köztársaság, Kanada, Csehszlovákia, India, Új-Zéland, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság, a Dél-Afrikai Unió és Jugoszlávia kötött Magyarországgal békeszerződést.

A békeszerződés 10. cikke általános szabályt fogalmaz meg a szerződések jövőjével kapcsolatban:

„1. Minden Szövetséges vagy Társult Hatalom a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül közölni fogja Magyarországgal, hogy a háború előtt Magyarországgal kötött kétoldalú szerződéseinek közül melyeket kívánja érvényben tartani vagy felújítani. A jelen Szerződéssel össze nem egyeztethető rendelkezések azonban a fent említett szerződésekből törölendők lesznek.

2. Minden ily módon közölt szerződést az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 102. cikke értelmében az Egyesült Nemzetek Titkárságánál be kell iktatni.

3. Mindazok a szerződések, amelyekre vonatkozólag ilyen közlés nem történt, hatályon kívül helyezetteknek tekintendők.”

Itt már az első világháborús „felújítani – *revive/revival*” kifejezéshez képest két szó jelenik meg, az „érvényben tartani” és a „felújítani”, tehát a zűrzavar teljesnek mondható. A 3. pont esetében sem egyértelmű a hatályvesztés időpontja, amely vagy a háború ideje alatt következett be valamikor, vagy akár a békeszerződés rendelkezése folytán a közlésre nyitva álló határidő leteltét követően.

A békeszerződés ezen általános szabály mellett tartalmaz néhány *lex specialist* is, így például a 25. cikk érvényteleníti az 1938. november 2.-i bécsi döntést, az 5. melléklet pedig részletesen szabályozza az ellenségnek minősülő magánszemélyek közötti szerződések sorsát. Ennek ellenére a második világháborút lezáró békeszerződés sokkal kevesebb szabályt tartalmaz a 27 évvel korábbi, trianoni békéhez képest. A szövetségesek ekkor nem fordítottak különösebb figyelmet a szerződések sorsának ilyen magas szintű rendezésére, sőt, a békekonferencia iratai arról tanúskodnak, hogy az államok képviselői számos, önmaguknak is ellentmondó kijelentést tettek a témában.⁵⁴⁴ Kijelenthető, hogy a békekonferencián nem alakult ki egységes álláspont és csak azzal foglalkoztak, hogy a győztes államok maguk határozhassák meg a jövőt, tehát hogy mely szerződéseket kívánják érvényben tartani vagy felújítani.

A párizsi békeszerződés a kétoldalú egyezmények tekintetében főszabálynak a megszűnést tekinti, a többoldalú egyezmények hatályáról pedig hallgat.

⁵⁴³ Convention Regarding the Application of the Extradition Convention between the Former Austro-Hungarian Monarchy and the Netherlands concluded at Vienna, November 24 1880, to the Extradition between Austria and the Netherlands, signed at the Hague, December 1, 1921, 9 League of Nations Treaty Series 169. <<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%209/v9.pdf>>

⁵⁴⁴ UN MEMORANDUM 2005. 6. o.

1.3.3. A párizsi békeszerződés és a többoldalú megállapodások sorsa

Feltételezhető, hogy a békeszerződés azért nem tartalmazott iránymutatást a többoldalú szerződések jövőjét illetően, mert ebben kialakult szokásjog volt az államok között az első világháború óta, amelyről a korábbiakban már láttuk, hogy nem szüntette meg a multilaterális egyezményeket. Mindezek mellett azonban szükséges megjegyezni, hogy a háború hatását érdemes lett volna tisztázni, mert számos többoldalú egyezményt nem alkalmaztak, vagy hatályát felfüggesztették a hadiállapot idejére.

Egy multilaterális egyezményről sem tudunk, amely kifejezetten a háború hatására megszűnt volna, még az 1928. évi Kellogg–Briand Paktum sem, pedig ez kifejezetten a békés vitarendezést írja elő és elveti a fegyveres erőszakot.⁵⁴⁵ Sőt, a Kellogg–Briand Paktumot még csak felfüggesztettnek sem tekintették –, ezt igazolja, hogy a német háborús bűnösök felelősségre vonását is részben ennek a nemzetközi kötelezettségnek a megszégésére alapozták.⁵⁴⁶

A magyar álláspont a többoldalú nemzetközi szerződésekkel kapcsolatosan a háború után az volt, hogy úgy kell őket alkalmazni, mintha a háború nem is lett volna. Erre jó példa a légi közlekedés: Magyarország részese volt az 1929. évi varsói egyezménynek a légi fuvarozás tárgyában, és kétoldalú megállapodásai is voltak számos állammal.⁵⁴⁷ A második világháborúban a teljes magyar repülőgép-állomány megsemmisült, 1945 tavaszán a Magyar Közlekedési Minisztérium kezdte újjászervezni a hazai repülést. A minisztérium felvette a kapcsolatot az Ideiglenes Nemzetközi Polgári Légi Közlekedési Szervezettel (*Provisional International Civil Aviation Organization*, PICA), a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (*International Civil Aviation Organization*, ICAO) jogelődjével. Ez utóbbi szervezet 1947-ben kezdte meg működését. Az újjászervezés során végig figyelemmel voltak az említett 1929. évi egyezményre, és azokat továbbra is irányadónak, hatályban lévőnek tekintették.⁵⁴⁸ Sőt, meghatározó jelentőséggel bírt az 1919. évi Párizsi Konvenció a légi közlekedés szabályozásáról, és az 1944. évi chicagói egyezmény is annak ellenére, hogy az előbbinek Magyarország sosem volt részese, az utóbbihoz pedig csak 1969-ben csatlakozott.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy, signed at Paris, 27 August 1928, entry into force 24 July 1929, 94 League of Nations Treaty Series 57.; Magyarországon kihirdette: 1929. évi XXXVII. tc.

⁵⁴⁶ Charter of the International Military Tribunal of Nuremberg annexed to the London Agreement of 8 August 1945, concluded by the Government of the United States of America, the Provisional Government of the French Republic, the Government of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, 82 United Nations Treaty Series 278.

⁵⁴⁷ Convention for the Unification of Certain Rules relating to International Carriage by Air, signed at Warsaw, 12 October 1929, 137 League of Nations Treaty Series 13. Magyarországon kihirdette: 1936. évi XXVIII. tc.

⁵⁴⁸ Lásd: Nemzeti Közlekedési Hatóság – Légügyi szakterület – bemutatkozás.

<<http://www.nkh.gov.hu/repules/Lapok/default.aspx>>; MALÉV történet – A hőskor (1910–1945) – Az újjászülés (1946–1954). <<http://www.malev.hu/ceginformaciok/malev-tortenet/reszletes-tortenet/1910-1945>>; BALOGH 1982. 66–69. o.

⁵⁴⁹ Convention relating to the Regulation of Aerial Navigation, signed at Paris, 13 October 1919, 11 League of Nations Treaty Series 173.; Convention on International Civil Aviation, signed at Chicago, 7 December 1944, 15 United Nations Treaty Series 294. Adherence by Hungary: 30 September 1969, 730 United Nations Treaty Series 402. Magyarországon kihirdette: 1971. évi 25. tvr.

Hasonló módon a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (*International Labour Organization*, ILO) munkájában nem vett részt Magyarország a háború alatt, de 1945 őszén már ott volt az első értekezleten, a békeszerződés megkötése előtt.⁵⁵⁰

1.3.4. A párizsi békeszerződés és a kétoldalú megállapodások sorsa

A párizsi békeszerződés 10. cikkének megfelelően megszűntnek tekintendő minden szerződés, amelynek a hatályban tartásáról vagy felújításáról nem érkezik közlés, azonban Magyarország és a Szövetségesek közötti nemzetközi kapcsolat és gyakorlat vizsgálata sokkal árnyaltabb eredményre vezet.

a) Szovjetunió

A két világháború között Magyarország és a Szovjetunió viszonya nem volt zökkenőmentesnek mondható. A diplomáciai kapcsolatokat 1934-ben vették fel egymással, azonban amikor Magyarország csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz (1939 februárjában), a Szovjetunió megszakította vele a kapcsolatot. Fél év elteltével javulás következett be és a diplomáciai kapcsolat helyreállt, amikor 1939 nyarán megkötötte Németország és a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop Paktumot.⁵⁵¹ Egy évvel később Magyarország és a Szovjetunió két nemzetközi szerződést írt alá: az egyik hajózási, a másik pedig kereskedelmi tárgyú. Mindezek ellenére a barátságos viszony romlásához vezetett az, hogy a Szovjetunió kimaradt a 2. bécsi döntésből, amelyet 1940. augusztus 30-án hozott a német és az olasz külügyminiszter a román–magyar határ módosításáról. A németek szovjetekkel szembeni agressziója (1941. jún. 22.) másnapján a magyar kormány bejelentette a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakítását. A rahói gépfegyverezésre és a kassai bombázásra tekintettel 1941. június 27-én Bárdossy László miniszterelnök a Parlamentben kijelentette, hogy Magyarország és a Szovjetunió között beállt a hadiállapot.⁵⁵²

Az említett 1940. évi magyar–szovjet kereskedelmi megállapodás egyik legjelentősebb része volt 12 hajó rendelése, amelyeknek három éven belüli legyártását a Ganz-gyár vállalta.⁵⁵³ A háború miatt a szerződés teljesítését felfüggesztették. A Magyar Külügyminisztérium 1942-ben a szerződéssel kapcsolatosan készített jegyzéke többek között kimondta, hogy Magyarországnak valószínűleg a háború vége után teljesítenie kell a kötelezettségét. Amennyiben a Ganz-gyár nem lenne alkalmas a termelésre, úgy a Szovjetunió joga lenne annyi kártérítést követelni, amely körülbelül megegyezne a gyár teljes alaptőkéjével.⁵⁵⁴ Ez egyértelműen bizonyítja, hogy noha már egy éve hadban állt Magyarország a Szovjetunióval, a kétoldalú szerződést még mindig létezőnek tekintette, csak az alkalmazása volt felfüggesztve a háború idejére.

⁵⁵⁰ The Twenty-seventh Session of the International Labour Conference, Paris, October–November 1945, *International Labour Review*, Jan–June 1946, vol. LIII. 5–7. o.

⁵⁵¹ Antikomintern Paktum, 1936. november 25, eredetileg Németország és Japán közötti kétoldalú megállapodás; a Molotov–Ribbentrop Paktum a Németország és a Szovjetunió közötti meg nem támadási egyezmény, amelyet Moszkvában 1939. augusztus 23-án írtak alá. Lásd: HERCZEGH 1999. 270–279. o.

⁵⁵² HERCZEGH 1999. 304–314, 323–325, 336–347. o.

⁵⁵³ Ganz Ábrahám 1844-ben Pesten alapította meg a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Rt.-t, amelynek mai neve: Ganz Holding Zrt.

⁵⁵⁴ BUZÁS – NAGY 1961. 303. o.

A háborút követően Magyarország a Szovjetunióval kötötte (1945 augusztusában) első részletes kereskedelmi megállapodását, amely 30 millió USD értékű árucserét foglalt magában. Ezt követően a Szovjetunió hamarosan sürgetni kezdte a magyar kormányt, hogy hozzanak létre hosszútávú és szoros gazdasági együttműködést. A magyar kormány ennek az egyezménynek az előkészületeiről tájékoztatta a brit és az amerikai kormányt, valamint beszámolt a gyenge gazdasági helyzetről és kérte az amerikai és brit vezetést, vegyék fel a kereskedelmi kapcsolatot Magyarországgal. A brit kormány visszatartotta a kérést arra hivatkozva, hogy előbb még azt szeretnék, Magyarország teljesítse a korábban vállalt kötelezettségeit, így a háború előtti kölcsöneit fizesse vissza és teljesítse a háborús jóvátételt.⁵⁵⁵

Mivel pedig az amerikai kormánytól semmilyen válasz nem érkezett, így 1945. október 15-én megszületett a magyar–szovjet gazdasági együttműködési megállapodás. Néhány nappal később mind az Egyesült Királyság, mind az Amerikai Egyesült Államok egyet nem értését fejezte ki. Kijelentették, hogy ez az együttműködési megállapodás sérti az egyenlő bánásmód elvét, amelyet Magyarország velük szemben köteles tanúsítani a kétoldalú barátsági, kereskedelmi és konzuli egyezmény értelmében. (Magyarország 1925-ben kötött ilyen egyezményt az Egyesült Államokkal, majd 1926-ban az Egyesült Királysággal.)⁵⁵⁶ A tiltakozáson kívül megoldási javaslatot nem tettek.

Néhány hónappal később az amerikai kormány azt javasolta a magyar kormánynak, hogy kétoldalú kereskedelmi megállapodásokat csak a békeszerződés aláírása után kössön.⁵⁵⁷ 1946 folyamán Magyarország komplex gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval, ami megmagyarázhatja, miért maradt el a közlés küldése a Szovjetunió részéről. Két lehetőség képzelhető el: az egyik, hogy ez a megállapodás az 1940. évi szerződés revíziója volt, mivel a tárgya ugyanaz (ebben az esetben feltételezve, hogy a háború nem szüntette meg a szerződéseket), vagy a második lehetőség, hogy a háború megszüntette a szerződéseket és így egy új kötésére került sor (tehát nem volt olyan szerződés a két állam között, amelyről közlést kellett volna küldenie a Szovjetuniónak).

Az ügy szempontjából érdekes kérdés, hogy a Szovjetunió más államoknak sem küldött közlést a szerződések státuszáról, pedig a többi, 1947-ben kötött békeszerződés is tartalmazta ezt (Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Finnországgal). Ez a helyzet viszont így már azt sugallja, hogy a Szovjetunió véleménye szerint minden kétoldalú szerződés megszűnt a háborúval.

b) Jugoszlávia

A két világháború között Magyarország és Jugoszlávia számos technikai jellegű megállapodást kötött egymással, különösen a határellenőrzésről, közlekedésről, polgári eljárásokról és egészségügyről. Ezek közül három mondható igazán jelentősnek: a kereskedelmi megállapodás, az idegenforgalmi egyezmény és az örök barátsági szerződés, mindet 1940-ben kötötték. 1941 márciusa végén nyílt titokká vált, hogy Németország

⁵⁵⁵ BALOGH 1982. 66–69. o.

⁵⁵⁶ Treaty of friendship, commerce and consular rights between the Kingdom of Hungary and the United States of America, signed in Washington, 24 June 1925, 58 League of Nations Treaty Series 111. and 141 United Nations Treaty Series 412.; Treaty of commerce and navigation between Great-Britain and Hungary, signed in London, 23 July 1926, 67 League of Nations Treaty Series 183.

⁵⁵⁷ BALOGH 1982. 66–69. o.

hamarosan megtámadja Jugoszláviát. A kormány 1941. március 29-én úgy határozott, hogy „Magyarország csak akkor vesz részt a hadműveletekben, ha az alábbi feltételek bármelyike bekövetkezik: 1. Jugoszláviának mint államnak a felbomlása, Horvátország függetlenségének kikiáltása; 2. a Délvidék magyar lakosságának veszélyeztetése szerb katonai akciók következtében; 3. a német támadás következtében 'vacuum' áll elő.”⁵⁵⁸ A 3. pont igen homályos megfogalmazása arra enged következtetni, hogy a kormány elképzelhetőnek tartotta ezt a jogi megoldást: a magyarok által lakott területek *terra nullius*-szá, tehát uratlan területté válnak a német támadásnak köszönhetően. A német támadás eredményeként ugyanis megszűnik Jugoszlávia, és ezzel Jugoszlávia minden korábbi szerződése is, így az Örök Barátsági Szerződés is. Horthy Miklós 1941. április 3-i levelében Hitlerhez így fogalmaz: „...mindannyian [a kormány tagjai] megegyeztünk abban, hogy a német csapatok bevonulásával Horvátországot elszakítjuk a jugoszláv államtól, s így a Jugoszláv Királyság, mint szerződő fél, amúgy is megszűnik létezni.”⁵⁵⁹ 1941. április 3-án Teleki felismerte, hogy politikája belesodorta Magyarországot a háborúba és öngyilkosságot követett el. 1941. április 6-án Németország megtámadta Jugoszláviát, majd április 11-én a magyar honvédség csatlakozott a német megszálló csapatokhoz és elfoglalta a határmenti magyarlakta területek jelentős részét.⁵⁶⁰

Habár meggyőzőnek tűnhet az állam felbomlásához, vagy a debellációhoz kapcsolódó szerződésmegszűnés, ebben az esetben a megszűnés okaként vagy a háború hatása, vagy a súlyos szerződésszegés miatti megszűnés a leginkább elfogadható. Tulajdonképpen a támadás maga a szerződésszegő cselekmény a barátsági és meg nem támadási szerződés esetében, így mindkét jogcímen helytálló a megszűnés. Ezt a feltételezést az a tény is alátámasztja, hogy Jugoszlávia feltétel nélküli megadása és teljes szétesése csak 1941. április 17-én következett be, több mint egy héttel a támadás után. Így az állam megszűnése mint szerződésmegszűntető ok kizárható. A jugoszláv kormány által 1948. március 10-én küldött jegyzék kilenc szerződést sorol fel, de egyáltalán nem tesz említést az 1940-ben kötött egyezményekről.⁵⁶¹ Ezt támasztja alá az is, hogy 1947. december 8-án (tehát még a jegyzék küldése előtt) új barátsági, együttműködési és segítségnyújtási egyezmény jött létre a két ország között.⁵⁶² A jegyzék által „feltámasztott” egyezmények tárgyköre változatos, vonatkozik például a közlekedéssel, határmenti utak és hidak fenntartásával, gyámsággal, egészségüggyel és a kettős adóztatás elkerülésével kapcsolatos szerződésekre.

Egy egyezmény hiányzik a felsorolásból, amely azonban nem szűnt meg és 1960-ig alkalmazták (amíg sor nem került a revíziójára): a büntettesek kiadatása és a bírósági bűnügyi jogsegély tárgyában 1928. évi február hó 22-én Belgrádban kelt magyar–jugoszláv egyezmény.⁵⁶³

⁵⁵⁸ HERCZEGH 1999. 325–335. o. 328. o.

⁵⁵⁹ HERCZEGH 1999. 325–335. o.

⁵⁶⁰ Uo. 328. o.; ZSIGMOND 1966. 296–297. o.; End of a Tightrope Walk, *Time Magazine*, April 14, 1941.

⁵⁶¹ 6300/1948. (VI. 9.) Korm. Rendelet a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság részéről érvényben tartott kétoldalú nemzetközi egyezmények újbóli alkalmazásáról.

⁵⁶² 1948. évi IV. törvény a Budapesten 1947. évi december hó 8. napján aláírt magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés becikkelyezéséről.

⁵⁶³ Convention between the Kingdom of Hungary and the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes concerning the Extradition of Criminals and Judicial Co-operation in Criminal Matters, Belgrade, 22 Febr. 1928, 104 League of Nations Treaty Series 151. Magyarországon kihirdette: 1930. évi XXIII. tc.

c) Csehszlovákia

A párizsi békeszerződés 10. cikkének megfelelően a csehszlovák kormány 1948 elején tájékoztatta a magyar kormányt, hogy három kétoldalú egyezményt kíván hatályban tartani: a kölcsönök visszafizetéséről, az előző egyezményhez kapcsolódó választottbíráskodásról, valamint a Duna és a Tisza folyók bizonyos szakaszaira vonatkozó technikai és gazdasági kérdésekről rendelkezőt.⁵⁶⁴

Minden olyan szerződést, amely Csehszlovákia felbomlása után (1938. évi kezdettel, több lépésben) jött létre, érvénytelennek minősített a békeszerződés.⁵⁶⁵ Ilyen volt például az 1942. évi magyar–szlovák társadalombiztosítási szerződés. A háború előtt megkötött kereskedelmi és vámmal kapcsolatos egyezmények – mint például az 1923. évi általános egyezmény a kereskedelmi kapcsolatokról, valamint az 1927. évi vámtarifa megállapodás – is megszűntek vagy a háború, vagy az állam felbomlása miatt.⁵⁶⁶

d) Amerikai Egyesült Államok

Az első világháborút követően az Amerikai Egyesült Államok kijelentette, hogy minden korábbi kétoldalú egyezményt újra hatályosnak tekint, de megváltozott területi hatállyal. 1921 és 1938 között számos egyezmény született a két állam között és 1948-ban az amerikai kormány mindről azt közölte, hogy újra hatályba kívánja helyezni.

Az amerikai kormány 12 szerződésről értesítette a magyar kormányt, többek között az 1856. évi kiadatási egyezményről, az 1912. évi szerzői jogi egyezményről, az 1924. évi egyezményről az első világháborúhoz kötődő kárigények elbírálása tárgyában, az 1925. évi barátsági, kereskedelmi és konzuli egyezményről, az 1929. évi választottbíráskodási megállapodásról, az 1937. évi útlevéllal és vízummal kapcsolatos megállapodásról, továbbá három postai egyezményről.⁵⁶⁷

Az Amerikai Egyesült Államok gyakorlata Magyarországgal kapcsolatban megfelel annak, amit a többi olyan állammal szemben is követett, amelyekkel békeszerződést kötött.

e) Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága

A második világháború kitörése előtt Magyarországnak Németország mellett az Egyesült Királysággal voltak a legkiterjedtebb gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai. Ez véget ért, amikor az Egyesült Királyság megszakította a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal 1941. április 7-én Jugoszlávia megtámadása miatt. 1941 novemberében a brit kormány ultimátumot intézett a magyar kormányhoz, amely szerint hadiállapotot hirdet a két állam között, amennyiben Magyarország nem vonja vissza a csapatait a

⁵⁶⁴ CZECHOSLOVAKIA–HUNGARY NOTE 1949. A hatályban tartott egyezmények: Convention between the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary regarding the settlement of debts and claims expressed in former Austrian and Hungarian crowns, Budapest, 26 May 1928, 101 League of Nations Treaty Series 265.; Rules of procedure of the arbitration commission set up under article 13, paragraph 5, of the convention dated 26 May 1928 between the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary regarding the settlement of debts and claims expressed in former Austrian and Hungarian crowns, 26 United Nations Treaty Series 130.; Convention between the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary concerning the settlement of technical and economic questions on the Czechoslovak-Hungarian frontier section of the Danube and on that of the Tisza below the confluence of the Szamos, concluded at Budapest on 24 August 1937, 189 League of Nations Treaty Series 403.

⁵⁶⁵ Magyarországon kihirdette: 1944. évi VII. tc.

⁵⁶⁶ UN MEMORANDUM 2005. 97–99. o.

⁵⁶⁷ Lásd: USA–HUNGARY NOTE 1948.

Szovjetunió területéről. A hadiállapot végül 1941. december 7-én állt be és 1945. január 20-ig, a fegyverszüneti megállapodás megkötéséig tartott.⁵⁶⁸

1945 őszén az Egyesült Királyság tiltakozott a magyar–szovjet gazdasági együttműködési megállapodás (1945. október 15.) megkötése ellen. Az Egyesült Királyság arra hivatkozott, hogy a megállapodás ütközik az egyenlő elbánás elvével, amelyet az 1926. évi brit–magyar kereskedelmi egyezmény garانتál. A brit kormány által küldött tiltakozó jegyzék szerint az 1926-os egyezményt „a háború technikailag megszüntette, de a fegyverszüneti megállapodás visszahelyezte a feleket a háború előtt megszerzett jogaikba”.⁵⁶⁹ Ez egy új nézőpont, mivel a szerződések jogában nem ismeretes a „technikai megszüntetés” fogalma, amely később így visszafordítható lenne. Erre a helyzetre a felfüggesztés jogintézménye illene, amely esetében a felfüggesztés okának elmúlása után a jogok és kötelezettségek ott folytatódnak, mintha semmi nem történt volna. A fegyverszüneti megállapodás megszüntethetné a felfüggesztést, azonban jelen esetben az semmilyen ide vonatkozó rendelkezést nem tartalmazott. Ráadásul még a kormány elismerésének kérdése is felmerül, mert a brit kormány csak 1945 novemberében ismerte el az újonnan választott magyar kormányt, ami azt is jelenti, hogy a diplomáciai kapcsolatok is csak ezután léteztek újra a két állam között. Így végső soron több dátum is elképzelhető a felfüggesztés végső, záró időpontjaként: a) a fegyverszünet megkötése, b) a kormányelismerés időpontja, c) a tiltakozó jegyzék küldésének napja, d) a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételének időpontja. Sőt, ehhez a négyhez még egyet hozzátehetünk: a párizsi békeszerződés szerint a szerződések újbóli hatálybalépésének időpontja az a nap, amikor a győztes államok erről jegyzékben értesítik a magyar kormányt.

Az Egyesült Királyság az értesítést 1948. március 12-én küldte, amely szerint hatályban kívánta tartani az 1873. évi bünelkövetők kölcsönös kiadatásáról szóló egyezményt a módosításaival együtt, az 1925. évi egyezményt a váltóról, a már említett 1926. évi kereskedelmi és hajózási egyezményt, az 1932. évi postai csomagok küldéséről szóló megállapodást, az 1935. évi jogsegélyegyezményt polgári és kereskedelmi ügyekben, valamint az 1937. évi légi közlekedési megállapodást.⁵⁷⁰ Minden háború előtt kötött egyezmény hatályát megújították, kivéve a rövidtávú kereskedelmi megállapodásokat.

f) Ausztrália

Az Egyesült Királyság és Magyarország között kötött néhány egyezmény hatályát kiterjesztették Ausztráliára és a gyarmatokra is, ezek mind újra hatályba léptek az 1949. január 7-én küldött értesítéssel. Ilyen egyezmény volt az 1873. évi bünelkövetők kölcsönös kiadatásáról szóló a módosításaival együtt és az 1935. évi jogsegélyegyezmény polgári és kereskedelmi ügyekben.⁵⁷¹ Érdeemes megjegyezni, hogy addigra az 1873. évi megállapodás túlélte két háborút, Ausztrália függetlenné válását és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását is, amellyel eredetileg megkötötte az Egyesült Királyság a szerződést.

g) Dél-Afrikai Unió

⁵⁶⁸ 1945. évi V. törvény a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény be-
cikkelyezéséről.

⁵⁶⁹ BALOGH 1982. 73. o.

⁵⁷⁰ UK–HUNGARY NOTE 1948.

⁵⁷¹ AUSTRALIA–HUNGARY NOTE 1949.

1948. november 16-án kelt a Dél-Afrikai Unió közlése. Abban az egyetlen olyan szerződést kívánták felújítani, amely a két ország között létezett, nevezetesen az 1873. évi bűnelkövetők kölcsönös kiadatásáról szóló egyezményt a módosításaival együtt.⁵⁷²

h) Kanada, Új-Zéland, India

Noha Kanada, Új-Zéland és India is aláírta a békeszerződést, ők nem küldtek jegyzéket a kétoldalú szerződések sorsát illetően.

1.3.5. *A magyar tapasztalatok összevetése az általános gyakorlattal*

A magyar tapasztalatok illeszkednek a globális képbe. Az ENSZ Titkársága készített egy jelentést, hogy segítse a Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját a fegyveres konfliktusok hatásának feltárásával kapcsolatosan.⁵⁷³ A jelentés 4. fejezete tartalmazza a második világháborúval összefüggésben feltárt gyakorlatot. Az egyéni jogokat biztosító, vám- és egyéb díjakat meghatározó, nemzetközi kölcsönök visszafizetését rendező, szellemi alkotások jogához fűződő, távközlési, tengeri és légi közlekedést szabályozó egyezmények nem szüntek meg, léteznek, habár a háború ideje alatt nem alkalmazták azokat. A hadijoghoz és humanitárius joghoz kapcsolódó egyezmények hatályban maradtak, és ez vonatkozott a rabszolgákkal és a nőkkel való kereskedelmet tiltó szerződésekre is. Az állandó rezsimet teremtő többoldalú megállapodásokra, mint például az 1920. évi Spitzberga-egyezményre, vagy a nemzetközi szervezeteket létrehozó egyezményekre sem gyakorolt hatást a második világháború.⁵⁷⁴

Érdekes módon a barátsági, kereskedelmi és hajózási megállapodásokat sem szüntette meg a háború, habár a hadviselő felek nem alkalmazták azokat. Az Amerikai Egyesült Államok például 1940-ig körülbelül száz ilyen megállapodást kötött, és a háború után mindet „újjaélesztette”. Bizonyos esetekben ez még nézeteltéréshez is vezetett, például Németország tekintetében, amely azt megszüntnek tartotta.⁵⁷⁵

A jelentés hangsúlyozza, hogy mind a kétoldalú, mind a többoldalú nemzetközi szerződések túlnyomó többsége hatályban maradt a háború idején, habár azokat nem alkalmazták, kivételek ez alól a kifejezetten a háború idejére szóló megállapodások.⁵⁷⁶

A dogmatikai kérdés tehát nem az, hogy a háború hatására megszűntek-e ezek a szerződések, hanem az, hogy azoknak felfüggesztették-e a hatályát, vagy csak egyszerűen nem alkalmazták.⁵⁷⁷ A nemalkalmazás két esetben képzelhető el, vagy nincs lehetőség, alkalom, vagy jogsértő módon nem alkalmazzák a szerződést. Természetesen az első esetben nem merülnek fel felelősségi kérdések, azonban a második esetben szerződésszegéssel találjuk szemben magunkat. Az e miatti hátrányos jogkövetkezmények elkerülése érdekében az államok gyakorlatában a leginkább alkalmazott módszer a szerződés hatályának felfüggesztése.

A második világháborúra vonatkozó gyakorlat részletes feltárása és bemutatása bizonyítja a korábbiaktól való eltérést, tehát azt, hogy már nem kizárólag a felek száma te-

⁵⁷² SOUTH AFRICA–HUNGARY NOTE 1948.

⁵⁷³ UN MEMORANDUM 2005.

⁵⁷⁴ UN MEMORANDUM 2005. 48–51. o.

⁵⁷⁵ Uo. 44–45. o.

⁵⁷⁶ Uo. 48. o.

⁵⁷⁷ Uo. 51. o.

kinthető döntőnek a szerződés sorsának értékelésekor, hanem a szerződést kötő felek szándéka és a szerződés tárgya kerül előtérbe.

1.4. Összegzés

Az államok közötti összeütközések mindennaposak voltak 1945 előtt. A 19. sz. végéig a nemzetközi szerződések sorsa nem jelentett különösebben izgalmas jogi problémát, a helyzet megoldása tökéletesen illeszkedett a háború és béke dichotómiájához. Az államok gyakorlata az első világháborúval összefüggésben kezdett „színesebbé” válni, a második világháború pedig kimeríthetetlen terepet biztosít a jogi kutatások számára. A fegyveres összeütközések mai hatásának megértéséhez elengedhetetlen volt az ide vezető út vizsgálata. A teljes megszűnés állapotától eljutottunk egy kevésbé egyértelmű helyzethez, amely mögött számos politikai és jogi érv húzódott és húzódik meg. Ebben a részben különös figyelmet szenteltem a Magyarországgal kapcsolatos jogi kérdések tisztázásának is, mivel ennek ilyen összefoglalása a hazai szakirodalomban korábban nem volt elérhető.

2. Az államok gyakorlata 1945 után

Az államok 1945 utáni gyakorlatának feltárása a modern technikai eszközök használata mellett sem könnyű feladat. Az államok magatartása esetenként eltérő, a fegyveres összeütközések jellege pedig megváltozott. Az állami cselekvés politikai magyarázataiból nehézkes „kihámozni” az állam jogi álláspontját. A téma ENSZ-beli kodifikációja során számos állam véleményezte a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetét, amely megfelelő kiindulási alapot jelent az államok gyakorlatának feltárásához. Ebben a részben egyrészt összefoglalom a Biztonsági Tanács öt állandó tagjának hozzáállását a témához, s alkalmazott gyakorlatát. Másrészt egyes kiválasztott konfliktusokat is elemzek, így az Eritrea és Etiópia, valamint India és Pakisztán közötti ellenségeskedések szerződésekre gyakorolt hatását. Végül kitérek Magyarország álláspontjára is a 2011. évi tervezettel kapcsolatosan.

2.1. A Biztonsági Tanács állandó tagjai

2.1.1. *Amerikai Egyesült Államok*

Az Amerikai Egyesült Államok és Irak között 13 kétoldali egyezmény volt hatályban az Öböl-háború kitörése előtt és nem ismeretes, hogy az bármelyiket is megszüntette volna.⁵⁷⁸ Az elmúlt 20 év viharos amerikai–iraki kapcsolatai ellenére a mai napig mind megtalálható hatályos megállapodásként az ENSZ *Treaty Series*-ben.⁵⁷⁹ Sőt, például az 1987-ben kötött kereskedelmi, gazdasági és műszaki együttműködési megállapodásukat az USA 2004-ben küldte meg az ENSZ Titkárságnak a *Treaty Series*-beli regisztráció céljából.⁵⁸⁰ Ez mutatja, hogy hatályosnak és alkalmazandónak ítélte a korábbi események ellenére is.

⁵⁷⁸ PRESCOTT 1993. 225. o.

⁵⁷⁹ Forrás: <<http://treaties.un.org/pages/UNTSOnline.aspx?id=3>>

⁵⁸⁰ Forrás: <<http://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280078cd9>>

Az USA képviselője a Hatodik Bizottság őszi ülészakán, 2010-ben azt nyilatkozta: problémásnak tartja a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében a fegyveres összeütközés fogalmát, véleménye szerint a *Tadić-ügyben* megalkotott definíció helyett az 1949. évi genfi egyezmények közös 2. és 3. cikkére kellene a dokumentumnak hivatkoznia. Egy új fogalom zavaró lehet és az elérni kívánt hatással éppen ellentétes eredményre vezethet. A *Tadić-ügyben* alkalmazottat csak kiindulási pontként lehetséges használni, mivel a fegyveres összeütközés fogalma még alakulóban van, a fogalom pontosítása pedig az államok feladata. Az Amerikai Egyesült Államok aggályosnak tartja a tervezetben az utalást az agressziót meghatározó 3314. (XXIX) sz. közgyűlési határozatra is, mert véleménye szerint a nevezett határozat tartalmában nem tükröződik az ENSZ Alapokmánya által az agresszió meghatározása tekintetében előírt hivatalos eljárás. Ráadásul nem fedi le azokat az eseteket, amikor olyan jogellenes erőszak történik, amely nem éri el az agresszió szintjét.⁵⁸¹

Irán és az Egyesült Államok viszonya sem tekinthető felhőtlennek. A két ország között számos ellenséges esemény eredményezett vitát, és két esetben a Nemzetközi Bíróság előtti eljárást is. Ezeknek az ügyeknek a tapasztalati bővebben megtalálhatóak a III. fejezetben, az egyes szerződésekről szóló részeknél. Az Egyesült Államok újabkori gyakorlatában elenyésző számú példa található a szerződés fegyveres összeütközés miatti megszűnésére, a felfüggesztés pedig teljes mértékben a politikai mérlegelés eredménye.

2.1.2. Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága

A második világháború után az Egyesült Királyság legsúlyosabb konfliktusa Argentínával akadt, az utóbbi állam 1982 tavaszán lerohanta a Falkland-szigeteket. Az eseményt a Biztonsági Tanács elítélte és a békét megsértő cselekménynek nyilvánította.⁵⁸² Az Egyesült Királyság az önvédelem fegyveres intézkedései mellett szigorú gazdasági szankciókkal is válaszolt a támadásra. Az Egyesült Királyság kérésére, hivatkozva a BT határozatára és az alapítószerződések rendelkezéseire, az Európai Gazdasági Közösség (EGK) felfüggesztette az importot Argentínából az EGK területére minden áru tekintetében.⁵⁸³ A két állam között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok is, amelyek 1990-ben álltak helyre.

Argentína függetlenségének 1823. évi elismerésétől kezdve széles körű kétoldalú kapcsolatok alakultak a két állam között, amelyeket a több tucatnyi bilaterális egyezmény bizonyít. 1980 és 1989 között nem kötöttek megállapodásokat, azonban azóta szintén szép számban.⁵⁸⁴ Noha a konfliktus következtében egy kétoldalú szerződés sem szűnt meg a felek között, teljes mértékben felfüggesztették az együttműködést. Az egyezmények felfüggesztésének jogalapjául az Egyesült Királyság a jogellenes támadást és a Biztonsági Tanács határozatát tartotta, azonban a szerződésekkel kapcsolatosan konkrét nyilatkozatokat nem tett. Az Egyesült Királyság bizonyos gazdasági szankciókat, így példá-

⁵⁸¹ UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 3. o.

⁵⁸² UNSC RES 502 (1982).

⁵⁸³ EEC COUNCIL REGULATION 877 (1982). 1–3. o. Az EGK később meghosszabbította a tilalmat: EEC COUNCIL REGULATION 1176 (1982). 1–2. o.

⁵⁸⁴ Lásd az Argentin Külügyminisztérium honlapját: *Tratados Bilaterales – Reino Unido de Gran Bretaña e Irlanda del Norte*. <<http://www.mrecic.gov.ar/portal/seree/ditra/uk.html>>

ul a fegyverembargót a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele után még évekig fenntartotta.⁵⁸⁵ Ebben az esetben tehát a szerződések felfüggesztésének időtartama jóval meghaladja a fegyveres összeütközés időtartamát, ami 72 nap volt 1982-ben. A két állam közötti szerződések újbóli alkalmazása a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételkor kezdődött, habár ez nem minden szerződés tekintetében igaz.

A szigetekkel kapcsolatos vita⁵⁸⁶ a mai napig nem zárult le a két állam között, ami megmagyarázza Argentina véleményét a Bizottság által készített tervezettel kapcsolatban. Argentina javaslata szerint élesen meg kellene különböztetni a fegyveres összeütközés szerződésekre gyakorolt megszüntető vagy felfüggesztő hatásának elemzését annak a ténybeli vagy jogi helyzetnek az elemzésétől, amelyet a felek a szerződés megkötésekor fogadtak el, és amelyre a fegyveres összeütközés nem gyakorolhat hatást. A *pacta sunt servanda* elv minden fegyveres összeütközés idején érvényben marad, így pusztán egy fegyveres konfliktus létezése, amelyben részes valamely szerződő fél, nem igazolhatja a szerződés be nem tartását. Az argentin delegáció szerint a téma kodifikálása és fejlesztése során a Nemzetközi Jogi Bizottságnak a szerződések jogát az erőszak tilalma fényében kell megközelítenie.⁵⁸⁷

2.1.3. Franciaország

Franciaország részletesen véleményezte a Hatodik Bizottságban a tervezetet és kiemelte, hogy mindenképpen tartozzanak bele a nem nemzetközi összeütközések, mivel manapság ezek előfordulása a gyakorlatban számottevő. Mindemellet a tervezet 2. cikkében található fogalommal nem ért egyet, mert zavart keltő, hogy nem egyezik meg pontosan sem a humanitárius jogból ismert fogalommal, sem a *Tadić-ügyben* megalkotottal. A felek szándékán kívül jelentős tényező a fegyveres összeütközés milyensége, természete, amelyet figyelembe kell venni. Véleménye szerint a tervezet mellékletét képező lista több problémát és hátrányt rejt, mint amennyi előnnyel szolgálhat. Példaként hozott emberi jogi egyezményeket, amelyeknek egyes rendelkezései egyértelműen alkalmazandóak fegyveres összeütközés idején is, míg más szakaszai nem. Nem tartja megfelelőnek a többoldalú normaalkotó szerződések megjelenését sem a listában, mivel a fogalom tulajdonképpen magában foglalhatja az összes létező multilaterális egyezményt. Elfogadható számára a tervezet utalása a 3314. sz. közgyűlési határozatra az agresszió fogalmát illetően, habár szerencsésebbnek tartaná, ha az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (4) bekezdésének a megsértéséről szólna a tervezet. Franciaország képviselője hangsúlyozta a tervezet 15. cikkével összefüggésben, hogy rendkívül problémásnak látja a „ha előnye származna belőle” kitételt. A gondot ott látja, hogy nem egyértelmű mi számít előnynek, és az sem, ki lenne jogosult meghatározni azt.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Lásd: Use of Force and War. *Australian Year Book of International Law*, 1981–1983, vol. 10. 571–573. o.; Argentina – Country Profile, Website of the Foreign and Commonwealth Office; Other external relations (Argentina). *Europa World Online*, London, Routledge; ARIE, 2007.; “Argentina/UK relation must go beyond the Falklands/Malvinas conflict”. *MercoPress*, Montevideo, 17 August 2010.

⁵⁸⁶ A szigetekkel kapcsolatos vita lényegéről lásd: SMITH 1982. 541–547. o.; SHAW 2003. 452–453. o.; RUZZA 2011. 71–100. o.

⁵⁸⁷ UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 4–5. o.

⁵⁸⁸ UN SUMMARY RECORD 22 (2010). 13. o.

2.1.4. Kína

A második világháborúval összefüggésben Kína nyilvánvalóvá tette, hogy a vele hadban állókkal korábban kötött kétoldalú szerződéseket mind megszűntnek tekintti. A második világháború után Kína helyzete és képviselete a nemzetközi közösségben nem volt egyértelmű. Noha több háborúban is jelentős szerepet játszott (pl.: a koreai és vietnami háborúkban), a kormányelismeréssel összefüggő problémák miatt nem lehetett a szerződéseivel kapcsolatosan megfelelő következtetéseket levonni. Kínának a mai napig vannak határvitái szomszédos államokkal (pl.: India, Vietnam, Japán), és egyes területek hovatartozása sem tisztázott (pl.: Tajvan, Tibet). Kína a klasszikus szuverenitás elvének bástyája,⁵⁸⁹ a fegyveres konfliktusok esetére vonatkozó gyakorlata ismeretlen, azonban aktívan részt vett a Hatodik Bizottságban a fegyveres összeütközések hatására vonatkozó tervezet vitájában. Véleménye szerint az 1949. évi genfi egyezmények és az 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv által használt fegyveres összeütközés fogalom sokkal elfogadhatóbb lenne a tervezetben, mint a rendkívül tömörnek tekinthető *Tadić-ügybeli* fogalom. Az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan Kína is szűkítené a tervezet hatályát a nemzetközi fegyveres összeütközésekre. Viszont az USA-val ellentétben egyetért a 3314. sz. közgyűlési határozat belefoglalásával a tervezetbe. Tökéletesnek tartja annak jellemzésére, hogy milyen cselekmények tekinthetők agresszióknak, habár javasolja, hogy a jelenlegi megfogalmazásnál egyértelműbb legyen a különbség az ENSZ Alapokmány és a határozat jogi helyzete között.⁵⁹⁰

2.1.5. Oroszország

Oroszország a többi biztonsági tanácsi állandó taghoz hasonlóan több fegyveres összeütközésben is érintett volt a második világháború óta. A Szovjetunió felbomlása óta pedig összeütközések történtek a területén (pl.: csecsen válság) és vitatott hovatartozású területeken is (pl.: Abházia, Dél-Oszétia, Dnyeszter-mellék). Az utóbbi területekkel kapcsolatosan kialakult konfliktusok azt eredményezték, hogy eleve nem kötött Oroszország és az érintett állam (pl.: Grúzia és Moldova) számottevő nemzetközi szerződéseket. Moldova és Oroszország között például kétoldalú megállapodásokból csak az 1992. évi tűzszüneti egyezmény van hatályban, annak ellenére, hogy a diplomáciai kapcsolatok működnek közöttük és a kormányok képviselői rendszeresen találkoznak.⁵⁹¹ Grúzia és Oroszország között is csak két kétoldalú egyezmény létezik, azonban ezek hatályát nem befolyásolták a közöttük lévő fegyveres összeütközések. A 2008 augusztusában lezajlott hatnapos konfliktus miatt sem kérdőjelezte meg egyik fél sem bármely nemzetközi szerződésük hatályát, legyen az akár kétoldalú, akár többoldalú.⁵⁹²

A szerződések fegyveres összeütközés miatti megszűnésének Oroszország sem híve, azonban a felfüggesztéssel gyakran élt, általában ellenintézkedésként alkalmazva azt. A

⁵⁸⁹ Lásd pl.: CHEN 2005. 607–646. o.; KISSINGER 2011.

⁵⁹⁰ UN SUMMARY RECORD 22 (2010). 10. o.

⁵⁹¹ Background Note: Moldova. United States Department of State, July 1, 2011.; Moldova–Russia Relations. Moldova.org

⁵⁹² Lásd: *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, ICJ, Memorial of Georgia, 2 September 2009. 293–328. o. és Preliminary Objections of the Russian Federation, 1 December 2009. Az emberi jogi tárgyú többoldalú megállapodások Oroszország és Grúzia közötti hatályáról lásd a III. fejezet 3.6. pontját.

Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete legfontosabb pontjának azt a vélelmet ítéli, hogy nem szűnik meg egy nemzetközi szerződés automatikusan egy konfliktus miatt. A fegyveres összeütközésre úgy kell tekinteni, mint amelyek a rendkívüli jellegükből kifolyólag lehetőséget teremtenek az államok számára, hogy a szerződések további hatályát mérlegelhessék. Oroszország is úgy ítéli meg, hogy a nem nemzetközi konfliktusok esetében az 1969. évi bécsi egyezmény elegendő szabályozást tartalmaz, így azt ki kellene hagyni a tervezetből. A *Tadić-ügyből* alapul vett fogalmat túl tágának és általánosnak ítéli, sőt, a fegyveres összeütközés fogalmának meghatározása a tervezetben nem tanácsos. Hangsúlyozza, hogy az alkalmazandó eljárás, különösen a tiltakozásra nyitva álló határidő megszabása nyilvánvalóan jogfejlesztő a Nemzetközi Jogi Bizottság részéről és nem kodifikáló, mivel az államok gyakorlatában eddig ilyen nem volt látható. A tervezet – véleménye szerint – nem a létező szokásjogot foglalja írásba, de segíthet az államok további gyakorlatának formálásában.⁵⁹³

2.2. Eritrea és Etiópia

Eritrea és Etiópia között 1998 májusában nemzetközi fegyveres összeütközés kezdődött, amely két éven át tartott. A konfliktusból fakadó követelések eldöntésére választottbírósgot állítottak a felek az Állandó Választott Bírószág (PCA) keretében, ez az *Eritrea Ethiopia Claims Commission* (hivatalos magyar megnevezése nincs, Eritrea-Etiópia Választottbírósgként is utalok rá). Habár vitatott, hogy a választottbírósgnak volt-e joga az erőszak tilalma megsértése kérdésében dönteni, egy sokak által kritizált⁵⁹⁴ határozatban kimondta, hogy Eritrea támadta meg Etiópiát, ezzel megsértve az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (4) bekezdését.⁵⁹⁵

A választottbírósgnak döntést kellett hoznia számos humanitárius jogi kérdésben, így például a hadifoglyokkal szembeni bánásmódról, a polgári lakosság védelmének kérdéseiről, a kínzásról, a nemi erőszakról, a légi bombázásokról, a tiltott fegyverek alkalmazásáról, valamint az ellenséges nemzetiségű személyek megfosztásáról az állampolgárságuktól, kitoloncolásukról, vagyonuk elkobzásáról, az ellenség vagyonának elkobzásáról, befagyasztásáról, a szociális juttatások beszüntetéséről és diplomáciai jogsértésekről. A választottbírósg ezekben a témákban összesen 17 határozatot hozott.⁵⁹⁶

A határozatok alapján összefoglalóan elmondható, hogy a bírák alkalmazandó jogként tekintettek a többoldalú egyezményekre, így hivatkoztak az 1949. évi genfi egyezményekre és az I. jegyzőkönyvre, valamint emberi jogi egyezményekre (1989. évi New York-i Egyezmény a gyermekek jogairól, az 1981. évi Afrikai Emberi Jogi Charta).⁵⁹⁷ Vizsgálták, hogy mely fegyvereket tiltó speciális egyezményeknek részese a két állam, és így melyek alkalmazandóak.⁵⁹⁸ Teljes mértékben alkalmazandónak ítélték az 1961.

⁵⁹³ UN SUMMARY RECORD 23 (2010). 8–9. o.

⁵⁹⁴ Lásd pl.: GRAY 2006. 699–721. o.; KIDANE 2008. 23–88. o.

⁵⁹⁵ *Jus Ad Bellum – Ethiopia's Claims 1-8.*, EECC, 2005.

⁵⁹⁶ Lásd: Website of Eritrea–Ethiopia Claims Commission.

<http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1151>

⁵⁹⁷ Például: *Prisoners of War, Eritrea's Claim 17*, EECC, 2003.; *Prisoners of War, Ethiopia's Claim 4*, EECC, 2003.; *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32*, EECC, 2004. para. 108, 154.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5*, EECC, 2004. para. 22–29.

⁵⁹⁸ *Western Front, Aerial Bombardment and Related Claims, Eritrea's Claims 1, 3, 5, 9–13, 14, 21, 25–26*, EECC, 2005.

évi bécsi egyezményt a diplomáciai kapcsolatok jogáról és az Afrikai Egységszervezetet alapító szerződést.⁵⁹⁹

Ezzel szemben a két állam közötti összes kétoldalú megállapodást alkalmazhatatlannak ítélték. Érdekes módon mindkét állam támaszkodott bizonyos követeléseire kapcsán az 1993 és 1998 között elfogadott kétoldalú megállapodásokra, Eritrea például a nyugdíj követeléseivel kapcsolatosan, míg Etiópia a fegyveres támadásból fakadó követeléseiről. Azonban a bíróság minden esetben elvetette ezek alkalmazását arra hivatkozással, hogy a fegyveres összeütközés vagy felfüggesztette, vagy megszüntette azokat. Véleménye szerint egy háborúban nem várható el, hogy egy állam az ellenségének pénzt vagy árut juttasson, segítsen az áruszállításban, ezért a kétoldalú megállapodásokra úgy tekintett, mintha a háború ideje alatt nem is léteztek volna.

A határozatok érvelése – kizárólag néhány tankönyvre támaszkodva – megállapítja, hogy az államok gyakorlata nem ismert átfogóan és bizonytalan a kérdésben. A bíróság a kétoldalú szerződések alkalmazhatóságát elválasztotta a *jus ad bellum* megsértésétől, amellyel rendkívüli mértékben leegyszerűsítette a problémát. Úgy tűnik, a bíróság ennek a kérdésnek a megítélésénél a jogérzékére támaszkodott, nem vesződött a megfelelő jogi érvek feltárásával és bemutatásával. A két állam a háború idején is fenntartotta a diplomáciai kapcsolatokat, majd az eljárás folyamán mindkettő hivatkozott bizonyos kétoldalú egyezmények alkalmazhatóságára, de ezeket a bíróság nem vette figyelembe.⁶⁰⁰

2.3. India és Pakisztán

Az India és Pakisztán között évtizedek óta tartó konfliktussal összefüggésben sor került közöttük több nemzetközi bírósági eljárásra is.

Első alkalommal, 1971-ben India perelte be Pakisztánt, mivel korábban Pakisztán indított eljárást Indiával szemben az ICAO (Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet) előtt. A vita tárgyát az képezte, hogy 1965-től komoly fegyveres összeütközések voltak a két állam között, amelynek kezdetén India megtiltotta, hogy a légtérbe bepölyödjön, vagy a területén leszálljon pakisztáni gép. 1966-ban a Taskent Deklarációt⁶⁰¹ követően a felek között létrejött egy speciális megállapodás egymás légtere használatát illetően, azonban tekintettel az újabb összecsapásokra, valamint egy indiai repülőgép eltérítésére és megsemmisítésére, India 1971-ben visszavonta a repülési jogokat a pakisztáni gépektől. Pakisztán arra hivatkozott, hogy India ezzel megsértett két, 1944-ben elfogadott légügyi egyezményt,⁶⁰² valamint egy kettejük között 1948-ban létrejött kétoldalú egyezményt. India szerint az említett egyezmények a fegyveres összeütközés miatt fel voltak függesztve, így azokat nem sérthette meg. Alternatív érvként India azt is felhozta, hogy még ha az egyezmények hatályban is lettek volna, 1971-ben akkor is megszüntethette azokat kettejük között, tekintettel azok súlyos megsértésére. Ezzel szemben Pakisztán azt állította, hogy India cselekménye a *pacta sunt servanda* elvébe ütközik és nem volt joga

⁵⁹⁹ *Diplomatic Claim, Eritrea's Claim 20*, EECC, 2005.; *Diplomatic Claim, Ethiopia's Claim 8*, EECC, 2005.

⁶⁰⁰ *Economic Loss Throughout Ethiopia, Ethiopia's Claim 7*, EECC, 2005.; *Pensions, Eritrea's Claims 15, 19, 23*, EECC, 2005.

⁶⁰¹ Tashkent Declaration, January 10, 1966, UNTS Reg. No. I-8166.

⁶⁰² Convention on International Civil Aviation, Chicago, December 7, 1944. UNTS Reg. No. II-102. Magyarországon kihirdette: 1971. évi 25. tvr. a nemzetközi polgári repülésről; International Air Services Transit Agreement, Chicago, December 7, 1944. UNTS Reg. No. II-252. Magyarországon kihirdette: 1973. évi 15. tvr. a nemzetközi légi járatok átmenő forgalmáról.

egyoldalúan felfüggeszteni a szerződések alkalmazását.⁶⁰³ A két állam között a diplomáciai kapcsolatok is 1971-ben szakadtak meg.

Az India által a Nemzetközi Bíróság előtt indított eljárás az ICAO döntésének megátámadása volt, amelynek középpontjában nem az ismertetett vita állt, hanem az, hogy az ICAO-nak volt-e joghatósága az ügyben. Ennek köszönhetően a Nemzetközi Bíróság csak a joghatósági kérdéssel foglalkozott és sajnálatos módon nem adott iránymutatást a légügyi egyezmények sorsát illetően.⁶⁰⁴ Az azonban megállapítható, hogy India a kérelmében a fegyveres összeütközésnek felfüggesztő hatást tulajdonított, és a repülőgép-eltérítés kapcsán hivatkozott szerződésszegés miatti megszűnésre. Önmagában a fegyveres összeütközés nem szüntette meg a diplomáciai kapcsolatokat közöttük és számos kétoldalú egyezményt tekintettek hatályosnak a felek, így például az Indus folyóra vonatkozó megállapodást, valamint egy választottbírói eljárást létesítő megállapodást.⁶⁰⁵ India és Pakisztán hozzáállásában egyértelműen megmutatkozott, hogy csak azon egyezmények hatályát függesztették fel, amelyek alapvetően összeegyeztethetetlenek voltak a fegyveres összeütközéssel és különösen a nemzetbiztonsággal.

A második eljárást Pakisztán indította a Nemzetközi Bíróság előtt Indiával szemben 1973 tavaszán, pakisztáni származású hadifoglyokkal való bánásmód ügyében. Ez az eset peren kívüli megállapodással zárult a két állam között, így 1973 decemberében a bíróság lezárta az ügyet.⁶⁰⁶

A harmadik ügy tárgya egy pakisztáni repülőgép megsemmisülése volt, Pakisztán állítása szerint India lelőtte azt, India pedig tagadott minden vádat. Az ügy érdemében nem született ítélet, mivel a Nemzetközi Bíróság elutasította a joghatóságát. Az ügy tárgyalása folyamán azonban egyértelműen kiderült, hogy mindenféle ellenségeskedés ellenére mind India, mind Pakisztán, sőt a Bíróság is hatályosnak tekinti az 1972. július 2-án Simlában aláírt kétoldalú egyezményt.⁶⁰⁷ A Simla Egyezményben mindkét állam vállalta, hogy a nézeteltéréseiket kétoldalú tárgyalások, vagy más békés vitamegoldási eszközök segítségével rendezik el. A bíróság ebben az ügyben sem vizsgálta kifejezetten, hogy a két állam közötti bármelyik ellenséges cselekmény befolyásolhatta-e az egyezmény hatályát.⁶⁰⁸

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Választottbíróháza az egyik India és Pakisztán közötti vitában megállapította, hogy noha a felek között fegyveres ellenségeskedés volt, hivatalosan egyik állam sem tekintett a helyzetre úgy, mintha hadiállapot állna fenn közöttük. Bizonyos mértékű diplomáciai és egyéb kapcsolatok fenntartását annak bizonyítékeként értékelték, hogy a két állam nem is kívánt a háború állapotába kerülni. A bíróság kötelezte a feleket szerződéses kötelezettségeik teljesítésére.⁶⁰⁹

⁶⁰³ *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council*, ICJ, Memorial submitted by the Government of India on December 22, 1971. Counter-Memorial submitted by the Government of Pakistan on February 29, 1972.

⁶⁰⁴ *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council*, ICJ, 1972.

⁶⁰⁵ *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council*, ICJ, Counter-Memorial submitted by the Government of Pakistan on 29 February 1972. 375. o.

⁶⁰⁶ *Trial of Pakistani Prisoners of War*, ICJ, Order of December 15, 1973.

⁶⁰⁷ Agreement Between the Government of India and the Government of the Islamic Republic of Pakistan on Bilateral Relations (Simla Agreement), Simla, 2 July 1972.

⁶⁰⁸ *Aerial Incident of 10 August 1999*, ICJ, 2000.

⁶⁰⁹ *Dalmia Cement Ltd. v. National Bank of Pakistan*, International Chamber of Commerce, Arbitration Tribunal, December 18, 1976. In LAUTERPACHT – GREENWOOD 1994. 611, 623–625. o.

Az Indus-folyó használatáról szóló 1960. évi kétoldalú egyezmény nem csak a Nemzetközi Bíróság előtti eljárásokban jelent meg mint alkalmazandó szerződés. India és Pakisztán 2010-ben az Állandó Választott Bíróság eljárását kezdeményezte (amely még mindig folyamatban van) az egyezmény alkalmazásával kapcsolatosan fennálló vita eldöntésére. A bíróság nemrégiben megszületett részleges határozatában fel sem merül a kérdés, hogy a két állam közötti valamely fegyveres összeütközés esetleg befolyásolhatta a szerződés hatályát, alkalmazását.⁶¹⁰

India a hatodik bizottsági vitában kifejtette, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének szűk körűnek kellene lennie, tehát kizárná belőle a belső fegyveres konfliktusok esetét. Érvelése szerint a nem nemzetközi összeütközések nem gyakorolnak hatást az állam által kötött nemzetközi szerződésekre, mivel azok államok között állnak fenn. Véleménye szerint a fegyveres összeütközés fogalmát nem kellene összekapcsolni az általa gyakorolt hatással.⁶¹¹ Ez összhangban áll India gyakorlatával, amely egyezményenként eltérő módon kezeli a fegyveres összeütközések hatását, tipikusan csak azokat felfüggesztve, amelyek maguk is lehetővé teszik ezt (pl.: 1944. évi légügyi egyezmények), vagy a másik fél általi szerződésszegés címén. Noha Pakisztán nem nyújtott be véleményt a tervezethez, ezekből az esetekből kitűnik, hasonlóan gyakorlatiasan áll a kérdéshez.

2.4. Magyarország

Magyarország hadiállapotban utoljára a második világháború idején volt. Arra az időszakra vonatkozó gyakorlatát a jelen fejezet első része tartalmazza.

Az 1969. évi bécsi egyezmény előkészítése során közös magyar–lengyel javaslatra került be a 73. cikkbe az államok közötti ellenségeskedések esete mint kivétel.⁶¹² A magyar delegáció úgy értékelte, hogy egy ilyen utalás feltétlenül szükséges a jogbiztonság érdekében, mivel a Nemzetközi Jogi Bizottság által előkészített tervezetbe és magába az 1969. évi egyezménybe sem került semmilyen egyéb szabály a témát illetően.

A 2000-es évek elején a magyar delegáció üdvözölte a fegyveres összeütközések és nemzetközi szerződések viszonyára vonatkozó téma felvételét a Nemzetközi Jogi Bizottság programjába, habár számos másik államhoz hasonlóan nem értékelte elégségesnek a Bizottság magyarázatát a téma felvételének szükségességét illetően.⁶¹³ A tervezet későbbi tárgyalásai során hangsúlyozta, hogy az akkor tükrözi a mai realitásokat, ha tartalmazza a nem nemzetközi konfliktusok esetét is. Összességében egyetért a szerződések listájának mellékletbe foglalásával is, de kétségesnek itéli a barátsági szerződések és a kereskedelmi választottbíráskodásra vonatkozó szerződések hatályban maradását egy fegyveres összeütközés esetén. Mindemellett viszont javasolta a *jus cogens*-t tartalmazó szerződések felvételét is a listába.⁶¹⁴ A magyar álláspont – az előbbi önálló javaslatokkal együtt – nagyjából fedi a többi európai államét.

⁶¹⁰ *Indus Waters Kishenganga Arbitration*, PCA, 2013.

⁶¹¹ UN SUMMARY RECORD 25 (2010). 5–6. o.

⁶¹² A javaslat: Amendments to the Draft Articles on the Law of Treaties submitted by Hungary and Poland. *Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties*, A/CONF.39/C.1/L.279. 1st session, 76th meeting. 452. o. Az egyezménybe bekerülés: United Nations Conference on the Law of Treaties, 82nd Meeting of the Committee of the Whole, 1968, A/CONF.39/C.1/SR.82, 484. o.

⁶¹³ UN SUMMARY RECORD 20 (2004). 6. o.

⁶¹⁴ UN SUMMARY RECORD 17 (2008). 6. o.; UN SUMMARY RECORD 21 (2010). 5–6. o.

A tervezethez fűzött véleményezések során Magyarország a saját gyakorlatát illetően nem nyilatkozott. Magyarország fegyveres összeütközésekben való részvétele 1945 után nem mindig egyértelmű jogi helyzetet eredményezett. Noha nem foglalkoztam mélységében az 1956-os forradalommal, úgy tűnik, az nem gyakorolt hatást az ország megállapodásaira. 1956. november 1-jén, még a szovjet beavatkozás előtt, Nagy Imre miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből, amely azonban a beavatkozás miatt már nem lett megfelelő formában elfogadva, így nem hatályosult.⁶¹⁵

Magyarország 1990 után nemzetközi szervezetekben végzett tevékenysége során „találkozott” fegyveres összeütközésekkel. 1999-ben a NATO tagjaként a Jugoszláviát bombázó államok rendelkezésére bocsátotta a magyar légteret, valamint továbbra is biztosította számukra a taszári bázist. A NATO-tagállamok követségei sorra hagyták el Belgrádot, azonban Budapesten továbbra is zavartalanul működött a jugoszláv nagykövetség.⁶¹⁶ A Magyarország és Jugoszlávia között 1985-ben kötött kétoldali egyezmény a kettős adóztatás elkerüléséről 2003. január 1-ig hatályban volt, annak ellenére, hogy közben Jugoszlávia szétesett, a területén fegyveres összeütközés zajlott, majd Magyarország szerepet vállalt a bombázásában és végrehajtotta a Biztonsági Tanács által elrendelt szankciókat.⁶¹⁷ A két állam között 1947-ben aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés is a mai napig hatályban van.⁶¹⁸ Ugyanígy nem érintette a válság a többi kétoldali egyezmény, például a konzuli és a kölcsönös jogsegély egyezmény hatályát sem.

Magyarország 2003-ban részt vett az Irakkal szembeni NATO-akcióban is, ennek ellenére a mai napig hatályosnak tekinti az 1938-ban kötött iraki–magyar barátsági szerződést.⁶¹⁹ Hatályos a többi kétoldali megállapodásuk is, sőt például van olyan köztük, amelyet az Országgyűlés kétszer is kihirdetett. Így a Magyar Népköztársaság és az Iraki Köztársaság között a Rádió, Televízió, Film, Színházművészet és Hírszolgálat területén való együttműködés tárgyában, Bagdadban, 1961. október 11-én létrejött egyezményt először kihirdette 1963-ban, majd a biztonság kedvéért 2008-ban is.⁶²⁰ Az utóbbi kihirdető jogszabály (amely egyébként egy kormányhatározat) meg is jegyzi, hogy „az Egyezmény a Magyar Köztársaság vonatkozásában 1962. április 9-én nemzetközi jogilag hatályba lépett”. Arról nem szól, hogy esetleg a hatály állapotában idő közben bármilyen változás lett volna, pedig nyilvánvalóan a háborús helyzetben a médiaszolgáltatások területén való együttműködéshez nem volt ideális a légkör.

Úgy tűnik, Magyarország a kétoldali nemzetközi szerződéseivel kapcsolatosan sem siet el azok felmondását vagy más módon történő megszüntetését, még akkor sem, ha a másik szerződő fél területén fegyveres összeütközés zajlik. Természetesen az ENSZ Biztonsági Tanács által előírt szankciókat végrehajtja, így például a repülési tilalmakat, gaz-

⁶¹⁵ Lásd: 54/1990. (VII. 3.) OGY határozat a Magyar Köztársaság és a Varsói Szerződés viszonyáról.

⁶¹⁶ KOVÁCS 2006. 398. o.

⁶¹⁷ Lásd a 2003. évi XXV. törvénnyel kihirdetett kettős adóztatás elkerüléséről szóló megállapodást, amelynek záró rendelkezése kijelenti, hogy ezzel szüntetik meg a felek az 1985-ben elfogadott ilyen tárgyú megállapodásukat. Az 1985. évi egyezményt az 1988. évi 6. törvényerejű rendelet hirdette ki, amelyet egyébként a mai napig nem sikerült hatályon kívül helyezni az Országgyűlésnek, pedig a másik egyezmény 2003. jan. 1. óta hatályos.

⁶¹⁸ Lásd: 1948. évi IV. törvény.

⁶¹⁹ Lásd: 1940. évi XXXII. tc.

⁶²⁰ Lásd az 1963. évi 3. törvényerejű rendeletet és a 111/2008. (IV.30.) Korm. rendeletet.

dasági szankciókat, de ebben az esetben csak a szankció időtartama alatt nem alkalmazza az érintett megállapodást.

3. A nem nemzetközi fegyveres összeütközéssel kapcsolatos állami gyakorlat

A nem nemzetközi fegyveres összeütközések mindig is jelen voltak a történelemben, azonban sokáig a nemzetközi jog hatókörén kívül estek. Ez a helyzet a 20. század második felében kezdett megváltozni, mivel az emberi jogok iránt egyre elkötelezettebb nemzetközi közösség felismerte, hogy ilyen esetekben is szükséges az állam magatartásának kontrollálása, különösen az egyén védelme érdekében. Ráadásul – talán az erőszak tilalmának köszönhetően – napjainkban már nem a nemzetközi fegyveres összeütközések a leggyakoribb konfliktusok, hanem a nem nemzetközies.

A jogelmélet szempontjából már elemeztem ezt a témát a II. fejezet 2.3. pontjában, ahol röviden összefoglalva arra jutottam, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében a nemzetközi jog általános szabályai, így az 1969. évi bécsi egyezmény és a felelősségi szabályok irányadóak az államok cselekvési lehetőségére a nemzetközi szerződéseit illetően. A nemzetközi szerződések felfüggesztése, megszüntetése az abban részes felek közös akaratának függvénye, a nem teljesítés alól pedig csak a jogellenességet kizáró körülmények mentesíthetik az államot.

Az államok és nemzetközi bíróságok gyakorlata is ezt a következtetést támasztja alá, annak ellenére, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetével kapcsolatos vita során számos állam hangsúlyozta, hogy a tervezet rendelkezései fedjék le a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetét is.

A humanitárius jog irányadó szabályain túl az államok az emberi jogi kötelezettségeiket is be kell tartásuk, a derogációt engedő jogok kivételével. Az emberi jogi egyezmények derogációs szakaszainak részletes elemzése megtalálható a III. fejezet 3.6. pontjában, ahhoz képest a nem nemzetközi fegyveres összeütközések még kevésbé engednek eltérést. Az Európai Emberi Jogi Bíróság számos ügyben foglalkozott az emberi jogok és a humanitárius jog viszonyával belső fegyveres összeütközés kapcsán, és tipikusan alkalmazhatónak találta az európai emberi jogi egyezményt.⁶²¹ Hasonló következtetésre jutott az Amerikai Emberi Jogi Bíróság is.⁶²² A Nemzetközi Bíróság a *Megszállt palesztin területen épült fallal kapcsolatos tanácsadó véleményben* mindenféle fegyveres összeütközésre tekintettel tette azt a kijelentést, miszerint azok nem szüntetik meg az emberi jogokat.⁶²³

A nem nemzetközi fegyveres összeütközés nem gyakorol hatást a határmegállapító szerződésekre sem, tipikusan még az államon belüli, tartományi vagy más belső határokra sem. Ezt láthattuk a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása esetén is, valamint ezt támasztja alá az *uti possidetis* elv is. A szudáni kormány és a Szudáni Népi Felszabadító Hadsereg közötti választottbírósi eljárás egyik fő kérdése az volt, hogy hol vannak a Szudánban belüli közigazgatási határok, amelyek később alapul szolgálhatnak Dél-

⁶²¹ Lásd pl.: *Isayeva v. the Russian Federation*, ECtHR, 2005.; *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. the Russian Federation*, ECtHR, 2005.; *Ergi v. Turkey*, ECtHR, 1998.

⁶²² Lásd pl.: *Las Palmeras v. Colombia (Preliminary Objections)*, IACtHR, 2000.; *Bámaca-Velásquez v. Guatemala*, IACtHR, 2000.; *Juan Carlos Abella v. Argentina*, IACtHR, 1997.

⁶²³ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, ICJ, 2004. para. 106.

Szudán függetlenségéhez (amely 2011-ben létre is jött). Az ügy eldöntésében jelentős szerepet játszott egy 1905. évi megállapodás is, amely az akkor Angol-Egyiptomi Kondomínium egyes részei közötti területátadásról rendelkezett. Ez a dokumentum lényeges alapul szolgált a vita eldöntésében, annak ellenére, hogy a területen azóta több polgárháború is zajlott.⁶²⁴

A *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügyében* is alkalmazta a Nemzetközi Bíróság a két állam közötti, releváns egyezményeket, és egynek sem kérdőjelezte meg a hatályát arra tekintettel, hogy Nicaragua területén fegyveres összeütközés zajlott (amelybe egyébként jelentősen beavatkozott az Egyesült Államok).⁶²⁵

Az Ecuador és Kolumbia között még folyamatban lévő *Légi gyomirtószer-permetezés ügyében* a felperes Ecuador ugyan tisztában van azzal, hogy Kolumbia a területén zajló polgárháború és kábítószer-termesztés megakadályozása érdekében folytatja a légi permetezést, ennek ellenére alkalmazandónak tartja az összes közöttük hatályban lévő megállapodást.⁶²⁶

Beruházásvédelmi viták keretében több alkalommal is kimondták a választottbírói fórumok, hogy az államnak teljesítenie kellett volna a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény alapján fennálló kötelezettségeit annak ellenére, hogy a területén fegyveres konfliktus zajlik. Ennek a megállapítására már a kétoldalú egyezmény olyan általános rendelkezése elegendő volt, miszerint „teljes védelem és biztonság illeti meg a beruházást”.⁶²⁷ A bírósági gyakorlat szerint ez mind fizikai, mind jogi védelmet jelent, minden körülmények között. Az államnak nem csak a saját fegyveres erőitől, de a felkelő csapatoktól, egyéb támadásoktól is védenie kell a beruházást.⁶²⁸ Az *AAPL v. Sri Lanka ügyben* az ICSID úgy találta, hogy a kormány felelős a felkelőkkel szembeni fellépése során a külföldi befektetőnek okozott kárért, amennyiben bizonyítható, hogy nem biztosította a megfelelő és tőle elvárható védelmet és gondosságot.⁶²⁹ Ennél magasabb szintű felelősség terheli az államot, ha a szerződés kifejezetten előírja a fegyveres összeütközés esetére is a védelmet, illetve kártérítési kötelezettséget. Az Energia Charta Egyezmény 12. cikk (1) bekezdése például így rendelkezik: „A Szerződő Fél befektetőjének, ha egy másik Szerződő Fél területén befektetése háború vagy egyéb fegyveres konfliktus, szükségállapot, polgárháborús zavargás vagy más hasonló, a területen lejátszódó esemény miatt kárt szenved, a később említett Szerződő Fél a jóvátétel, kárpótlás, kártalanítás vagy más kárrendezés tekintetében a legkedvezőbb elbánást biztosítja, olyat, mint amelyet a Szerződő Fél bármely más befektetőnek biztosít, legyen az saját befektetője, bármely más Szerződő Fél befektetője vagy bármely harmadik állam befektetője.” A 12. cikk (2-3) bekezdései alapján azonnali, megfelelő és hatékony jóvátétel vagy kártalanítás jár a befektetőnek, ha a fenti események során az állam lefoglalta a befektetést vagy annak egy részét, vagy elpusztította azt szükségtelenül, tehát anélkül, hogy a helyzet megkövetelte

⁶²⁴ *The Government of Sudan / The Sudan People's Liberation Movement/Army (Abyei Arbitration)*, PCA, 2009.

⁶²⁵ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ, 1986.

⁶²⁶ *Aerial Herbicide Spraying*, ICJ, Application instituting proceedings, March 31, 2008.

⁶²⁷ SCHREUER

⁶²⁸ Lásd pl.: *Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. Republic of Lebanon*, ICSID, 2009. para. 110-118.; *Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. Republic of Lebanon*, ICSID, 2012.; *Wena Hotels Limited v. Arab Republic of Egypt*, ICSID, 2000. para. 84.; *Biwater Gauff (Tanzania) Limited v. United Republic of Tanzania*, ICSID, 2008, para. 730.; *American Manufacturing and Trading Inc. (AMT) v. Zaire*, ICSID, 1997. para. 6.02-6.11.

⁶²⁹ *Asian Agricultural Products Ltd. (AAPL) v. Sri Lanka*, ICSID, 1990. para. 72.

volna.⁶³⁰ A beruházásvédelmi, kereskedelmi, gazdasági megállapodások rendszerint tartalmazzák a belső fegyveres összeütközés, polgárháború, szükségállapot és hasonló helyzetekre rendelkezést.

A fenti néhány példa is alátámasztja, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközések miatt egyoldalú cselekvési lehetősége nincs az abban érintett államnak, köteles az adott nemzetközi szerződés rendelkezéseinek megfelelően eljárni. Ha pedig a szerződés nem rendelkezik a témáról, akkor az 1969. évi bécsi egyezmény és az államok jogsértésekért való felelősségére vonatkozó szabályok az irányadók.

⁶³⁰ The Energy Charter Treaty, 1994. Magyarországon kihirdette: 1999. évi XXXV. törvény az Európai Energia Charta Konferencia Záróokmánya, az Európai Energia Charta Egyezmény, Döntések az Energia Charta Egyezmény tekintetében, valamint az Energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról szóló Energia Charta Jegyzőkönyv kihirdetéséről

V. NEMZETKÖZI SZERVEZETEK SZERZŐDÉSEIVEL KAPCSOLATOS SPECIÁLIS KÉRDÉSEK

1. A problémakör összefoglalása

Annak ellenére, hogy az elmúlt bő száz évben a kormányközi nemzetközi szervezetek száma kimagaslóan megnőtt, a jogviszonyaikra vonatkozó nemzetközi szabályozás jóval fejletlenebb, mint az államokra vonatkozó. A nemzetközi szervezetek által kötött szerződésekre irányadó szabályokat ugyan tartalmazza egy egyezmény, azonban az nem lépett még hatályba.⁶³¹ A nemzetközi szervezetek és képviselőik diplomáciai jogait a Nemzetközi Jogi Bizottság 16 évig vizsgálta (1976–1992), majd végső határozat nélkül lezárta.⁶³² A szervezetek nemzetközi jogsértések miatti felelősségének szabályain néhány éve dolgozik a Nemzetközi Jogi Bizottság.⁶³³ Gyakran a szabályok majdnem ugyanúgy szólnak, mint az államokra vonatkozóak, így például az 1986. évi egyezmény a nemzetközi szervezetek szerződéseivel kapcsolatosan ugyanúgy kijelenti, hogy az ellenségeskedések esete nem tartozik az egyezmény hatálya alá, mint az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikke.⁶³⁴

A Nemzetközi Jogi Bizottság előtt a tervezettel kapcsolatosan folyó vitában marginális szerep jutott a nemzetközi szervezetek szerződéseinek. A kérdést túl bonyolultnak tartva, a vita csak arra szorítkozott, hogy a tervezet hatálya alá tartozzanak-e olyan szerződések, amelyekben nemzetközi szervezet is részes fél.⁶³⁵ Ahogyan a korábbi fejezetekben látható volt, ezek az egyezmények is a tervezet hatálya alá tartoznak, példaként említhető az ENSZ tengerjogi egyezménye és a biológiai sokféleségről szóló egyezmény, amelyeknek részes fele az Európai Unió is. Ezen túlmenően a nemzetközi szervezetek szerződéseire gyakorolt hatást nem vizsgálták, utalva arra, hogy esetlegesen erre majd sor kerülhet egy különálló tanulmányban.⁶³⁶

A helyzet megítélésének nehézségét több jogkérdés bizonytalansága okozza, különösen a nemzetközi szervezetek felelőssége és az, hogy nemzetközi szervezet lehet-e hadviselő fél. A nemzetközi szervezetek jogalanyisága korlátozott és származékos, csak olyan jogaik és kötelezettségeik vannak, amilyeneket az államok rájuk ruháznak. Tekintettel arra, hogy az államok háborúindítási joga is rendkívül korlátozott, így elméletileg egy nemzetközi szervezet csak két esetben „kerülhet bele” fegyveres összeütközésbe: a) kollektív önvédelem, vagy b) az ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján. Egy nemzetközi szervezetet háborúindítási joggal felruházni tehát nem lehet, az *jus cogens*be ütköző lenne (érvénytelen szerződés), azonban a gyakorlatban nemzetközi szervezeteknek lehet saját haderejük, amely a szervezet döntése alapján érintett lehet fegyveres

⁶³¹ Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, Vienna, 1986.

⁶³² Relations between states and international organizations – Status, privileges and immunities of international organizations, their officials, experts, etc. *Report of the International Law Commission on the work of its forty-fourth session*, A/47/10 1992. para. 355, 359–362.

⁶³³ 2002 óta. Responsibility of international organizations. *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-fourth session*, A/57/10 2002. Chp. VIII. para. 465–488.

⁶³⁴ 74. cikk (1) bekezdés

⁶³⁵ ILC REPORT 2010. 291–292. o.

⁶³⁶ UN FIRST REPORT 2010. 3–4. o.; ILC REPORT 2010. 292. o.

konfliktusban. Ma még nincs olyan kormányközi nemzetközi szervezet, amely a tagállamaitól függetlenül, szupranacionális jelleggel tudna dönteni hadi cselekményekről, azonban így is jogi problémákat eredményez a felelősség megállapítása. Ezek a felelősségi kérdések elementáris erővel kerültek felszínre 1999-ben, amikor a NATO BT-felhatalmazás nélkül kezdte bombázni Szerbiát. Noha a kérdés jogtudományi elemzések tömegét vonta maga után, a jogalkotás és a nemzetközi bírói jogalkalmazás nem reagált a helyzetre.⁶³⁷

Jelen mű egyáltalán nem vállalkozik a nemzetközi szervezetek által indított fegyveres támadások jogszerűségének mélyebb vizsgálatára, mivel ez csak közvetve kapcsolódik a témához. Véleményem szerint azonban az ilyen esetben is irányadó elv, hogy a jogellenes támadás eredményeként a nemzetközi szervezet ne szerezzen jogokat, ne jusson előnyhöz. Tehát az agressziót megvalósító nemzetközi szervezet (amennyiben egy nemzetközi szervezet ezt elkövetheti) nem jogosult az így létrehozott fegyveres összeütközésre hivatkozva egyoldalúan megszüntetni, felfüggeszteni szerződéseket. Az állami gyakorlat alapján egyébként úgy tűnik, hogy a nemzetközi szervezetek nevében végrehajtott fegyveres támadásért végső soron nem a nemzetközi szervezetet tekintik felelősnek, hanem a támadást ténylegesen eszközöző államokat. Természetesen ezen gyakorlatias nézet mögött az is áll(hat), hogy nemzetközi szervezeteket nem lehet nemzetközi bíróságra citálni. Az 1999-es szerbiai eseményeket követően Jugoszlávia, illetve Szerbia és Montenegró beperelte a Nemzetközi Bíróságon a NATO valamennyi olyan tagállamát, amely részt vett a bombázásban. A felperesi kérelem csak utalás szintjén említi a NATO-t, jogsértőnek egyértelműen az egyes tagállamokat tekinti.⁶³⁸ A bíróság ítéletében a joghatóság hiányát állapította meg és nem vizsgálta a kérdést érdemben.⁶³⁹ A nemzetközi szervezet agresszor vagy hadviselő léte szempontjából az sem elhanyagolható jogi probléma, hogy a nemzetközi szervezetek jogalanyisága szubjektív, így csak az őt elismerő államok, nemzetközi jogalanyok felé létező jogalany. Tehát ha egy nemzetközi szervezet, illetve a nevében államok megtámadnak egy, a szervezetben nem tag államot, a megtámadott nem köteles a nemzetközi szervezetet jogalanynak tekinteni. Így az ő szemében pusztán az államok hajtották végre a támadást, és a nemzetközi szervezet csak egy egyeztetési fórum volt számukra. Ez alól egyetlen kivételnek az objektív jogalanyisággal bíró ENSZ tekinthető, amely viszont a fegyveres cselekményeket a szervei döntése alapján viszi véghez (és univerzális tagságából kifolyólag szinte mindig tagállammal szemben). A nemzetközi jog és állami gyakorlat jelenlegi állása szerint a nemzetközi szervezet által vagy nevében elkövetett fegyveres erőszakért a felelősnek inkább az azt ténylegesen végrehajtó államokat tekintjük, mint a nemzetközi szervezetet.

A kollektív önvédelem és a Biztonsági Tanács határozatának esetében, hasonlóan az államokra vonatkozó szabályokhoz, feltételezhető, hogy az elsődlegesen alkalmazandó jog az ENSZ Alapokmány és a BT határozat. Ennek megfelelően a BT határozat alapján folytatott katonai tevékenység, vagy az alapján alkalmazott szankciók esetében is arra a

⁶³⁷ Lásd például: LAMM 2005.; SÜLYÖK 2004. 307–316. o.; SCHWABACH 1999. 405–418. o.; SIMMA 1999. 1–22. o.; BENVENUTI 2001. 503–530. o.; ROXSTROM ET AL 2005. 55–136. o.; *Legality of Use of Force Cases*, ICJ, 2004.

⁶³⁸ Pl.: *Legality of Use of Force* (Yugoslavia v. United States of America), Application instituting proceedings, April 29, 1999.

⁶³⁹ *Legality of Use of Force Cases*, ICJ, 2004.

következtetésre jutunk, hogy nincs szükség külön szabályozásra és a szabály megegyezik az államokra vonatkozóval.

A téma további vizsgálata így azokra az esetekre szűkül, amikor a nemzetközi szervezet nem „hadviselő fél”. Az államok közötti vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközések érinthetik, befolyásolhatják, akadályozhatják a nemzetközi szervezet működését, azonban a nemzetközi szervezet a fegyveres összeütközés szempontjából kívülálló, harmadik fél. A nemzetközi szervezetek alapító szerződéseire gyakorolt hatás már elemzés tárgya volt a III. fejezetben. A következő oldalakon egyrészt azok a nemzetközi szerződések sorsáról lesz szó, amelyet a nemzetközi szervezet kötött olyan állammal, amely érintetté vált fegyveres összeütközésben. Másrészt bemutatok néhány példát a nemzetközi szervezetek gyakorlatából, bővebben kitérve az Európai Unióval kapcsolatos kérdésekre. A nemzetközi szervezetek kizárólag egymás között kötött szerződéseivel meggyőződésem szerint nem szükséges foglalkozni, mivel ezen szerződések fegyveres összeütközés általi érintettségének valószínűsége napjainkban elhanyagolható.

2. Néhány példa a nemzetközi szervezetek gyakorlatából

2.1. Szerződések, amelyek kifejezett rendelkezést tartalmaznak a fegyveres összeütközés esetére

Nemzetközi szervezetek rendszeresen folytatnak tevékenységeket olyan területen, ahol éppen tart, nemrég volt, vagy a közeljövőben lehet fegyveres összeütközés. A békefenntartás, humanitárius segítségnyújtás, gazdasági fejlesztési együttműködések tipikusan a fejlődő világ országaiban zajlanak. Ezeknek a tevékenységeknek a végzése során a nemzetközi szervezetek tisztában vannak azzal, hogy olyan térségben működnek, ahol fennáll a fegyveres összeütközések kockázata. A nemzetközi szervezetek általában megállapodást kötnek a fogadó államokkal, amelyben gyakran kitérnek a fegyveres összeütközések esetére is. Ezek a rendelkezések kétféleképpen jelennek meg:

- a) konfliktus esetén is alkalmazandónak nyilváníják a szerződést,⁶⁴⁰ vagy
- b) *vis major* klauzula keretében szabályozzák az ellenségeskedések esetét.⁶⁴¹

Több olyan nemzetközi szervezet is van, amely akár tagállamok, akár harmadik államok területén fegyveres erőket állomásoztat. Ennek a leggyakoribb oka a békefenntartás. Ilyen esetben a nemzetközi szervezet az érintett állammal tipikusan egyezményt köt az ott állomásozó fegyveres erők jogállásáról (*Status-of-Forces Agreement, SOFA*). Számos ilyen megállapodást kötött például az Európai Unió afrikai államokkal, amelyben kivétel nélkül mindig a misszió vége jelenti a szerződés megszűnését és semmilyen más kritériumot nem határoznak meg.⁶⁴² A gyakorlat azt mutatja, hogy ezekre a megállapodásokra nem gyakorol hatást a konfliktus fokozódása, a fegyveres összeütközés intenzitásának változása.⁶⁴³ Ebben az esetben a nemzetközi szervezet köti a szerződést egy állammal. A nemzetközi szervezet rendelkezésére bocsátott fegyveres erők jogállását

⁶⁴⁰ Lásd pl.: a Loméi egyezményeket jelen fejezet 2.2.2. pontjában.

⁶⁴¹ Lásd pl.: DELAUME 1971. 242–266. o.; GREENFIELD – ROONEY 1999. 352–386. o.

⁶⁴² Ugyanez jellemző az ENSZ Modell egyezményére is a fegyveres erők jogállásáról. Lásd: UNGA RES 594 (1990).

⁶⁴³ Az Európai Unió fegyveres erőinek jogállásáról szóló megállapodásokról lásd részletesen: SARI 2008. 67–100. o.

nem csak a fogadó állammal célszerű rendezni, hanem a küldő államokkal is. Ennek megfelelően a NATO és az EU keretében is létezik megállapodás a tagállamok között a fegyveres erők jogi helyzetéről.

A NATO keretében kötött 1951. évi egyezményt a NATO tagjai kifejezetten arra az esetre kötötték, amikor az egyik tagállam fegyveres erői tartózkodnak a másik tagállam területén. A XV. cikke kimondja, hogy „a Megállapodás érvényben marad az Észak-atlanti Szerződést érintő háborús cselekmények esetén is [...] továbbá az érintett Szerződő Felek azonnal felülvizsgálják a Megállapodás rendelkezéseit, különös tekintettel a III. és a VII. Cikkre, s olyan változtatásokat eszközölhetnek, amelyeket előnyösnek találnak a Megállapodás közös alkalmazása szempontjából.” (A III. cikk az állomány tagjainak az ország területére történő be- és onnan kiutazásával kapcsolatos, a VII. cikk pedig a büntetőjogi és fegyelmi joghatóság kérdését rendezi.) A XV. cikk 2. bekezdés szerint „Ilyen háborús cselekmények esetén minden Szerződő Fél, érintettsége mértékéig jogosult felfüggeszteni a többi Szerződő Félhez intézett jegyzékkel, 60 napos határidővel ezen Megállapodás bármely rendelkezése alkalmazását. Amennyiben élnek ezzel a joggal, a Szerződő Feleknek azonnal konzultálniuk kell az ügyben, hogy a felfüggesztett rendelkezést megfelelőre váltsák fel.”⁶⁴⁴ A NATO tagállamai közötti megállapodás tehát egyértelműen rendelkezik a hatályban maradásról és kötelezi a feleket, hogy fegyveres összeütközés esetén módosítsák a megállapodást az akkori érdekeknek megfelelően.

Az Európai Unió tagállamai között, az EU intézményei rendelkezésére bocsátott fegyveres erők jogállásával kapcsolatos egyezmény nem utal semmilyen formában egy esetleges konfliktus esetére, nem tartalmaz a NATO egyezményhez hasonló szabályt.⁶⁴⁵

2.2. Emberi jogi, humanitárius jogi és hasonló tárgyú szerződések

A nemzetközi szervezetek gyakran segítik a fegyveres összeütközéssel érintett vagy korábban érintett államokban az emberi jogok alkalmazását, fejlesztését. Ezek a megállapodások általában nem tartalmaznak rendelkezést arra az esetre, ha kiújulnának az összecsapások, azonban a tárgyukból, céljukból egyértelműen kiderül, hogy az esetleges újabb harcok ellenére is alkalmazandóak. Pl.: 2011 nyarán az ENSZ megállapodott Csáddal a gyerekkatonák leszereléséről, és a menekült gyerekek helyzetének javításáról.⁶⁴⁶ Ugyanilyen tárgyú megállapodás született 2012 márciusában a dél-szudáni hadsereg, a dél-szudáni ENSZ-misszió, az UNICEF és az ENSZ különleges megbízottja között is.⁶⁴⁷

Az alapvető emberi és humanitárius jogok biztosítása érdekében nemzetközi szervezetekkel kötött szerződések egyoldalú felmondását nem tartom elfogadhatónak a fegyveres összeütközés kiújulására vagy intenzitásának fokozódására hivatkozással.

⁶⁴⁴ Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of Their Forces, London, 1951. UN Reg. No. I-2678. Magyarországon kihirdette: 1999. évi CXVII. tv. az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodáshoz történő csatlakozásról, a Megállapodás kihirdetéséről, valamint a Megállapodáshoz kapcsolódó egyes jogszabályok módosításáról

⁶⁴⁵ EU SOFA, 2003. Magyarországi kihirdetés nem ismeretes.

⁶⁴⁶ Press Conference by Special Representative for Children and Armed Conflict on Agreement with Chad to End Use of Child Soldiers, June 22, 2011. UN DPI, New York.

⁶⁴⁷ Press Conference by Special Representative for Children and Armed Conflict on Child Soldier Agreement in South Sudan, March 26, 2012. UN DPI, New York.

2.3. Az Európai Unió szerződéseivel összefüggő kérdések fegyveres összeütközés esetén

Az Európai Unió gyakorlatával összefüggésben két különböző helyzet vizsgálható meg. Az egyik, amikor valamely tagállam nem teljesíti az alapító szerződésekből fakadó kötelezettségeit fegyveres összeütközésre hivatkozással. A másik esetben a kutatás azokra a szerződésekre irányul, amelyeket az Európai Unió kötött harmadik államokkal.

2.3.1. *Az Európai Unió alapító szerződéseinek nemteljesítése fegyveres összeütközés esetén*

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 347. cikke (az EKSz. korábbi 297. cikke) szerint „a tagállamok konzultálnak egymással annak érdekében, hogy közösen megtegyék a szükséges intézkedéseket annak megakadályozására, hogy a belső piac működését hátrányosan befolyásolják az olyan intézkedések, amelyek megtételére egy tagállam a közrend fenntartását befolyásoló, súlyos belső zavarok esetén, háború, háborús fenyegetést jelentő, súlyos nemzetközi feszültség esetén, vagy a béke és nemzetközi biztonság fenntartása céljából vállalt kötelezettségei teljesítése érdekében kényszerül.” A 347. cikk (az EKSz. korábbi 297. cikke) ehhez még hozzáteszi, hogy ha az említett intézkedések a belső piacon belüli versenyfeltételekre torzító hatást gyakorolnak, akkor a Bizottság az érintett állammal együtt megvizsgálja, hogyan lehet ezeket az intézkedéseket a Szerződésekben megállapított rendelkezésekhez igazítani. A Bizottság, vagy bármely tagállam közvetlenül a Bírósághoz fordulhat, ha megítélése szerint egy másik tagállam visszaél a 347. cikkben megállapított hatáskörével.⁶⁴⁸

Tekintettel arra, hogy 1957, tehát az Európai Gazdasági Közösség létrehozatala óta a részes államok között fegyveres összeütközés nem volt, így ezt a szakaszt csak olyan esetekre alkalmazták, amikor az egyik részes állam és egy külső állam volt érintett valamely konfliktusban, illetve súlyos belső zavarokra hivatkozással. Az Egyesült Királyság és Argentína közötti falklandi háború idején ez a szakasz szolgált jogi alapul ahhoz, hogy az Egyesült Királyság szigorúbb szankciókat érvényesíthessen Argentínával szemben, mint maga a Közösség.⁶⁴⁹

A 347. cikk értelmezése és alkalmazása továbbra is tartogat még kérdéseket.⁶⁵⁰ A Bíróság előtt a tagállamok több alkalommal is hivatkoztak érvként erre a cikkre, azonban sok esetben a Bíróság az ítéletében nem is említette azt.⁶⁵¹ Két ügyet találtam, amelyekben a Bíróság kifejezetten foglalkozott ezzel a kimentési lehetőséggel. Ezekben az esetekben a Bíróságnak azt kellett felmérnie, hogy a tagállam megfelelő módon alkalmazta-e ezt a szakaszt, tehát a tagállam által bevezetett kereskedelmi, gazdasági korlátozások valóban indokoltak-e. Egy észak-írországi esettel kapcsolatosan a Bíróság kiemelte,

⁶⁴⁸ Eredetileg a 224. és 225. cikkek. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 53. évfolyam, 2010. március 10. Közleményszám: 2010/C 83/01.

⁶⁴⁹ *Comments and observations received from international organizations – Effects of armed conflicts on treaties.* International Law Commission, 2008, A/CN.4/592. 3. o.

⁶⁵⁰ Lásd például: Written Question E-2426/00 by Jeffrey Titford (EDD) to the Commission. Article 297 (ex Article 224) of the Treaty establishing the European Community. Official Journal 103 E, 03/04/2001.; BOHR 1993. 256–268. o.

⁶⁵¹ STEFANO – XANTHAKI 1995. 3–6. o.

hogy erre a szakaszra csak kivételesen és rendkívül súlyos helyzetben lehet hivatkozni. Mindemellett egyetértett abban, hogy az észak-írországi események súlyos belső zavar-
nak tekinthetők.⁶⁵²

Az 1990-es évek elején Görögország embargót vezetett be Macedónia Volt Jugoszláv Köztársasággal szemben, amelyet a Bizottság kifogásolt és a Bíróság elé került az ügy. Görögország arra hivatkozott, hogy Macedónia magatartása eléri a háborús fenyegetettség szintjét, így jogszerű az általa kivetett korlátozás a Szerződés említett szakasza alapján. Az ügy ítélet nélkül zárult, mivel időközben a görög és a macedón kormány számos kérdésben megegyezett, és a görögök megszüntették az embargót. A Bíróság azonban hozott egy végzést az ideiglenes intézkedések iránti kérelem elutasítása tárgyában. Ebből kitűnnek a felek érvei és a Bíróság véleménye, miszerint az eljárás teljes lefolytatása szükséges ahhoz, hogy mérlegelni tudja a joghelyzetet.⁶⁵³ Erre azonban a megegyezés miatt nem került sor.⁶⁵⁴

Nem mondható, hogy egyértelműen kikristályosodott volna az európai uniós ítékezés a kérdésben, azonban az látható, hogy a tagállamok is ritkán hivatkoztak a 347. cikkre, illetve annak korábbi megfelelőire. Az Európai Unió alapító szerződéseivel kapcsolatosan tehát kijelenthető, hogy lehetséges tőlük az eltérés

- a) súlyos belső zavarok,
- b) háború,
- c) háborús fenyegetést jelentő, súlyos nemzetközi feszültség, vagy
- d) a béke és nemzetközi biztonság fenntartása céljából vállalt kötelezettségek teljesítése érdekében.

Az eltérést a szerződés rendelkezése teszi lehetővé, a fegyveres összeütközés maga nem gyakorol hatást a szerződésre.

2.3.2. Az Európai Unió és harmadik állam közötti nemzetközi szerződés nemteljesítése fegyveres összeütközés miatt

Az Európai Unió rendszeresen köt nemzetközi szerződéseket harmadik államokkal, amelyek nem tagjai az Uniónak. Ide tartozik majdnem 800 kétoldalú egyezmény a legkülönbözőbb tárgykörben, így például légi szolgáltatások, halászat, pénzügyi támogatás, vízum, kereskedelmi együttműködés és adatvédelem témájában.⁶⁵⁵ Ezen kívül az Unió megkötötte 250 multilaterális szerződésben részes fél, olyan jelentőségekben is, mint az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) Alapszabálya, a Kereskedelmi Világszervezetet (WTO) létrehozó megállapodás, az ENSZ tengerjogi egyezménye, a biológiai sokféleségről szóló egyezmény és a klímaváltozás elleni egyezmény.⁶⁵⁶

⁶⁵² *Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, ECtHR, 1986. Lásd különösen az ítélet 27. szakaszát.

⁶⁵³ *Commission v Greece*, ECJ, Order of 29 June 1994.

⁶⁵⁴ A Bíróság elnöke 1996-ban törölte az ügyet. Lásd: *Commission of the European Communities v Hellenic Republic*, Order of the President of the Court of 19 March 1996. Removal from the register.

⁶⁵⁵ Lásd: Treaties Office Database – List of bilateral treaties:

< <http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByType.do?id=1> >

⁶⁵⁶ Lásd: Treaties Office Database – List of multilateral treaties:

< <http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByType.do?id=2> >

Az Európai Unió és harmadik államok között kötött szerződéseket egy fegyveres összeütközés a nemzetközi szerződések felfüggesztésére, megszüntetésére vonatkozó többi szabályon alapulva érinthet, valamint az ellenintézkedés szabályai szerint. Az Európai Unió több olyan állammal is kötött együttműködési megállapodást, amelyek később fegyveres összeütközés szereplőjévé váltak. Ezek közül két területet érdemes alaposabban megvizsgálni, az egyik a volt Jugoszlávia, a másik az afrikai térség.

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és tagállamai 1980-ban kötöttek Jugoszláviával együttműködési megállapodást,⁶⁵⁷ amelyet az EGK Tanácsa 1983-ban jóváhagyott.⁶⁵⁸ Tekintettel a Jugoszlávia szétesésével összefüggésben kialakult fegyveres összeütközésekre, a Tanács először felfüggesztette,⁶⁵⁹ majd két héttel később felmondta a szerződést (6 hónapos felmondási időt tűzve ki).⁶⁶⁰ Néhány héttel később a szerződés által eredetileg biztosított vámkedvezményeket újra bevezette a Közösség azon újonnan függetlenné vált, korábbi jugoszláv tagköztársaságok tekintetében, amelyek a békefolyamathoz tevékenyen hozzájárultak.⁶⁶¹ A felfüggesztő rendeletben a Tanács a döntés magyarázataként több indokot is megjelöl, így azt, hogy a) a Jugoszlávia területén zajló események veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot, b) alapvető változás állt be a körülményekben a szerződéskötés időpontjához képest, és c) a Közösség felhívása ellenére az összeütközésben részes felek nem tartják be a fegyverszüneti megállapodást.

Az egyezmény felfüggesztése, majd felmondása közvetlen következményekkel járt olyan magánszemélyekre nézve, akik a volt Jugoszlávia területéről importáltak árut a Közösség területére. Ezzel összefüggésben több jogvita is keletkezett, és egy német bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel fordult az Európai Bírósághoz a felfüggesztő rendelet érvényességét illetően. A *Racke-ügyben*⁶⁶² a Bíróságnak azt kellett megvizsgálnia, hogy a felfüggesztés és az azt követő megszüntetés megfelelt-e a nemzetközi jog szabályainak. A főtanácsnok indítványában arra hivatkozott, hogy a cselekmények megfeleltek a nemzetközi jog szabályainak, a szerződés vagy lehetetlenült, vagy a körülmények alapvető megváltozása következett be.⁶⁶³ A Bíróság a körülmények alapvető megváltozását helyénvalónak, a megszüntető rendelet érvényességét megfelelőnek találta.⁶⁶⁴ A Közösség, mint a fegyveres konfliktusban nem érintett fél alkalmazhatott tehát ellenintézkedést (egyoldalú felfüggesztés) és a nemzetközi jog általános szabályai szerinti megszüntetést (körülmények alapvető megváltozása).

Ettől némiképp eltérő a Loméi egyezményeken alapuló együttműködés az afrikai, karib és csendes-óceáni térséghez tartozó államokkal. Az első ilyen egyezményt 1975-ben kötötte az Európai Gazdasági Közösség, jelenleg a IV. Loméi egyezmény van hatályban, amelyet 2000-ben írtak alá Cotonou-ban. Az egyezmény több rendelkezéséből is kitűnik, hogy érvényben marad és alkalmazandó akkor is, ha valamelyik részes fél területén, vagy ilyen felek között fegyveres összeütközések alakulnak ki. A 96. cikk azonban

⁶⁵⁷ Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia signed in Belgrade on 2 April 1980.

⁶⁵⁸ EEC COUNCIL REGULATION 314 (1983). 1. o.

⁶⁵⁹ EEC COUNCIL REGULATION 3300 (1991). 1. o.

⁶⁶⁰ EEC COUNCIL DECISION 602 (1991). 23. o.

⁶⁶¹ BRANDTNER – ROSAS 1998. 478. o.

⁶⁶² *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*, ECJ, 1998.

⁶⁶³ *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*, ECJ, Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 4 December 1997.

⁶⁶⁴ *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*, ECJ, 1998. para. 53–60.

lehetővé teszi „a nemzetközi jognak megfelelő intézkedések” meghozatalát, amennyiben súlyosan megsérül az emberi jogok, demokratikus elvek és a jogállamiság követelménye. A 96. cikk 2. (c) pontja hangsúlyozza, hogy a szerződés felfüggesztése csak legvégső esetben lehetséges.⁶⁶⁵

Tekintettel arra, hogy az 1990-es években különösen sok fegyveres összeütközés alakult ki a régióban, 1998-ban a Bizottság úgy döntött, felülvizsgálja az Unió kapcsolatait és együttműködését a konfliktus sújtotta államokkal. A felülvizsgálat közvetlen oka a közép-afrikai válság, a fokozódó erőszak volt a Kongói Demokratikus Köztársaság és a környező államok területén. A Bizottság által készített jelentés kiemeli, hogy a Loméi egyezmény megsértését jelenti már önmagában az, ha a részes államok között fegyveres összeütközés tör ki. Erre válaszként az EU többféle ellenintézkedést alkalmazhat: megtagadhatja bizonyos szerződések megkötését, követelheti békés vitarendezési eszközök igénybevételét a hadban álló felek között, magyarázatot követelhet, befagyaszthat bank-számlákat, korlátozhatja a juttatások felhasználását és végső soron felfüggesztheti a segélyezést, amelyek a szerződés alapján járnának. Ez nem a teljes egyezmény, hanem csak bizonyos szakaszok felfüggesztését jelenti. A bizottság jelentése azonban kiemeli, hogy végső soron az EU hivatkozhat a körülmények alapvető megváltozására, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem hozott határozatot a konfliktus tekintetében. Ugyanis ha a Biztonsági Tanács előír intézkedéseket és esetlegesen még az agresszort is meghatározza, akkor a BT határozatnak megfelelően kell cselekedni. Viszont ha a BT nem dönt, akkor az EU számára megszüntetési lehetőségként nyitva áll a körülmények alapvető megváltozása, illetve kimentési okként a *vis major*.⁶⁶⁶

2.3.3. Összegzés

Az Európai Unió által kötött nemzetközi szerződések esetében a fegyveres összeütközésnek önmagában nincs felfüggesztő vagy megszüntető hatása (nincs *sui generis* joghatása), hanem a nemzetközi jog általános szabályait alkalmazza az EU. Ennek megfelelően találunk példát arra, hogy egy fegyveres konfliktus alapul szolgál a körülmények alapvető megváltozása jogcímhez, véget vet a szerződésnek, valamint olyan példát is, amikor az EU ellenintézkedést alkalmaz a jogsértővel szemben, ennek keretében felfüggeszt rendelkezéseket, vagy a teljes szerződést. Harmadik variációként pedig látható, hogy az Európai Unió teljesíti a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében az ENSZ által előírt intézkedéseket, amelynek garanciája számos helyen megtalálható az alapszerződésekben.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000. Official Journal 2000, L 317. 3–286. o.

⁶⁶⁶ Co-operation with ACP Countries Involved in Armed Conflicts. Communication from the Commission to the Council and the Parliament, Brussels, May 19, 1999. COM(1999)240 final. Nem jelent meg a Hivatalos Lapban, szövegét lásd az Archive of European Integration honlapján. <http://aei.pitt.edu/4948/1/003141_1.pdf>

⁶⁶⁷ Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 53. évfolyam, 2010. március 10. Közleményszám: 2010/C 83/01. 3. cikk (5), 21. cikk (1); A 2007. december 13-án aláírt Lisszaboni Szerződést elfogadó kormányközi konferencia zárónyilatkozatához csatolt nyilatkozatok közül a 13. sz. Nyilatkozat a közös kül- és biztonságpolitikáról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 53. évfolyam, 2010. március 10. Közleményszám: 2010/C 83/01.

3. A nemzetközi szervezet és az állam cselekvési lehetőségei egymás felé

Az előző két részben leírtak mellett érdemes összefoglalni, hogy milyen cselekvési lehetőségei vannak az államoknak és a nemzetközi szervezeteknek is, ha a közöttük fennálló szerződést nem tudják vagy akarják teljesíteni a fegyveres összeütközésre tekintettel. Fenntartva a jelen fejezet 1. pontjában kifejtett álláspontomat, itt nem azt az esetet vizsgálom, amikor nemzetközi szervezet és állam között alakul ki a fegyveres konfliktus. Az elemzés arra az esetre vonatkozik, amikor egy állam nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközés részesévé válik, és ez az állam szerződéses kapcsolatban van egy nemzetközi szervezettel. A fegyveres összeütközés ezekben az esetekben nem bír *sui generis* joghatással, pusztán egy olyan esemény, amely más szerződésmegszüntető vagy felfüggesztő jogalapot teremthet meg.

3.1. Az állam cselekvési lehetősége a nemzetközi szervezettel szemben

Tekintettel arra, hogy a fegyveres összeütközés szempontjából a nemzetközi szervezet harmadik, kívülálló fél, így a nemzetközi szokásjog és az 1986. évi, még nem hatályos, bécsi egyezmény rendelkezései az irányadóak. Az állam a nemzetközi szervezettel kötött szerződéseit csak az általános szabályok betartása mellett függesztheti fel vagy szüntetheti meg, illetve az érintett szerződés kifejezett, fegyveres összeütközés esetére szóló rendelkezése alapján. Akár nemzetközi, akár nem nemzetközi fegyveres összeütközésben érintett az állam, a nemzetközi szervezettel kötött megállapodásai sorsát csak a szervezettel közösen rendezheti. Szűk körben elképzelhető, hogy a szerződés állam általi nemteljesítése nem lesz jogellenes, mivel azt kizáró körülmény áll fenn. Például, ha egy államnak a saját területén van szüksége a fegyveres erőire, mivel támadás érte, akkor a jogos önvédelem keretében elfogadható, hogy a nemzetközi szervezet tevékenységéhez nem biztosítja azt a haderőt, amelyet korábban szerződésben vállalt. Ilyenkor azonban a szerződés megszegése alól mentesül az állam, de ez még önmagában nem jelenti a szerződés felfüggesztését. Mindazonáltal egy ilyen esetben alappal feltételezhető, hogy a nemzetközi szervezettel közösen megállapodva az állam kötelezettségei módosíthatóak, felfüggeszthetők, akár meg is szüntethetők (az érintett szerződés vagy az általános szabályok alapján).

A nemzetközi szervezet alapító szerződését az állam nem a nemzetközi szervezettel, hanem más államokkal kötötte, így az arra vonatkozó kérdésekre lásd a III. fejezetet.

Véleményem szerint nem jelent igazi különbséget a hatás szempontjából az, ha az állam tagja is a nemzetközi szervezetnek. A tagállamok közötti vagy tagállamon belüli fegyveres összeütközésben továbbra is kívülálló harmadik félnek minősül a nemzetközi szervezet.

3.2. A nemzetközi szervezet cselekvési lehetősége tagállammal szemben

A nemzetközi szervezet cselekvési lehetősége alapvetően a statútuma rendelkezéseitől függ, másodsorban pedig a nemzetközi szervezetek szerződéseire és felelősségére vonatkozó általános szokásjogtól. A nemzetközi szervezetek alapító okiratai gyakran tartalmazznak arra az esetre rendelkezést, ha valamely tagjuk megsértené az abban foglaltakat vagy a nemzetközi jog alapelveit. A szervezet intézkedési lehetőségei a gazdasági és

egyéb szankcióktól, a tagsági jogok felfüggesztésén át egészen a tag kizárásáig terjedhetnek.

A nemzetközi szervezetet alapító nemzetközi szerződések általában rendelkeznek a tagsági jogok felfüggesztésére és megszüntetésére vonatkozó feltételekről. Ilyen feltétel lehet, akár az is, ha a tagállam nem „békeszerető”, súlyosan megsérti a nemzetközi jog alapelveit. Erre már volt példa a Nemzetek Szövetsége keretében is, amikor a Szovjetuniót 1940-ben kizárták Finnország megtámadása miatt. A tagsági jogok felfüggesztésére még olyan esetben is sor kerülhet, amikor arról a szervezet alapító okirata nem is rendelkezik. Az Arab Államok Ligája például 1979-ben felfüggesztette Egyiptom tagságát a szervezetben, és elvitte a Liga székhelyét Kairóból, mivel ellenezte Egyiptom békekötését Izraellel. Az Arab Ligát alapító 1945. évi egyezmény nem rendelkezik a tagsági jogok felfüggesztéséről és a döntés jelentős port kavart a nemzetközi közösségben, mivel itt tulajdonképpen azért zártak ki egy államot egy nemzetközi szervezetből, mert az békeszerető volt.⁶⁶⁸

A tagsági jogok felfüggesztésére akkor is sor kerülhet, ha egy állam területén nem nemzetközi fegyveres összeütközés zajlik, vagy például ha jogellenes módon, puccs útján jutott hatalomra a kormány (lásd pl.: az Afrikai Unió alapító szerződése 30. cikkét), vagy ha a kormány súlyos nemzetközi jogsértéseket követett el (pl.: népirtás, háborús bűnök, emberiség elleni bűncselekmények). Ez utóbbi esetben azonban tipikusan nem az állam tagsága, hanem a kormány képviselői jogosultságát függesztik fel. Ilyenkor a tagsági jogokat nem tudja az állam gyakorolni, azonban amint megfelelő, jogszerű kormány képviseli, akkor folytatódnak a jogai. Ez számos alkalommal történt meg az Afrikai Unió életében, és érdekes módon ilyenkor az állam jogai és kötelezettségei érintetlenek maradnak, így a felfüggesztés idejére is köteles tagsági díjat fizetni az állam, betartani a szervezet szankciós és egyéb határozatait, stb.⁶⁶⁹ Az Afrikai Unió felfüggesztette például a Közép-Afrikai Köztársaság (2003-2005 között), Togo (2005) és Mauritánia (2005-2007) tagsági jogait.⁶⁷⁰ Jelenleg Madagaszkár van hasonló helyzetben 2009 óta.⁶⁷¹

Az ENSZ-ből kizárásra, tagsági jogok felfüggesztésére még nem került sor, habár arra már volt példa, hogy egyes szervekben felfüggesztették valamely tag jogait. Így például 2011-ben az ENSZ Közgyűlési határozatban függesztette fel Líbia tagságát az Emberi Jogi Tanácsban.⁶⁷²

A tagállammal szemben nem csak a szervezet alapító szerződéseiben foglalt szankciók alkalmazhatóak, hanem a nemzetközi jog általános szabályai szerint is lehetőség van ellenintézkedésre. Amennyiben pedig a nemzetközi szervezet úgy ítéli meg, hogy az állam a fegyveres összeütközés miatt nem tudja teljesíteni a kettejük között fennálló szerződést, úgy szintén az általános szabályok szerint felmondhatja, megszüntetheti, módosíthatja vagy felfüggesztheti azt – természetesen ilyenkor a szerződő felek közös akarata alapján. Noha tudomásom szerint a gyakorlatban még nem fordult elő, de elképzelhető, hogy egy olyan állam területén legyen fegyveres összeütközés, ahol egy nemzetközi szervezet székhelye található. A székhely az adott állammal kötött székhelymegállapodás alapján különleges diplomáciai jogokat élvez, a területenkívüliség

⁶⁶⁸ AL-QAHTANI 2006. 142. o.

⁶⁶⁹ MAGLIVERAS 2011. 9-10. o.

⁶⁷⁰ Uo. 15-24. o.

⁶⁷¹ Uo. 25-28. o.

⁶⁷² UNGA RES 265 (2011)

jellemzi. A székhelyet adó állam lehet a nemzetközi szervezet tagja (pl.: az ENSZ-nek az Amerikai Egyesült Államok), de akár lehet nem tagállamban is (például a Kőolaj-exportáló Országok Szervezete, az OPEC székhelye Ausztriában van). Ha a szervezet nem tudja a munkáját ellátni a fegyveres összeütközés miatt, akkor felfüggesztheti tevékenységét, vagy át is költözhét más állam területére – de ilyen esetekben a szervezet szervei, végső soron a tagok döntenek erről.

3.3. A nemzetközi szervezet cselekvési lehetősége nem tagállammal szemben

A nemzetközi szervezet a vele szerződésben álló, nem tag állammal szemben egyrészt a szerződés rendelkezései alapján járhat el, lásd például a jelen fejezet 2.3.2. pontjában említett lomói egyezményt. A szerződés kifejezett rendelkezései hiányában a nemzetközi szerződésekre és a felelősségre irányadó általános szabályok szerint van lehetőség a szerződés felfüggesztésére, megszüntetésére vagy nem teljesítésére. A nemzetközi szervezetek is gyakran alkalmaznak ellenintézkedést nemzetközi jogi alapelvet, *jus cogens*-t sértő állammal szemben. Ennek a jogalapját vagy az ENSZ BT határozata képezi vagy azon általános felelősségi szabály, hogy az ilyen normák betartása *erga omnes* kötelezettség.

Összességében tehát úgy látom, hogy a nemzetközi szervezetek és államok viszonyában az érintett szerződés rendelkezései, valamint a szerződésekre és felelősségre vonatkozó általános szabályok az irányadóak. Az egyoldalú cselekvés ezen normák alapján szűk körben képzelhető el, vagy a szerződés alapján, vagy a szerződésszegésre tekintettel, vagy jogellenességet kizáró körülményként, vagy az ENSZ BT határozata alapján.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

A nemzetközi jogrendszer egészére nézve a változásokat az elmúlt évszázadokban a nagy háborúk hozták, gondoljunk csak a 30 éves háború által megteremtett vesztfáliai békerendszerre, a napóleoni háborúkat követő *status quo*-ra, vagy a még jelentősebb nemzetközi jogfejlesztő hatással bíró első és második világháborúra. A mai nemzetközi jogrendszer tulajdonképpen 1945-ben született meg az ENSZ létrejöttével. Azóta eltelt majdnem 70 év és a nemzetközi kapcsolatokban számottevő változások történtek.⁶⁷³ Általános vélemény, hogy jelenleg a nemzetközi közösség olyan kihívások előtt áll, amelyeket ha nem sikerül megoldania, elképzelhető egy újabb világégés.

Nem a nemzetközi jog szűken vett területére tartozik annak vizsgálata, hogyan lehet a nemzetközi közösség viszonyaiban beálló változásokat békésen levezetni, átélteni. Mégis megkíséreltem ebben a könyvben stabilan alkalmazható szabályokat felvázolni egy olyan szituációra, nevezetesen az államok közötti ellenségeskedésekre, amely maga jelenti a változást.⁶⁷⁴ A stabil jogrend igénye mellett teszem le a voksom, fontosnak tartom a szerződéses viszonyok védelmét. A *pacta sunt servanda* elv a nemzetközi szerződések jogának alapelve. Az 1969. évi bécsi egyezmény alapján elméletileg minden olyan cselekmény, amely egy nemzetközi szerződés hatályát befolyásolja, konszenzuson alapul. Azonban a nemzetközi jogban hiányzó kötelező vitarendezés és az erőszak tilalma nem sok hatásos önszegélyezési eszközt hagyott az államok kezében. Mára a nemzetközi szerződések egyoldalú felfüggesztése, megszüntetése az önszegély egyik legfontosabb és talán leghatásosabb fajtája. A nemzetközi szerződések felfüggesztését elrendelheti a Biztonsági Tanács, az államok pedig akár saját jogukon, akár *erga omnes* felelősségi körben alkalmazhatják ellenintézkedésként is. Ezekre a megoldásokra különösen gyakran kerül sor fegyveres összeütközések idején. Ennek köszönhetően az elmúlt évtizedekben özszemosódott a határa annak, hogy mikor milyen jogi alapon nyugszik az intézkedés.

A nemzetközi jog rendszerébe tartozó szabályok tisztázásával, a rendszer elméleti egységessége iránti törekvéssel a jogászok azt remélik, hogy ily módon növelhető a nemzetközi jog betartása iránti hajlandóság is. Egyesek ezt erősen kétlik,⁶⁷⁵ azonban meggyőződésem, hogy a szabályok koherens rendszerére mindenképpen szükség van. A rendszer egyértelművé tétele hasznos lenne az államok számára is, amelyek gyakran összevissza hivatkoznak az egyes megszűnési okok feltételeire, összekeverve azokat a jogellenességet kizáró körülményekkel.⁶⁷⁶ Általában a politikai akarathoz keresnek jogi érveket, amely azonban egy nemzetközi bíróság előtt ingatag lábakon áll.⁶⁷⁷

A nemzetközi jog még nem érte el azt a fokú merevséget, ami a legtöbb nemzeti jogrendszert jellemzi, így egyrésztől valóban ki van téve a nemzetközi politika változásainak, másrésztől viszont rugalmasabban tud válaszokat nyújtani a megoldandó élethelyzetekre. Az egyik ilyen élethelyzet, amely rugalmas megoldást igényel, a fegyveres ösz-

⁶⁷³ Lásd például: BODNÁR 2001.; HERCZEGH 2002. 201–209. o.

⁶⁷⁴ A nemzetközi közösség stabilitás iránti igényéről és a nemzetközi jog változásainak korlátjairól lásd: VALKI 1981. Valki László mottóként idézi Roscoe Pound híres mondását, amely ide is illik: „A jogrend tartós dilemmája a stabilitás szükségességének összeegyeztetése a változás kikerülhetetlenségével.”

⁶⁷⁵ MOORE N. 1998. 881–1016. o.

⁶⁷⁶ SIMMA 1978. 74. o.

⁶⁷⁷ Lásd például a Bős–Nagymaros ügyben Magyarország cselekedeteit és érvelését. Erről például: BODNÁR 2000. 81–90. o.

szeütközések esete. A rugalmasság alatt nem azt értem, hogy egy minden jogalkalmazó által „a gumihoz hasonlóan nyújtható” szabályról legyen szó, hanem azt, hogy az általános szabályoktól eltérő szabály alkalmazására legyen lehetőség. A nemzetközi szerződések jogát átható konszenzus elv és a *pacta sunt servanda* elv végletes védelmezése nem ésszerű és az államok véleménye is ellentétes azzal. Ennek köszönhetően a nemzetközi jog több olyan rendkívüli körülményt ismer el, melyek az államokat mentesíthetik bizonyos nemzetközi kötelezettségeik alól. Ilyen a szerződések megszűnésénél a lehetetlenülés és a körülmények alapvető megváltozásának esete, a felelősségtan keretében pedig a jogellenességet kizáró körülmények egy része. A fegyveres összeütközés is egy ilyen rendkívüli esemény, azonban a 20. században megváltozott nemzetközi jogrendben eddig nem találták meg a pontos jogrendszerbeli helyét.

A jogtörténet példáiban azt láttuk, hogy a fegyveres összeütközés egy volt a szerződésmegszűnési okok közül. A lehetetlenüléshez hasonlóan maga az esemény bekövetkezése már a szerződések megszűnését eredményezte azzal az eltéréssel, hogy míg a lehetetlenülés egy szerződés esetében állt be, addig a fegyveres összeütközés minden szerződést megszüntetett. A 20. század eleji joggyakorlat elmozdult ettől egy vegyes, bizonyos esetekben ellentmondó jogalkalmazás irányába. Az elméletben különböző nézetek alakultak ki a hatást illetően, így a szerződő felek akaratának az elve, a szerződő felek száma szerinti csoportosítás és a szerződés tárgy szerinti osztályozási elv. A jogelmélet választ próbált adni a nemzetközi kapcsolatokban és jogban akkoriban, tehát a 19. sz. végén, 20. sz. elején bekövetkező változásokra.

1945-ben az ENSZ Alapokmánya és az erőszak tilalma rendszerének felállítása elemi hatást gyakorolt az egész jogrendszerre. Többek között az államok kodifikálták a háborúindítás jogával kapcsolatos szabályokat (*ius ad bellum*) és a fegyveres konfliktusok folytatására irányadó szabályokat (*ius in bello*), azonban a gyakorlatban ez még kevésnek bizonyult. Továbbra is van a fegyveres összeütközéseknek olyan aspektusuk, így például azok nemzetközi szerződések jogával összefüggő kérdései, amelyek csak szokásjogi alapokon nyugszanak, nem pontosan ismert tartalommal.

„A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre” cím összefoglaló jellegű. Beletartozik annak a vizsgálata, hogy mi lett a fentebb említett önálló szerződésmegszűnési esettel, milyen jogterületeket érint ma ez a téma, milyen szabályozási hiányosságok és igények vannak, valamint a nemzetközi jog modern rendjében hol a helye a témának és a szabályozásnak. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása a nemzetközi jog számos „klasszikus” területét érinti, így az alapelveket, a nemzetközi szerződések jogát, a felelősségtant és a humanitárius jogot is. A hatás tág fogalma alatt érthetjük azt a helyzetet, amikor egy állam a fegyveres cselekményekre válaszoló önvédelemként vagy ellenintézkedésként felfüggeszti valamely szerződés alkalmazását és azt is, amikor a Biztonsági Tanács határozata rendel el ilyen intézkedést a konfliktus miatt. Az is ide tartozhat, amikor egy nem nemzetközi összeütközésben érintett állam nem tudja teljesíteni a nemzetközi szerződéseit és lehetetlenülésre, körülmények alapvető megváltozására hivatkozik, vagy például *vis major*ként tekint az eseményre. A közös pont mindegyikben az, hogy van egy fegyveres összeütközés és van egy nemzetközi szerződés, amelynek a hatálya, alkalmazása megkérdőjeleződik. A hatály tényleges megváltozásának a jogalapja azonban teljesen különböző ezekben az esetekben.

Különbséget kell tenni a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések által előidézhető hatások között. A nem nemzetközi fegyveres konfliktusok gyakori jelenségek és sok esetben nem elhanyagolható bennük más államok érdekeltsége, részvéte-

le. Mindezek ellenére a nem nemzetközi fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása szűk körben képzelhető el, mivel ilyenkor a konfliktus csak a szerződésben részes egyik félét érinti. A nem nemzetközi fegyveres összeütközésben érintett állam az 1969. évi bécsi egyezmény általános szabályainak megfelelően kérheti a szerződésben részes többi féltől a felfüggesztést, módosítást, megszüntetést. Az is elképzelhető, hogy sikerrel hivatkozhat bizonyos jogellenességet kizáró körülményekre. Azonban mivel csak egy oldal érintett a konfliktusban, így nem tekinthetünk el attól, hogy a joghatás egyezségeen alapuljon. A harmadik, a konfliktusban nem érintett államok számára lehetséges a szerződések felfüggesztése ellenintézkedésként vagy *erga omnes* felelősségi körben is. Amennyiben pedig a Biztonsági Tanács hozott a konfliktussal kapcsolatosan releváns határozatot, akkor az lesz a felfüggesztés jogalapja az ENSZ Alapokmányának megfelelően. A nem nemzetközi összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása tehát nem a történeti szerződésmegszűnési esetnek az „utódintézménye”. Ez annál is inkább így van, mivel a jogtörténetben sem volt elfogadott, hogy belső fegyveres összeütközése esetén az állam egyoldalúan megszüntethesse a nemzetközi szerződéseit.

A nemzetközi fegyveres összeütközések által okozott joghelyzet elbírálásának kiinduló pontja az erőszak tilalma. Az mindenki által betartandó és feltétlen alkalmazást igénylő norma. Alapelv, amely áthatja az egész jogrendszert. Megsértése érvénytelenséget eredményez; az általa előidézett állapot nem ismerhető el jogszerűként; jogilag érvénytelen, olyan mintha nem is létezne. Az *ex injuria jus non oritur* elv értelmében a jogellenes cselekményből jog nem származhat. Ezek alapján az erőszak tilalmába ütköző módon kialakult fegyveres összeütközésre az állam nem hivatkozhat annak érdekében, hogy mentesüljön nemzetközi szerződéses kötelezettségei alól. Az elv elméletben kiváló, a gyakorlatban azonban beárnyékolják egyrészt az erőszak tilalma és az agresszió fogalmának meghatározásához kapcsolódó bizonytalanságok, másrészt a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetése esetén alkalmazandó eljárás nehézségei, nevezetesen a Biztonsági Tanács esetenkénti döntésképtelensége. A jog alapján fegyveres összeütközésre csak a Biztonsági Tanács engedélyével kerülhetne sor, azonban a gyakorlatban ez nem így van. Léteztek és valószínűleg lesznek is még olyan fegyveres összeütközések, amelyekkel összefüggésben a Biztonsági Tanács nem „hirdette ki” az agresszor kilétét. A Biztonsági Tanács az agresszorra nyilvánítástól még azokban az esetekben is tartózkodik, amikor igencsak egyértelmű a helyzet. Előfordultak olyan fegyveres konfliktusok is, amellyel kapcsolatosan pedig még csak határozatot sem hozott a Biztonsági Tanács.

A konfliktus azonban létezik, és az államoknak kell eldönteniük, mi az alkalmazandó jog. Ráadásul nem minden esetben egyértelmű, ki kezdte a konfliktust és pontosan mikor. Az államok számos intézkedést hozhatnak, amelyek jogellenessége kizárt lesz az önvédelem és ellenintézkedés szabályainak megfelelő alkalmazása esetén. Azonban az államok nem kívánják a lehetőségeiket csak ezekre a szűk körben alkalmazható és szigorúan korlátozott kimentési esetekre szorítani. Szeretnék átmenteni a jelenbe azt a történeti jogintézményt, amely lehetővé tette számukra a fegyveres összeütközések hatásának befolyásolását az elsődleges, szerződéses jogviszony keretében. 1969-ben, a nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény elfogadásakor az államok közössége még nem állt készen arra, hogy egy ilyen szabályrendszert megalkosson, de kifejezte igényét, hogy arra egyszer sor kerülhet. Az egyezmény 73. cikkének megfelelően a nemzetközi fegyveres összeütközések esete nem tartozik az egyezmény hatálya alá. Az azóta eltelt több mint negyven év megmutatta mind az államok, mind a jogtudománnyal foglalkozók

számára, hogy a szabályozás szükséges és növelné a jog uralmát, kiszámíthatóságát. Ennek köszönhetően előbb 1985-ben a Nemzetközi Jogi Intézet, majd 2004 és 2011 között a Nemzetközi Jogi Bizottság foglalkozott a témával. Az utóbbi olyan szerződéstervezetet készített el, amely egyben a feltárt szokásjog kodifikálását és a jog fejlesztését is jelenti. A tervezetet a Bizottság 2011 őszén zárta le, majd az ENSZ Közgyűlése elfogadta.

Mind a Nemzetközi Jogi Bizottság jelentései, mind a kutatásaim azt támasztják alá, hogy az államok igénylik a történeti jogintézmény továbbélését valamilyen modern, a mai joggal összeegyeztethető, abba beilleszthető formában. A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az államok a fegyveres összeütközéssel össze nem férő szerződéseiket egyoldalúan felfüggeszthetik, megszüntethetik, vagy kiléphetnek belőlük. Természetesen ez a jog nem illeti meg az agresszort, habár a tervezet hozzáteszi: abban az esetben nem, ha ebből előnye származna. Az egyoldalú megszüntetés/felfüggesztés/kilépés nem lehet ellentétes a szerződő felek szerződéskötés kori szándékával sem. Mindazonáltal a Nemzetközi Jogi Bizottság ezt a lehetőséget nem csak a hadviselő felek számára kívánja biztosítani, hanem a szerződésben részes minden harmadik állam számára is. Sőt, a tervezet hatályát tovább bővíti azzal, hogy nem csak a nemzetközi fegyveres összeütközések tartoznak a hatálya alá, hanem a nem nemzetköziek is. A tervezetben ezáltal teljes mértékben elmosódik a különbség a fegyveres konfliktusban részes és a harmadik államok között.

Véleményem szerint a Bizottság ezzel nem csak „visszakanyarodott” a régi, jogtörténeti megoldáshoz, de ráadásul még ahhoz képest jelentősen kibővítette az alanyok és a fegyveres összeütközések körét is. Az egyoldalú megszüntetési jog indoka az 1945 előtti időkben az volt, hogy a háború és a béke állapota teljes mértékben szétválasztható, és a kettőre különböző jogszabályok vonatkoznak. Az ENSZ Alapokmánya megszüntette a jogrendszerben ezt a dichotómiát, azonban úgy tűnik, sem az államok, sem a jogtudomány nem számolt ennek bizonyos következményeivel. Elvileg nemzetközi fegyveres összeütközésre sor sem kerülhetne a BT engedélye nélkül, a megszüntetés jogával pedig csak fokozzuk a jog leépítését a felek között. Természetesen nem gondolom, hogy a hadban álló feleknek teljesíteniük kellene egymás felé azokat a nemzetközi szerződéseiket, amelyek nem állnak érdekükben. Azonban meggyőződésem, hogy a szerződés felfüggesztése, akár egyoldalú módon is, elegendő lenne. Az államok érdekei így is védve lennének, viszont tekintetbe vennék azt, hogy a fegyveres összeütközés a nemzetközi kapcsolatokban „nem normális állapot”, ahogyan azt a Nemzetközi Jogi Bizottság megfogalmazta az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkének kommentárjában.⁶⁷⁸

Álláspontom szerint a tervezet így nem abba az irányba hat, hogy az államok a fegyveres összeütközés ellenére is próbálják meg a lehető legnagyobb mértékig a békés nemzetközi jogrendet érvényesíteni, hanem épp azzal ellentétesen. A nem hadviselő államok is lehetőséget kapnak a jogellenességet kizáró körülmények feltételeinél tágabb körben alkalmazni az egyoldalú felfüggesztést, vagy akár megszüntetést. Ez rendkívül veszélyes a jogrendre nézve.

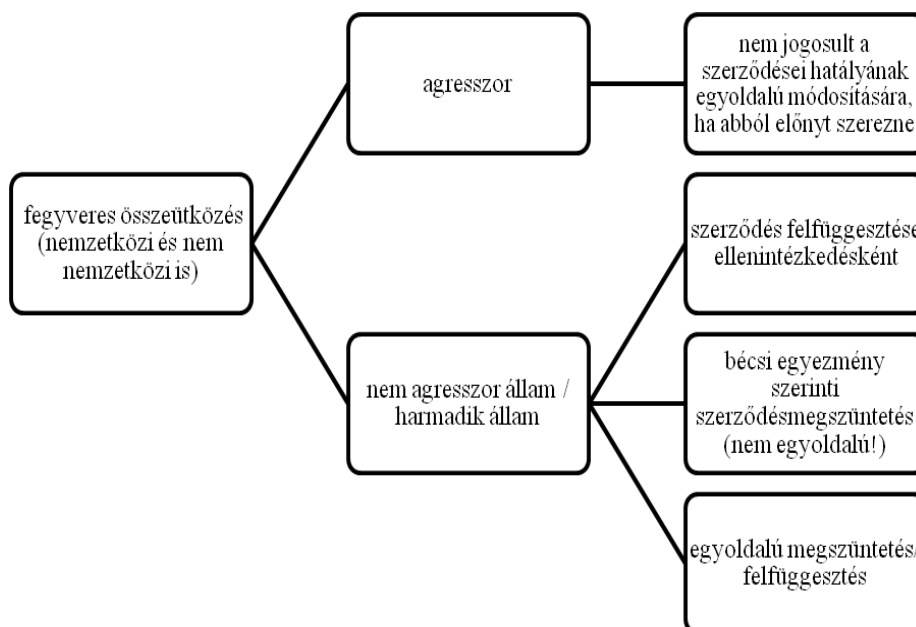
Ráadásul nem is szükséges ez a bővítés, mert a hadviselő és a harmadik állam viszonyában az 1969. évi bécsi egyezmény rendelkezései alkalmazhatóak, az alapján felfüggeszthető, módosítható, megszüntethető a nem kívánatos szerződés. Ezen kívül a harmadik államnak lehetősége van ellenintézkedésként is felfüggeszteni bizonyos szerződéseit

⁶⁷⁸ VCLT COMMENTARY, Art. 69. para. 2.

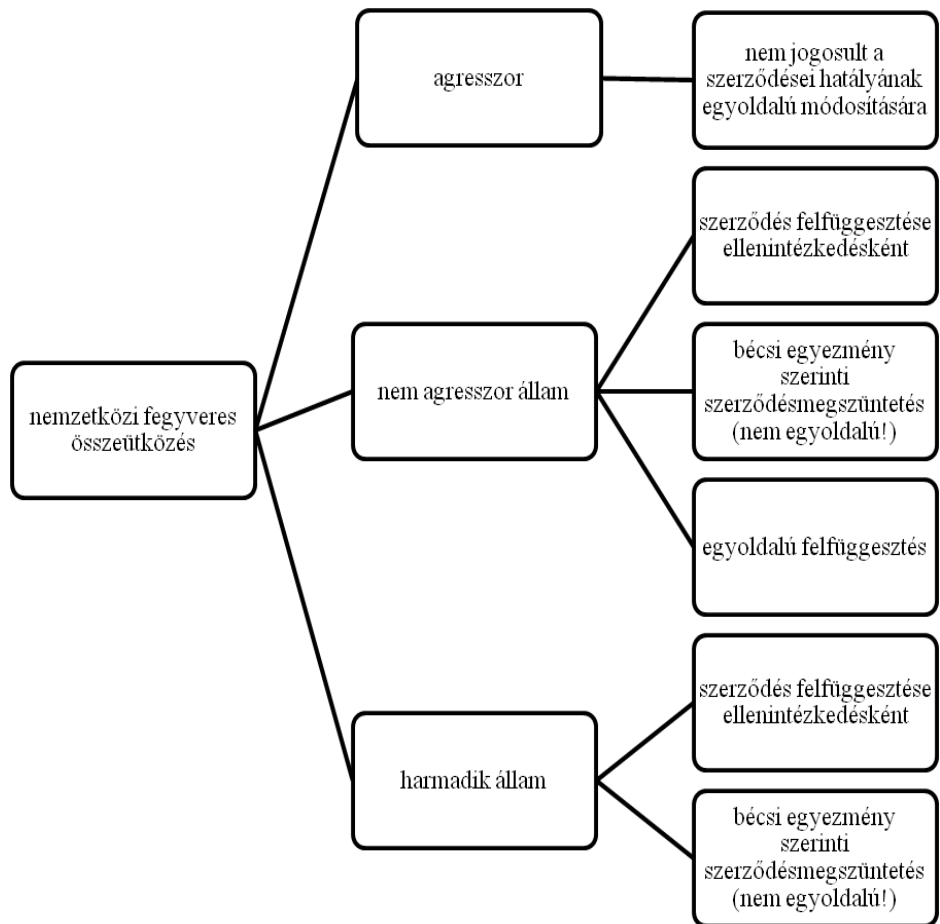
alkalmazását. A harmadik állam érdekei tehát megfelelően védve vannak anélkül, hogy megengednénk az egyoldalú megszüntetést vagy felfüggesztést a szerződési jog keretében számára.

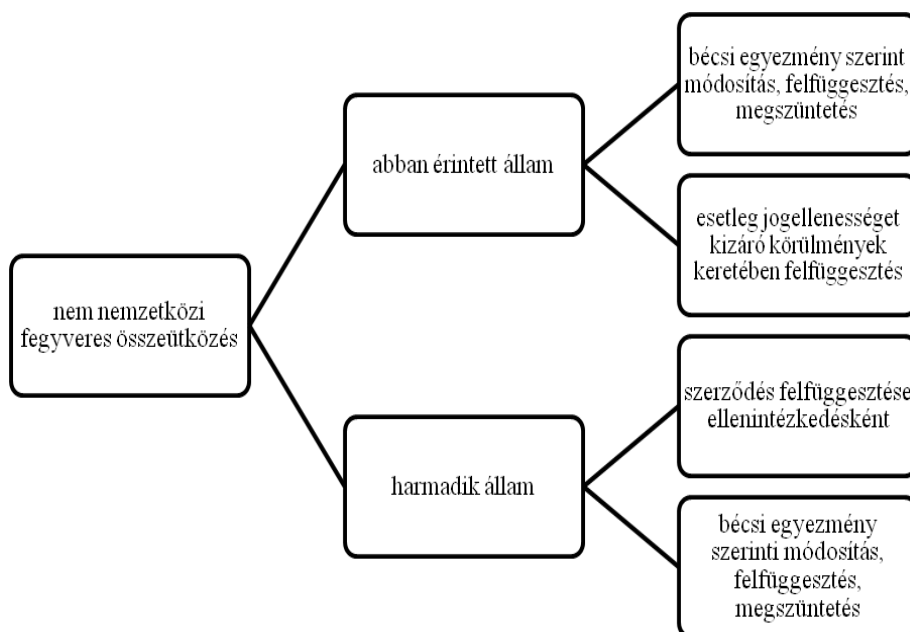
Véleményem szerint a fegyveres összeütközés miatti egyoldalú felfüggesztés lehetőségét csak arra az esetre kellene fenntartani, amikor más jogi lehetősége nincs az államnak arra, hogy a helyzettel összeegyeztethetetlen szerződését teljesítse. *Ultima ratio*, végső megoldás jelleggel alkalmaznám csak azt. Az alábbi folyamatábrákban összegzem az államok számára rendelkezésre álló lehetőségeket a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete alapján és a saját elméletem szerint.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint:

Álláspontom szerint ketté kell választani a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetét, és nem alkalmazhatóak ugyanazok a szabályok a fegyveres konfliktusban részes és abban nem részes, harmadik államokra:

A Nemzetközi Jogi Bizottság a régi megszűnési esethez képest annyi változtatást eszközölt, hogy a megszűnés nem következik be automatikusan, hanem a tervezet eljárási szabályt is előír erre az egyoldalú intézkedésre. Az államnak értesítenie kell azt, akivel szemben intézkedni kíván, a címzett állam pedig jogosult tiltakozni. Nem tudható biztosan, hogy mikor következik be a joghatás, az értesítés küldésekor, vagy lehetséges azt a fegyveres konfliktus kezdetéhez kötni, visszamenőlegesen. A tiltakozás eredményeként pedig az államoknak békés vitarendezés útján kell megoldaniuk a nézeteltérést. Az értesítést küldő állam nyilvánvalóan nem kívánja végrehajtani a szerződést, a tiltakozó pedig ezzel nem ért egyet. A tervezet nem válaszol arra, milyen jogi lehetőségeik és kötelezettségeik vannak az államoknak a tiltakozás miatt előálló helyzetben. Összességében úgy ítélem meg a tervezetet, hogy az nem kellően kidolgozott. A kodifikációt végzők megpróbálták összeilleszteni az államok gyakorlatát és az elméletet. Felismerték, hogy a témában nincs univerzális szokásjog és jogfejlesztésre van szükség, abban viszont nem mentek el addig, hogy valóban koherens rendszert hozzanak létre (különösen a már létező szerződési jogi és államfelelősségi szabályokra tekintettel).

Mára az is egyértelmű bizonyítást nyert, hogy a fegyveres összeütközések esetén a humanitárius jog korántsem az egyetlen és kizárólagos jog, amely alkalmazandó lehet. A jogtörténeti szerződszűnés célja az volt, hogy a hadviselő fél mentesüljön minden olyan szerződéstől, amely a hadiállapottal összeegyeztethetetlen volt. Az államok egyedül azon normák betartásának kötelezettségét ismerték el, amelyekről még békeidőben, a szerződésben kikötötték, hogy háború esetén is követendőek. Az azóta eltelt időben a nemzetközi jogban kiszélesedett a kógens normák köre, és megnőtt azon egyezmények száma, amelyek minden körülmények között alkalmazandóak, gondoljunk csak az emberi jogi egyezményekre. A humanitárius jog szabályai pedig előírják a szükségesség és

arányosság elvét. Az lenne a kívánatos, hogy a fegyveres összeütközések csak a feltétlenül szükséges szenvedést, kárt okozzák. A humanitárius jog *lex specialis*, de ez nem jelenti azt, hogy az alkalmazása során más nemzetközi szerződések ne segíthetnék az értelmezését, vagy esetleg ne lennének alkalmazandóak.

A nemzetközi joggyakorlat iránya és célja az, hogy a fegyveres összeütközések minél kisebb mértékben befolyásolják az államok között békeidőben kialakult viszonyokat és a lehető legnagyobb mértékben alkalmazzák a konfliktussal összeegyeztethető nemzetközi szerződéseiket. A szerződések hatályára nem önmagában az ellenségeskedés hat, hanem az állam abbéli hivatkozása, hogy a szerződés nem egyeztethető össze a hadiállapottal. Az összeegyeztethetőség tehát az állam értékelésén alapul. A szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok alkalmazásával eldönthető, lehetséges-e a szerződés egyoldalú felfüggesztése vagy felmondása. Olyan szerződések is vannak, amelyek egyes rendelkezései összeegyeztethetőek lesznek a fegyveres összeütközéssel, míg másokéi nem.

A szerződések szövege és az államok, nemzetközi bíróságok gyakorlata alapján részletesen kifejtettem a III. fejezetben a különböző tárgykörű megállapodásokról, hogy fegyveres összeütközés esetén várhatóan egyoldalúan felfüggeszthetőek-e vagy sem. A számos különböző tárgyú nemzetközi szerződés vizsgálata után megállapítható, hogy a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében mindenképpen hatályban maradnak azok a szerződések, amelyek a) rendelkeznek erről, b) amelyek objektív nemzetközi jogalanyt hoznak létre és c) amelyek szokásjogot vagy *jus cogens*-t kodifikálnak. Ilyen módon kombinálta a szerződés tárgya szerinti osztályozási elvet a felek egyoldalú cselekvési lehetőségével.

Nyilvánvaló, hogy az államok gyakorlata nem egységes. Megfigyelhető bizonyos hasonlóság az európai államok, valamint az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság joggyakorlatában, azonban az ázsiai, dél-amerikai és afrikai államok joggyakorlata alig feltárt. A Biztonsági Tanács állandó tagjai közül az Amerikai Egyesült Államok, Kína és Oroszország jóval tartózkodóbb álláspontot képvisel például a nem nemzetközi fegyveres összeütközések jogát illetően, mint a két európai tag. Az elmúlt időszak fegyveres konfliktusai közül két olyat találtam, amellyel összefüggésben az államok nemzetközi bírói fórum előtt kértek döntést. Az India és Pakisztán között évtizedek óta tartó konfliktus bizonyos kérdéseiről több nemzetközi bírósági eljárás is folyt, ahol érintőlegesen vizsgálták az összeütközések hatását a kétoldalú szerződéseikre. Ennél sokkal közvetlenebb módon vizsgálta az Állandó Választott Bíróság az Eritrea és Etiópia közötti háború hatásait kétoldalú megállapodásaikra, de sajnos elszalasztotta a lehetőséget, hogy a témát illetően korszerű megállapításokat tegyen. Ítéleteiben úgy tekintett a felek kétoldalú megállapodásaira, mintha azok a háború ideje alatt nem is léteztek volna.

Az államok nemzetközi szerződéseivel kapcsolatos következtetések mellett szót kell ejteni a nemzetközi jog másik jogalanya, a nemzetközi szervezetek szerződéseiről is. A nemzetközi szervezetekre vonatkozó nemzetközi joganyag korántsem olyan fejlett, mint az államoké. A nemzetközi szervezetek szerződéseinek jogát ugyan kodifikálták az 1986. évi bécsi egyezményben, de az máig nem lépett hatályba. A szervezetek nemzetközi jogsértésért viselendő felelősségének kérdéseit a Nemzetközi Jogi Bizottság jelenleg kodifikálja, és várhatóan a tervezet végleges formájának elfogadásához még évek kellenek. Véleményem szerint, amíg ezek a szabályok nem egyértelműek, valamint nem kapunk választ arra a kérdésre, hogy nemzetközi szervezet követhet-e el agressziót, lehet-e hadviselő fél, addig csak szűk körben vizsgálható a téma esetükben. Mindenesetre

a nemzetközi szervezetek gyakorlatából kivehetők olyan példák, amelyek alapján néhány általános megjegyzés tehető.

A jelenlegi csekély gyakorlat alapján, amikor egy állam megtámadásában aktív szerepe van egy nemzetközi szervezetnek, a támadást nem kizárólag a nemzetközi szervezetnek tudjuk be, hanem sokkal inkább a mögötte megjelenő, a támadást ténylegesen végrehajtó államoknak. Legbiztosabb feltételezésnek tehát az fogadható el, hogy a nemzetközi szervezet harmadik fél a fegyveres összeütközés szempontjából, és így a fegyveres összeütközés nem gyakorolhat a szerződéseire *sui generis* joghatást.

A nemzetközi szervezetek által kötött szerződések gyakran tartalmaznak konkrét rendelkezést fegyveres összeütközés bekövetkezésének esetére, ha olyan a tárgykör és a szerződő állam, hogy ennek a veszélye fennáll. Különösen ilyenek a gazdasági segítségnyújtási, fejlesztési együttműködési megállapodások. A nemzetközi szervezetek másik nagy tevékenységi köre a békefenntartásban részvétel, amely esetében gyakran kötnek a fegyveres erők jogállásáról megállapodást a fogadó állammal. Noha ezek a szerződések nem tartalmaznak a fegyveres összeütközés esetére vonatkozó rendelkezést, nem gyakorol rájuk hatást a konfliktus intenzitásának változása. Az Európai Unió ezen a téren már fejlett joggyakorlattal rendelkezik. Álláspontom szerint, ha a nemzetközi szervezet és állam közötti nemzetközi szerződés nem tartalmaz rendelkezést a fegyveres összeütközés esetére, akkor a nemzetközi jog általános szabályai szerint kell eljárni a szerződés hatályának megváltoztatása érdekében.

Nem csak a külföldi államok gyakorlatát vizsgáltam, hanem figyelmet szenteltem Magyarország joggyakorlatának is. Az első és második világháború hatását részletesen elemeztem, azonban az újabkori gyakorlat feltárása ennél sokkal nehezebbnek bizonyult. Magyarország a tervezethez fűzött kommentárjaiban nem tárta fel saját gyakorlatát, viszont értékes hozzájárulást nyújtott a tervezet elkészítéséhez, amikor javasolta, hogy abban utalás legyen a *jus cogens*-re is. Magyarország – a volt Jugoszláviával és Irakkal fennálló kétoldalú szerződése alapján – úgy tűnik, nem sieti el azok felmondását, vagy más módon történő megszüntetését, még akkor sem, ha a másik szerződő fél területén fegyveres összeütközés zajlik. Természetesen az ENSZ Biztonsági Tanács által előírt szankciókat végrehajtja, így például a repülési tilalmakat, gazdasági szankciókat, de ebben az esetben csak a szankció időtartama alatt nem alkalmazza az érintett megállapodást.

Meggyőződésem, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetéből még nagyon hosszú ideig nem lesz hatályos szerződés, mindezek ellenére nem haszontalan a témával foglalkozni. A tervezet hatással lehet az államok gyakorlatára, és végső soron a szokásjogra. Remélhetőleg a tervezet megszületése és a kérdés részletes elméleti rendezése nem az államok egyoldalú cselekvés lehetőségeit növeli, hanem a jog kiszámíthatóságát.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

BT ENSZ Biztonsági Tanácsa

DARSIWA *Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, Államok nemzetközi jogsértésért viselt felelősségéről szóló tervezet

DARSIWA Commentary a Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárja az államok nemzetközi jogsértésért viselt felelősségéről szóló tervezethez

Draft Articles 2011. *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties.* A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően, lásd 1. sz. melléklet.

Draft Articles with commentaries 2011. *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties – with commentaries.* A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően, kommentárral

ECJ *European Court of Justice*, Európai Bíróság

ECtHR *European Court of Human Rights*, Emberi Jogok Európai Bírósága

EECC *Eritrea Ethiopia Claims Commission*, Eritrea-Etiópia Választottbíróság

IACrtHR *Inter-American Court of Human Rights*, Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága

ICC *International Criminal Court*, Nemzetközi Büntetőbíróság

ICJ *International Court of Justice*, Nemzetközi Bíróság

ICSID *International Centre for the Settlement of Investment Disputes*, Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja

ICTR *International Criminal Tribunal for Rwanda*, Ruandai Nemzetközi Törvényszék

ICTY *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék

IIL *Institute of International Law*, Nemzetközi Jogi Intézet

ILC *International Law Commission*, Nemzetközi Jogi Bizottság

LoN TS *League of Nations Treaty Series*, Nemzetek Szövetsége Szerződések Gyűjteménye

PCA *Permanent Court of Arbitration*, Állandó Választott Bíróság

PCIJ *Permanent Court of International Justice*, Állandó Nemzetközi Bíróság

UN *United Nations*, Egyesült Nemzetek Szervezete

UNGA *United Nations General Assembly*, ENSZ Közgyűlése

UNSC *United Nations Security Council*, ENSZ Biztonsági Tanács

UNTS *United Nations Treaty Series*, ENSZ Szerződések Gyűjteménye

VCLT *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1969. évi Bécsi Egyezmény a nemzetközi szerződések jogáról

VCLT Commentary a Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárja a nemzetközi szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezményhez

IRODALOMJEGYZÉK

- “Argentina/UK relation must go beyond the Falklands/Malvinas conflict”. *MercoPress*, Montevideo, 17 August 2010. <<http://en.mercopress.com/2010/08/17/argentina-uk-relation-must-go-beyond-the-falklands-malvinas-conflict>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- 2 milliárdjába került az oroszoknak Líbia. *Haditechnikai Kerekasztal*, 2011. június 23. <http://htka.hu/2011/06/23/2-milliardjaba-kerult-az-oroszoknak-libia/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+htkahu+%28HTKA+-+Haditechnika+torz%C3%ADt%C3%A1sok+n%C3%A9lk%C3%BCl%29> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- ÁDÁNY – BARTHA – TÖRÖ 2009. = Ádány Tamás – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*. Budapest, Zrínyi Kiadó 2009.
- AFONSO 2008. = Afonso, Pedro Commissário: *Statement of the Chairman of the Drafting Committee, Effects of Armed Conflicts on Treaties*. 60th Session of the International Law Commission, June 6, 2008. <http://untreaty.un.org/ilc/sessions/60/2008_DC_Chairman_Effects.6June2008.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- ALDRICH 2000. = Aldrich, George H.: *The Laws of War on Land*. *American Journal of International Law*, 2000, vol. 94.
- AL-QAHTANI 2006. = Al-Qahtani, Mutlaq: *The Shanghai Cooperation Organization and the Law of International Organizations*. *Chinese Journal of International Law*, (2006) 5 (1): 129-147.
- Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Agression, Resolution RC/Res.6, 11 June 2010. <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- APÁTHY 1888. = Apáthy István: *Tételes európai nemzetközi jog*. Második, teljesen átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Franklin Társulat 1888.
- Argentina – Country Profile, Foreign and Commonwealth Office: <<http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-by-country/country-profile/south-america/argentina?profile=intRelations>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- ARIE 2007. = Arie, Sophie: *Argentina snubs UK over oil deal as anniversary nears*. *The Telegraph*, London, 29 March 2007. <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1547024/Argentina-snubs-UK-over-oil-deal-as-anniversary-nears.html>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- AUST 2007. = Aust, Anthony: *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge, Cambridge University Press 2007.
- AUSTRALIA–HUNGARY NOTE 1949. = Note by which the Government of Australia, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Australia desires to keep in force or revive, London, 7 January 1949, 189 United Nations Treaty Series 232.
- AUSTRALIA–JAPAN NOTE 1953. = Note by which the Government of Australia, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8

- September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Australia desires to keep in force or revive, Tokyo, 27 April 1953, United Nations Treaty Series No. 2612.
- Background Note: Moldova. United States Department of State, July 1, 2011. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- BALOGH 1982. = Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1982.
- BARNABY 1991. = Barnaby, Frank: The Environmental Impact of the Gulf War. *Ecologist*, 1991. <<http://people.icesb.ucsb.edu/academics/courses/595E/Session%205/BarnabyEnvImpactGulfWar.pdf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- BENVENUTI 2001. = Benvenuti, Paolo: The ICTY Prosecutor and the Review of the NATO Bombing Campaign against the Federal Republic of Yugoslavia. *European Journal of International Law*, 2001, vol. 12. No. 3.
- BERNHARDT 1984. = Bernhardt, R.: *Encyclopedia of Public International Law*, vol. 7. Max Planck Institute, North-Holland Publishing Co. 1984.
- BIX 2004. = Bix, Brian H.: *A Dictionary of Legal Theory*. Oxford, Oxford University Press 2004.
- BLOCH 1940. = Bloch, Joachim-Dieter: Die Einwirkung des Krieges auf die Rechtsstellung Islands. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1940, vol. 10.
- BLUTMAN 2002. = Blutman László: A nemzetközi jog a magyar bírósági joggyakorlatban. *In memoriam Nagy Károly, Acta Juridica et Politica*, Szeged 2002.
- BLUTMAN 2008. = Blutman László: Nemzetközi soft law: hagyjuk dolgozni Occam borotváját. *Közjogi Szemle*, 2008/1.
- BLUTMAN 2010. = Blutman László: Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/4.
- BODNÁR 1974. = Bodnár László: Az „ekocidium” kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 1974. május.
- BODNÁR 1987. = Bodnár László: *A nemzetközi szerződések és az állam*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1987.
- BODNÁR 1991. = Bodnár László: The powers of national courts to apply rules of international law. *Questions of International Law*, 1991, vol. 5.
- BODNÁR 1994. = Bodnár László: A nemzetközi szerződések államon belüli alkalmazásának fő kérdései. *Acta Humana*, 1994, No 15–16.
- BODNÁR 2000. = Bodnár László: A nemzetközi szerződések megszűnésének kérdései a Nemzetközi Bíróságnak a bős–nagygyarosi beruházás ügyében hozott ítéletében. *Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, Acta Juridica et Politica*, Szeged 2000.
- BODNÁR 2001. = Bodnár László: Az ezredvég kihívásai a nemzetközi jog alapelveivel szemben. *Acta Juridica et Politica*, Szeged 2001.
- BOELAERT-SUOMINEN 2000. = Boelaert-Suominen, S.: Grave breaches, universal jurisdiction and internal armed conflict: Is customary law moving towards a uniform enforcement mechanism for all armed conflicts? *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, vol. 5, No. 63.
- BOHR 1993. = Bohr, Sebastian: Sanctions by the United Nations Security Council and the European Community. *European Journal of International Law*, 1993, vol. 4.

- BOKORNÉ 1984. = Bokorné Szegő Hanna: *Államazonosság – államutódlás*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1984.
- BOKORNÉ 2006. = Bokorné Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. VI. javított kiadás, Budapest, Aula Kiadó 2006.
- BOTHE ET AL. 2010. = Bothe, Michael – Bruch, Carl – Diamond, Jordan – Jensen, David: International Law Protecting the Environment during Armed Conflict: Gaps and Opportunities. *International Review of the Red Cross*, 2010, vol. 92. No. 879.
- BOUVIER 1991. = Bouvier, A.: Protection of the natural environment in time of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 1991, No. 285.
- BRANDON – LERICHE 1952. = Brandon, Michael – Leriche, Anthony: Suspension of rights and obligations under multilateral conventions between opposing belligerents on account of war. *American Journal of International Law*, 1952, vol. 46/3.
- BRANDTNER – ROSAS 1998. = Brandtner, Barbara – Rosas, Allan: Human Rights and the External Relations of the European Community: An Analysis of Doctrine and Practice. *European Journal of International Law*, 1998, vol. 9.
- BRIGGS 1942. = Briggs, Herbert W.: The Attorney-General Invokes Rebus Sic Stantibus, *American Journal of International Law*, 1942, vol. 36.
- BROWNLIE 1963. = Brownlie, Ian: *International Law and the Use of Force by States*. Oxford, Clarendon Press 1963.
- BRUHÁCS 2009. = Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános Rész*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó 2009.
- BURKE-WHITE – STADEN 2008. = Burke-White, William W. – Staden, Andreas von: Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties. *Virginia Journal of International Law*, 2008, vol. 48:2.
- BUZA – HAJDU 1961. = Buza László – Hajdu Gyula: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1961.
- BUZA 1935. = Buza László: *A nemzetközi jog tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia kiadása 1935.
- BUZA 1967. = Buza László: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967.
- BUZÁS – NAGY 1961. = Buzás József – Nagy András: *Magyarország külkereskedelme 1919–1945*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1961.
- BYRON 2001. = Byron, C.: Armed conflicts: International or non-international? *Journal of Conflict and Security Law*, 2001, vol. 6, No. 1.
- CAFLISCH 2011. = Caflisch, Lucius: *Note on draft article 5 and the annex to the draft articles – Effect of armed conflicts on treaties*. May 18, 2011. UN Doc. No. A/CN.4/645 2011.
- CASSESE 2007. = Cassese, Antonio: The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia. *European Journal of International Law*, 2007, vol. 18/4.
- CHEN 2005. = Chen, Qiang: Chinese Practice in Public International Law: 2004 (II). *Chinese Journal of International Law*, 2005, vol. 4/2.
- China's Declaration of War Against Japan, Germany and Italy (December 9, 1941). <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/ww2/chinawar.html>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)

- CHINKIN 1980. = Chinkin, Christine M.: Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective. *Yale Journal of World Public Order*, 1980–1981, vol. 7.
- CORTEN – KLEIN 2011. = Corten, Olivier – Klein, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011.
- CRAWFORD – OLLESON 2001. = Crawford, James – Olleson, Simon: The Exception of Non-performance: Links between the Law of Treaties and the Law of State Responsibility. *Australian Year Book of International Law*, 2001, vol. 21.
- CULLEN 2004. = Cullen, Anthony: The Parameters of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law. *University of Miami International & Comparative Law Review*, 2004, vol. 12/1.
- CZECHOSLOVAKIA–HUNGARY NOTE 1949. = Notification: Verbal Note by which the Czechoslovak Government in pursuance of Article 10 of the Peace Treaty with Hungary, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries, which Czechoslovakia desires to keep in force, 27 February 1949, 26 United Nations Treaty Series 120.
- CSARADA 1910. = Csarada János: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Budapest, Franklin Társulat 1910.
- D'AMATO 1990. = D'Amato, Anthony: It's a Bird, It's a Plane, It's Jus Cogens! *Connecticut Journal of International Law*, Vol. 6. 1990-1991.
- DAMROSCH ET AL. 2001. = Damrosch, L. F. – Henkin, L. – Pugh, R. C. – Schachter, O. – Smit, H.: *International Law Cases and Materials*, 4th ed. St. Paul, Minnesota, USA, 2001.
- DEL MAR 2010. = Del Mar, Katherine: Requirement of Belonging under International Humanitarian Law. *European Journal of International Law*, 2010, vol. 21/1.
- DELAUME 1971. = Delaume, G. R.: Excuse for Non-Performance and Force Majeure in Economic Development Agreements. *Columbia Journal of Transnational Law*, 1971, vol. 10.
- DELBRÜCK 2000. = Delbrück, Jost: War, Effect on Treaties. In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000.
- DINH ET AL. 1998. = Dinh, N. Q. – Daillier, P. – Pellet, A. – Kovács P.: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 1998.
- ELBE 1939. = Elbe, Joachim von: The Evolution of the Concept of the Just War in International Law. *American Journal of International Law*, 1939, vol. 33. No. 4.
- ELIAS 1980. = Elias, T. O.: The Doctrine of Intertemporal Law, *American Journal of International Law*, 1980, vol. 74.
- End of a Tightrope Walk, *Time Magazine*, April 14, 1941. <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,932216,00.html>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- ENZLER 2006. = Enzler, S. M.: *The impact of war on the environment and human health*. 2006. <<http://www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- EVANS 2005. = Evans, Mark (ed.): *Just War Theory: a reappraisal*. Edinburgh, Edinburgh University Press 2005.
- FALK 1980. = Falk, Richard: The Iran Hostage Crisis: Easy Answers and Hard Questions. *American Journal of International Law*, 1980, vol. 74.

- FALUHELYI 1920. = Faluhelyi Ferenc: *Az örök semlegesség és a világháború*. Pécs, Dunántúl Könyvkiadó 1920.
- FITZMAURICE G. 1948. = Fitzmaurice, Gerald: The Juridical Clauses of the Peace Treaties. *Recueil des Cours* vol. 73. 1948. (II) 255-367. o.
- FITZMAURICE G. 1953. = Fitzmaurice, Gerald: Inter Arma Silent Leges. *Sydney Law Review*, No. 1. 1953–55.
- FITZMAURICE G. 1959. = Fitzmaurice, Gerald: Fourth report on the law of treaties. *Yearbook of the International Law Commission*, 1959, vol. II. UN Doc. No. A/CN.4/120.
- FITZMAURICE M. 2008. = Fitzmaurice, Malgosia: Dynamic (evolutive) interpretation of treaties, *Hague Yearbook of International Law*, 2008, vol. 2.
- FÖLDI – HAMZA 1996. = Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1996.
- FRANCE–JAPAN NOTE 1953. = Note by which the Government of France, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Government of France desires to keep in force or revive, Paris, 25 April 1953, United Nations Treaty Series No. 2500.
- GAJZÁGÓ 1942. = Gajzágó László: *A nemzetközi jog eredete – annak római és keresztény összefüggései, különösképpen a spanyol nemzetközi jogi iskola*. Budapest, Stephaneum Nyomda 1942.
- GASSER 1995. = Gasser, Hans-Peter: For better protection of the natural environment in armed conflict: a proposal for action. *American Journal of International Law*, 1995, vol. 89.
- GASSER 1996. = Gasser, Hans-Peter: Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1996, No. 311.
- GRAHAM 1964. = Graham, A.: The Effects of Domestic Hostilities on Public and Private International Agreements: A Tentative Approach. *Western Law Review*, 1964, vol. 3.
- GRAY 2003. = Gray, Christine: Use and Abuse of the International Court of Justice: Cases concerning the Use of Force after Nicaragua. *European Journal of International Law*, 2003, vol. 14/5.
- GRAY 2006. = Gray, Christine: The Eritrea/Ethiopia Claims Commission Oversteps its Boundaries: A Partial Award? *European Journal of International Law*, 2006, vol. 17. No. 4.
- GREEN 2010. = Green, James A.: Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force. *Michigan Journal of International Law*, Vol. 32. No. 2. 2010–2011.
- GREENFIELD – ROONEY 1999. = Greenfield, Don – Rooney, Bob: Aspects of International Petroleum Agreements. *Alberta Law Review*, 1999, Vol. 37. No. 2.
- GREENWOOD 1987. = Greenwood, Christopher: The Concept of War in Modern International Law. *International and Comparative Law Quarterly*, 1987, vol. 36.
- GROMFINE – EDWARDS 1943. = Gromfine, I. J. – Edwards, Donald: Termination after World War I. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 10. Issue 4. 1943–1944.
- GROSS 1998. = Gross, Oren: „Once More unto the Breach”: The Systematic Failure of Applying the European Convention on Human Rights to Entrenched Emergencies. *Yale Journal of International Law*, 1998, vol. 23.

- GROTIUS 1960. = Grotius, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960.
- HAJDU 1958. = Hajdu Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958.
- HARASZTI – HERCZEGH – NAGY 1976. = Haraszi György – Herczegh Géza – Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1976.
- HARASZTI 1965. = Haraszi György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965.
- HARASZTI 1973. = Haraszi György: *A nemzetközi szerződések megszűnése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973.
- HARASZTI 1975. = Haraszi György: *Treaties and the Fundamental Change of Circumstances. Recueil des Cours*, 1975 (III).
- HARVARD RESEARCH 1935. = Harvard Research in International Law, Law of Treaties, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Supplement
- HERCZEGH 1969. = Herczegh Géza: *General Principles of Law and the International Legal Order*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1969.
- HERCZEGH 1999. = Herczegh Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig*. Magyar Szemle Könyvek, 1999.
- HERCZEGH 2002. = Herczegh Géza: *A nemzetközi jog „holdudvarában”*. In *memoriam Nagy Károly – Acta Juridica et Politica*, Szeged 2002.
- HOFFMANN 2007. = Hoffmann Tamás: *Squaring the Circle? – International Humanitarian Law and Transnational Armed Conflicts*. In: Matheson, Michael J. – Momtaz, Djamchid (ed.): *Rules and Institutions of International Humanitarian Law Put to the Test of Recent Armed Conflicts (Les Regles et Institutions du Droit International Humanitaire a L'Epreuve des Conflits Armes Recents)*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague 2007. 217-274. o.
- HULME 1997. = Hulme, Karen: *Armed conflict, wanton ecological devastation and scorched Earth policies: How the 1990-91 Gulf Conflict revealed the inadequacies of the current laws to ensure effective protection and preservation of the natural environment*. *Journal of Armed Conflict Law*, 1997, vol. 2/1.
- HURST 1921. = Hurst, Cecil B.: *The Effect of War on Treaties*. *British Yearbook of International Law*, 1921, vol. 2.
- IIL REPORT 1912. = *Effects of War Upon Treaties and International Conventions*. A Project Adopted by the Institute of International Law at its Session in Christiania, in August, 1912. *American Journal of International Law*, 1913, vol. 7.
- IIL REPORT 1985. = Institute of International Law: *The Effects of Armed Conflicts on Treaties*. Session of Helsinki, 1985. <http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/1985_hel_03_en.PDF> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- Investments in Libya – Potential Claims under Bilateral Investment Treaties and Political Risk Insurance Policies*. Freshfields Bruckhaus Deringer Publications, March 2011. <<http://www.freshfields.com/publications/pdfs/2011/mar11/30021.pdf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- IRK 1918. = Irk Albert: *Nemzetközi jog*. Budapest, Franklin Társulat 1918.
- JESSUP 1948. = Jessup, Philip C.: *A Modern Law of Nations*. New York 1948.
- JESSUP 1954. = Jessup, Philip C.: *Editorial Comment – Should International Law Recognize an Intermediate Status between Peace and War?* *American Journal of International Law*, Vol. 48. No. 1. 1954.

- JOCHNICK – NORMAND 1994. = Jochnick, Chris – Normand, Roger: The Legitimation of Violence: A Critical History of the Laws of War. *Harvard International Law Journal*, Vol. 35. No. 1. 1994.
- KAJTÁR 2011. = Kajtár Gábor: A terrorizmus elleni önvédelem a XXI. században. *Kül-Világ*, 2011/1–2.
- KARDOS 1997. = Kardos Gábor: Békeszerződések a nemzetközi jogban. *Rubicon* 1997/2. 10–11. o.
- KARDOS – LATTMANN 2010. = Kardos Gábor – Lattmann Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Eötvös Kiadó 2010.
- KEGEL – RUPP – ZWIEGERT 1941. = Kegel, Gerhard – Rupp, Hans – Zweigert, Konrad: *Die Einwirkung des Krieges auf Verträge in der Rechtsprechung Deutschlands, Frankreichs, Englands und der Vereinigten Staaten von Amerika*. Berlin, W. de Gruyter & Co. 1941.
- KIDANE 2008. = Kidane, Won: Civil Liability for Violations of International Humanitarian Law: The Jurisprudence of the Eritrea–Ethiopia Claims Commission in the Hague. *Wisconsin International Law Journal*, vol. 25. No. 1. 2008.
- KISS 1876. = Kiss István: *Európai nemzetközi jog*. Eger, Érsek-Lyceum Könyvnyomda 1876.
- KISSINGER 2011. = Kissinger, Henry: *On China*. USA, Penguin Press 2011.
- KOROVIN 1946. = Korovin, Eugene A.: The Second World War and International Law. *American Journal of International Law*, 1946, No. 4.
- KOSKENNIEMI 2005. = Koskenniemi, Martti: *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*. Cambridge, Cambridge University Press 2005.
- KOSKENNIEMI 2006. = Koskenniemi, Martti: *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*. Report of the Study Group of the International Law Commission, 2006, A/CN.4/L.682.
- KOVÁCS 1988. = Kovács Péter: Az Aaland-szigetek státusa. In: Szalayné Sándor Erzsébet (szerk.): *Tanulmányok a nemzeti kisebbségek jogi védelméről I*. Pécs, JPTE Állam- és Jogtudományi Kar 1988. 130–173. o.
- KOVÁCS 1996. = Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Osiris Kiadó, Budapest 1996.
- KOVÁCS 2006. = Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006.
- KOVÁCS 2010. = Kovács Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*. Budapest, PPKE–JÁK 2010.
- KOVÁCS 2011. = Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. 2., átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Osiris Kiadó 2011.
- LACHS 1962. = Lachs, Manfred: *A többoldalú nemzetközi szerződések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962.
- LAGERWALL 2010. = Lagerwall, Anne: The Duty not to Recognise as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force: From Kosovo to Abkhazia and South Ossetia. In: Szabó Marcel (ed.): *State Responsibility and the Law of Treaties*. The Hague, Eleven International Publishing 2010.
- LAMM 2005. = Lamm, Vanda: A délszláv háború újabb felvonása a Nemzetközi Bíróság előtt (A NATO bombázások ügye a Bíróság előtt). *Előadások a Balkánról*, Balkántanulmányok Központ, Dayton 10 év után, 2005. dec. 9.

- <<http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/lammv.pdf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- LAUTERPACHT 1949. = Lauterpacht, Hersch: Restrictive Interpretation and the Principle of Effectiveness in the Interpretation of Treaties, *British Yearbook of International Law*, 1949, vol. 26.
- LAUTERPACHT 1952. = Lauterpacht, Hersch: *Oppenheim's International Law*, vol. II. 7th ed. 1952.
- LAUTERPACHT 1953. = Lauterpacht, Hersch: The Limits of the Operation of the Law of War. *British Yearbook of International Law*, Vol. 30. 1953.
- LAUTERPACHT E. – GREENWOOD 1994. = Lauterpacht, Elihu – Greenwood, Christopher (ed.): *International Law Reports*, 1994, vol. 67.
- LENOIR 1934. = Lenoir, James J.: The Attitude of the Supreme Court as to the Effect of War on Treaties. *Mississippi Law Journal*, 1934–1935, vol. 7.
- LENOIR 1946. = Lenoir, James J.: The Effect of War on Bilateral Treaties, with special Reference to Reciprocal Inheritance Treaty Provisions. *The Georgetown Law Journal*, 1946, vol. 34. No. 2.
- LESASSER 2000. = Lesaffer, Randall: the Medieval Canon Law of contract and Early Modern Treaty Law. *Journal of the History of International Law*, Vol. 2. 2000.
- LINDERFALK 2007. = Linderfalk, Ulf: The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did You Ever Think About the Consequences? *European Journal of International Law*, Vol. 18. No. 5. 2007.
- LORENZ 2003. = Lorenz, Frederick M.: *The Protection of Water Facilities Under International Law*. UNESCO, PCCP Series No. 1. 2003. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001324/132464e.pdf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- MAGLIVERAS 2011. = Magliveras, Konstantinos: The Sanctioning System of the African union: Part Success, Part Failure? Paper presented at an Expert Roundtable on „The African union: The First ten Years”, Institute of Security Studies, Addis Ababa, Ethiopia, 11-13 October 2011. <http://www.academia.edu/1103678/THE_SANCTIONING_SYSTEM_OF_THE_AFRICAN_UNION_PART_SUCCESS_PART_FAILURE>
- MCINTYRE 1958. = McIntyre, Stuart H.: *Legal Effect of World War II on Treaties of the United States*. The Hague, M. Nijhoff, 1958.
- MCNAIR – WATTS 1966. = McNair, Lord – Watts, A. D.: *The Legal Effects of War*. 4th ed. Cambridge, Cambridge University Press 1966.
- MCNAIR 1961. = McNair, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961.
- Moldova–Russia Relations. Moldova.org. <<http://politicom.moldova.org/tag/moldovarussia-relations-0-eng.html>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- MOORE B. 1901. = Moore, J. B.: The Effect of War on Public Debts and on Treaties – the Case of the Spanish Indemnity. *Columbia Law Review*, 1901, vol. 1/4.
- MOORE N. 1998. = Moore, John Norton: Enhancing Compliance with International Law – A Neglected Remedy. *Virginia Journal of International Law*, 1998–1999, vol. 39.
- NAGY 1990. = Nagy Károly: Önvédelem és jogos védelem a mai nemzetközi jogban. In: *Emlékkönyv Dr. Antalffy György egyetemi tanár oktatói működésének 40. és születésének 70. évfordulójára* (szerk. Tóth Károly), Szeged 1990.
- NAGY 1991. = Nagy Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1991.

- NAGY 1995. = Nagy Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, Antológia Kiadó 1995.
- NAGY 1999. = Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski Kiadó 1999.
- NISH 1996. = Nish, Ian: An Overview of Relations between China and Japan, 1895–1945. In: HOWE, Christopher (ed.): *China and Japan: history, trends and prospects*. Oxford, Oxford University Press 1996.
- NOLTE 2011. = Nolte, Georg: *Jurisprudence of the International Court of Justice and arbitral tribunals of ad hoc jurisdiction relating to subsequent agreements and subsequent practice*. Introductory Report for the Study Group on Treaties over Time. 2011. <<http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/582682/publicationFile/156231/NolteTreatiesOverTime1.pdf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- NOONAN 1984. = Noonan, Philip: Revolutions and Treaty Termination, *Dickinson Journal of International Law*, 1984 Spring, vol. 2.
- ORFIELD 1932. = Orfield, L. B.: The Effect of War on Treaties. *Nebraska Law Bulletin*, 1932–1933, vol. 11.
- Other external relations (Argentina). *Europa World Online*, London, Routledge. <<http://www.europaworld.com/pub/entry/EE000262>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- PAKISTAN–JAPAN NOTE 1953. = Note by which the Government of Pakistan, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Pakistan desires to keep in force or revive, Karachi, 24 April 1953, United Nations Treaty Series No. 3013.
- PARIS MINIMUM STANDARDS 1985. = *Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency*. 61st Conference of the International Law Association, Paris, August 26 – September 1, 1984. In *Current Developments, American Journal of International Law*, 1985, vol. 79.
- PRADELLE 1948. = Pradelle, de la A.: The Effect of War on private Law Treaties. *The International Law Quarterly*, 1948, vol. 2. No. 4.
- PRESCOTT 1993. = Prescott, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.
- PROVOST 2011. = Provost, René: Commentary to Article 73. In: Corten, Olivier – Klein, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011.
- QUIRICO 2010. = Quirico, Ottavio: Ius Cogens: A Puzzle. In: SZABÓ Marcel (ed.): *State Responsibility and the Law of Treaties*. The Hague, Eleven International Publishing 2010.
- RÄNK 1949. = Ränk, Richard: *Einwirkung des Krieges auf die Nichtpolitischen Staatsverträge*. Uppsala, 1949.
- Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről. Rio de Janeiro, 1992. <http://www.nfft.hu/dynamic/Rio_Decl_m.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- ROXSTROM ET AL. 2005. = Roxstrom, Erik – Gibney, Mark – Einarsen, Terje: The NATO Bombing Case (Bankovich et al. v. Belgium et al.) and the Limits of Western Human Rights Protection. *Boston University International Law Journal*, 2005, vol. 23.

- RUZZA 2011. = Ruzza, Alice: The Falkland Islands and the UK v. Argentina Oil Dispute: Which Legal Regime? *Goettingen Journal of International Law*, 2011, vol. 3/1.
- SARI 2008. = Sari, Aurel: Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice. *European Journal of International Law*, Vol. 19. No. 1. 2008.
- SCELLE 1954. = Scelle, Georges: Quelques reflexions sur l'abolition de la compétence de guerre. *Revue Générale de Droit International Public*, 1954.
- SCHREUER = Schreuer, Christoph: The Protection of Investments in Armed Conflicts. <<http://www.univie.ac.at/intlaw/wordpress/pdf/Armed%20Conflict.pdf>>
- SCHWABACH 1999. = Schwabach, Aaron: The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia. *Pace International Law Review*, 1999, vol. 11.
- SCHWARZENBERGER 1943. = Schwarzenberger, Georg: Jus Pacis Ac Belli? *American Journal of International Law*, 1943, vol. 37.
- SCHWARZENBERGER 1967. = Schwarzenberger, Georg: *A Manual of International Law*, 5th ed. London 1967.
- Security Council, Annan condemn attack on Russian Embassy employees in Baghdad, *UN News Centre*, 3 June 2006. <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=18738&Cr=Iraq&Cr1=>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- SHAW 2003. = Shaw, Malcolm N.: *International Law*. 5th ed. Cambridge, Cambridge University Press 2003.
- SICILIANOS 1993. = Sicilianos, Linos-Alexander: The Relationship between Reprisals and Denunciation or Suspension of a Treaty. *European Journal of International Law*, 1993. No. 4.
- SIMMA 1978. = Simma, Bruno: Termination and Suspension of Treaties: Two Recent Austrian Cases. *German Yearbook of International Law*, 1978. vol. 21.
- SIMMA 1999. = Simma, Bruno: NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects. *European Journal of International Law*, Vol. 10. No. 1. 1999.
- SMITH 1982. = Smith, Gordon W.: The Falkland Island Dispute: A Résumé of its Background. *Revue Generale de Droit*, 1982, vol. 13/2.
- SORNARAJAH 2010. = Sornarajah, M.: *The International Law on Foreign Investment*. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press 2010.
- SOUTH AFRICA–HUNGARY 1948. = Note by which the Government of the Union of South Africa, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Union of South Africa desires to keep in force or revive, Budapest, 16 November 1948, 225 United Nations Treaty Series 64.
- SOUTH AFRICA–JAPAN NOTE 1953. = Note by which the Government of the Union of South Africa, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Union of South Africa desires to keep in force or revive, Tokyo, 27 March 1953, United Nations Treaty Series No. 2258.
- STEFANOU – XANTHAKI 1995. = Stefanou, Constantin – Xanthaki, Helen: Article 224 of the Treaty of Rome and the Repercussions of Case C-120/94. *Web Journal of*

- Current Legal Issues*, 1995, No. 3. <<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stefan3.rtf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- STEIMEL 2000. = Steimel, Christof: War, Effect on Contracts. In Bernhardt, Rudolf (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV. Max Planck Institut, North-Holland 2000.
- STEWART 2003. = Stewart, James G.: Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 2003, vol. 85. No. 850.
- SULYOK 2004. = Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat Kiadó 2004.
- Syria: Ban and Security Council condemn attacks on embassies, *UN News Centre*, 12 July 2011. <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39015&Cr=syria&Cr1=>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- SZALAYNÉ 2003. = Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2003.
- SZEMESI 2011. = Szemesi Sándor: *A nemzetközi jog alapintézményei*. Debrecen, Lícium Art Könyvkiadó 2011.
- SZIGETI 2005. = Szigeti Péter: Jus ad bellum normák a jelenkori fegyveres konfliktusokban. *Debreceni Jogi Műhely, OTDK-különszám*, 2005. július 1. <http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/jus_ad_bellum_normak_a_jelenkori_fegyveres_konfliktusokban/> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- TASSY 1887. = Tassy Pál: *Az európai nemzetközi jog vezérfonala*. Kecskemét 1887.
- TEGHZE 1930. = Teghze Gyula: *Nemzetközi jog*. Debrecen, Városi Nyomda 1930.
- The Twenty-seventh Session of the International Labour Conference, Paris, October–November 1945. *International Labour Review*, Jan–June 1946, vol. LIII.
- TOMUSCHAT 2011. = Tomuschat, Christian: Commentary to Article 75. In: Corten, Olivier – Klein, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011.
- Treaties – Effect of War as Abrogation, *Lawyers Guild Review*, 1947, vol. 7.
- TUCKER 2006. = Tucker, Robert W.: *The Law of War and Neutrality at Sea*. New Jersey, The Lawbook Exchange 2006.
- UK–HUNGARY 1948. = Note by which the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United Kingdom desires to keep in force or revive, Budapest, 12 March 1948, 104 United Nations Treaty Series 34.
- UK–HUNGARY NOTES 1921. = Exchange of Notes relative to the notification to the Hungarian Government, in accordance with Article 224 of the Treaty signed at Trianon, June 4, 1920, reviving certain bilateral treaties between the British Empire and Hungary. Budapest, October 24 and 30, 1921, 8 League of Nations Treaty Series 376.
- UK–JAPAN NOTES 1952. = Eight notes by which the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, notified the Japanese Government of the desire of the

- Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to revive certain pre-war bilateral agreements between the two countries, Tokyo, 15 September 1952 – 27 April 1953, United Nations Treaty Series No. 3154.
- USA–HUNGARY NOTE 1948. = Note by which the Government of the United States of America, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United States of America desires to keep in force or revive, Budapest, 9 March 1948, 183 United Nations Treaty Series 2.
- USA–JAPAN NOTE 1953. = Note by which the Government of the United States of America, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United States of America desires to keep in force or revive, Tokyo, 22 April 1953, United Nations Treaty Series No. 2341.
- Use of Force 1981. = Use of Force and War. *Australian Year Book of International Law*, 1981–1983, vol. 10.
- VAGTS 2001. = Vagts, Detlev F.: The United States and its Treaties: Observance and Breach. *American Journal of International Law*, 2001, vol. 95.
- VALKI 1981. = Valki László: *A nemzetközi jog sajátos társadalmi természete*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1981.
- VERZIJL 1973. = Verzijl, Jan Hendrik Willem: *International Law in Historical Perspective*. Leyden, Sijthoff 1973.
- VITÉ 2009. = Vité, Sylvain: Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. *International Review of the Red Cross*, 2009, vol. 91. No. 873.
- WALKER 1957. = Walker, Hermann Jr.: Modern Treaties of Friendship, Commerce and Navigation. *Minnesota Law Review*, 1957–1958, vol. 42.
- WARBRICK – ROWE 1996. = Warbrick, C. – Rowe, P.: The International Criminal Tribunal for Yugoslavia: The decision of the Appeals Chamber on the interlocutory appeal on jurisdiction in the Tadic case. *International and Comparative Law Quarterly*, 1996, vol. 45.
- WEHBERG 1959. = Wehberg, Hans: Pacta Sunt Servanda. *American Journal of International Law*, 1959, vol. 53.
- WHITTON 1927. = Whitton, John B.: La neutralité et la Société des Nations. *Recueil des Cours*, 1927, vol. 17, No. 2.
- WRIGHT 1942. = Wright, Quincy: *A Study of War*. Chicago, The University of Chicago Press 1942.
- ZSIGMOND 1966. = Zsigmond László (szerk.): *Magyarország és a második világháború: Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1966.

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK DOKUMENTUMAI

- Amendments to the Draft Articles on the Law of Treaties submitted by Hungary and Poland*, Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties. UN Doc. No. A/CONF.39/C.1/L.279. 1st session, 76th meeting.
- Comments and observations received from international organizations, Addendum – Effects of armed conflicts on treaties*. International Law Commission, UN Doc. No. A/CN.4/592/Add.1. 2008.
- Comments and observations received from international organizations – Effects of armed conflicts on treaties*. International Law Commission, UN Doc. No. A/CN.4/592. 2008.
- Commission of Inquiry on Lebanon: *Report pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1*. UN Doc. No. A/HRC/3/2, November 23, 2006.
- Consideration of effective measures to enhance the protection, security and safety of diplomatic and consular missions and representatives*, Report of the Secretary-General, 18 July 2000. UN Doc. No. A/55/164 (2000).
- Co-operation with ACP Countries Involved in Armed Conflicts. Communication from the Commission to the Council and the Parliament, Brussels, May 19, 1999. COM(1999)240 final. Nem jelent meg a Hivatalos Lapban, szövegét lásd az Archive of European Integration honlapján. <http://aei.pitt.edu/4948/1/003141_1.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- DARSIWA COMMENTARY = *Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II.
- DRAFT ARTICLES 2011. = *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties*. Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two. [Lásd 1. sz. melléklet.]
- Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1974, Vol. II. Part One.
- Draft articles on the law of transboundary aquifers with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, 2008, vol. II, Part Two.
- Draft articles on the law of transboundary aquifers*, International Law Commission, 2008. Official Records of the General Assembly, Sixty-third Session, Supplement No. 10 (A/63/10).
- DRAFT ARTICLES WITH COMMENTARIES 2011. = *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 2011, Vol. II. Part Two.
- EEC COUNCIL DECISION 602 (1991) = European Economic Community – Council Decision No. 91/602/EEC of 25 November 1991, Official Journal 1991, L 325.
- EEC COUNCIL REGULATION 1176 (1982) = European Economic Community – Council Regulation No. 1176/82 of 18 May 1982 extending the suspension of imports of all products originating in Argentina; Official Journal 1982, L 136.
- EEC COUNCIL REGULATION 314 (1983) = European Economic Community – Council Regulation No. 314/83 of 24 January 1983 on the conclusion of the Cooperation

- Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Official Journal 1983, L41.
- EEC COUNCIL REGULATION 3300 (1991) = European Economic Community – Council Regulation No. 3300/91 of 11 November 1991, Official Journal 1991, L 315.
- EEC COUNCIL REGULATION 877 (1982) = European Economic Community – Council Regulation No. 877/82 of 16 April 1982 suspending imports of all products originating in Argentina; Official Journal 1982, L 102.
- Effects of Armed Conflicts on Treaties. *Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-seventh Session*, UN Doc. No. A/60/10 2005.
- EU SOFA 2003. = Agreement between the Member States of the European Union concerning the status of military and civilian staff seconded to the institutions of the European Union, of the headquarters and forces which may be made available to the European Union in the context of the preparation and execution of the tasks referred to in Art. 17 (2) of the Treaty on European Union, including exercises, and of the military and civilian staff of the Member States put at the disposal of the European Union to act in this context (EU SOFA), 17 Nov. 2003. Official Journal C321/6.
- FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 1999. = *Fundamental Standards of Humanity*, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 1998/29. UN Doc. No. E/CN.4/1999/92 1999.
- FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 2001. = *Fundamental Standards of Humanity*, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 2000/69. UN Doc. No. E/CN.4/2001/91 2001.
- FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 2006. = *Fundamental Standards of Humanity*, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 2004/118. UN Doc. No. E/CN.4/2006/87 2006.
- FUNDAMENTAL STANDARDS OF HUMANITY 2008. = *Fundamental standards of humanity*, Report of the Secretary-General to the UN Human Rights Council. 28 May 2008, UN Doc. No. A/HRC/8/14 2008.
- Human Rights Committee: *General Comment No. 05: Derogation of rights (Art. 4)*. 1981. <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/ecb5519dedd9b550c12563ed0046d1a1?Opendocument>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- Human Rights Committee: *General Comment No. 29: Derogations during states of emergency (Art. 4)*. 2001. <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)
- ICRC GUIDELINES FOR MILITARY MANUALS 1994. = *Revised Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict*, prepared by the International Committee of the Red Cross and presented to the UN Secretary-General, annexed to Report of the Secretary-General on the UN Decade of International Law, UN Doc. No. A/49/323, 19 August 1994.
- ILC REPORT 1992. = *Report of the International Law Commission*. UN Doc. No. A/47/10 1992.
- ILC REPORT 2000. = *Report of the International Law Commission*. UN Doc. No. A/55/10 2000.
- ILC REPORT 2004. = *Report of the International Law Commission*. UN Doc. No. A/59/10 2004.
- ILC REPORT 2005. = *Report of the International Law Commission*. A/60/10 2005.

ILC REPORT 2006. = *Report of the International Law Commission*. A/61/10 2006.
 ILC REPORT 2007. = *Report of the International Law Commission*. A/62/10 2007.
 ILC REPORT 2008. = *Report of the International Law Commission*. A/63/10 2008.
 ILC REPORT 2010. = *Report of the International Law Commission*. A/65/10 2010.

Press Conference by Special Representative for Children and Armed Conflict on Child Soldier Agreement in South Sudan, March 26, 2012. UN Department of Public Information, New York. <http://www.un.org/News/briefings/docs/2012/120326_Children.doc.htm> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)

Press Conference by Special Representative for Children and Armed Conflict on Agreement with Chad to End Use of Child Soldiers, June 22, 2011. UN Department of Public Information, New York. <http://www.un.org/News/briefings/docs/2011/110622_Chad.doc.htm> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)

Protecting the Environment During Armed Conflict, An Inventory and Analysis of International Law. United Nations Environment Programme, Nov. 2009. <http://postconflict.unep.ch/publications/int_law.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)

Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, Human Rights Council, Sept. 2009. UN Doc. No. A/HRC/12/48.

Responsibility of international organizations. *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-fourth session*, UN Doc. No. A/57/10 2002.

Statement of the Chairman of the Drafting Committee – Effects of Armed Conflicts on Treaties. 63rd Session of the International Law Commission, May 17, 2011. <<http://untreaty.un.org/ilc/sessions/63/EffectsofArmedConflictsOnTreatiesDraftingCommittee2011.pdf>> (utolsó letöltés ideje: 2013. 03. 08.)

Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities. Secretary-General's study for the Commission on Human Rights, UN Doc. No. E/CN.4/367 1950.

Titles and texts of the draft articles on the effects of armed conflicts on treaties adopted by the Drafting Committee on second reading. International Law Commission, UN Doc. No. A/CN.4/L.777 2011.

UNCHR GUIDING PRINCIPLES 1998. = *Guiding Principles on Internal Displacement*. UN Commission on Human Rights, UN Doc. No. E/CN.4/1998/53/Add.2. 1998.

UNCHR: THE SIRACUSE PRINCIPLES 1984. = *The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights*. UN Commission on Human Rights, 28 September 1984, UN Doc. No. E/CN.4/1985/4.

UN FIRST REPORT 2005. = Brownlie, Ian: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. UN Doc. No. A/CN.4/552 2005.

UN FIRST REPORT 2010. = Caflisch, Lucius: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. UN Doc. No. A/CN.4/627 and Add.1. 2010.

UN FOURTH REPORT 2008. = Brownlie, Ian: *Fourth report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. UN Doc. No. A/CN.4/589 2008.

UN MEMORANDUM 2005. = Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. UN Doc. No. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005.

UN SECOND REPORT 2006. = Brownlie, Ian: *Second report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. UN Doc. No. A/CN.4/570 2006.

UN SUMMARY RECORD 17 (2008). = *Summary record of the 17th meeting*. UN Sixth Committee, November 11, 2008. UN Doc. No. A/C.6/63/SR.17.

UN SUMMARY RECORD 20 (2004). = *Summary record of the 20th meeting*. UN Sixth Committee, November 9, 2004. UN Doc. No. A/C.6/59/SR.20.

UN SUMMARY RECORD 21 (2010). = *Summary record of the 21st meeting*. UN Sixth Committee, December 1, 2010, UN Doc. No. A/C.6/65/SR.21.

UN SUMMARY RECORD 22 (2010). = *Summary record of the 22nd meeting*. UN Sixth Committee, December 1, 2010, UN Doc. No. A/C.6/65/SR.22.

UN SUMMARY RECORD 23 (2010). = *Summary record of the 23rd meeting*. UN Sixth Committee, December 1, 2010, UN Doc. No. A/C.6/65/SR.23.

UN SUMMARY RECORD 24 (2010). = *Summary record of the 24th meeting*. UN Sixth Committee, December 1, 2010, UN Doc. No. A/C.6/65/SR.24.

UN SUMMARY RECORD 25 (2010). = *Summary record of the 25th meeting*. UN Sixth Committee, December 1, 2010, UN Doc. No. A/C.6/65/SR.25.

UN SUMMARY RECORD 26 (2010). = *Summary record of the 26th meeting*. UN Sixth Committee, December 1, 2010, UN Doc. No. A/C.6/65/SR.26.

UN THIRD REPORT 2007. = Brownlie, Ian: *Third report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. UN Doc. No. A/CN.4/578 2007.

UNGA RES 268 (III)A (1949) = *Restoration to the General Act of 26 September 1928 of its original efficacy*, UN General Assembly, UN Doc. No. A/268 (III)A 1949.

UNGA RES 2625 (1970) = *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, UN General Assembly, UN Doc. No. A/RES/2625(XXV) 1970.

UNGA RES 3314 (1974) = *Definition of Aggression*, UN General Assembly, UN Doc. No. A/RES/3314(XXIX) 1974.

UNGA RES 7 (1982) = *World Charter for Nature*, UN General Assembly Resolution, UN Doc. No. A/37/7 1982.

UNGA RES 594 (1990) = *Model status-of-forces agreement for peace-keeping operations*, General Assembly Resolution, UN Doc. No. A/45/594 1990.

UNGA RES 37 (1992) = *Protection of the Environment in Times of Armed Conflict*, General Assembly Resolution, UN Doc. No. A/47/37 1992.

UNGA RES 99 (2011) = *Effects of armed conflicts on treaties*. General Assembly Resolution, UN Doc. No. A/66/99 (2011).

UNGA RES 265 (2011) = *Suspension of the rights of membership of the Libyan Arab Jamahiriya in the Human Rights Council*, General Assembly Resolution, UN Doc. No. A/65/265 (2011)

United Nations Conference on the Law of Treaties, 82nd Meeting of the Committee of the Whole, 1968, UN Doc. No. A/CONF.39/C.1/SR.82.

UNSC RES 1368 (2001) = Security Council Resolution 1368 (2001) on Threats to international peace and security caused by terrorist acts, UN Doc. No. S/RES/1368 2001.

UNSC RES 1718 (2006) = Security Council Resolution 1718 (2006) on Non-proliferation/Democratic People's Republic of Korea, UN Doc. No. S/RES/1718 2006.

UNSC RES 502 (1982) = Security Council Resolution 502 (1982) on Falkland Islands (Malvinas), UN Doc. No. S/RES/502 1982.

VCLT COMMENTARY = *Draft Articles on the Law of Treaties with Commentary*, Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II.

Written Question E-2426/00 by Jeffrey Titford (EDD) to the European Commission. Article 297 (ex Article 224) of the Treaty establishing the European Community. Official Journal 103 E, 03/04/2001.

BÍRÓSÁGI DÖNTÉSEK

- A. and Others v. the United Kingdom*, ECtHR, Application No. 3455/05, Judgment of February 19, 2009.
- A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*. ECJ, Judgment of 16 June 1998. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655.
- A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*. ECJ, Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 4 December 1997. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof - Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655.
- Aegean Sea Continental Shelf* (Greece v. Turkey), ICJ, Judgment of 19 December 1978, I.C.J. Reports 1978, p. 3.
- Aerial Herbicide Spraying* (Ecuador v. Colombia) ICJ, Application instituting proceedings, March 31, 2008.
- Aerial Incident of 10 August 1999* (Pakistan v. India), ICJ, Jurisdiction of the Court, Judgment of 21 June 2000, I.C.J. Reports 2000, p.12.
- Aksoy v. Turkey*, ECtHR, Application No. 21987/93, Judgment of December 18, 1996.
- American Manufacturing and Trading Inc. (AMT) v. Zaire*, ICSID, Award, February 21, 1997.
- Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council* (India v. Pakistan), ICJ, Memorial submitted by the Government of India on December 22, 1971.
- Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council* (India v. Pakistan), ICJ, Counter-Memorial submitted by the Government of Pakistan on February 29, 1972.
- Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council* (India v. Pakistan), ICJ, Judgment of 18 August 1972, I.C.J. Reports 1972, p. 46.
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ, Judgment of 26 February 2007, I.C.J. Reports 2007, p. 43.
- Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* (Georgia v. Russian Federation), ICJ, Preliminary Objections of the Russian Federation, 1 December 2009.
- Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* (Georgia v. Russian Federation), ICJ, Memorial of Georgia, 2 September 2009.
- Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ, Judgment of 19 December 2005, I.C.J. Reports 2005, p. 168.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002)* (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), ICJ, Jurisdiction and Admissibility, Judgment of 3 February 2006, I.C.J. Reports 2006, p. 6.
- Asian Agricultural Products Ltd. (AAPL) v. Sri Lanka*, ICSID, Case No. ARB/87/03, Award, June 27, 1990.
- Bámaca-Velásquez v. Guatemala*. Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 25, 2000. (Merits)
- Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spain) (New Application: 1962), ICJ, Judgment of 5 February 1970, I.C.J. Reports 1970, p. 3.

Biwater Gauff (Tanzania) Limited v. United Republic of Tanzania, ICSID, Case No. ARB/05/22, Award, 24 July 2008.

Boundaries in the Island of Timor (Netherlands v. Portugal), PCA, Award of June 25, 1914.

Brownell v City and County of San Francisco, 1954. 21 June 1954, International Law Reports 1954, 432-433. o.

Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27-32 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004.

Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004.

Commission of the European Communities v Hellenic Republic. ECJ, Order of the President of the Court of 19 March 1996. Removal from the register. Case C-120/94. European Court Reports, 1996, I-01513.

Commission v Greece, ECJ, Order of 29 June 1994. Case C-120/94R. European Court Reports, 1994, I-3040.

Dalmia Cement Ltd. v. National Bank of Pakistan, International Chamber of Commerce, Arbitration Tribunal, December 18, 1976. In LAUTERPACHT, Elihu – GREENWOOD, Christopher (ed.): *International Law Reports*, 1994, vol. 67.

Diplomatic Claim, Eritrea's Claim 20 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Diplomatic Claim, Ethiopia's Claim 8 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua), ICJ, Judgment of July 13, 2009, I.C.J. Reports 2009, p. 213.

Economic Loss Throughout Ethiopia, Ethiopia's Claim 7 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Ergi v. Turkey, European Court of Human Rights, App. No. 23818/94, Judgment of July 28, 1998.

Eritrea v Yemen, PCA, Award in the First Stage of the Proceedings, 3 October 1996.

Factory at Chorzów (Germany v. Poland), PCIJ, Series A, No. 17., Judgment of 13 September 1928.

Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland), ICJ, Jurisdiction of the Court, Judgment of 2 February 1973, I.C.J. Reports 1973, p. 3.

Flensburger Dampfercompagnie v United States, Febr 8, 1932. *American Journal of International Law*, 1932, vol. 26.

Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali), ICJ, Judgment of December 22, 1986, I.C.J. Reports 1986, p. 554.

Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997, I.C.J. Reports 1997, p. 7.

Georgia v. Russia (II). ECtHR, Application No. 38263/08, Admissibility Decision of December 13, 2011.

Goos v Brocks 1929. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.

Indus Waters Kishenganga Arbitration (Pakistan v. India), PCA, Partial Award of February 18, 2013.

Interpretation of Article 3, Paragraph 2, of the Treaty of Lausanne, PCIJ, Series B, No. 12, Advisory Opinion of November 21, 1925.

Ireland v. the United Kingdom, ECtHR, Application No. 5310/71, Judgment of January 18, 1978.

Iron Rhine („Ijzeren Rijn”) Railway (Belgium v. the Netherlands), PCA, Award of May 24, 2005.

Isayeva v. the Russian Federation, European Court of Human Rights, App. No. 57950/00, Judgment of February 24, 2005.

Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. the Russian Federation, European Court of Human Rights, App. Nos. 57947/00 57948/00 57949/00, Judgment of February 24, 2005.

Juan Carlos Abella v. Argentina, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 18, 1997.

Jurisdiction of the Courts of Danzig, PCIJ, Series B, No. 15, Advisory Opinion of March 3, 1928.

Jus Ad Bellum – Ethiopia’s Claims 1-8. (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia), ICJ, Judgment of December 13, 1999, I.C.J. Reports 1999, p. 1045.

LaGrand (Germany v. United States of America), ICJ, Judgment of June 27, 2001, I.C.J. Reports 2001, p. 466.

Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening), ICJ, Judgment of 10 October 2002, I.C.J. Reports 2002, p. 303.

Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ, Judgment of September 11, 1992. I.C.J. Reports 1992, p. 350.

Lanificio Branditex v Societa Azaise Vidal, 1971. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.

Las Palmeras v. Colombia (Preliminary Objections), Inter-American Court of Human Rights, Judgment of 4 February 2000.

Lawless v. Ireland (No. 3), ECtHR, Application No. 332/57, Judgment of July 1, 1961.

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), ICJ, Advisory Opinion of 21 June 1971, I.C.J. Reports 1971, p. 16.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, ICJ, Advisory Opinion of 9 July 2004, I.C.J. Reports 2004, p. 136.

Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, ICJ, Advisory Opinion of July 8, 1996, I.C.J. Reports 1996, p. 66.

Legality of Use of Force Cases (Serbia and Montenegro v. Belgium, Canada, France, Germany, Italy, Netherlands, Portugal, United Kingdom), ICJ, Preliminary Objections, Judgment of 15 December 2004, I.C.J. Reports 2004, p. 279.

Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United States of America), Application instituting proceedings, April 29, 1999.

Loss of Property in Ethiopia Owned by Non-Residents, Eritrea’s Claim 24 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 19, 2005.

Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, ECJ, Judgment of 15 May 1986. Case 222/84 (1986) ECR 1651.

Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain), ICJ, Jurisdiction and Admissibility, Judgment of 1 July 1994, I.C.J. Reports 1994, p. 112.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Merits, Judgment of 27 June 1986, I.C.J. Reports 1986, p. 14.

North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain v. United States of America), PCA, Award of 7 Sept, 1910.

Norwegian Shipowners' Claims (Norway v. United States of America), PCA, Judgment of October 13, 1922.

Nuclear Tests (Australia v. France), ICJ, Joint Dissenting Opinion of Judges Onyeama, Dillard, Jiménez de Aréchaga and Sir Humphrey Waldock, Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, p. 312.

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ, Preliminary Objection, Judgment of December 12, 1996, I.C.J. Reports 1996, p. 803.

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ, Judgment of November 6, 2003, I.C.J. Reports 2003, p. 161.

Pensions, Eritrea's Claims 15, 19, 23 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Final Award of 19 December 2005.

Prisoners of War, Eritrea's Claim 17 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.

Prisoners of War, Ethiopia's Claim 4 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.

Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, ICJ, Advisory Opinion of May 28, 1951, I.C.J. Reports 1951, p. 15.

S.S. „Wimbledon” (Great Britain, France, Italy, Japan v. Germany), PCIJ, Series A, No. 1. Judgment of August 17, 1923.

Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia/Malaysia), ICJ, Judgment of December 17, 2002, I.C.J. Reports 2002, p. 625.

Techt v. Hughes, Court of Appeals of New York, 1920. In DAMROSCH, L. F. – HENKIN, L. – PUGH, R. C. – SCHACHTER, O. – SMIT, H.: *International Law Cases and Materials*, 4th ed. St. Paul, Minnesota, USA, 2001.

Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), ICJ, Preliminary Objections, Judgment of May 26, 1961, I.C.J. Reports 1961, p. 17.

Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya/Chad), ICJ, Judgment of February 3, 1994, I.C.J. Reports 1994, p. 6.

The Government of Sudan / The Sudan People's Liberation Movement/Army (Abyei Arbitration), PCA, Final Award of July 22, 2009.

The Greco-Bulgarian Communities, PCIJ, Series B, No. 17, Advisory Opinion of July 31, 1930.

The Prosecutor v. Akayesu, ICTR, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment of September 2, 1998.

The Prosecutor v. Blaskic, ICTY, Judgment of 3 March 2000 (Trial Chamber), Case No. IT-95-14-T.

The Prosecutor v. Boskoski, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 10 July 2008, Case No. IT-04-82.

The Prosecutor v. Krstić, ICTY, Judgment of 2 August 2001, Case No. IT-98-33-T.

The Prosecutor v. Limaj, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 30 November 2005, Case No. IT-03-66-T.

The Prosecutor v. Lubanga Dyilo, ICC, Case No. ICC-01/04-01/06-803, Decision on the confirmation of charges (Pre-Trial Chamber I), January 29, 2007.

The Prosecutor v. Mucić et al., ICTY, Judgment (Trial Chamber), 16 November 1998, Case No. IT-96-21.

The Prosecutor v. Naletilic, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 31 March 2003, Case No. IT-98-34-T.

The Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj, ICTY, Judgment of 3 April 2008, Case No. IT-04-84-T.

The Prosecutor v. Rutaganda, ICTR, Case No. ICTR-96-3-T, Judgment of December 6, 1999.

The Prosecutor v. Tadić, ICTY, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72.

The Sophie Rickmers Case, 1930. In: ORFIELD, L. B.: *The Effect of War on Treaties*. *Nebraska Law Bulletin*, 1932–33, vol. 11.

Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. Republic of Lebanon, ICSID, Case No. ARB/07/12, Decision on Jurisdiction, 11 September 2009.

Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. Republic of Lebanon, ICSID, Case No. ARB/07/12, Award, June 07, 2012.

Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory, PCIJ, Series A/B, No. 44, Advisory Opinion of February 4, 1932.

Trial of Pakistani Prisoners of War (Pakistan v. India), ICJ, Order of December 15, 1973, I.C.J. Reports 1973, p. 347.

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), ICJ, Judgment of 24 May 1980, I.C.J. Reports 1980, p. 3.

Wena Hotels Limited v. Arab Republic of Egypt, ICSID, Case No. ARB/98/4, Award, December 8, 2000.

Western Front, Aerial Bombardment and Related Claims, Eritrea's Claims 1, 3, 5, 9–13, 14, 21, 25–26 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

1. SZ. MELLÉKLET:
A NEMZETKÖZI JOGI BIZOTTSÁG TERVEZETE A FEGYVERES
ÖSSZEÜTKÖZÉSEK NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT
HATÁSÁRÓL
(A szerző által készített, betűhív fordítás)

Szerződéstervezet a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre
gyakorolt hatásáról
2011

Elfogadta a Nemzetközi Jogi Bizottság a hatvanharmadik ülészakán 2011-ben, és benyújtotta a Közgyűlésnek a Bizottság ülészakra vonatkozó jelentése részeként (A/66/10, 100. bek.). A jelentés a Nemzetközi Jogi Bizottság 2011. évi Évkönyve, II. kötet, 2. részében jelenik meg.

Copyright © United Nations
2011

A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre

I. rész

Hatály és kifejezések

1. Cikk

Hatály

Jelen szerződéstervezetet kell alkalmazni a fegyveres összeütközés hatására az Államok közötti nemzetközi szerződések alapján fennálló kapcsolatokban.

2. Cikk

Kifejezések

A jelen szerződéstervezet alkalmazásában:

(a) a „nemzetközi szerződés” államok között írásban kötött és a nemzetközi jog által szabályozott megállapodást jelent, tekintet nélkül arra, hogy egyetlen, kettő vagy több, egymással kapcsolatos okmányba foglalták-e azt és függetlenül a megállapodás sajátos elnevezésétől, beleértve azokat a nemzetközi szerződéseket is, amelyekben nemzetközi szervezetek is részes felek;

(b) a „fegyveres összeütközés” olyan helyzet, amikor államok között fegyveres erőszak alkalmazására, vagy kormányhatóságok és szervezett fegyveres csoportok között elhúzódó fegyveres erőszak alkalmazására kerül sor.

II. Rész

Alapelvek

I. Fejezet

Szerződések alkalmazása fegyveres összeütközés esetén

3. Cikk

Általános szabály

A fegyveres összeütközés léte nem szünteti meg vagy függeszti fel a szerződés alkalmazását *ipso facto*:

- (a) az összeütközésben részes Államok között;
- (b) az összeütközésben részes Állam és abban nem részes Állam között.

4. Cikk

A szerződések alkalmazására vonatkozó rendelkezések

Amennyiben a szerződés rendelkezik a fegyveres összeütközés idején történő alkalmazásáról, úgy azon rendelkezés alkalmazandó.

5. Cikk

A szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok alkalmazása

A nemzetközi jog nemzetközi szerződés értelmezésére vonatkozó szabályait kell alkalmazni annak megállapítására, hogy fegyveres összeütközés esetén a szerződés megszűnhet-e, ki lehet-e abból lépni vagy felfüggeszthető-e.

6. Cikk

Tényezők annak eldöntéséhez, hogy a szerződés megszűnhet-e, ki lehet-e abból lépni vagy fel lehet-e függeszteni

Annak eldöntése érdekében, hogy a fegyveres összeütközés miatt megszűnhet-e, ki lehet-e lépni vagy fel lehet-e függeszteni a nemzetközi szerződést, figyelembe kell venni minden vonatkozó tényezőt, beleértve:

(a) a szerződés természetét, különös tekintettel annak tárgyára, céljára, tartalmára és a részes felek számára; valamint

(b) a fegyveres összeütközés jellemzőire, úgy mint annak területi kiterjedése, mértéke és intenzitása, időtartama és, nem-nemzetközi fegyveres összeütközés esetén, a külső közrehatás foka.

7. Cikk

A szerződés folyamatos alkalmazása tekintettel annak tárgyára

Jelen szerződéstervezet mellékletét képezi azon szerződések példálózó felsorolása, amelyek tárgya alapján feltételezhető, hogy alkalmazandóak maradnak részben vagy egészben, a fegyveres összeütközés ideje alatt.

II. Fejezet

A szerződések alkalmazásával kapcsolatos más rendelkezések

8. Cikk

Szerződéskötés a fegyveres összeütközés ideje alatt

1. A fegyveres összeütközés léte nem érinti az abban részes Államoknak, a nemzetközi jog alapján fennálló szerződéskötési képességét.

2. Az Államok a fegyveres összeütközés ideje alatt is köthetnek olyan megállapodást, amely valamely közöttük alkalmazandó szerződés egésze vagy része megszüntetésére vagy felfüggesztésére vonatkozik, vagy megállapodhatnak a szerződés kiegészítésében vagy módosításában.

9. Cikk

Értesítés a megszüntetés, kilépés vagy a szerződés alkalmazása felfüggesztésének szándékáról

1. Az az Állam, amelyik egy fegyveres összeütközés miatt szándékozik egy olyan szerződést megszüntetni, abból kilépni, vagy az alkalmazását felfüggeszteni, amelynek Részes Fele, köteles ezen szándékáról értesíteni a másik Részes Fél vagy Feleket, vagy a szerződés letétmenyesét.

2. Az értesítés hatályba lép amikor a másik Részes Fél vagy Felek kézhez veszik, kivéve, ha az értesítés későbbi időpontot jelöl meg.

3. A megelőző bekezdések nem érintik a Részes Fél azon jogát, hogy ésszerű időn belül tiltakozzék, a szerződés rendelkezései vagy a nemzetközi jog más alkalmazandó szabályai alapján, a szerződés megszüntetése, abból való kilépés vagy alkalmazásának felfüggesztése ellen.

4. Amennyiben a 3. bekezdésnek megfelelő tiltakozásra került sor, az érintett Államok kötelesek megoldást keresni az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 33. cikkében jelölt módokon.

5. A megelőző bekezdések nem érintik az Államok azon jogait vagy kötelességeit, amelyek a viták békés rendezésére vonatkoznak, annyiban, amennyiben azok alkalmazandóak maradtak.

10. Cikk

A szerződéstől függetlenül, a nemzetközi jog alapján fennálló kötelezettségek

A szerződés fegyveres összeütközés miatti megszüntetése, abból való kilépés vagy alkalmazásának felfüggesztése semmilyen módon nem befolyásolja bármely Állam azon kötelezettségét, hogy teljesítsen bármely szerződéses kötelezettséget, amelynek ettől a szerződéstől függetlenül az alanya.

11. Cikk

A szerződés rendelkezéseinek szétválaszthatósága

A szerződés fegyveres összeütközés miatti megszüntetése, abból való kilépés vagy alkalmazásának felfüggesztése, a szerződés vagy a Felek eltérő rendelkezése hiányában, a szerződés egészére nézve hatályosul, kivéve, ha:

- (a) a szerződés tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek alkalmazása elválasztható a szerződés többi részétől;
- (b) a szerződésből kitűnik vagy egyébként megállapítható, hogy az érintett rendelkezések nem képezték lényeges alapját annak, hogy a Fél vagy Felek elismerjék a szerződés kötelező hatályát magára vagy magukra nézve; és
- (c) a szerződés fennmaradó részének a teljesítése nem lenne igazságtalan.

12. Cikk

A szerződés megszüntetéséhez, abból való kilépéshez vagy az alkalmazás felfüggesztéséhez való jog elvesztése

Az Állam nem szüntetheti meg, léphet ki vagy függesztheti fel a szerződés alkalmazását fegyveres összeütközés miatt, ha a tények megismerése után:

- (a) kifejezetten beleegyezett a szerződés további hatályban tartásába vagy alkalmazásába; vagy
- (b) az általa tanúsított magatartás alapján feltételezhető, hogy belenyugodott a szerződés hatályban tartásába vagy további alkalmazásába.

13. Cikk

A szerződéses kapcsolatok felújítása vagy folytatása a fegyveres összeütközést követően

- 1. Egy fegyveres összeütközést követően a Részes Felek megállapodhatnak arról, hogy a fegyveres összeütközés miatt megszüntetett vagy felfüggesztett szerződéseket felújítják vagy alkalmazásukat folytatják.
- 2. A fegyveres összeütközés miatt felfüggesztett szerződés alkalmazásának folytatását a 6. cikkben megállapított tényezők alapján kell meghatározni.

III. Rész

Vegyes rendelkezések

14. Cikk

Az önvédelemhez való jog gyakorlásának hatása egy nemzetközi szerződésre

Az az Állam, amely az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát gyakorolja az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban, jogosult egészben vagy részben felfüggeszteni azon nemzetközi szerződéseit alkalmazását, amelyek összeegyeztethetetlenek ezen jogának gyakorlásával.

15. Cikk

Az agresszor Állam előnyszerzésének tilalma

Azon Állam, amely agressziót követ el az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Közgyűlés 3314 (XXIX) sz. határozata alapján, nem szüntetheti meg, léphet ki vagy függesztheti fel a szerződés alkalmazását a fegyveres összeütközés miatt, amelyet az agresszió eredményezett, ha az az Állam előnyére szolgálna.

16. Cikk

A Biztonsági Tanács határozatai

Jelen szerződéstervezet nem érinti a Biztonsági Tanácsnak az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban hozott határozatait.

17. Cikk

A semlegesség jogából fakadó jogok és kötelezettségek

Jelen szerződéstervezet nem érinti az Államok azon jogait és kötelezettségeit, amelyek a semlegesség jogából fakadnak.

18. Cikk

A megszüntetés, kilépés vagy felfüggesztés egyéb esetei

Jelen szerződéstervezet nem érinti a szerződés megszüntetését, abból való kilépést vagy felfüggesztését, többek között, az alábbiak következtében: (a) lényeges szerződésszegés; (b) teljesítés lehetetlenülése; vagy (c) körülmények alapvető megváltozása.

Melléklet

A 7. Cikkben hivatkozott szerződések példálózó felsorolása

- (a) A fegyveres összeütközések jogára vonatkozó szerződések, ideértve a nemzetközi humanitárius jogot;
- (b) Tartós állapotot vagy jogállást vagy kapcsolódó állandó jogokat kinyilvánító, létesítő vagy szabályozó szerződések, beleértve azon szerződéseket, amelyek szárazföldi vagy tengeri határokat létesítenek vagy módosítanak;
- (c) Többoldalú normaalkotó szerződések;
- (d) Nemzetközi büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos szerződések
- (e) Barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések, valamint magánjogi jogokat szabályozó megállapodások;
- (f) Az emberi jogok nemzetközi védelme érdekében létesített szerződések;

- (g) A környezet nemzetközi védelméhez kapcsolódó szerződések;
- (h) A nemzetközi vízi utakkal és hozzátartozó létesítményekkel kapcsolatos szerződések;
- (i) A nemzetközi vízszállító rétegekkel és talajvízzel, valamint a hozzátartozó létesítményekkel kapcsolatos szerződések;
- (j) Nemzetközi szervezetet alapító szerződések;
- (k) A viták békés nemzetközi rendezésével kapcsolatos szerződések, beleértve a békéltetésről, közvetítésről, választottbíráskodásról vagy bírósági rendezésről szóló megállapodásokat;
- (l) A diplomáciai és konzuli kapcsolatokat rendező szerződések.